

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

**İSTANBUL'DA KENTSEL MEKÂNIN DÖNÜŞÜMÜNDE
SURİYELİ GÖÇMEN ETKİSİ: MALTA ÇARŞISI ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

SERKAN DORA

İSTANBUL, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RADYO TELEVİZYON VE SİNEMA ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ BİLİM DALI

**İSTANBUL'DA KENTSEL MEKÂNIN DÖNÜŞÜMÜNDE
SURİYELİ GÖÇMEN ETKİSİ: MALTA ÇARŞISI ÖRNEĞİ**

Doktora Tezi

SERKAN DORA

Danışman: DOÇ. DR. GÖKSEL AYMAZ

İSTANBUL, 2020

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyad: Serkan DORA

Anabilim Dalı: Radyo Televizyon ve Sinema

Programı: İletişim Bilimleri

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Göksel AYMAZ

Tez Türü ve Tarihi : Doktora – 2020

Anahtar Kelimeler : Göç, Kent, Kültürel Sermaye, Sosyal Sermaye

ÖZET

İSTANBUL’DA KENTSEL MEKÂNIN DÖNÜŞÜMÜNDE SURİYELİ GÖÇMEN ETKİSİ: MALTA ÇARŞISI ÖRNEĞİ

Bu tez çalışmasının teorik temelini Bourdieu’nün sosyolojisi oluşturmaktadır. Çalışmada Fatih ilçesinin yıllar içindeki sosyo-ekonomik dönüşümüne bakılarak Suriyeli göçünün yarattığı kültürel, siyasal, söylemsel ve mekânsal tedirginlikler irdelenmektedir. Tez çalışmamızın odak noktası Fatih ilçesine bağlı ve Fatih Camii’nin yanında olan Malta Çarşısı’dır. Burası Suriyeli göçmenlerin açtığı mekânların çokluğu sebebiyle Suriyelilerin gündelik alışveriş ve yemek uzamı olduğu gibi fiziki ve toplumsal karşılaşma uzamıdır da. Çarşıdaki mekânların yarıya yakın kısmı Suriyeli girişimciler tarafından işletilmektedir. Çarşıda aktar ve lokantayla başlayan değişim ve dönüşüm bugün lokantalar, parfümeriler, kahveciler, tatlıcılarla devam etmektedir. Bu dönüşümü anlamak için göç güzergâhları takip edilmiştir. Göçün başlangıç noktasından başlayarak Malta Çarşısı’na gidiş güzergâhı izlenmiştir. Çalışmanın amacı göçmenlerin mekâna etkisini değerlendirmektir. Nitel saha çalışması ve katılımsız gözlemle desteklenen çalışmada yerli ve Suriyeli esnafın sermaye türleri ve habitusları üzerinden alan mücadelesinin Malta Çarşısı’na etkisi incelenmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Serkan DORA

Field : Radio Television and Cinema Programme :

Communication Sciences Supervisor

Associate Professor: Göksel AYMAZ

Degree Awarded and Date : Ph.D. – 2020

Keywords : migration, city, cultural capital, social capital

ABSTRACT

SYRIAN IMMIGRANT IMPACT IN THE TRANSFORMATION OF URBAN SPACE IN ISTANBUL: SAMPLE OF MALTA BAZAAR

The theoretical basis of the thesis is Bourdieu's sociology. In this study, The cultural, political, discursive and spatial anxieties created by Syrian migration are examined, by looking at the socio-economic transformation of Fatih district over the years. The focal point of the study is Malta Bazaar, in Fatih district and adjacent to Fatih Mosque. This is the space for physical and social encounters as well as the daily shopping and dining space for Syrians due to the abundance of places opened by Syrian migrants. Almost half of the venues in the bazaar are operated by Syrian entrepreneurs. The change and transformation started in the bazaar with herbalists and restaurants continues with restaurants, perfumeries, coffee shops and dessert shops today. Migration routes have been followed to understand this transformation. The route starting from the starting point of the migration to the Malta Bazaar was followed. The aim of the study is to evaluate the impact of immigrants on the place. In the study, supported by qualitative fieldwork and covert participant observation, the effect of the field struggle on the Malta Bazaar through the capital types and habitus of local and Syrian tradesmen was examined.

ÖNSÖZ

“İstanbul’da Kentsel Mekânın Dönüşümünde Suriyeli Göçmen Etkisi: Malta Çarşısı Örneği” adlı tez çalışmamda öncelikle danışmanım Doç. Dr. Göksel AYMAZ’a teşekkür ederim. Çalışmamın en başından itibaren destekleyici tavrı, ufuk açıcı danışmanlığı, yönlendirmeleri ve sabrı olmasaydı bu çalışma gerçekleşemezdi. İzleme komitemde bulunmayı kabul eden Prof. Dr. Serhat GÜNEY’in desteğini ve çok değerli katkılarını hiçbir zaman unutmayacağım. Kadıköy’de buluşup, tez hakkında yaptığımız aydınlatıcı konuşmalar benim için çok önemliydi. İzleme komitemde bulunmayı kabul eden Prof. Dr. Artun AVCI’ya değerli katkıları ve önerdiği kaynaklar için ve Doç. Dr. Orhan BAYTAR’a tez jürime katılmayı kabul ettiği ve faydalı uyarıları için teşekkür ederim. Son olarak doktora jürimde bulunmayı kabul eden Prof. Dr. İsmail COŞKUN’a Malta Çarşısı mülakatlarını gerçekleştirebilmemde sağladığı destek için minnet dolu duygularıyla teşekkürü borç bilirim.

Anlaşılabileceği gibi bu tezi ben tek başıma kotaramazdım. Bu sebeple tüm dostlarımla tezimin üstünde emeği var. Bu vesileyle mesai arkadaşlarım Kübra CEFA ve Özgür Kaan HOŞ’a da teşekkür ederim. Kübra’nın yardımları olmasaydı Malta Çarşısı Haritası yapılamazdı. Özgür olmasaydı Suriyeli çevirmenim Mahmud Hammami ile tanışamazdım. Ne zaman arasam çarşıda buluşmayı kabul ederek mülakatlarda çeviri yapan, bazen yorumlarıyla mülakatlara katkıda bulunan ve tüm bunları beni daha önce hiç tanımadığı halde gönülden yapan Mahmud Hammami’ye karşı kendimi her zaman borçlu hissedeceğim.

Doktora öğrenciliği benim için oldukça uzun ve zorlu bir süreçti. Doktora’ya Nişantaşı Kampüsü’nde başladım. Bahçelievler Kampüsü’nde devam ettim ve Göztepe Kampüsü’nde bitiriyorum. Bu sürecin her anını benimle beraber yaşayan sevgili eşim Deniz benden ümidini hiç kesmedi. Deniz hayatımda olmasaydı doktoram hiç bitmezdi. Yine uzun doktora öğrenciliğim sırasında dünyama gelen ve iyi ki gelen oğlum Çınar hayatımda olmasaydı, doktorayı bitirecek motivasyonum olabileceğini hiç zannetmiyordum. İyi ki varsınız.

Bu tezi size “Çınar’a ve Deniz’e” ithaf ediyorum...

İÇİNDEKİLER

FOTOĞRAF TABLOSU.....	7
ŞEKİL TABLOSU	8
KISALTMALAR	9
1. GİRİŞ	10
1.1. Çalışmanın Kapsamı.....	13
1.2. Problemin Durumu	14
1.3. Araştırma Ortamının Özellikleri.....	16
1.4. Tezin Amacı ve Önemi.....	19
1.5. Tezin Yöntemi	20
2. SURİYELİ GÖÇMENLER BAĞLAMINDA KURAMSAL, TARİHSEL VE TOPLUMSAL ÇERÇEVE.....	25
2.1. BOURDIEU’NÜN SOSYOLOJİSİ VE LEFEBVRE’DE MEKÂN AYRIMLARI.....	26
2.1.1. Habitusun İnşasında Kültürün Anlamı.....	26
2.1.2. Habitus	28
2.1.3. Bourdieu’nün Sermaye Ayrımları ve Alan İlişkisi	32
2.1.3.1. Ekonomik, Kültürel, Sosyal ve Simgesel Sermaye	35
2.1.4. Fiziki Uzam ve Toplumsal Uzam	38
2.1.5. Lefebvre’de Mekân Ayrımları ve Habitus.....	42
2.2. GÖÇ TEORİLERİNE SURİYELİLER ÜZERİNDEN GENEL BAKIŞ	49
2.3. TÜRKİYE’NİN GÖÇ TARİHİ	61
2.4. TOPLUMSAL ÇERÇEVEDE SURİYELİLERİN TÜRKİYE’YE DOĞRU ZORUNLU KİTLESEL GÖÇÜ	63
3. SURİYELİ GÖÇMENLERİN TOPLUMSAL KABUL VE UYUM SORUNU.....	68
3.1. TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERE İLİŞKİN VERİLER.....	68
3.1.1. Suriyeli Göçmenlerin Demografik Verileri	68
3.1.2. Suriyeli Göçmenlerin Eğitim Verileri.....	71
3.1.3. Suriyeli Göçmenlerin Çalışma Hayatı Verileri.....	72
3.2. GEÇİCİ KORUMA STATÜSÜ	73
3.2.1. Kayıt Dışı Ekonominin Yükselişi ve Uyum Çabası	75
3.2.2. Girişimcilik ve Uyum	80
4. METROPOL TOPLUMSALLIĞI BAĞLAMINDA SURİYELİ GÖÇMENLERİN KENTSEL DEĞİŞİME ETKİLERİ: ARAFTAKİ FATİH.....	82

4.1. KENT DİNAMİKLERİ.....	82
4.1.1. Sosyal Dışlanma.....	82
4.1.2. Ayırım Yaratma ve Damgalama Süreçleri.....	87
4.2. İSTANBUL'DA TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE MESKEN FARKLILAŞMASINDA FATİH'İN ÖNEMİ.....	92
4.2.1. Ekonomik Sebepler.....	104
4.2.2. Enformal Ağlar ve Modernite.....	107
5. KENT DİNAMİKLERİ ÇERÇEVESİNDE GÖÇÜN ORTAYA ÇIKARDIĞI TEDİRGİNLİKLER.....	112
5.1. TOPLUMSAL ETKİNLİK.....	112
5.2. TEDİRGİNLİK KAVRAMI ÜZERİNE.....	116
5.2.1. Kültürel Tedirginlik.....	116
5.2.2. Ekonomik Tedirginlik.....	125
5.2.3. Siyasal Tedirginlik.....	132
5.2.4. Söylemsel Tedirginlik.....	140
5.2.5. Mekânsal Tedirginlik.....	152
5.2.5.1. Göçmen Girişimcilerin Etnik Sosyal Sermayesi ve Mekânsal Oluşumlar.....	156
6. BİR OYUN ALANI: MALTA ÇARŞISI	162
6.1. SURIYELİ GÖÇMENLERİN KÜLTÜREL ÜRETİM UZAMLARI.....	162
6.1.1. Millet Caddesi.....	162
6.1.2. İslambol Caddesi.....	168
6.1.3. Feraizci Sokak.....	176
6.1.4. Fatih Caddesi	179
6.2. OYUN ALANI.....	189
6.3. MALTA ÇARŞISI'NDA “NE DEĞİŞTİ?”	192
SONUÇ	200
KAYNAKÇA.....	205

FOTOĞRAF TABLOSU

Fotoğraf 1 Claude Simon, Doğmakta Olan Güneşe Doğru Yürüyen Kör Orion.....	30
Fotoğraf 2 Hamidiye Çarşısı.....	86
Fotoğraf 3 2006 yılı Malta Çarşısı dükkânları.....	168
Fotoğraf4 Kurukahveci 2006 ve 2020 arasındaki değişim-İslambol Caddesi	170
Fotoğraf 5 İslambol Caddesi 2020	171
Fotoğraf6 Aynı mekân 2019 yılında Sevecen Ev Yemekleri 2020 yılında Makkah Gold Kuyumcusu	172
Fotoğraf 7 Aynı mekân 2006 yılında dönerci 2020 yılında Taiba Kuyumcusu	174
Fotoğraf8 Erzurum Gıda 2006 yılında bütün iken 2020 yılında Suriyeli kiracısı var ..	176
Fotoğraf 9 Börekçi Kapısı Girişi 2020	180
Fotoğraf 10 Malta Çarşısı Fatih Caddesi 2020	184
Fotoğraf11 Malta Çarşısı Fatih Caddesi 2014 (Google Map Fotoğrafı).....	199
Fotoğraf12 Malta Çarşısı Fatih Caddesi Aynı Açıdan Çekilmiş Yeni Fotoğraf 2020..	199

ŞEKİL TABLOSU

Şekil 1Pervitich Haritaları’ndan alınmış bir kesit (1922-1945).....	45
Şekil 2Ayverdi Haritası (1875-1882).....	45
Şekil 3 Türkiye’ye gelen göçmen sayısı ve menşei	62
Şekil 4 Suriyeli göçmenlerin göç güzergâhı ve sayıları	66
Şekil 5 Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği verileri	67
Şekil 6 Suriyeli göçmenlerin Türkiye dağılımı.....	69
Şekil 7 Suriyeli göçmenlerin demografik yapısı.....	70
Şekil 8 2019 Suriyeliler Barometresine göre; “Suriyelilerin iş yeri açılmasına izin verilmeli mi?” sorusunun tablosu.	81
Şekil 9 Suriyeli göçmenlerle ilgili etiketleme söylemleri.....	90
Şekil10 TEPAV’a göre; Suriyelilerin İstanbul’daki nüfus oranları.....	109
Şekil 11 2017 ve 2019 Suriyeliler Barometresine göre; “Suriyeliler ile Türkler arasındaki sosyal ilişki”	123
Şekil 12 2017 ve 2019 Suriyeliler Barometresi’ne göre; “Suriyeliler ve Türkler arasında kültürel benzerlikler”	124
Şekil 13 Malta Çarşısı’nda kiralık dükkân örneği	130
Şekil 14 Malta Çarşısı’nda kiralık dükkân örneği	130
Şekil 15 2014 İstanbul Seçimleri	135
Şekil 16 2019 İstanbul Seçimleri	135
Şekil 17 Hrant Dink Vakfı 2019 Raporuna göre nefret söylemi sıralaması	148
Şekil 18 Suriyeli sığınmacılarla ilişkiler (KONDA Araştırması).....	155
Şekil 19 İslambol Caddesi	167
Şekil 20 İslambol Caddesi Haritası.....	168
Şekil 21 Feraizci Sokak	175
Şekil 22 Feraizci Sokak Haritası.....	175
Şekil 23 Fatih Caddesi	178
Şekil 24 Fatih Caddesi Haritası.....	179
Şekil 25 Foursquare Yorumları.....	183
Şekil 26 Malta Çarşısı Dükkan Çeşitliliği	185
Şekil 27 Malta Çarşısı Suriyeli Esnaf Haritası (Aralık 2020).....	188

KISALTMALAR

STK:	Sivil Toplum Kuruluşu
AVM:	Alışveriş Merkezi
ADA:	Ankara Düşünce Atölyesi
KAMER:	Kadın Merkezi Vakfı
GİGM:	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
SUY:	Sosyal Uyum Yasası
HUGO:	Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Arş. Merkezi
TEPAV:	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
İSTANPOL:	İnsani ve Toplumsal Kalkınma Programı
TDK:	Türk Dil Kurumu
İMRA:	International Migration and Refugee Association – Uluslararası Göç ve Mülteci Derneği
HDV:	Hrant Dink Vakfı
İPM:	İstanbul Politikalar Merkezi

I. BÖLÜM

1. GİRİŞ

“Bazıları için kolay okunur ya da şeffaf olan şey başkaları için karanlık ve geçirimsiz olabilir. Birileri en ufak bir zorluk çekmeden yollarını bulurken, başkaları yolunu şaşırmış ve kaybolmuş hissedebilir (Zygmunt Bauman).”

Hiçbir kent yoktur ki kuruluş öyküsünde göç yolculuğu olmasın. Bu yolculuk bazen çok yakında bazen de çok uzakta sonlanabilir. Göçmen gitmek istediği yere ulaşmak için elinden gelenin fazlasını yapar. Amacı gittiği yerde huzur bulmaktır. Ekonomik, sosyal, siyasi birçok mazeret göç yollarına düşürebilir insanı. Bazen tek bir kişidir göçmen bazen de koca bir aile. Tarih boyunca tüm göçler “yaşanabilir” ve/veya “gelişmiş” bölgelere yapılmıştır. Yaşadığımız çağda bu bölgeler genellikle kenttir. Kent insanı kentte olmaktan ne kadar (u)mutsuzsa, göçmen de kentten o kadar ümitsizdir. Ancak her ne sebeple olursa olsun göç bir insanın yaşayabileceği en zorlu deneyimlerden biridir. Arkada bırakılan onca şeye rağmen getirilen pek bir şey yoktur. Kente hazırlıksız gelinir. “Bir kere yurdunuzdan ayrıldıktan sonra nereye giderseniz gidin orada hayatta kaldığınız yerden devam edemez, o yeni yerin yurttaşı olup çıkamazsınız. Ya da bunu yapsanız bile, her şeyi öyle yüzünüze gözünüze bulaştırırsınız ki harcadığınız çabaya değmez (Said, 1994, s. 65).” Hatta zamanı geldiğinde dönülecek bir ev bile olmayabilir.

Suriye’den Türkiye’ye kitlesel olarak göç eden göçmenlerin durumu da böyledir. Suriyeliler, 2011-2020 yılları arası dönemde kendi tarihlerinin bu zamana kadarki en büyük kâbusunu yaşadı. Yaşamaya da devam etmekte. Suriye iç savaşı nedeniyle Türkiye’ye sığınan Suriyeli (zorunlu) göçmen sayısı 2020 yılı verilerine göre dört milyon civarındadır. Hâlihazırda bu göçmenlerin büyük çoğunluğu Türkiye’de kalmayı planlarken bir kısmı da Türkiye’yi transit geçiş için ara durak olarak görmekte. Ülkesine dön(e)meyeceği tahmin edilen Suriyeli göçmen sayısı üç milyon civarında. Bu da hep birlikte nasıl yaşanacağını yollarının aranması gerektiği anlamına gelmektedir. Bunun özellikle de İstanbul için böyle olduğunu söyleyebiliriz. İstanbul bir milyona yakın bir sayıyla en çok Suriyeli göçmenin yaşadığı şehirdir. Göçlere alışık olan

İstanbul şehri, bu göç dalgası karşısında öncekilere hiç benzemeyen bir sarsıntı yaşamıştır. Fatih, Bağcılar, Küçükçekmece, Zeytinburnu ve Sultangazi gibi ilçeler İstanbul'un göçten en çok etkilenen bölgeleri olmuştur.

Tez konusu çerçevesinde saha çalışması yapılan Malta Çarşısı ve yakın çevresi de Fatih ilçesindedir. Hem Fevzi Paşa Caddesi'ne hem de yerleşim yerlerine yürüme mesafesinde olan çarşıya caddeden girildiği gibi Fatih Camii'nin Börekçi ve Boyacı Kapısı'ndan da girilmektedir. Tarihi Çarşamba Pazarı'yla da buluşan çarşı Fatih'in en merkezi ve bilinen alışveriş ve karşılaşma alanlarını da kapsayan bir toplumsal mekândır. Burası Suriyeli göçmenlerin açtığı mekânların çokluğu sebebiyle Suriyelilerin gündelik alışveriş ve yemek uzamı olduğu gibi fiziki ve toplumsal karşılaşma uzamıdır da. Öyle ki bölgenin yerlilerinden ve İstanbul'un çeşitli yerlerinden gelen müşterilerinden çok daha fazla Suriyeli çarşıya gelmektedir. Suriyeli göçmenlerin sermayelerinin etkisiyle iş yerleri dönüşürken Malta Çarşısı da Beylikdüzü'nden Pendik'e kadar uzanan eski müşterilerinden uzaklaşmakta ve çarşının habitusu değişerek adım adım "Suriye Çarşısı"na dönüşmektedir.

Malta Çarşısı'nın tümünü "alan" olarak kabul ettiğimiz tez kapsamında, Malta Çarşısı özelinde, kent mekânlarının dönüşümünde göçmen etkisine bakılmaya çalışılmıştır. Bu dönüşümü anlamak için göç güzergâhları takip edilmiştir. Göçün başlangıç noktasından başlayarak Malta Çarşısı'na gidiş güzergâhı izlenmiştir. Böylece Suriyelilerin neden ve nasıl İstanbul'a geldiği ve Fatih ilçesini tercih ettiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Saha çalışmasının yapıldığı Malta Çarşısı ve yakın çevresinde Suriyelilerin iş yeri açarak kültürel bir üretim alanı mı oluşturduğu, hayatta kalmaya mı çalıştığı yoksa gettolaşmaya doğru mu gittiği ve bu çerçevede ortaya çıkan tedirginlikler yerli ve Suriyeli esnaf üzerinden bir bağlama oturtulmaya çalışılmıştır. King'in belirttiği gibi göç çalışmalarında bağlam önemlidir. "Göç veren ülke ve göç alan ülke bağlamlarının yanı sıra, göçmenlerin kullandıkları güzergâhlar ile geçtikleri yer ve mekânların bağlamları da dikkate alınmalıdır (2019, s. 41)." Saha araştırması gerçekleştirilirken de Bourdieu'nün sosyolojisinden hareketle sermaye türleri, alan ve habitus anahtar kavramlar olmuştur.

Tezin birinci bölümü giriş kısmıdır. İkinci bölümde göçü anlamlandırabilmek için faydaladığımız kuramsal çerçevede Bourdieu'nün sosyolojisi ve Lefebvre'de mekânın üretimi tartışılmaktadır. Bununla beraber Suriyeli sığınmacıların durumu göç teorileri üzerinden değerlendirilmektedir. Tarihsel bağlamda ise Türkiye'nin göç tarihinde Suriyelilerin yerine bakılmaktadır. Son olarak toplumsal bağlamda Suriyelilerin Türkiye'ye doğru kitlesel göçünün sebepleri irdelenmektedir.

Üçüncü bölümde Suriyeli göçmenlerin toplumsal kabul ve uyum sorunu ile ilişkili veriler ve geçici koruma statüsünün göçmenlere ne getirip ne götürdüğü incelenmektedir. Bu çerçevede kayıt dışı ekonominin yükselişi ve uyum çabalarına bakılmaktadır.

Dördüncü bölümde Suriyeliler özelinde sosyal dışlanma ve ayırım yaratmanın sebepleri ve sonuçları üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda Malta Çarşısı'nın dışlanma sonucu gettolaşmış bir alan olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu tartışmanın temelini de Fatih ilçesinin yıllar içindeki sosyo-ekonomik dönüşümü oluşturmaktadır.

Beşinci bölümde göçün yarattığı tedirginlikler tartışılmaktadır. Tedirginlik kavramından ne anlaşıldığı açıklandıktan sonra kentin yerleşiklerinin ve göçmenlerin kültürel, siyasal, söylemsel ve mekânsal tedirginlikleri değerlendirilmektedir.

Altıncı ve son bölümde ise bir oyun alanı olarak görülen Malta Çarşısı'nda oynanan karşılıklı oyun habitus, sermaye ve mekânın üretimi çerçevesinde tartışılmaktadır. Sonuç bölümünde ise çözüm önerileri tartışmaya açılmaktadır.

Çalışmamızın evrenini oluşturan Malta Çarşısı küçük bir alandır. Fakat kentsel mekânın değişiminde Suriyeli göçmen etkisinin en yoğun yaşandığı alanlardan da biridir. Bu sebeple kentsel temsil özelliği bulunmaktadır. Elbette tez çalışmamızın mikro bir alandan makro sonuçlar çıkarmak gibi bir iddiası yoktur. Parçanın bütünü temsil etmediğini kabul etmekteyiz. Ancak parçanın bütün üzerinde fikir oluşturmakta yardımcı olabileceğini göz ardı etmemek gerekmektedir.

1.1. Çalışmanın Kapsamı

Türkiye’de saha çalışması denilince akla gelen ilk isimlerden biri Behice Boran’dır. Boran iki köyü karşılaştırmalı olarak incelediği toplumsal yapı araştırmasına şu cümlelerle başlar; bu yazıda iki köy çeşidinden bahsedilmektedir. Ama bu araştırma (tetkik) genelde anlaşıldığı şekilde bir “köy araştırması” değildir. İncelenmek, aydınlatmak istediğimiz konu, bir köydeki hayat şartları ve tarzı değil, sosyolojik bir problemdir. Bu problem nedir? Türkiye, Amerika, Çin fark etmez. Bir topluluğun sosyal yapısının farklılaştığı işlevsel kesimler arasındaki, özellikle iki esas kesimi arasındaki, ilişkileri aydınlatmaktır. Kurumlar insan ilişkileri sistemleridir. İnsan ilişkileri ise, hangi toplumda, hangi zaman ve mekân şartları altında olursa olsun, daima iki çeşide indirgenebilir; birincisi toplum-doğa (tabiat) çevresi ilişkisinin insanlar arasında doğurduğu ilişkiler sistemi. İkincisi ise, doğrudan doğruya toplum-doğa ilişkisinden doğmayan insanlar arası ilişkiler sistemi. Bu ilişkiler sistemi, birlikte bir toplum yapısı oluşturduğu için birbirlerinden bağımsız değildirler. Sosyal yapısının farklılaştığı işlevsel birimler arasındaki ilişkilerin ve bütünleşmenin ne nitelik ve şekilde olduğu konusunda, işte bu iki çeşit ilişkiler sisteminin birbiriyle bağlantı derecesi bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır (Boran, 1992, s. 7-9).

Boran’ın bu uzun paragrafından hareketle insanın tabiatla ve insanlarla baş edememesinin sonucu olarak karşımıza sosyolojik bir problem olarak göç olgusunun çıktığını söyleyebiliriz.

Türkiye’nin en önemli sosyologlarından Cavit Orhan Tütengil köyden kente göçün sonuçlarını tartıştığı bir yazısında 1960’larda büyük şehirlere göçü “akın” olarak nitelendirir. Ona göre; köyden kente göçü durdurmaya çabalamak yanlıştır. Zaten kimsenin de gücü yetmez. Yapılması gereken ne türlü toplumsal ve ekonomik sebeplere bağlı olarak meydana gelirse gelsin bu akını önlemeye çalışmak değil, düzenlemek, kontrol altına almaktır (1969, s. 25). Tütengil aydınlanmacı bir bakış açısıyla şöyle devam eder; “...köyden şehre akının sebeplerini ve ortaya çıkardığı meseleleri yakından bilip, köyden gelenlerden gerçek “şehirliler” yaratmanın metotlarını ele almaktan başka çare yoktur. İş hayatına, şehirli hayatına intibakta bütün meseleler bir eğitim meselesi olarak karşımıza çıkacaktır... Netice olarak, köyden şehre gelenler kadar “şehirli”

sayısını arttırabileceğimiz gün millet olarak iyi yarınlara götüren bir yol üzerinde bulunduğumuzu söyleyebiliriz (1969, s. 25).”

Anlaşılabacağı gibi İstanbul eskiden beri göç alan bir şehirdir. Elbette çok daha öncesi de vardır. Her göç dalgası İstanbul’un yapısını değiştirmiştir. Genellikle göçmenler değil de İstanbul göçmenlere uyum sağlamıştır. Şöyle de söylenebilir: İstanbul’un kimliği göçlerle değişmiştir. Bugün İstanbul’da resmi rakamlarla beş yüz binden fazla Suriyeli yaşamaktadır. Suriyelilerin bir kısmı mevcut mekânları dönüştürerek kendi habituslarına yatkın mekânlar açmaktadır. Bu mekânlar içerisinde çalışmamızın evrenini oluşturan Malta Çarşısı dükkânları bulunmaktadır. Suriyelilerin etkisiyle mekânların değişimi yavaş yavaş problem olarak görülmeye başlamıştır. Çalışmamız Malta Çarşısı’nda gerçekleşen mekânsal değişimde Suriyelilerin etkisini kapsamaktadır. Bu bağlamda aşağıda problemin durumu tespit edilmeye çalışılmaktadır.

1.2. Problemin Durumu

Ticaret ve turizm gibi istenen karşılaşmalar nasıl toplumların yapısını değiştiriyorsa savaş ve göç gibi istenmeyen karşılaşmalar da toplumların yapısını değiştirmektedir. Göçmenin gittiği yerde uzun süre kalmaya çalışması göç edilen yerin yapısını kalıcı bir şekilde dönüştürebilmektedir. Bu farklılaşma toplumun yapısına ve göçmenin sermayesine göre olumlu ya da olumsuz karşılanmaktadır.

İnsanlık tarihi kadar eski ve evrensel bir olgu olan göç, insanların bir mekândan başka bir mekâna zorunlu ya da gönüllü yer değiştirmesi olarak kabul edilmektedir. Ve zorluklarıyla beraber gelişmektedir. Göçler ağırlıklı olarak kırsal alandan şehir merkezlerine doğru olmaktadır. Ayrıca kentten kente göç de gerçekleşmektedir. Özellikle kitlesel göç durumlarında kentler arası ve sınıf farkı gözetmeyen göçler yoğunlaşabilmektedir. Göç eden kişi kent kökenli ise, bir kentten başka bir kente göç ettiği zaman, köyden kente göç eden birisine göre daha çabuk uyum sağlayabilirken, getirdiği değişiklikler de kırsal alandan gelenlerin getirdiği değişikliklere göre daha çabuk kabul görebilir. Bu simgesel sermaye sahibi kişiler aynı zamanda göçmenler ve yerliler arasında oluşan boşlukları barışçıl biçimde birbirine bağlayacak bir köprü olma gücüne de sahiptir. Sanatçılar, zanaatkârlar, okumuş

aydınlar, özel girişimciler gibi.

Kent ekonomik, sanatsal, kültürel ve ruhsal dönüşüm ve değişimin içinde eridiği büyük bir kap olarak işlev görmektedir. Kent mekânları insanlara zaman ve mekânda kendilerini yeniden şekillendirme fırsatı verdiği gibi içerden ve dışarıdan gelen müdahaleler de kent mekânlarını dönüştürebilir. Yeni gelenler, bölgedeki toplumsal değişimi tetikleyen ya da iten yeni bir değişken olarak yerellere özgü kültürel yaşam denkleminde dâhil olurken mekânın dinamikleri tarafından da güçlü bir şekilde etkilenirler. Böylece göç alan şehir ve göçmen eski haline geri dönemez. Özellikle göçün yoğun olduğu bölgelerde şiddetli kırılmalar yaşanabilir. Bu kırılma yerlerinden biri de çalışmamızın konusunu oluşturan Fatih ilçesinin küçük bir alanıdır.

Fatih ilçesinde yaşayanlar muhafazakâr yapının da etkisiyle, göçün ilk yıllarında, Suriyeli göçmenlere kucak açmıştır. İlçe, siyasal iktidarın “ensar” / “muhacir” söylemine uyum göstermiştir. Bu söylem göçün ilk üç yılında da etkili olmuştur. Fakat bunun temel sebebi, yöneticilere olan güvenle beraber, geçicilik beklentisidir. Görünürlük artınca ve göçmenlerin büyük çoğunluğunun dönmeyeceği anlaşılmaya ki bu dönem geçici koruma statüsüne denk gelir, tedirginlikler başlamıştır. Tüm bunların üstüne bazı siyasi partilerin ırkçı söylemleri, sosyal medyadan yayılan ve bazen ana akım medyaya da sıçrayan nefret söylemleri Suriyeli göçmenlerin durumunu önemli bir sorun haline getirmiştir. Her ne kadar göçmenlerin durumu yöneticiler kanadında bir sorun olarak dillendirilmese de muhalefet bunun bir sorun olduğunu dillendirmektedir. Bech’in de söylediği gibi kararsız seçmenlerin oranının çokluğundan ötürü “partiler artık ‘sadık seçmenlere’ güvenemez ve ellerindeki her yolu kullanarak yurttaşları ayartmak zorundalar (2011, s. 285).” Göçmen sorunu da yurttaş ayartmak için kullanılan alanlardandır. Kaya’ya göre; Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin dönemsel şansı, Türkiye’nin sağcı-milliyetçi partisi olan Milliyetçi Hareket Partisi’nin (MHP) hükümette olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile beraber hareket etmesidir. Böylece MHP’nin mülteci kartını kullanması çok da mümkün olmamaktadır*.

Nitel saha araştırmasıyla desteklenen bu tez çalışmasının yapıldığı 2019 ve

* Şükran Şençekiçer’le Meraklısına Bilim adlı Medyascope.Tv Programı İçinde, (08.06.2018) (https://www.youtube.com/watch?v=o3phuCyaX_g)

2020 yılları itibarıyla “ensar” / “muhacir” söyleminin çoktan terk edildiği gözlenmektedir. Din kardeşliği söylemi sürüyor gibi görünse de gazetelerde çıkan haberler, sosyal medya yorumları Fatih halkının Suriyelilere karşı sesini kaba bir şekilde yükselttiğini göstermektedir. Kamuoyu yoklamaları da bu durumu desteklemeye başlamıştır. Suriyeliler sevilmemeye, benimsenmemeye ve hor görülmeye başlanmıştır. İlk zamanlar Millet Caddesi’ndeki, Akşemsettin’deki, Malta Çarşısı’ndaki dönüşümler kültürel bir zenginlik olarak görülürken bugün o semtler birçokları tarafından işgal edilmiş görülmektedir.

Tez çalışmamızın problem cümlesi ise şudur; Suriyeli göçmenlerin mekânın dönüşümündeki etkisi nedir? Tezimizin odak noktası olan Malta Çarşısı’nda aktar ve lokantayla başlayan değişim ve kabuk değiştirme bugün lokantalar, parfümeriler, sarraflar, kahveciler, tatlıcılarla devam etmektedir. Çarşıdaki mekânların yarıya yakın bir kısmı Suriyeli girişimciler tarafından işletilmektedir. Olup bitenler Suriyeliler cephesinde olumlu karşılanmaktadır. Bu sadece ekonomiyle açıklanabilecek bir durum değildir. Malta Çarşısı aynı zamanda Suriyeliler için karşılaşma ve toplumsallaşma alanıdır. Yerli esnaf ise ikiye bölünmüş durumdadır. Burada ekonomi daha ön plandadır. İşleri iyi giden esnaf durumdan memnunken işleri bozulan esnaf tedirginlik yaşamaktadır. Zaman zaman Suriyelilere yönelen nefret söylemi Suriyeli esnafı da tedirgin edebilmektedir. Yerli esnafın ve Suriyeli esnafın durumu kendini kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal tedirginlikler olarak göstermektedir. Tez kapsamında gerçekleştirdiğimiz mülakatlar “tedirginlikler” üzerinden aktarılacaktır.

1.3. Araştırma Ortamının Özellikleri

Çalışma Malta Çarşısı ve yakın çevresi ile sınırlı tutulmuştur. Derinlemesine mülakatlarda görüşülen kişilerin hepsi erkektir. Hiçbir işletmenin sahibi kadın değildir. Bu durum esnaflığın yapısı, Fatih’in muhafazakârlığı, çarşıdaki Suriyeli göçmenlerin erkek egemen kültürü gibi birçok etmenle açıklanabilir. Görüştüğümüz Suriyelilerin işlettiği hiçbir dükkânın mülkiyeti Suriyelilerde değildir. Konuştuğumuz yerli işletmeciler içerisinde ise kiracı olduğu gibi dükkân sahibi olanlar da vardır. Malta Çarşısı’nın yerli esnafları arasında yetmiş yaş üstü birden fazla işletmeci olmasına rağmen Suriyeli işletmecilerin hemen hepsi genç olmakla beraber en yaşlısı elli

yaşındadır. Bazı Suriyeli işletmelerin ilginç hikâyeleri bulunmaktadır. Araştırma ortamının daha iyi anlaşılması amacıyla bunlardan bazıları aşağıda paylaşılmaktadır:

*Görüştüğümüz bir işletme Türk dükkân sahibiyle ortak işletilmektedir. İşletme sahibi dükkânını Suriyeli girişimciye bırakarak kira almak yerine kâra ortak olmayı teklif etmiştir. Çarşıda ayrıca Suriyelilerin de kendi aralarında farklı dükkânlarla ortaklıklarına rastlanabilmektedir.

*Bir işletmede bulunan yerli işletmeci Suriyeli girişimcinin lehine kendi yerini gönüllü terk ederek işletmesini taşımıştır.

*Kiraların yüksek olduğu çarşıda bir Suriyeli işletmeci bölgedeki en az kirayı veren işletmelerdendir.

Suriyeli işletmecilerin kiralık dükkânlarının birçoğu tadilat görmüş olmasına rağmen yerli işletmecilerin dükkânlarının (yeni açılanlar hariç) hemen hepsi eski ve bakımsız durumdadır. Suriyeliler arasında yaptığı işle bağlantılı olmayan üniversiteleri bitirmiş esnaf sayısı fazladır.

Çarşı içerisinde Fatih Caddesi'nde 37, İslambol Caddesi'nde 26, Feraizci Sokak'ta ise 12 yerli işletme vardır. Çarşı'nın en geniş caddesi olan Fatih Caddesi'nin girişinden çıkışına kadar Suriyelilerin işlettiği pek çok mekân vardır. Fakat Suriyeli işletme sayısı yerli işletme sayısının yarısından azdır. Fatih Caddesi üzerinde 15 Suriyeli işletme bulunmaktadır. İslambol Caddesi'nde ise Suriyelilerin işlettiği 14 dükkân olmasına rağmen sıklıkla dile getirilen "Suriye Çarşısı" atmosferi daha fazladır. Bunun sebebi caddenin darlığı, aktardan gelen baharat kokuları, kahvecilerden gelen kakuleli kahve kokuları ve ışıklı vitrinleriyle Suriyeli işletmelerin daha çok duyu organlarına hitap etmesi olabilir. Çünkü sokaktaki yerli işletmelerin çoğu nalbur ve züccaciye gibi işletmelerdir. Hâlbuki Suriyelilerin işletmeleri çoğunlukla tatlıcı, kahveci, lokanta ve parfümeri gibi işletmelerdir. Feraizci Sokak'ta ise Suriyelilerin işlettiği dört mekân vardır. Çarşıya gelen müşterilerin çoğu Arap'tır. Alanda Arapların sayıca çokluğu Suriyelilerin işlettiği mekânların olduğundan fazla algılanmasına sebep olmaktadır. Konuştuğumuz yerli işletme sahiplerinin çoğu çarşıda Suriyeli işletmelerin

yerli işletmeler kadar olduğunu düşünmektedir. Hâlbuki Suriyeli işletmeler yerli işletmelerden azdır.

Suriyeli işletmeler saat 12.00 gibi açılırken yerli işletmeler sabah saatlerinde açılmaktadır. Kapanış saatleri ise 23.00'a kadar uzayabilmektedir. Çarşının en kalabalık olduğu günler Çarşamba ve Pazar günleridir. Çarşamba günleri, Çarşamba Pazarı'nın etkisiyle çarşı çok kalabalıklaşmaktadır. Pazar günleri de çok fazla Arap çarşıya gelmektedir. Pazar günü bazı yerli işletmeler kapalıyken hiçbir Suriyeli işletme kapalı değildir. Çarşamba günleri yerli müşterilerin sayısı fazlayken Pazar günleri de Suriyeli müşterilerin sayısı fazladır. Ramazan ayında* da özellikle iftar saatinde çarşıda neredeyse adım atacak yer kalmamaktadır. Ramazanda, özellikle iftar vaktine doğru, müşterilerin hemen hepsi Arap'tır. Hiçbir lokanta iftardan önce (tüm gün) lokanta içinde yemek servisi yapmazken pide, tavuk döner (çavurma) ve tatlı satan Suriyeli işletmelerin önünde iftar vakti öncesinde uzun kuyruklar olmaktadır. Covid 19 salgınından** bir sene önceki (2019) ramazanda yerli ve Suriyeli tüm lokantalarda oturacak yer bulmak neredeyse imkânsızdı. Lokantalarda yer bulamayan Suriyeliler pide ve ekmek arası tavuk dönerlerini alıp ailece Fatih Camii avlusunda iftar açmaktaydı. Salgın döneminde dahi ramazan ayında Suriyeli lokantaların önü kalabalıktı. Suriyeliler pide ve döner tarzı yiyeceklerle tatlıları paket yaptırıp çarşıdan ayrılmaktaydı. Bir önceki ramazana kıyasla kalabalık doğal olarak daha azdı. Bu sefer aileler yerine daha çok alışveriş yapan erkekler vardı. Restoranında ağırlıklı olarak pide satan Suriyeli işletme sahibi Taha Bey, çarşının salgına rağmen kalabalık olmasını şu şekilde açıklamaktadır; *-Ramazanlık yiyecekler bizde çok önemli. Ne olursa olsun almak gerekiyor. Ramazan içeceği meyan kökü gibi ramazan pidesi gibi şeyler. Şimdi dışarı koysam kimse almaz bunları.*

* Çalışmamız süresince iki ramazan geçmiştir. 2019 yılı Ramazan ayı 5 Mayıs-3 Haziran tarihleri arasındadır. 2020 yılı Ramazan ayı ise 24 Nisan-23 Mayıs tarihleri arasındadır.

**“Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19), ilk olarak Çin'in Vuhan Eyaleti'nde Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020'de tanımlanan bir virüstür. Salgın başlangıçta bu bölgedeki deniz ürünleri ve hayvan pazarında bulunanlarda tespit edilmiştir. Daha sonra insandan insana bulaşarak Vuhan başta olmak üzere Hubei eyaletindeki diğer şehirlere ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin diğer eyaletlerine ve diğer dünya ülkelerine yayılmıştır (<https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>).” (02.11.2020)

Kısacası Malta Çarşısı her zaman kalabalık ve dışarıdan bakıldığında her dükkânın iş yapabilir görüldüğü ve özellikle Suriyelilerin kendi aralarında sosyalleşmelerini de sağlayan bir alan görünümündedir.

1.4. Tezin Amacı ve Önemi

Kent mekânları gündelik yaşamın tam ortasında durmaktadır. Toplumun şekillenmesinde mekân önemli bir olgudur. Göregenli ve Karakuş'un belirttiği gibi; "İnsanlar yaşadıkları mekânları, fiziksel bir gerçekliği algılamanın ötesinde, hissetmekte, onlara bağlanmakta ve kendilik duygularını birtakım mekânsal değişkenler üzerinden tanımlamaktadır. Mekândan bağımsız bir kimlik düşünölemeyeceği gibi, kimliksiz bir mekân da düşünölemez. İnsanlar yaşadıkları mekânlarla ilişki kurmakta, onlara anlamlar atfetmekte ve içinde bulundukları bu yaşamsal çevre aracılığıyla kimliklerini oluşturmaktadır (2014, s. 105)."

Büyük bir metropol olan İstanbul yoğun bir şekilde göç almaktadır. On yıllardır iç göçün yaşandığı İstanbul belli dönemlerde de toplu halde dış göç almaktadır. Suriye'deki iç savaş sebebiyle İstanbul'a gelen göçmenlere baktığımızda, diğer tüm göçmenler gibi; kültürlerini, inançlarını, yaşam tarzlarını beraberlerinde getirdikleri gözlenmektedir. Suriyeli göçmenler bütün kentliler gibi gündelik ilişkilerini kent mekânları üzerinden gerçekleştirmekte ve İstanbul'un bizim kullandığımız yerlerini kullanmaktadır.

1950'den beri iç göç almaya alışık olan Fatih ilçesi, günümüzde İstanbul'un yoğun Suriyeli göçü almış ve almaya devam eden bölgelerindendir. Göçmenlerin önemli bir kısmı Fatih'e yerleşmeye çalışırken, Fatih halkı da gönüllü ya da gönölsüz yerleşbilsinler diye onlara alan açmaktadır. Suriyeliler de bu alanlarda Bourdieu'nün deyişiyile "oyunun içine girip" (Bourdieu-Wacquant, 2014, s. 82) mekânları yeniden üretmektedir ya da kaybettiği habitusunu bu mekânlarda aramaktadır. Çalışmamızın odağında olan Malta Çarşısı da böyle bir alandır. Çarşı Suriyeliler tarafından yeniden üretilmektedir. Aynı zamanda mülakatlardan da anlaşılacağı gibi, Fatih ilçesi Suriyelilere Şam ve Halep'i çağrıştırmaktadır. Malta Çarşısı da, fiziksel benzerliği olmasa bile, Hamidiye Çarşısı'na benzetilmektedir. Bu sebeplerle Suriyelilerin

sermayeleri Fatih İlçesi ve Malta Çarşısı'na İstanbul'un diğer ilçelerine göre daha yatkındır.

Tez çalışmamızın amacı İstanbul'a göç eden Suriyeli göçmenlerin mekânsal dönüşüme etkilerini değerlendirmektir. Çalışmanın hedefinde ise bu dönüşümü doğru saptayabilmek vardır. Çalışmanın evreni olan Malta Çarşısı ve yakın çevresinin İstanbul'daki Suriyeli göçü gerçeğini ortaya çıkaramayacağını biliyoruz. Tez kapsamında çalışmanın evreni üzerinden aşağıdaki sonuçlara ulaşmanın literatüre bilimsel ve kültürel katkı sunacağı düşünülmektedir;

- *Çarşı ve esnaf çerçevesinde ticari mekânların dönüşümlerinin toplumsal yapının değişimiyle bağlantısını gösterebilmek.
- *Mekânın dönüşümünde ortaya çıkan “alan” mücadelesinde sonuçların kalıcılığını değerlendirmek.
- *Alan mücadelesinde ekonomik, kültürel, sosyal ve simgesel sermayenin önemini gösterebilmek.
- *Bourdieu'nün kavramlarının Suriyeli göçmenler üzerinde uygulanabilir olup olmadığını belirlemek.
- *Suriyeli göçmenlerin habitusu üzerinden mekânsal dönüşümlerin kültürel katkısını saptamak.
- *Malta Çarşısı'nın göçmen girişimcileri ve yerli esnafın tutumunun doğru yönlendirildiği takdirde hem Suriyelilere hem de Türkiye toplumuna emsal olabilir kabiliyette olabileceğini göstermek.

1.5. Tezin Yöntemi

Göç ve kent üzerinden bir çalışma yapıldığında bilimsel literatür oldukça zenginleşebilmektedir. Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanındaki akademisyenlerin göç çalışmaları Türkiye'de önemli bir yer tutarken sosyologların ve iletişimcilerin daha az sayıda çalışma yaptığı gözlenmiştir. Özellikle saha hâkimiyeti Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler alanından yürümektedir.

Elbette göçle ilgili literatür akademik çalışmalarla sınırlı kalmamaktadır. Göç

ve göçmenlik akışkan bir konudur. Ülke gerçeklerinden de muaf değildir. Sürekli yenilenen yönergeleri takip etmek gerekmektedir. Bunların takibi de İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi üzerinden olabilmektedir. Çıkan yönergelerin uzman yorumları ve diğer gelişmelerin takibi için de gazetelerin sürekli olarak taranması gerekmektedir. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının (STK) da yönergeleri yorumlamada sahaya ve literatüre önemli katkıları olmaktadır.

Göç olmuş bitmiş bir durum olmadığı için STK ve araştırma şirketlerinin bu konuda paylaştığı güncel çalışmalar da toplumsal gerçekliğin fotoğrafını çekebilmek için mühim katkılar sağlamaktadır. Tüm bunların yanında bitmeyen bir akademik ilgi ve sorumluluk gerekliliği neticesinde üniversitelerde kurulmuş göç ve göçmen araştırmaları birimlerinin çalışmaları ve lisansüstü tezlerdeki saha araştırma verileri de önemli kaynaklar arasına girebilmektedir.

Tüm bunların üzerine bir tuğla koymak kolay değil. Araştırma odağımız olan “Malta Çarşısı” Fatih'teki değişimin bir izdüşümü olarak karşımıza çıktı. Küçük bir alanı kaplayan Malta Çarşısı için en doğru araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemi benimsendi. Çarşıda sayılardan çok deneyimlerin toplumsal gerçekliğe yaklaştırılabileceği düşünüldü. Kümbetoğlu'nun belirttiği gibi; “...nitel veri, bireylerin, süreçlerin, olguların hakkında, deneyimlerin, davranışların, faaliyetlerin tanımlandığı, niyetlerin, isteklerin, değerlerin, fikirlerin, içinde yer aldığı, duyguların hislerin, yansıtılabildiği, bilgilerin, inançların, kanaatlerin ayrıntılı bir biçimde aktarılabildiği bir veridir (2005, s. 43).”

Çalışmanın teorik temelini Bourdieu'nün *habitus*, *sermaye*, *alan* gibi kavramsallaştırmaları oluşturmaktadır. Tez çalışmasında nitel araştırma teknikleri kullanılarak katılımsız gözlem ve yarı yapılandırılmış mülakat çalışması yapılmıştır. Mülakatlar teorik alt yapının nitel verilerle desteklenmesi için kullanılmıştır. Bourdieu'nün sosyolojisinde olduğu gibi, kuramsal boyut ampirik çalışmayla temellendirilmeye çalışılmaktadır.

Araştırmaya katılımsız gözlemle başlandı. Mülâkatlara başlamadan önce birçok kez sahaya gidilip, gözlem gerçekleştirildi. Böylece sahanın dinamikleri

anlaşılmaya çalışıldı. Bu sırada da mülakat hazırlıkları yapıldı ve saha gözlemleri de içine katılarak derinlemesine mülâkat için temel sorular hazırlandı^{*}. Duverger mülâkat biçimlerini kanaatler, kişisel karakteristikler hakkında yapılan mülâkatlar ve belgesel mülâkatlar şeklinde ayırmaktadır (1990, s. 246). Çalışmamız çerçevesinde 22 işletme sahibi veya ortağı ile kanaat mülâkatı gerçekleştirdik. “Bu mülâkatların amacı tutum ve kanaatları meydana çıkarmaktır (Duverger, 1990, s. 247).” Kanaat mülâkatlarıyla beraber Malta Çarşısı’nın değişimini uzun süredir deneyimleyen üç semt sakini ile belgesel mülâkatlar gerçekleştirdik. Bu mülâkatlarda “...birey, tıpkı bir arşiv veya kitap gibi bilgi (enformasyon) kaynağı haline gelmiş olmaktadır (Duverger, 1990, s. 247).”

Saha çalışmamızda tüm işletmelerle görüşmeye çabalamak yerine farklı meslekleri temsil eden işletmelerle görüşülmeye çalışılmıştır. Lokanta, tatlıcı, aktar, kuyumcu, (kuru)kahveci, parfümeri ve berber gibi. Ancak Suriyeli işletme sahiplerinin bazıları akrabalarıyla beraber açtığı farklı işletmelere de ortak olabilmektedir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz işletmelerdeki parfümeri-kahveci ortaklığı veya pideci-künefeci ortaklığı gibi. Bu sebeple bu kişiler her iki işletme hakkında da sorularımızı yanıtlayabilmiştir. Bazı görüşmelerimiz Malta Çarşısı dışından işletmelerle gerçekleşmiştir. Sebebi ise Suriyelilerin ya da yerli işletmelerin iş kollarını zenginleştirmek ve çarşıya dışarıdan bakışı da yakalayabilmektir. Bu şekilde çarşı içerisinde dokuz yerli işletme ve dokuz Suriyeli işletme ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çarşının değişimini gören ve çevresel etkilerini yaşayan çarşıya yakın dükkânları olan üç yerli işletmeyle (berber, kasap ve tesisatçı) ve Suriyelilerin güzergâhında olan Millet Caddesi’nden bir Suriyeli işletme ile görüşülmüştür. Çalışmamız süresince mülakat gerçekleştirdiğimiz katılımcılar takma isimle çalışmamızda yer almaktadır.

Bu çalışma tek başına bir göçmen çalışması olarak değerlendirilemez. Çalışmanın amacı göçmenlerin mekâna etkisini değerlendirmektir. Bu çerçevede Malta Çarşısı odaklı mülakatlar sadece Suriyeli esnaflarla gerçekleştirilmemiştir. Mekânın dönüşümüne göçmen etkisini anlayabilmek amacıyla Malta çarşısı ve etrafındaki yerli

^{*} Covid-19 salgını çalışmamızı yavaşlatan bir unsur olmuştur. Uzun süre sokağa çıkamamak ve çıkıldığı zaman da normal olmayan bir gündelik hayatla karşılaşmak mülakatlarımızı olduğu kadar gözlem sonuçlarımızı da etkilemiştir.

esnafla** da mülakatlar yapılmıştır. Böylece karşılaştırma imkânı doğmuştur. Jacobs’ın da belirttiği gibi; “Bir göçmen grubunun tavırlarının, davranışlarının ve katılımının göçmen olmayan bir gruba karşılaştırılması sahiden de araştırmacının, göçmen gruba özgü özellikleri göçmen olmayan gruba kıyasla ölçüp değerlendirmesine olanak tanımaktadır (2019, s. 167) .”

Neuman saha araştırmalarında; “...ilişki düzeyiniz, üyelerle uzlaşmalara, saha ortamının özelliklerine, kişisel rahatlığınıza ve sahada benimsenen belirli role bağlıdır (2014, s. 554).” demektedir. Ona göre, sahada bir “yabancı” olmaktan “içeriden biri” olma düzeyine zamanla geçilebilmektedir. Her düzeyin kendi avantajları ve dezavantajları bulunmaktadır. Farklı saha araştırmacıları farklı ilişki düzeylerini savunmaktadır (s. 554).

Biz bu çalışmada saha içinde görüştüğümüz Suriyeli ya da yerli iş yeri sahiplerine referanslarla gitmeyi uygun bulduk. Böylece görüşme yaptığımız işletmecilerin güvenlerinin artarak daha rahat konuşabileceklerini düşündük. Öyle de oldu. Suriyeli esnafların hemen hemen hepsi derdini anlatacak kadar Türkçe bilmesine rağmen görüşmeler Suriyeli çevirmen vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Tüm referanslara rağmen görüşme yapmayı kabul etmeyen yerli ya da Suriyeli göçmenler de oldu. Hatta bazı Suriyeli işletme sahipleri görüşme yapabileceğini söylediği halde gün ve saat belirlemek istediğimizde aslında görüşmek istemediğini söyledi. Bu da elbette zaman kaybına sebep oldu. Neuman bu grubu “direnenler” olarak adlandırmaktadır. Neuman’a göre; “Bazı üyeler açık ve işbirliğine istekli olmayabilir. Direnenler, işbirliğinden uzak bir tutum veya katılıma açıkça isteksizlik gösteren üyelerdir. Saha araştırmacıları hiçbir zaman herkesin işbirliği yapmasını sağlayamayabilir ya da ancak çok uzun süren bir inattan sonra ılık bir ilişki gelişebilir (2014, s. 561).” Sahada ilişki kurduğumuz kişilerle bazen saha sorunlarının dışında da konulara girdik. Böylece karşımızdaki kişinin kişiliği hakkında daha fazla bilgi sahibi olurken o da sorunlarına karşı ilgili ve anlayışlı olduğumuzu gördü. Bu da görüşmelerin daha rahat gelişmesine sebep oldu. Yine Neuman’ın da belirttiği gibi “seçici dikkatsizlik” (2014, s. 568) yöntemini benimsedik.

** Malta Çarşısı’nın yerli esnafı 1950’li yıllardan itibaren İstanbul’a göç eden ailelerin devamıdır. Görüşme gerçekleştirdiğimiz hiçbir esnafın ailesinin geçmişi İstanbul’a dayanmamaktadır.

Görüşme yaptığımız kişi uygunsuz bir söz söylediğinde de onun bu davranışını görmezden geldik. Sonuçta bu görüşmeler sayesinde Fatih'in tarihinden bağımsız olmayan Malta Çarşısı'nı da görmüş olduk. Bu da çalışmamızın zamandan bağımsız bir mekân araştırması olmamasını sağladı.

II. BÖLÜM

2. SURİYELİ GÖÇMENLER BAĞLAMINDA KURAMSAL, TARİHSEL VE TOPLUMSAL ÇERÇEVE

Bu tez çalışmasının kuramsal çerçevesini Pierre Bourdieu'nün sosyolojisi oluştururken Henri Lefebvre'in mekânın üretimi için ortaya attığı kavramlardan da faydalanılmaktadır. Tezin konusu Suriyeli göçmenler üzerinden yükseldiği için kuramsal çerçevede göç kavramları ve teorileri de tartışılmıştır. Tezin tarihsel çerçevesinde Türkiye'nin göç tarihi araştırılırken toplumsal çerçevede Suriyelilerin Türkiye'ye kitlesel göçleri, İstanbul'daki mesken durumları, Fatih ilçesindeki iş yeri sahiplikleri ve araştırma sorumuz olan Malta Çarşısı'nda mekânsal değişim ve dönüşümdeki Suriyeli göçmenlerin etkilerine bakılmıştır. Kümbetoğlu'nun da belirttiği gibi; araştırma sorusu, belirli kavramlar arasındaki ilişkiyi sorgulayıcı, bu ilişkiyi anlamayı hedef alan bir özelliğe sahip olmalıdır. Bu sebeple öncelikle söz konusu kavramlar tanımlanmalıdır. Niteliksel yöntemde bu tanımlar genel ve esnek bir yapı göstermektedir. Başlangıçta çok açık ve belirgin olmasalar da, araştırma süresince bu tanımlar açık ve belirgin hale gelmektedir. Niteliksel araştırma bir hipotez test etmeyi amaçlamaz. Varsayımlara araştırma süresinde ulaşılmaktadır. Bu varsayımlar teori sınama amacıyla değildir, daha çok teoriye ulaşmayı istemektedir (Kümbetoğlu, 2005, s.37). Niteliksel araştırmalarda teorinin araştırma süreci ile nasıl eklemlendiği, hangi aşamada teori kullanıldığı ve teori ile araştırma arasındaki ilişki de önemlidir (Gilbert ve Bernard'dan akt. Kümbetoğlu, 2005, s. 40). Bu tez çalışmasının teorik temeli her ne kadar Bourdieu'ye dayansa da Lefebvre'den Harvey'e, Berman'dan Berger'a birçok sosyal bilimcinin göç ve mekân üzerinden teorileri ve tespitleri de kullanılmaktadır. Ayrı bir başlık altında açıklanmasa da Bauman'ın modernleşme ve müphemlik üzerine görüşleri tez çalışmasının üçüncü bölümünde yer alan *tedirginlik kavramının* destekleyici teorisi olduğu gibi sonuç bölümünün de alt yapısını oluşturmaktadır.

2.1. BOURDIEU'NÜN SOSYOLOJİSİ VE LEFEBVRE'DE MEKÂN AYRIMLARI

Tezin bu bölümünde toplumların özellikle göçmenler üzerinde tahakküm aracı olarak kullandığı kültür tanımları üzerine kısa bir giriş yapılmaktadır. Sonrasında ise Bourdieu'nün habitus, alan ve sermaye türleri kavramları açıklanmaya çalışılacaktır. Tezin konusu olan mekânın yeniden üretiminde (Malta Çarşısı'nda) Bourdieu'nün kavramları esas alınırken Lefebvre'in mekân kavramlarından da yararlanılacaktır. Bu çerçevede Bourdieu'nün fiziksel ve toplumsal uzam kavramları ile Lefebvre'in mekân ayrımları tartışılırken Harvey'in yorumuyla Bourdieu'nün Lefebvre'i tamamlayan görüşlerine bakılacaktır.

2.1.1. Habitusun İnşasında Kültürün Anlamı

Burke'ün deyimiyle “Kültür” can sıkacak kadar çeşitli tanımları olan bir kavramdır (2000, s. 115). Kültür terimi Latince colere fiilinden türetilmiş olan cultura'dan gelmektedir. Bu fiil ekip biçmek anlamındadır (Gökalp, 2012, s. 25). Gökalp'e göre; bu terimi ilk kez Voltaire kullanmıştır. Williams, kültür teriminin ancak on yedinci yüzyıl sonunda toplumsal değişmelerle anlam ve içeriğinin değişmeye başladığını belirtmektedir. Kültür, on sekizinci yüzyılda, toplumsal değer ve davranış biçimlerini işaret etmeye, yani toplumsal alana dair kullanılan bir terime dönüşmeye başlamıştır. Şüphesiz bunda aydınlanma düşüncesinin önemli bir rolü vardır. Aydınlanma düşünürleri doğadaki tüm canlılar gibi insanlar ve toplumların da ıslah edilebileceğini ve biçimlendirilip yönlendirilebileceğini düşünmelerinden dolayı kültür terimi insan zihninin etkin olarak geliştirilmesi anlamını kazanmıştır (2012, s. 26). Bottomore, “Kültür terimi ile toplumsal hayatın, bireyler arasındaki ilişki biçimlerinden ayrı olarak, düşünsel yanlarını ifade etmekteyiz (1998, s. 138).” demektedir. Burke'e göre de tarihçiler, sosyologlar, edebiyat eleştirmenleri ve benzerleri ilgi alanlarını genişlettikçe, ‘kültür’ teriminin de anlamı genişlemektedir (2000, s. 115). Kültürün yüzlerce tanımı olduğunu söyleyen Williams, kültür kavramının anlam katmanları için şu sıralamayı yapar;

- “(i) *zihnin gelişkin bir durumu*’ndan –“kültürlü kişi”, “kültür almış kişi” gibi,
- (ii) bu *gelişme süreci*’ne –“kültürel ilgiler”, “kültürel etkinlikler” gibi- ve (iii)

bu süreçlerin araçları'na –“sanat” olarak ve “beşeri entelektüel çabalar” olarak anlaşılan kültür kavramı gibi- kadar değişen anlamlarıyla ayırdedebiliriz. Zamanımızda ise bu üçüncü anlam katmanı diğerleri arasında en yaygın kabul görenidir. Bununla birlikte, kavramın antropolojik ve geniş sosyolojik kullanımı, ayrı bir halkın ya da başka bir toplumsal grubun “bütün bir yaşam biçimi”ni kastetmektedir. Kavramın zorlukları açıkça görülmektedir (1993, s. 9-10).”

Eagleton’a göre kendi yaşam tarzımız bize basitçe insani gelir. Etnik, kendine has, sıra dışı olan diğer insanların yaşam biçimidir. Kendi görüşlerimiz mantıklı diğerlerinin görüşleri ise aşırıdır (2005, s. 37). Hall’e göre ise kültürün kökleri, Marx ve Engels’in *Alman İdeolojisi*’nde insanın “çifte ilişkisi” dediği şeyde yatmaktadır: “İmdi, her maddi ve toplumsal örgütlenme tarzı tarihsel olarak özgül olduğundan, buna tekabül eden toplumsal hayat biçimleri de ‘belli’ ve tarihsel olarak ayrı bir şekil ve biçime bürünmek zorundaydı (1999, s. 202).” Hall, Marx’tan alıntılarla şöyle devam eder; “Bu üretim tarzı basitçe bireylerin fiziksel varoluşunun yeniden üretimi olarak görülmemeli. Bu daha ziyade, bu bireylerin belli bir faaliyet biçimidir, hayatlarını dışavurdukları belli bir biçimdir, belli bir *hayat tarzıdır*. Bireyler hayat tarzlarını nasıl dışa vuruyorlarsa öyledirler. Bundan dolayı, bireylerin ne oldukları üretimleriyle, hem ne ürettikleriyle hem de *nasıl* ürettikleriyle çakışır (1999, s. 202).”

Kültür teriminin anlamı genişledikçe, kültüre maddeci bakış açısının farklı yorumları ortaya çıkabilmiştir. Frankfurt Okulu düşünürleri kültürün, özellikle kitle kültürünün, insanları tek boyutlu insan haline getirdiğini düşünürken, Williams’ın, Hall’ün bağlı olduğu Birmingham Okulu, Gramsci’nin, burjuvazinin zordan daha çok *hegemonya* aracılığıyla yönettiği vurgusunun açık etkisiyle kültürü etkin bir faktör olarak düşünme eğilimindedir. Gramsci’nin etkisi “...aynı zamanda Fransa’da, eğitim sistemlerinde ve siyasette olduğu kadar, daha dar anlamda ‘kültürel tüketim’de de sınıf ilişkilerinin yeniden üretimini izlemek amacıyla simgesel ve kültürel sermaye nosyonlarını kullanan Pierre Bourdieu ve arkadaşlarının yaptığı çalışmalarda da geçerlidir (Outhwaite, 2001, s. 375).”

Yapısalcılar ise kültür tanımında Hegel’e geri dönerek Marx’ı baş aşağı çevirmiştir. Levi-Strauss, gerçekten derin yapıların ekonomik ve toplumsal düzenlemeler değil, zihinsel kategoriler olduğunu önermiştir. “Böyle olmakla birlikte, şimdilerde yapısalcılarla Marksistler sık sık aynı çuvala konmakta ve belirlenimciler

diye birlikte yadsınmaktadır. Bunun yerine, ‘sistem’e ve ortaklaşa yaratıcılığa karşı popüler direniş vurgulanıyor... Eskiden nesnel oldukları varsayılan cinsiyet, sınıf, topluluk gibi katı toplumsal olguların, şimdi kültürel olarak ‘inşa edilmiş’ ya da ‘oluşturulmuş’ bulundukları varsayılıyor (Burke, 2000, s.116).” Bourdieu’ye göre kültür;

“...insanlar arasındaki iletişimin ve etkileşimin zeminidir, ama aynı zamanda bir tahakküm kaynağıdır. Sanat, bilim, din, hatta dil de dâhil olmak üzere bütün simgesel sistemler, gerçeklik anlayışımızı şekillendirerek insanlar arası iletişimin temelini oluşturmakla kalmaz, toplumsal hiyerarşilerin tesisine ve idamesine de katkıda bulunurlar. Kültür; inançları, gelenekleri, değerleri, dili kapsar; aynı zamanda bireyleri ve grupları kurumsallaşmış hiyerarşilere bağlayan pratikleri dolaylıdır. Yatınlıklar, nesneler, sistemler, kurumlar vs. - hangi biçim altında olursa olsun, kültür, iktidar ilişkilerini somutlaştırır. Dahası, gelişmiş toplumlardaki birçok kültürel pratik, temayüz mücadelesindeki görece özerk arenaları oluşturur. Kültürün uzmanlaşmış üreticileri ve aktarıcıları olan entelektüeller, bu arenaların ve kurumsallaşmış hiyerarşilerinin şekillenmesinde kilit rol oynarlar (Swartz, 2011, s. 11).”

Bourdieu, Levi-Strauss gibi yapısalcılar, eserlerinde ima edilen kültürel kuralları fazla mekanik olduğu gerekçesiyle eleştirir. Mekanist düşünceye karşı Habitusu inşa eder (Burke, 2000, s. 117). Yine de Bourdieu’yü yorumlayanlar paradoksal bir şekilde Bourdieu’nün deyişiyle; ‘mekanist bir düşünceye karşı inşa edilmiş bir nosyonun mekanist bir tasarımını ortaya koymaktadırlar (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 111). Hâlbuki Bourdieu Aristoteles’ten –Aquinolu Tomasso ve sanat tarihçisi Erwin Panofsky aracılığıyla- gelen, daha esnek “habitus” kavramını önermiştir. ‘Habitus’, ‘etmen(aktör)lerin sonsuz değişkenlikteki durumlara uyarlanabilecek sonsuz sayıda uygulamalar üretmelerine elveren şemalar’ diye tanımlanabilir (Burke, 2000, s. 117). Aslında Bourdieu, Eaglaton’ın belirttiği gibi, daha çok ideolojinin günlük yaşama nüfuz etme mekanizmaları üzerinde durmaktadır. Bu konuya açıklık getirmek amacıyla da habitusu geliştirmiştir (1996, s. 220).

2.1.2.Habitus

Bourdieu sosyolojisinin temel, belki de en önemli, kavramlarından olan Habitus tanımlamasına geçmeden önce Bourdieu’nün de önemseddiği gibi, habitus ile alışkanlığın aynı şey olmadığını belirtmek gerekmektedir. Bourdieu, nosyonu (kavram) kullanım şekli ile daha önceki kullanıcıların kullanımları arasındaki temel farkın

görülmesi gerektiğini ve özellikle “alışkanlık” (habitude) dememek için “habitus” dediğini söyler (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 111). Bourdieu Habitus’u şöyle açıklar;

“Habitustan söz etmek, bireysel olanın, hatta kişisel, öznel olanın dahi toplumsal, kolektif olduğunu ortaya koymaktır. Habitus toplumsallaşmış bir özneliktir... Yani toplumsal olanın bedenlerde (ya da biyolojik bireylerde) inşa edilmesiyle ortaya çıkan, dayanıklı ve aktarılabilir algı, beğeni ve eylem şeması sistemleri olan habituslar ile toplumsal olanın fiziksel nesnelerin yarı-gerçekliğine sahip olan mekanizmalarda ya da şeylerde kurulmasının ürünü olan, nesnel ilişki sistemleri olan alanlar arasındaki karanlık ikili ilişkidir. Elbette, bu ilişkiden doğan her şeydir, yani algılanan ve takdir edilen gerçeklikler şeklinde kendini gösteren alanlar, toplumsal temsiller ve pratiklerdir (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 116-117).”

Bourdieu “Habitus”u Panofsky’nin Ortaçağ şövalyesinin barışçıl niyetini göstermek için kaskını çıkarıp yukarı kaldırma jestinden yola çıkarak şu şekilde anlatır. Günümüzde bir erkek selam vermek için başından şapkasını çıkarıp yukarı kaldırdığında farkında olmadan şövalyenin jestini yeniden üretir. Bu tür şeyler sürekli yapılmaktadır (Bourdieu, 2016, s. 92). Bourdieu Habitus’u daha anlaşılır kılmak için futbol üzerinden de örnek vermektedir; “Şeylerdeki tarih ve bedenlerdeki tarih mükemmel bir biçimde uzlaştığında, mesela futbolcu örneğinde, oyunun kuralları ve oyun hissi birleştiğinde, oyuncu yapması gereken şey neyse onu yapar, yani o anda “yapılacak tek şeyi” yapar, ne yaptığını bilmesine gerek bile kalmadan hem de. Ne bir otomat ne de rasyonel hesaplar yapan bir bireydir o anda daha ziyade Poussin’in Claude Simon’un çok sevdiği tablosundaki, “doğmakta olan güneşe doğru yürüyen kör Orion” gibidir (2016, s. 93).” (Fotoğraf 1)

Fotoğraf 1 Claude Simon, Doğmakta Olan Güneşe Doğru Yürüyen Kör Orion

Bourdieu bu durumu pratik sezgi olarak niteler. İlkesel olarak bir yatkınlıklar sistemi olarak görür; “...benim habitus adını verdiğim, bütün bir yaşam öyküsünün sonucu olan bir şeydir bu (nasıl ki bire bir aynı iki yaşam öyküsü yoksa birbirinin bire bir aynısı iki habitus da yoktur; ancak tecrübeler sınıflandırılabilir gibi, habituslar da sınıflandırılabilir ya da habituslardan söz edilebilir (Bourdieu, 2016, s. 93).” Bourdieu’nün *Ayrım*’da da belirttiği gibi; “Habitus, aslında hem nesnel olarak sınıflandırılabilir pratiklerin *üretici ilkesi* hem de bu pratiklerin *sınıflama sistemi* (*principium divisions*)dir. *Temsil edilen toplumsal dünya*, yani *yaşam tarzları uzamı*, habitusu belirleyen bu iki kabiliyet arasında, yani sınıflandırılabilir pratikler ve yapıtlar üretme kabiliyeti ile bu pratikler ve ürünleri ayırt edip değerlendirme kabiliyeti (beğeni) arasındaki ilişkide oluşur (2017, s. 254).” Bourdieu habitus ile alan ilişkisini koşullama ilişkisi olarak görür. Alan, habitusu yapılandırmaktadır. Bourdieu’nün deyişiyle;

“Habitus, bir alanın ya da bir dizi alanın (alanlar arasındaki kesişmenin veya kopukluğun boyutu, bölünmüş, hatta parçalanmış habituslar yaratabilir) içkin zorunluluğunun somutlaşmasının ürünüdür. Öte yandan bu, bir bilgi ya da bilişsel inşa ilişkisidir: Habitus, enerji yaratmaya degecek, mana ve değer taşıyan, anlamlı dünya olarak alanın kurulmasına katkıda bulunur. Buradan iki sonuç çıkarabiliriz: İlk olarak, bilgi ilişkisi, ondan önce gelen ve habitusun yapılarını şekillendiren koşullama ilişkisine bağlıdır; ikinci olarak, sosyal bilim, zorunlu olarak “bir bilginin bilgisidir” ve alanın birincil deneyiminin, sosyolojik

olarak temellendirilmiş bir fenomenolojisine yer açmak zorundadır. İnsanın varoluşu ya da bedenleşmiş toplumsal olarak habitus, dünyayı belli bir dünya olarak var eden şeydir: Pascal'ın dediği gibi, 'dünya beni içeriyor, ama ben onu anlıyorum.' Şu halde toplumsal gerçeklik iki kez varolur: Şeylerde ve beyinlerde, alanlarda ve habituslarda, eyleyicilerin içinde ve dışında (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 118)."

Yukarıda yazılanlara bakıldığında Habitusun basit bir nesilden nesile aktarım olmadığı görülür. Ailesi kasap olan bir kişinin kasaplığı sürdürmesi habitus anlamına gelmemektedir. Ama uzun süredir ticaret alanıyla ilgilenen bir ailenin ticarete yatkınlığı ile uzun süredir memur olan bir ailenin ticari alana yatkınlığı elbette aynı olmamaktadır. Bu ailelerin ya da bireylerin okul süreçleri, eğilimleri, yaşam stilleri, dünyayı anlamlandırmaları, toplumsal değerleri açıkçası "kültürel sermayeleri" ister istemez farklı olmaktadır. Buradan yola çıkarak Habitusu durağan bir şey olarak görmek de doğru değildir. "Değişime karşı duyarlıdır. Bir taraftan, eyleyicinin habitusunun oluşum koşulları ile, içinde işlev görmeye başladığı koşullar arasında ayarsızlık ortaya çıkabilir. Gerçekten, habitusun objektif biçimlenme koşulları devam ettiği sürece, objektif yapılarla uygunluk içerisindedir ve eyleyiciye, karşılaşılabileceği farklı durumlara doğru şekilde ayarlanmış pratikleri benimseme imkânı verir. Fakat eğer objektif koşullar değişmeye başlarsa, habitusun, donuk hareketi de aynı biçimde değişmeye başlar (Ünal, 2004, s. 124)."

Toplumsal şartların kökten bir biçimde değiştiği göç etme durumu. İnsanın benliğindeki habitusunu etkileyebilir. Bourdieu; yeni koşullara bağlı olarak eski habitusun başka bir şeye dönüşmesine neden olan bu kopma etkisi, eyleyicide kendisini, az uyumlu ya da uyumsuz pratiklerle gösterir, demektir (Akt. Ünal, 2004, s. 124). Bu pratikler göç alanına uygulanabilir. Tıpkı Bourdieu'nün belirttiği gibi; beceriksizlikler, aptallıklar, gaflar meydana gelir. Yersiz şeyler, yani habitusun inşa olduğu konumlar sisteminde işgal ettiği yere eskiden uyan, fakat yeni ya da değişmiş bir sistemde şimdi işgal ettiği yere artık uymayan şeyler yapılır ya da söylenir. Diğer taraftan habitus, eyleyici tarafından, yani sosyal yükselme, yerinde kalma ya da düşüşün içselleştirilmiş tecrübesi tarafından kat edilen sosyal güzergâha göre yeniden inşa edilir. Bir habitus, farklı bir dinamik içerisinde, varoluş ya da sabit kalış koşullarının değişimi içerisinde inşa olursa, farklı bir şekilde yapılır (Ünal, 2004, s. 124-125).

Kat edilen sosyal güzergâh ile kat edilen fiziki güzergâh habitusun yeniden üretiminde çatışabilir. Geldiği yerde doktor olan bir kişinin göç ettiği yerde evlere temizliğe gitmesi onun habitusunu hemen değiştirmez. O yine sanat etkinliklerine meraklıdır, yine küçük burjuva zevkleri vardır. Oysa onları eyleyecek şartlara sahip değildir. Bu durum sürerse habitus kendini yeniden yapılandırabilir. Ama konumunda ekonomik yükselme olursa doktorun habitusu yine yeni şekillenmeye uyum sağlamaya yatkındır. Ne var ki her iki durumda da geline ortamın şartlarına uyum sağlama ya da direnme eğilimi ile karşılaşılabilir. Kimlik yaratma çabası ön plana çıkabilir. Bourdieu'nün de belirttiği gibi; “Toplumsal kimlik farklılıkta tanımlanır ve kendini farklılıkta ortaya koyar (2017, s. 256).” Habitus tüm pratiklerin birleştirici ve üretici ilkesidir. Buradan hareketle yemek zevkinden, mobilyaya, parfümlerden giysilere ve kültürel eğlencelere kadar bireyi ve grupları çevreleyen sahipliklerin tümünde ayrımlarını dışa vurdukları pratikler yer alır (Bourdieu, 2017, s. 259).

Bu ayrımlar çerçevesinde, göçmenlerin sosyal güzergâhına bakıldığında, habitusun değişimine ya da sürdürülebilirliğine sebep olan miras alınmış sermayeleri ve edinilmiş sermayeyi açıklamak gerekmektedir. Tezin aşağıdaki kısmında Bourdieu'nün sermaye ayrımlarından bahsedilecektir. Burada sermaye olarak tek başına ekonomi kastedilmemektedir. Ama sermaye denilince akla gelebilecek tanımlamalara bir gönderme söz konusudur. Bourdieu; “Ekonomik sermaye konusunu uzmanlarına bırakıyorum; ekonomi, benim uzmanlık alanım değil. Beni asıl ilgilendiren diğerlerinin terk ettikleri alanlar: onların ilgi duymadıkları veya bu tür şeylere uygun teorik araçlara sahip olmadıkları için ele almadıkları kültürel sermaye ve toplumsal sermaye (2016, s. 68).” demektedir. Tezin çalışma alanı olan Malta Çarşısı'nda mekânsal dönüşüm incelenirken sermaye ayrımlarına sıklıkla başvurulacaktır.

2.1.3. Bourdieu'nün Sermaye Ayrımları ve Alan İlişkisi

Alan kavramı Bourdieu'nün eserlerinde habitusa nazaran daha geç ortaya çıkar (Swartz, 2011, s. 168). Alan olarak bahsedilenler eğitim alanı, sanat alanı, entelektüel alan, ticaret alanı, din alanı, göç alanı gibi “alan”lardır. Tüm alanları belirleyen genel yasalar olmasına rağmen alanların kendine özgü işleyişleri de vardır. Her alanın özgün özellikleri keşfedilmelidir. Bu keşif başka alanlara nasıl yaklaşılabileceği hakkında da fikir

verir (Kaya, 2014, s. 400). Bourdieu her alanı güç alanı olarak görür. Tüm alanların ortak yanı mücadeledir. “Egemenler ile onların yerlerine talip olanlar arasındaki ilişki, farklı alan türlerinde ve aynı alan türünün farklı toplumsallıklarında farklı şekillerde devam eder (Kaya, 2014, s. 400).” Ona göre alana yeni giren ile alanın kendine has sermayesi üzerinde hegemonyası olan egemen sınıf arasında sermayenin tanımı ve dağıtım tekeli arasında devamlı bir mücadele vardır (Kaya, 2014, s. 400). “Alanlar; malların, hizmetlerin, bilginin ya da statünün üretildiği, dolaşıma girdiği ve temellük edildiği arenaları ve aktörlerin bu farklı sermaye türlerini biriktirip tekellerine alma mücadelesinde işgal ettikleri rekabete dayalı konumları ifade eder. Alanlar, özgül sermaye tipleri ya da sermaye bileşimleri etrafında düzenlenmiş, yapılanmış mekânlar olarak düşünülebilir (Swartz, 2011, s. 167).” Bourdieu’nün deyişiyle “alanlar, güç ilişkilerinin mahallidir; baskın eğilimler, nesnel ihtimaller içerir. Bir alan hiçbir şekilde tesadüfen bir istikamete yönelmez. Aynı şekilde, her şey her an mümkün veya imkânsız değildir (2018, s. 68).”

Alan’ın daha iyi anlaşılabilmesi için Bourdieu alan ile oyun (illusio) arasında benzerlik kurar. Oyuncuların rekabeti sonucu kazanan ve kaybedenin olduğu bir tür bahisten bahseder. Oyuna yatırım söz konusudur. Oyuncular oyuna ve bahislerine inancı (doxa) paylaşırlarsa oyuna katılırlar. Ve bazen kıyasıya bir rekabetle birbirlerinin karşısına çıkarlar. Oyun ve bahis sorgulama dışı tutulacak kadar benimsenir. Oyuncular yalnız oyuna girerek, oyunun oynamaya değer olduğunu kabul etmiş olur. Yoksa oyuna karşı bir sözleşme olduğu için değil. Ve bu karşılaşma rekabetlerin ve çatışmaların ilkesini oluşturur. Kozlara, yani güçleri oyuna göre değişen temel kartlara sahiptirler. Kartların görece gücü nasıl oyuna göre değişiyorsa, farklı sermaye türlerinin (iktisadi, kültürel, sosyal (toplumsal), simgesel) hiyerarşisi de farklı alanlarda değişir. Bir başka deyişle farklı alanlarda etkili kartlar vardır. Bunlar temel sermaye türleridir. Ancak koz olarak görece değerleri alanlara hatta aynı alanın birbirini izleyen hallerine göre değişir. Bir sermaye türünün değeri, bu sermayenin kullanılabileceği bir alanın bir oyunun varlığına bağlıdır. Bir sermaye ya da bir sermaye türü, belli bir alanda hem mücadele silahı hem uğruna mücadele edilen şey olarak, sahibine belli bir iktidar, bir nüfuz kurma olanağı veren, dolayısıyla basit bir “ihmal edilebilir büyüklük” olmadan, belli bir alanda var olmayı sağlayan şey olarak, belli bir alanda etkilidir. Bu durumu ampirik çalışmada da (alanın ne olduğunu, sınırlarının ne olduğunu ve dolaşımında bulunan sermaye

türlerini, hangi sınırlarda etkili olduğunu ve benzerlerini saptamak) aynı şeydir. Sermaye ve alan nosyonları birbirine sıkı sıkıya bağımlıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 82).

Tez konumuz çerçevesinde Malta Çarşısı'nı fiziki uzam ve toplumsal uzam bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Fiziki uzamda çarşayı Fatih ilçesinden, özellikle Fatih Camii ve çevresinden, ayrı düşünemeyiz. Buna çarşının çeperi diyebiliriz. Toplumsal uzam ise çarşıdaki esnafın ve müşterilerin eğilimleri, öncelikleri, beğenileri ve yatkınlıklarıdır. Alana yeni girenler (Suriyeli esnaf ve Suriyeli müşteriler) bu illusio ve yüceltilmiş değerlerle baş etmek ve belki de kendi illusiolarını hâkim kılmak zorundadırlar. Illusio kavramı alan içerisindeki çatışma ve mücadelelerde yürürlükte olan baskın (ya da hâkim) eğilimleri, öncelikleri, beğenileri ve yatkınlıkları da ifade eder. Alan içerisindeki mücadele tez çalışmamızın son bölümünde detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Yukarıda alan ile ilgili anlatılmak istenen temel mesele her alanda mücadele olduğudur. Mücadelenin olduğu yerde de mutlaka bir egemen ve bir de egemen olmaya aday olanlar vardır. Bunlara alanın yapısını korumaya çalışanlarla alanın yapısını dönüştürmeye çalışanlar denilebilir. Alanın yapısı değişmez değildir. Çatışmalar yapıyı değiştirebilir. Bu bir iktidar mücadelesidir. Ancak siyasal alanla karıştırılmaması gereken farklı bir iktidar alanıdır.

“Farklı sermaye türleri arasındaki güç ilişkilerinin uzamıdır, ya da daha kesin bir biçimde söylemek gerekirse farklı sermaye türlerinden birine söz konusu alana egemen olabilecek biçimde sahip olan ve mücadeleleri farklı sermaye türlerinin görece değeri (örneğin kültürel sermaye ile ekonomik sermaye arasındaki “kur değeri”) her tehlikeye girdiğinde -yani, özellikle de iktidar alanının yeniden üretimi konusunda özel yükümlülüğü bulunan mercilerin alanındaki (Fransa örneğinde "büyük okullar"ın alanı) dengeler tehdit altında olduğunda- yoğunluk kazanan eyleyciler arasındaki ilişkilerin uzamıdır (Bourdieu, 1995, s. 56).”

Aslında alan mücadelesine girişen çeşitli sermayelerdir. Bazen alanı ele geçirmek için ekonomik sermaye ön plana çıkarken bazen de kültürel sermaye öne çıkmaktadır. Ya da göçmenlerin en çok sahip olduğu sermaye türü sosyal sermaye de alanı altüst edebilmektedir. Elbette hepsinin birleşimi ya da üstünde de denilebilecek

simgesel sermaye alan içerisinde hegemonyaya sebep olabilmektedir. Aşağıda farklı sermaye türleri ve bunlar arasındaki ilişkiler tartışılacaktır.

2.1.3.1.Ekonomik, Kültürel, Sosyal ve Simgesel Sermaye

Bourdieu'nün deyişiyle ekonomi kuramının tanıdığı tek biçimiyle değil bütün biçimleriyle sermayeyi dâhil etmedikçe, toplumsal dünyanın yapısı ve işleyişi açıklanamaz (1986, s. 241). Bourdieu'ye göre;

“İçinde işlev gördüğü alana bağlı olarak ve söz konusu alan içindeki etkinliğinin ön şartı olan az ya da çok pahalı dönüşümlerin karşılığında, sermaye kendisini üç temel görünüşle sunar: Anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir olan *ekonomik sermaye*; belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir olan ve eğitim vasıfları biçimlerinde kurumsallaştırılabilir olan *kültürel sermaye* ve toplumsal yükümlülüklerden (“bağlantılar”) oluşan, belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir ve bir soyluluk unvanı gibi biçimlerde kurumsallaştırılabilir olan *sosyal sermaye* (1986, s. 242).”*

Bourdieu *kültürel sermaye* içerisinde okulları başat bir konuma yerleştirir. Ona göre, eğitim sistemi çoğunlukla seçkinlerin başarılı olduğu bir düzen dayatır, seçkin olmayan aileler ise bu eğitim sisteminde başarının şart olduğuna inanmış olarak (habitus edinmiş olarak) süreçte yer alır ve sistemin yeniden üretimini sağlarlar. Ailelerin çocuklarına miras bıraktığı, (habitusu şekillendiren) bu kabuller o toplumun kültürel sermayesi haline gelmiştir (Özsöz, 2007, s. 19). Bu durumda orta sınıf bir ailenin çocuğu ile işçi ailesinin çocuğu aynı okula gitse bile ortada eşitleyici bir durum yoktur. Hatta oturulan bölge dahi kültürel sermayeyi değiştirebilir. Aynı eğitimi almış, farklı bir iktisadi sermaye ya da kültürel sermaye sahibi aileden gelen veya merkezi yerleşim yerine uzak veya yakın kişilerin dünyayı algılamaları, yaşam biçimleri, müze ziyaret sayıları, müzede kalma süreleri, sergileri takip etmeleri, kültürel farkındalıkları, yemek seçimleri, evdeki mobilyaları, sporları, müzikle, resimle, fotoğrafla ve benzerleri ile olan ilişkileri, ilgileri ve beğenileri farklıdır. Hatta bazı meslekleri yapanlar

*Bourdieu'nün bu çalışması ilk olarak 1981 yılında toplumsal eşitsizlik üzerine oluşturulan bir Alman derlemesinin ekonomik, kültürel ve sosyal sermaye ile ilgili bir bölümünün parçası olarak ve beş yıl sonra da bir İngiliz dili derlemesindeki bir yazı olarak yayınlanmıştır (Field, s. 21, 2006). Kitabın bütünü Türkçe olarak basılmamıştır. Ancak Bourdieu'nün çalışmasını M. M. Şahin “Sermaye Biçimleri” olarak çevirmiştir. Yukarıdaki alıntı Şahin'in çevirisi baz alınarak kullanılmaktadır.

imkânlarının beğenisine sahip değilken bazı meslekleri yapanlar da beğenilerinin imkânına sahip olamazlar (Bourdieu, 2017, s. 419).

Bourdieu'ye göre; *sosyal sermaye* ise; "...az ya da çok kurumsallaşmış karşılıklı tanışıklık ve tanıma ilişkilerinden oluşan uzun ömürlü bir networke sahip olmayla -ya da başka şekilde söylersek, bir gruba üyelikle bağlantılı, kendi üyelerine kolektivitinin sahip olduğu sermayenin desteğini, kelimenin farklı anlamlarıyla kredi hakkı tanıyan bir "yeterlik" sağlayan fiili ya da potansiyel kaynaklar kümesidir (1986, s. 248)." Field'e göre Bourdieu sosyal sermayeyi "sadece elitlere ait olan, onların kendi görelî üstün konumlarını korumak için tasarlanmış bir nitelik olarak görmektedir. Duygulara dayalı ilişkiler için tek açıklaması bunların ilişkilere dayanıklılık kazandırmasıdır. Bu yüzden, aynı kültürel çevrede bulunan ve benzer yaklaşımlara sahip bazı insanların birbirlerinden diğerlerine göre daha çok hoşlandığı (ve hoşlanmadığı) basit gerçeğinin doğruluğunu kabul etmemektedir (2006, s. 24)." Sosyal sermaye açısından önemli olan kısım bağların değeri, büyüklüğü ve harekete geçirebilme yeteneğidir. Toplumda her ferdin bir sosyal sermayesi vardır. Ferdin belirli bir aileye, gruba, partiye vb. aidiyeti gibi. Birey, söz konusu bu aidiyet yoluyla ait olduğu grubun ağlarını ve kaynaklarını kullanma hakkına sahiptir. Bu aidiyet, fert için hem bir tanıma ve aynı zamanda da bir tanınmadır ve bu süreç bir karşılıklılık ilişkisi içerisinde gelişir. Bu da Bourdieu'nün belirttiği gibi kredi değerliliğini gerektirir (Yarç, 2011, s. 131-132).

Göç çalışmalarında "sosyal sermaye" kavramı sıklıkla kullanılmaktadır. Fakat göç teorileri kapsamında tezimizin özellikle ilgi alanına giren sermaye türü olarak "sosyal (toplumsal) sermaye" algılanmamalıdır. Çünkü tüm sermaye türleri birbirinin içinde ve ayrılmaz bir yapışkanlıkla durmaktadır. Ama göç teorilerinde özellikle göç sistemleri teorisi ve ilişkiler ağı kuramında sosyal sermayenin başat bir yeri vardır. Bu da sosyal sermayenin tanımına bakıldığında anlaşılabilir bir durumdur.

Bu üç sermaye türünün dışında Bourdieu'nün önemsedığı bir sermaye türü daha vardır. O da, Wacquant'ın belirttiği gibi, Bourdieu'nün geliştirdiği nosyonların en karmaşık olanlarından *simgesel sermaye*dir. Aslında simgesel sermaye başka tür bir sermaye değildir. Genel olarak sermayenin kendisi, diğer sermaye türlerinin

fetişleşmesiyle dolaşıma giren sosyal güçtür (Göker, 2014, s. 283-284). Bourdieu'nün deyişiyle; "Simgesel sermaye, bu türlerden herhangi birinin, algı kategorileriyle kavrandığında büründüğü biçimdir. Söz konusu kategoriler, ilgili sermayenin özgül mantığını kabul eder –ya da şöyle diyelim- bu sermayeye sahip olmanın ve birikiminin keyfiliğini bir biçimde tanır (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 108)".

Sosyal sermaye gibi simgesel sermaye de göçmenlerin durumuyla bağlantılandırılabilir. Hatta bu bağlamda sosyal sermayenin algılanma biçimi olarak da görülebilir. Simgesel sermaye de sosyal sermaye gibi göçmenler için hem avantaj hem de dezavantajdır. Gelineen ülkenin durumu göçmenin konumunu etkileyebilir. Gelişmiş bir ülkeden gelen göçmenin simgesel sermayesi -Fransa'dan gelen bir aşçı gibi- onu alanın hakimi yapabileceği gibi gelişmemiş bir ülkeden gelen göçmenin simgesel sermayesi onu alan içerisinde dezavantajlı duruma düşürebilir. Simgesel mücadele her ne kadar iktidar alanını ilgilendirir görünse de sosyal sermayenin de etkisiyle kitlesel olarak göç eden dezavantajlı göçmenler belli mikro alanlarda simgesel avantajlara sahip olabilir. Böylece göçmenlerin kendi aralarında simgesel avansları oluşabilir. Bu şekilde simgesel sermaye göçmenler arasında bir saygınlık ve yetki kazandırabilir. Mikro alana hâkim olunabilir. Diğer tüm sermaye türlerinin üzerinde ama sosyal sermaye vasıtasıyla oluşan bu türlü bir simgesel sermaye alan içinde kendini gösterebilir. Bourdieu'nün simgesel sermayeyi detaylandırması şu şekildedir;

"Benim simgesel sermaye dediğim şey, en azından bir bölümüyle, ele alınan alanın nesnel yapılarının özümsemesinin, yani ele alınan alanda sermayenin dağılım yapısının ürünü olan algılama kategorilerinin ürünü olan, görü ve bölünme ilkelerine, sınıflandırma sistemlerine, sınıflandırıcı kalıplara, bilgisel kalıplara göre algılandığı andaki şekliyle herhangi bir türden (ekonomik, kültürel, okula ilişkin ya da toplumsal) sermayedir. XIV. Louis'nin önünde eğilmeyi, ona övgüde bulunmayı, onun buyruklar vermesini ve bu buyruklara uyulmasını, insanları gözden düşürmesini, kutsamasını, vb. sağlayan simgesel sermaye, ancak saray yaşamını oluşturan tüm küçük farklılıkların, sıfatta ve rütbede, pratiklerde ve giysilerdeki tüm incelikli belirtilerin, kendilerinin tüm bu farklılıkları tanımasını ve onlara değer vermesini sağlayan, tek kelimeyle bir takke sorunu için ölmeye hazır olan insanlar tarafından algılandığı ölçüde vardır. Simgesel sermaye, bilgisel temelli, yani bilgiye ve kabule dayalı bir sermayedir (1995, s. 158-159)."

Simgesel sermayeyi daha iyi anlamlandırabilmek için Louis-Ferdinand

Celine’in *Gecenin Sonuna Yolculuk* kitabında “zenginlere karşı tutumlar” bölümü iyi bir örnek olabilir. “Onları hoş tutmak için herkes çevrelerinde pervane olur ve herkes halinden memnundur (Céline, 2015, s. 370).” Bu cümlede simgesel sermaye olan “zenginlik” ekonomik sermayenin algılanma biçimidir.

Sermaye türlerine değindikten sonra alanın yapısını belirleyen şeylere geçilebilir. Bourdieu’nün deyişiyle; alanın yapısı oyuncular arasındaki kuvvet ilişkileriyle belirlenir. Alandaki oyunculardan biri daha çok iktisadi sermayeye ve daha az kültürel sermayeye sahip olabilir. Bir işletmenin patronu gibi. Diğer kişi daha az iktisadi sermayeye daha çok kültürel sermayeye sahip olabilir. Bir öğretmen gibi. Bu iki kişi aşağı yukarı eşit topyekûn sermayeyle donanmış olmasına rağmen konumlarında olduğu kadar tavır almalarında da farklılıklar görülebilir. Bu iki oyuncuda da rakiplerinin sermayelerini düşürme eğilimleri görülebilir. Özellikle kendi sahip oldukları sermaye türünün değerini artırmaya yönelik stratejiler geliştirmeye çalışabilirler. İktidar alanındaki mücadele türlerinin çoğu bu türdendir (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 83-84).

Göç alanı da oyuncuların kendi sermayeleri ile oynamaya çalıştıkları bir alandır. Fakat bu alanda olan oyuncuların zaman içinde kazanılmış sermayeleri göçle beraber gelmeyebilmektedir. Bu da yeni sermayeler kazanma çabasını gerektirir. Elbette öncelik iktisadi sermayede olmaktadır. İktisadi sermayeyi ve tüm sermayeleri elde etmek için de mekân (fiziki ve toplumsal) üzerinde mücadele edilmektedir. Bourdieu mekân hakkında yanıltıcı tespitlerden sakınmak için mekânı fiziksel ve toplumsal uzam (alanlar) olarak ikiye ayırmaktadır. Ona göre yanılsamalardan kurtulmanın tek yolu, toplumsal uzam ile fiziki uzamdaki yapılar arasındaki ilişkileri titizlikle incelemektir.

2.1.4.Fiziki Uzam ve Toplumsal Uzam

Bourdieu, eşyalar gibi bedenleri olan varlıklar olarak insanlar da ancak belli bir mekânda mevcut bulunabilirler, aynı anda birden fazla yerde bulunamazlar ve bir yer kaplarlar demektedir. Ona göre, bir failin ya da eşyanın fiziki uzamda mevcut olduğu, “yer aldığı” ya da mevcut bulunduğu nokta tam da “mekân” olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle mekân, bir “yerleşim” ya da ilişkisel bir bakış açısıyla bir “konum”,

bir düzendeki sıra olarak düşünülebilir. Kaplanan “yer”ise, bir kişi ya da eşyanın fiziki uzamdaki boyutu, yüzeyi ve hacmi, yani boyutları ya da araç ve mobilyalar için söylendiği gibi “kütle”si olarak tanımlanabilir (Bourdieu, 2015, s. 224).

“Gerek toplumsal failer gerekse bu failer tarafından temellük edilerek mülkleştirilen eşyalar, *toplumsal uzamda* (ya da daha doğrusu alanlarda) ve toplumsal alanla ilişki içinde kurulurlar. Bu fail ve eşyaların bulunduğu toplumsal uzam ise, bu uzamın öteki yerlerle olan ilişkisine (üstündeki, altındaki, arasındaki vb. yerine) ve bu yerlerden uzaklığına göre tanımlanır. Fiziki uzam, karşılıklı olarak birbirini dışlayan parçalardan oluşurken; toplumsal uzam da birbirini karşılıklı olarak dışlayan (ya da birbirinden ayrılan) konumlardan, yani yan yana bulunan toplumsal konumlardan oluşur (Bourdieu, 2015, s. 224).”

Bourdieu’ye göre, bir failin toplumsal uzamdaki konumu, söz konusu failin fiziki uzamdaki yerinden anlaşılabilir. Toplumsal uzam fiziksel uzama kazanmıştır. Bu durum, ancak eşyaların taşındığı, insanların yerinden edildiği ya da tehcir edildiği nakiller yoluyla değişebilir ki bunun kendisi, fazlasıyla zor ve maliyetli dönüşümlere neden olur (2015, s. 225). Özellikle zorunlu ve kitlesel göçlerde göçmenler neredeyse tüm sermayelerini geride bırakırlar. Yeni geldikleri “yer”de yeniden fiziki ve toplumsal uzamda “yer edinmeye” çalışırlar. Ancak başlangıçta fiziki uzamları geldikleri yerle kıyaslanamayacak bir sefalet içerisinde olabilmektedir. Bu da toplumsal uzamlarını etkiler. Bourdieu kişilerin mal ve hizmetlere erişimi de sermayelerine ve sermayeleri sebebiyle söz konusu mallarla aralarında bulunan fiziki mesafeye göre değişir (2015, s. 225), demektedir.

“Farklı alanlar –ya da başka bir deyişle, fiziki olarak somutlaşmış farklı toplumsal uzamlar- en azından kabaca üst üste binme eğilimi gösterir. Bunun sonucu olarak, zorlukla bulunabilen mallar ile bu malların sahipleri fiziki uzamda belirli mekânlarda yoğunlaşır (New York’ta Madison Caddesi ya da Beşinci Cadde, Paris’te Faubourg Saint-Honoré Caddesi)*. Bu mekânlar; çoğunlukla, bazen yalnızca en dezavantajlı grupların toplandığı mekânlarla (yoksul kenar mahalleleri, gettolar) karşılık içindedir... toplumsal yapılar, temellük edilen fiziki uzamdaki yapılardan gelen sessiz buyruk ve çağrının dolayısıyla yavaş yavaş zihin yapılarına ve tercih sistemlerine dönüşür. Daha doğrusu, toplumsal düzen yapıları, geniş ölçüde, toplumsal mesafeyi tasdik eder nitelikteki uzamsal mesafenin uzun süre boyunca ve sayısız kere tecrübe edilmesi sonucunda kanıksanır hale gelir. (Bourdieu, 2015, s. 226-227).”

*Bu caddeler İstanbul’da Bağdat Caddesi, Teşvikiye Caddesi, Rumeli Caddesi gibi yerlere denk gelmektedir.

Bununla ilgili olarak Bourdieu, örneğin yüksek ve ihtişamlı yapıların (anıtlar, söylev kürsüleri ya da platformlar) ve binaların ön cephelerindeki heykel ve resimlerin, insanları nasıl da hürmetkâr bir tavır sergilemeye çağırdığını düşünür. Ya da uzamın toplumsal olarak düzenleniş biçiminin (masanın başı, rayın sağ tarafı vs.) daha da gizliden gizliye hürmetkâr ve saygılı bir biçimde davranmayı telkin ettiğini düşünür (uydu kent/kent merkezi, Doğu Yakası/Batı Yakası, ön plan/kanatlar, mağazanın önü/arka oda, sağ taraf/sol taraf vb.) (2015, s. 227). Bourdieu'nün deyişiyle;

“Toplumsal uzam, hem uzamsal yapılara hem de kısmen de olsa bu yapıların cisimleşmesinin bir sonucu olarak üretilen zihin yapılarına cisimleşmenin bir sonucu olarak üretilen zihin yapılarına kazılı olduğundan, bu uzam, iktidarın şüphesiz en sinsi haliyle, şiddet olarak algılanmayan sembolik şiddet olarak ifade bulup icra edildiği alanlardan biridir. Mimari uzamlar; doğrudan, bedene sessizce telkinde bulunurlar ve bulundukları mesafe sayesinde, yani çok uzakta, saygı uyandıran bir mesafede bulunarak bedende saygı ve hürmet uyandırır. Görünmez olduklarından ötürü bu uzamlar... iktidarın sembolik düzeninin şüphesiz en önemli parçaları ve sembolik iktidarın tamamen gerçek sonuçlarıdır (2015, s. 227-228).”

Bourdieu'nün yukarıdaki açıklamalarını daha anlaşılır kılmak için Oskay'ın *İletişimin ABC'si* adlı çalışmasındaki iletişimde kanallar sorunu: söz, giyim, dekor ve mekânın kullanımına bakılabilir. Oskay; “Günümüz iş dünyasında seçkinlerin bürolarını pahalı ve ender bulunur eşyalarla donatması, dekorun son derece etkin bir iletişim kanalı olduğunu fark etmiş bulunmalarındandır (2014, s. 36)” demektedir. Burada iş yeri üzerinden seçkinlerin alt sınıf üzerindeki simgesel iktidarını perçinlemeleri anlatılmaktadır.

Bourdieu'nün tahlili Alışveriş Merkezleri (AVM) ile çarşıların simgesel görünümelerini açıklamada kullanılabilir. Alışveriş merkezleri farklı sermaye biçimlerine sahip kişilerin girip, alışveriş yapabildikleri, güvenli ve modern mimarisi olan yerlerdir. Buralardaki mağazaların sahiplikleri uluslararası ekonomik ve kültürel sermayeye aittir. Ekonomik sermayesi olmayanlar AVM'ye giremez. Bu, yazılı bir kural olmamakla beraber, AVM'lerin görünmeyen simgesel şiddetidir. Çarşılar ise iddiasızdır. Oralara herkes girebilir. Dilenciler dahi dilenebilir. Hiçbir AVM toplumsal eşitsizliği göstermek istemez. Bu sebeple AVM'lerde dilenen birini göremeyiz. Ama yemek kısmında masalarda kalan yemekleri gizli gizli yemeye çalışan kimseye rastlayabiliriz. Böylesi birini gördüğümüz zamanki huzursuzluğumuz sokakta daha aciz

olan birini gördüğümüz huzursuzluğumuzdan fazla olmaktadır. Bunun sebebi AVM'nin simgesel sermayesiyle bütünleşen duygumuzdur. Hâlbuki çarşı dükkânlarının çoğu tanınmış markaların değil, küçük esnafın sahip olduğu mekânlardır. İstanbul'da birçok çarşı olmasının yanında bunların içinde Beşiktaş Çarşı, Kadıköy Çarşı, Üsküdar Çarşı ve Fatih'teki -tam da Fatih Camii yanında bulunan Malta Çarşısı geleneksel mahalle çarşısına iyi birer örnektir. Bu çarşılara gelenler AVM'lerdeki süpermarketlerde yapılan alışverişler gibi aylık ihtiyaçlarını toptan bir şekilde karşılamazlar. Çarşılara genellikle arabayla gidilmez, toplu taşıma ya da yaya olarak gidilir. AVM'ler gibi ücretsiz otopark düzenlenişi söz konusu değildir. Zaten çarşılar da şehir merkezine ve eski tip konutlara yakındır. Alışveriş için kullanılan çanta, poşet veya bezin alışveriş sonrası taşınabilir ağırlıkta olması gerekir. Evi yakın olanlar yaya güzergâhıyla evi uzak olanlar da çoğunlukla toplu taşıma ile evlerine giderler. Taşıma ve ulaşım maliyeti dengelidir. Çarşıların düzenlenişi her ihtiyacın tek bir yerden karşılanmasına olanak tanımaz. Bu iddia Cadde ve AVM'lerde vardır. Ama çarşıların iddiası –et, balık, peynir, sebze gibi ürünlerin taze ve kalitelisini sunmaktır. Aynı zamanda fırın ve lokantalar da lezzet iddiası ile oradadır. Elbette çevrenin ihtiyacı da çarşılardaki ürün seçeneğini geliştirebilir. Bu nedenle çarşıların profili bulunduğu semti yansıtır. Fatih bölgesi çok fazla göç alan bir yer olduğu için çarşının da orada oturanların ihtiyaçlarını karşılayacak dönüşüme uğraması anormal bir durum değildir.

Aslında yaya güzergâhında olan çarşılar (mekân) Assmann'ın daha çok bayramlar (zaman) için söylediği, ortak yaşanan zamanın yansıtılmasına (2001, s. 42) gönderme yaparlar. Semt çarşıları toplumsal belleklerdeki geçmiş yaşamı çağrıştıran, yani nostaljik duygular uyandıran yerlerdir. Ama Göregenli'nin söylediği gibi; hala yaşadıkları için anımızda değildirler. Çarşıları kullanan insan yapısı değişse bile çarşılar kent belleğinde hatıra değil şehrin parçasıdır.* Bir semt çarşısı yıllar içerisinde, değişen hayatla beraber, o kadar çok form değiştirebilir ki geçmişte nasıl olduğu hatırlanamayabilir. Ancak insanda bıraktığı duygu değişmez.

* Göregenli bu cümleyi İzmir Kemeraltı Çarşısı için kullansa bile tüm yaşayan çarşıları uyarlanabilir görünmektedir. Kemeraltı Sohbetleri Programı İçinde (30.05.2020), (<https://www.youtube.com/watch?v=mx0qX6chdOo>)

Çarşıların mimari yapıları genellikle eski tarz ve az katlıdır. Bu yapı estetik kaygılardan çok pratik bir düzenleniştir. Bir yerden başka bir yere geçiş yolu gibidir. Oradan geçerken ya da eve giderken alışveriş yapılır, yemek yenir. Evde yemek yap(a)mayan birçok kişi de yemeğini çarşıda yer. Bunların kimisi evde hiç yemek yapmaz, kimisi bekârdır, kimisinin mutfak çok küçüktür, bazısı o gün evde yemek istemez, bazısı için de çarşı yemeği mutfak alışverişinden daha ucuza gelebilir. Çarşıya özel olarak alışverişe gelen ve yakınlarda oturmayanlar da vardır. Onlar çarşıya gelip peynir, zeytin gibi kahvaltılıklerini, tereyağı gibi ihtiyaçlarını ya da akşam evde yapacakları yiyeceklerini ve/veya malzemelerini alırlar. Taze balık gibi. Balık almışken roka alırlar, hazır inmişken fırına da uğrayıp sıcak ekmek alırlar. Böylece çarşıdan ev için gerekli gündelik ihtiyaçlarını giderirler. Tıpkı evine yaya olarak giderken çarşıdan geçen biri gibi. Bu duruma günlük hayat pratiğı de denilebilir.

Harvey'e göre; mekânsal ve zamansal pratikler hangi toplumda olursa olsun karmaşıktır. Bu pratikler toplumsal ilişkilerin yeniden üretim ve dönüşüm süreçleriyle yakından ilgilidir. Bu sebeple bunları betimlemek ve genellemeler yapmak gerekmektedir. Harvey karmaşıklığın bazı kısımlarını açıklamak için Lefebvre'in *mekânın üretimine* bakmak gerektiğini belirtir. Fakat Harvey'e göre Lefebvre'in yaşanan, algılanan ve hayal edilen kent açıklamaları biraz belirsizdir. Ona göre Lefebvre'in belirsizliklerine de Bourdieu açıklama sağlar. Aşağıda Lefebvre'in toplumsal ürün olarak mekân çalışmaları aktarılacaktır.

2.1.5. Lefebvre'de Mekân Ayrımları ve Habitus

Lefebvre *Mekânın Üretimi* çalışmasının ilk bölümüne şöyle girer; "Mekân! Daha birkaç yıl öncesine dek bu terim geometrik bir kavramdan, boş bir ortam kavramından başka bir şeyi çağrıştırmıyordu. Her eğitimli kişi de kavrama derhal bilgiççe bir terim ekliyor, örneğin "Öklidçi mekân" ya da "izotrop" veya "sonsuz" kelimesiyle birlikte anıyordu. Mekân kavramının matematikten, üstelik yalnızca bu bilimden kaynaklandığı genel bir kanıydı. Peki ya toplumsal mekân? Bu kelimeler ise şaşırtırdı (2016, s. 33)." Taşbaşı'na göre, Lefebvre'in "Mekânın Üretimi" adlı çalışması mekânı, geometrik anlamından kurtarmaya adanmıştır.

“Mekân kavramının belirsiz, içi boş, dış etkilerden arındırılmış kavramsallaştırılması yerine Lefebvre, mekân kavramını sosyal bir bağlama oturtarak incelemektedir. Teorideki mekânla gerçek mekânı buluşturmayı amaçlayan bir yöntemi savunmaktadır. İnsan deneyimlerini anlamının yolunun da mekânın anlaşılması ve çözülmesinden geçtiğini ileri sürerek, bu nedenle toplum ve mekân arasındaki sıkı ve gerçek ilişkinin açıklanmaya muhtaç olduğunu belirtmektedir. Bunların gerçekleşebilmesi için de amprik verilere ihtiyaç vardır. Amprik verilerle desteklenen teori ve epistemoloji sayesinde mekânı açıklama, onu toplumsal bağlamı içine oturtabilme, böylelikle de geometrik, belirsiz ve soyutlanmış kavramsallaştırmasından kurtarma arayışındadır (Taşbaşı, 2009, s. 22).”

Lefebvre’e göre; mekân asla bir kilo şeker ya da bir metre kumaş gibi üretilmez. Keza, bu ürünlerin -şeker, buğday, bez, demir- bulunduğu yer ve alanların toplamı da değildir. Bir üstyapı gibi de üretilmez. Daha ziyade üstyapının koşulu ve sonucudur. Devlet ve onu oluşturan kurumların her biri, bir mekân varsayar ve bunu kendi ihtiyaçlarına göre düzenler. Dolayısıyla, mekân, kurumların ve bu kurumların tepesinde bulunan devletin önsel koşulundan başka bir şey değildir. Kuşkusuz toplumsal ilişkidir; ama mülkiyet ilişkilerine (özellikle toprağın, yerin mülkiyeti) içkin ve diğer yandan, (bu toprağı, bu yeri şekillendiren) üretici güçlere bağlı olan toplumsal mekân hem biçimsel hem maddi çok-değerliliğini, “gerçekliğini” ortaya koyar. Kullanılan, tüketilen ürün olan mekân, aynı zamanda, üretim aracıdır; mübadele ağları, hammadde ve enerji akışı, hem mekânı şekillendirir hem de mekân tarafından belirlenirler. Bu şekilde üretilmiş olan bu üretim aracı, ne üretici güçlerden, teknik ve bilgiden ayrılabilir, ne onu şekillendiren toplumsal işbölümünden, ne de doğadan, devletten ve üstyapılardan (Lefebvre, 2016, s. 110-111).

Lefebvre; toplumsal mekânı toplumsal bir ürün olarak görür. Buradan hareketle de beş mekândan söz ettiği dönemselleştirme önerir. Bunlar, mutlak mekân, kutsal mekân, tarihsel mekân, soyut mekân, çelişkili mekân ve diferansiyel mekândır. Böyle bir dönemselleştirme, özellikle Marksist teoride yaygın olan üretim tarzlarının dönemselleştirilmesiyle örtüşmektedir. Fakat nasıl her müteakip üretim tarzında bir öncekinin tamamen kaybolmadığı gibi, hatta bazı durumlarda birbiriyle iç içe geçmiş üretim tarzlarının ve toplumsal ilişkilerin söz konusu olduğu gibi mekân konusunda da böyle bir durum söz konusudur (Ghulyan, 2017, s. 4-5). Buradan hareketle çarşı ve AVM’lerin durumu yukarıdaki iddiayı desteklemek için kullanılabilir. Çarşılar kent yaşamının merkeze bağımlı olduğu dönemin ürünüdür. Daha da açmak gerekirse

ekonominin hizmet sektöründen özellikle inşaatçılık üzerinden değil üretim üzerinden döndüğü dönemin temsilidir. Braudel *Akdeniz Dünyasını* anlatırken “pazarı ve yolları olmayan kent yoktur, bunlar hareketle beslenmektedirler (1993, s. 382).” der. Geçmişte insanlar alışverişlerini çarşı ve pazarlarda gerçekleştirmiştir. “Yeri veya biçimi ne olursa olsun, bir pazar, bir çarşı, bir kent çok sayıda hareketin nihai noktasıdır (Braudel, 1993, s. 382).” Günümüzde ise nerede olursa olsun hareketin nihai noktası AVM’lerdir. Düşük ve orta gelirli “çarşı” alışverişini sürdürürken, yüksek gelirli ve yüksek gelire ait hissetmek isteyenler* çarşıya ilgisini kaybetmiştir. Günümüzde AVM’ler ve çarşılar beraber varlıklarını sürdürebilmektedir. Bununla beraber çarşıların formu da değişmektedir. Bölgenin ihtiyacı doğrultusunda çarşı içerisinde farklı dükkânlar açılabilir. Eskinin dükkânları varlıklarını sürdürürken yeni ihtiyaçların dükkânları da onların yanında ya da yerinde var olabilmektedir. Tezimizin konusu olan Malta Çarşısı, buna en uygun örneklerdendir. Cami çarşısı görünümünde olan Malta Çarşısı günün dinamiklerine bağlı olarak en hızlı kabuk değiştiren çarşılarından biridir.

Malta Çarşısı’nın bulunduğu konum Fatih Camii’nin külliyesinin kuzeyinde yer alan arastadır (Cantay, 2013, s. 13). Arasta çarşı anlamına gelmektedir. Çarşıya dâhil olan İslambol Caddesi’nin eskiden Süpürgeciler Sokağı olduğunu gösteren Pervititch Haritası (Şekil 1) (1922-1945) ve yine çarşının içinden geçen Fatih Caddesi’nin de Kap Caddesi olduğunu gösteren Ayverdi Haritası (Şekil 2) (1875-1882) sayesinde Malta Çarşısı’nın uzak geçmişi hakkında fikir alınabilmektedir.

* Göregenli AVM’lerin yaşam imajı ve sınıfsal bir dekor oluşturduğunu belirtmektedir. İnsanlar AVM içinde oldukları zaman kendilerini o sınıfa ait hissetmektedir. AVM’lerde orta üst sınıf özellikleri vardır. İnsanların özledikleri de o hayatın bir parçası olma duygusudur. Yoksa AVM’den alınabilecek bir ürün başka bir yerden de alınabilir. Ama bir ürünü mahalle esnafından almak sınıfsal imaj içinde hissetmeye neden olmamaktadır. Kemeraltı Sohbetleri Programı İçinde (30.05.2020), (<https://www.youtube.com/watch?v=mx0qX6chdOo>)

Anlaşılabacağı gibi Malta Çarşısı olarak anılan bölge değişerek bugüne gelmiştir. Haritada Malta Çarşısı Sokağı olarak gösterilen yerde ise karşılıklı iki dükkân vardır. Bunlardan biri demirci diğeri de berberdir. Demirci bugün metruk bir şekilde bulunan Şekerci Han'ın zemin cephesindedir. Buraya Şeker Hanı da denmektedir. Han Fatih Külliyesi arsasının kuzey batısındadır. Cantay, “Şeker Hanı bulunduğu yerin inşa edildiği dönemdeki ticari hayatını belgeleyen bir yapı olarak görülmektedir.” der. (1994, s. 157) Halk söylentilerine göre burası Fatih Külliyesiyle beraber inşa edilmiştir. Ancak yapının Malta Çarşısı Sokağı'nda inşa edilmiş olması ve mimari özelliklerine bakıldığında 17. Yüzyılın sonunda yapıldığı anlaşılmaktadır. (Cantay, 1994, s. 157). Şeker(cı) Han tam olarak İslambol Caddesi ile Malta Çarşısı Sokağı'nın kesiştiği köşededir. Yapının İslambol Caddesi'ne bakan zemin cephesinde de özgün olmayan dükkânlar bulunmaktadır. Hanın avlusuna girilen kapısı da kapatılmıştır.

Malta Çarşısı'nın birçok girişi vardır. Bunlardan en önemlileri aynı avlu duvarı üzerinde olan Fatih Camisi'nin “Börekçi” ve “Boyacı” kapılarıdır. Çarşının en eski esnaflarından manav işleten Bahattin Bey bu isimlerin günümüzde tekrar konulmasıyla ilgili -*Tantan* * *geldiği zaman bu kapıların tarihi araştırılarak bu isimler takıldı. Yoktu bu isimler. Tarihe çok meraklı bir insandı. Onun zamanında yapıldı*, demektedir. Boyacı Kapısı girişi çarşının uzatması gibi durur. Çarşıda yer bulamayan birçok Suriyeli Boyacı Kapısı'na yakın yerlerde dükkân açmıştır. Çarşının en işlek kapısı ise Börekçi Kapısı'dır. Günümüzde Malta Çarşısı'na Börekçi Kapısı'ndan girildiği zaman börek satan işletmeye rastlanmamakla beraber çarşı mantığı çerçevesinde kapıların zanaatlara göre isimlendirilmesi mantıksız görülmemektedir** . Ortaçağ dönemi çarşılarını anlatan

* Anavatan Partisi'nden siyasete giren Sadettin Tantan 1994-1999 yılları arasında Fatih Belediye Başkanlığı ve 1999-2001 yılları arasında da İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

** Geçmişte; “İstanbul mutfağında börek, evlerde ve çarşı fırınlarında hazırlanırdı. Ev börekleri maltız ya da mangal ateşinde, küçük ev fırınlarında ya da tepsilerle götürüldüğü semt fırınlarında pişirilirdi... Çarşı börekçiliğinin ve buna bağlı olarak gelişen börekçi esnafının İstanbul'da eski bir geçmişi vardır... Evliya Çelebi, *Seyahatname*'de İstanbul börekçi esnafının 200 dükkânda çalışan 4000 kişiden ibaret olduğunu kaydeder. Bu, 17. yy için abartmalı olsa da börekçiliğin geçmişi açısından önemli bir bilgi sayılır (İstanbul, 1994, s. 321).” Çarşı börekçiliği İstanbul tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle gurbetçilerin tercih ettiği çarşı böreklerinin büyük bir özenle hazırlandığı bilinmektedir. Bir dönem Puf Böreği çarşı böreklerinin sembolü olmuştur (Bozyiğit, s. 50). Hatta Orhan Veli'nin 1942 yılında yazdığı “Ben Orhan Veli” adlı şiirinde puf böreği sevgisini şiirine taşıdığını görürüz; “...ispanağı çok severim-puf böreğine hele-bayılırım (1995, s. 194).”

Mazaheri'ye göre; "Genel olarak her çarşı yalnız bir zanaatkâr korporasyonuna^{*} ayrılmıştı; ancak ekmekçiler, kebabçılar, içecek satıcıları, aşhaneler ve meyhaneler öteki korporasyonların temsilcileri arasında dağılmışlardı (1972, s. 244)." Raymond da bu durumu destekler. Ona göre çarşıların alışılmış özellikleri, bir iş kolunda uzmanlaşmaları ve belli coğrafi bölgelerde yoğunlaşmalarıydı. Her meslek kendine özel bir sokak işgal etmekteydi (1995, s. 169). Günümüzde Malta Çarşısı sınırlarında olan İslambol Caddesi'nin adı da geçmişte Süpürgeciler Sokağı olarak geçmekteydi. Raymond'a göre; bu şekilde semt ya da bölgeler yapılan iş koluna göre anılabilmekteydi. Bu yer adı zaman içinde teknik olarak anlamını da yitirebilmekteydi (1995, s. 169). Buradan hareketle Malta Çarşısı sınırlarını aşan Boyacı Kapısı Sokağı da teknik olarak anlamını yitirmiştir. Zira sokağın boyacılarla hiçbir ilgisi yoktur.

Geçmişte şehrin ortasında bulunan ve iş kollarına göre ayrılan çarşılarından başka gerekli bütün dükkânları da içine alan küçük çarşılar da vardı. Bu çarşılarda da fırınlar, kasaplar, berberler, bakkallar gibi her loncadan bir iki temsilci bulunmaktaydı (Mazaheri, 1972, s. 253). Bu tanıma günümüzde Malta Çarşısı'yla beraber Kadıköy, Üsküdar, Beşiktaş çarşıları da uymaktadır. Bu çarşılar Malta Çarşısı gibi özellikle civarda oturanlar ve yoldan geçenler için vardır. Çarşıların önemli bir işlevi de geleneksel yemekler yapan lokantalarıdır. Belge, toplumun geleneğinden en az kopan kesimin, esnaf ve sanatkâr gibi, küçük iş sahipleri olduğunu söylemektedir. Ona göre çarşıların gastronomiye katkısı önemlidir (2007, s. 85). "Evlerde geleneksel yemek unutulurken, esnafın yoğun olduğu bölgelerde, 'çarşı lokantası' denilen, çoğu oldukça küçük lokantalar, bu geleneği iyi kötü sürdürebilen yerler olarak kaldılar. Böylece, 'lokantaya gidip ev yemeği yemek' gibi tuhaf bir alışkanlık edindik (Belge, 2007, s. 85)." Bugün Malta Çarşısı'nda oldukça fazla sayıda Suriye lokantası vardır. Onlar da kendi geleneksel yemeklerini yaparak Suriye mutfakını Fatih'te sürdürmeye çalışmaktadır. Bu lokantaların dışında çarşı içerisinde elli yıldır hizmet veren ve turist rehberlerinin listesinde olan çarşı lokantası da vardır. Yerli işletme daha çok bölgede bulunan esnafa hizmet vermeye çalışırken, Suriyeli işletmeler de daha çok bölgede yaşayan ve yoldan geçen Suriyelilere hizmet vermektedir.

^{*} Lonca anlamına gelmektedir.

Malta Çarşısı Suriyeli göçmenlerden önce iç göçlerle gelmiş göçmen işletmecilerin çoğunlukta olduğu bir çarşıdır. Bugün Malta Çarşısı hepsinin iç içe geçtiği ya da üst üste bindiği bir toplumsal mekândır.* Lefebvre'e göre toplumsal mekânlar;

“...birbirlerini sınırlandıran, hudutlarıyla ya da atalet sonucu birbirine çarpan şeyler değildir... Toplumsal mekândan bariyerler ve duvarlarla, özel mülkiyetin bütün işaretleriyle ayrılmış bir “parça”nın, bir odanın, bir evin, bir bahçenin mekânı, yine de toplumsal bir mekândır. Bu mekânlar boş “çevreler”, içeriklerinden ayrılabilir içerenler de değildir. Toplumsal mekânların iç içe geçme ve üst üste binme ilkesi, değerli bir bilgi içerir: Analiz için alınan her mekan parçası, bir toplumsal ilişkiyi değil, analizin ortaya çıkardığı bir çokluğu barındırır. Nesneler için de durum aynıdır: İhtiyaçlara denk düşen bu nesneler bir işbölümünün sonucuydu, mübadele dolaşımlarının içinde yer alıyorlardı, vb. (2016, s. 112-113).”

Lefebvre'in mekân dönemselleştirmesinin yanına mekânsal üçlüsünü de eklemek gerekir. Bunlar onun mekân teorisinin temelidir. Mekânsal üçlü, algılanan mekân, tasarlanan mekân ve yaşanan mekândan oluşur. Harvey'e göre Lefebvre bunlar arasındaki diyalektik ilişkileri, mekânsal pratiklerin tarihinin okunabilmesini olanaklı kılan dramatik bir gerilimin odağı olarak görmektedir (2003, s. 247). “Dolayısıyla, gösterim mekânları yalnızca mekân gösterimlerini etkileme yönünde değil, aynı zamanda mekânsal pratiklere ilişkin maddi bir üretici güç işlevi görme potansiyeline sahiptir. Ne var ki, yaşanan, algılanan ve hayal edilen arasındaki ilişkilerin nedensel olarak değil diyalektik olarak belirlendiğini söylemek, işleri fazla belirsiz bırakmak olur (Harvey, 2003, s. 247).” Harvey'e göre Bourdieu bu noktada açıklık sağlamaktadır;

“Bir yandan, “bir algılama, değerlendirme ve eylem matrisi” “sonsuz derecede çeşitlenmiş görevleri başarmak amacıyla” esnek biçimde işe koşularken, diğer yandan, bütün bunların “son tahlilde” (Engels'in ünlü deyişi) “nesnel yapıların maddi deneyiminden, yani “söz konusu sosyal formasyonun ekonomik temelinden” doğduğu da göz önüne alınabilir Bourdieu'ye göre. Dolayımlayıcı bağ “habitus” kavramı aracılığıyla sağlanır: “kalıcı olarak yerleştirilmiş, doğurgan bir düzenlenmiş doğaçlamalar ilkesi” olarak “pratikler üretir” ve bunlar da başta doğurgan habitus ilkesini üreten nesnel koşulları yeniden üretme eğilimi gösterirler. Buradaki döngüsel (hatta yığılımlı?) nedensellik aşıkârdır. Ama Bourdieu'nün vardığı sonuç hayal edilenin yaşanan üzerindeki gücüne getirilen tahdidin çok çarpıcı tasviridir (2003, s. 247).”

Bourdieu'ye göre; Habitus, ürünler (düşünceler, algılamalar, ifadeler, eylemler)

* Lefebvre toplumsal mekânların iç içe girdiğini ya da üst üste bindiğini belirtmektedir (2016, s. 112).

doğurma konusunda, sınırları kendi üretiminin tarihsel ve toplumsal olarak belirlenmiş koşulları tarafından çizilen sonsuz bir kapasite olduğundan, elde ettiği koşullayıcı ve koşullu özgürlük, önceden kestirilemez yenilikler yaratmaktan da, başlangıç koşullamalarının basitçe mekanik olarak yeniden üretiminden de çok uzaktır (Harvey, 2003, s. 247).

Yukarıdaki tartışmalar Suriyeli göçmenlerin kent mekânlarının değişimi üzerindeki etkisini anlamlandırabilme üzerinedir. Bu tartışmalar tezin her bölümüne dağıtılmaya çalışılmıştır. Tezin kuramsal alt yapısını oluştururken göç teorilerine de bakmak gerekmektedir. Bu sebeple aşağıda Suriyeli göçmenler üzerinden göç kuramları tartışılmaktadır.

2.2. GÖÇ TEORİLERİNE SURİYELİLER ÜZERİNDEN GENEL BAKIŞ

“İlk olarak, bir ülkeden dışarıya/içeriye göç var (emigration/immigration). Bir de sadece göç etmek (migration) var-bir yerden geliyor ama nereye gidiyor? (Zygmunt Bauman-Büyük Gerileme)”

Göçü belli bir kavramsal çerçeveye oturtmak için pek çok tanım ve yazılmış birçok teori vardır. “Göç, insanların, sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi biçiminde tanımlanabilir. Bu yer değiştirme uluslararası bir sınırı geçmek biçiminde olabildiği gibi, aynı devlet içinde de olabilir. Göçün biçimi (gönüllü/zorunlu, geçici/sürekli, iç/dış, bireysel/kitlesele vb.) ne olursa olsun her türlü nüfus hareketleri (mülteciler, sığınmacılar, ülke içinde yerinden edilmişler, sürülmüşler, ekonomik göçmenler vb.) göç tanımı içinde kendisine yer bulur (Adıgüzel, 2019, s. 12).” Uluslararası, zorunlu ve kitlesele göç olarak değerlendirilebilecek Suriyeli göçünü* kavramsallaştırabilmek için söz konusu göçün

*2011 yılında başlayan Suriyelilerin zorunlu olarak ülkelerini terk etme ya da yerinden edilme durumunun göçten ziyade sığınma ya da korumaya ihtiyaç duyan kişiler vasfında olduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Suriyeliler Türkiye’ye göçmen olarak değil canlarını kurtarmak için gelmişlerdir. Bu sebeple de Türkiye’ye kaçan Suriyelilere mülteci ya da sığınmacı denilmiştir. Böylece uluslararası hukuk tarafından da koruma altına alınmışlardır. Ayhan Kaya, sığınmacı ya da mülteci kavramlarının aslında eş anlamlı olduğunu ve 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan coğrafi çekince nedeniyle ‘sığınmacı’ şeklinde bir kavramın üretildiğini belirtmektedir (1995, s. 20). Herhangi bir ülkeye kaçak yollarla giren bir göçmen cebinde her zaman sınır dışı edilme kartını taşımaktadır. Ama sığınmacı ya da mültecilerin böyle bir tehlikesi yoktur ya da olmaması gerekmektedir. Hükümet, kapılarını Suriyeli sığınmacılara

hangi nedenlerle ortaya çıktığını irdelemek, göçün sürdürülebilirliğini anlamlandırmak ve denetlenebilirliğine bakmak gerekmektedir.

Göç ve göçmenlik üzerine pek çok kuram vardır. Suriyeli göçünü tek bir kurama sığdırmak doğru görünmemektedir. Birçok kuramdan alınabilecek tanımlar ve kavramlar bulunmaktadır. Bu bakışla 1871 ve 1878 yılı nüfus sayımı istatistiklerinin verileri üzerine kurulmuş ve göçle ilgili ilk çalışma olan *Ravenstein'in göç kanunları* önemli bir başlangıç olmaktadır. Ravenstein'in göç kanunlarının birinci maddesine göre; “göçmenlerin büyük çoğunluğu kısa mesafeli bir yere göç ederler. Bu kısa mesafeli göç, gidilen yerde göç dalgaları yaratan bir etkiye sahiptir (Çağlayan, 2006, s. 69).” Ravenstein'in mesafe vurgusu bütün göçmenleri kapsamasa da zorunlu göçmenler için hayati önem taşımaktadır. Suriye'deki iç savaş dolayısıyla göç etmek zorunda kalanlar da çoğunluğu Türkiye olmak üzere komşu ülkelere göç etmiştir (İnce, 2019, s. 2585). “Bu bağlamda özellikle zorunlu kitlesel göç süreçlerinde hedef ülkenin belirlenmesinde hedef ülkelerin göç politikaları ve kültürel yapıları ile birlikte fiziksel mesafe önemli bir bileşen olarak yer almaktadır. Çünkü Suriye göçünde olduğu gibi iç çatışmalara bağlı dünya üzerindeki kitlesel zorunlu göçmenlerin çoğu uzun mesafeye göç edecek ekonomik ve sosyal sermayeye sahip değiller (İnce, 2019, s. 2585).”

Bir diğer önemli göç kuramı Everett Lee'nin *itme çekme kuramıdır*. Bu kurama göre; hem yaşanan yerde hem de gidilecek yerde, itici ve çekici etkenler bulunmaktadır. Çekici ve itici etkenlerin birliği ise bir bütünlük oluşturmaktadır. Kısaca, yaşanan yerin de göç edilecek yerin de kendi içinde itme ve çekme faktörleri vardır. (Çağlayan, 2006, s. 73) Adıgüzel bu kuramı şu şekilde açıklamaktadır. “İtme faktörü, insanların yaşadıkları yerdeki koşulların katlanılamayacak boyuta varmasıdır. Bunlar, işsizlik, düşük ücretler, toprağın verimsizliği, eğitim ve sağlık imkânlarından yoksunluk, kıtlık, savaş şartları, çatışmalar, terör olayları, siyasi baskılar olabilir. Çekme faktörleri ise, yüksek ücretler, ucuz ve verimli topraklar, kariyer olanakları, daha iyi bir sağlık ve eğitim imkânı,

açtığı halde 1951 Cenevre anlaşmasını sebep gösterip, sığınmacıları “mülteci” kabul etmemektedir. Suriyelileri misafir olarak görmekte ve onlara geçici koruma statüsü vermektedir. Göç kuramları daha çok göçmenlik ya da göçmenler üzerine kurulmaktadır. Bilinen birçok teori mültecilik üzerinden oluşturulmamıştır. Göç kuramları üzerine yaptığımız derlemede bu gerçeğin farkında olarak hareket etmeye çalıştık. Suriyelilerin uzayan misafirliğinin onları sığınmacıdan göçmenliğe taşıdığının da farkındayız ve bazı göç kuramları üzerinden Suriyelilerin zorunlu göçünün ister istemez ekonomik göçle karışmaya başladığı tespitini de görmezden gelmemek gerektiğini düşünmekteyiz.

bireysel ve toplumsal huzur, can güvenliği olarak özetlenebilir (2019, s. 26).”

Göç teorilerine bakıldığında göçler genellikle ekonomik temellidir. Her ne kadar Suriyelilerin göçünün itme faktörü temelde siyasi zorunluluk olsa da dört milyon Suriyeli sığınmacının diğer ülkeler yerine Türkiye’yi tercihinde çekme faktörü olarak, sınır komşuluğunun yanında tarihsel, sosyo-ekonomik ve siyasi sebepler de göz ardı edilmemelidir. Suriyelilerin iç savaş öncesi Türkiye’deki varlıkları ve Türkiye’ye göç etme oranlarına bakıldığında Suriyeli göçünün ekonomik olduğunu söylemek doğru değildir. Ancak Suriyelilerin iç savaş sebebiyle Türkiye’ye göçünde şehrsel dağılımlarının sosyo-ekonomik sebepleri vardır. Türkiye içinde itme çekme faktörünü saha çalışmamızı gerçekleştirdiğimiz Malta Çarşısı üzerinden değerlendirdiğimizde Suriyeli girişimcileri çeken pek çok faktör olduğu görülmektedir. Fatih ilçesinin muhafazakâr yapısı, Fatih Camii’ne yakınlık, Şam’ı, Halep’i ya da Hamidiye Çarşısı’nı çağrıştırma, merkezi konum gibi faktörlerle Suriyeli göçmenlerin sermayeleri ve habitusları nesnel koşullarla çakışınca çekme faktörü güçlenmiştir.

Suriyelilerin göçü uluslararası kitlesel ve zorunlu göç olarak kabul edilse dahi Suriyeli sığınmacıların Türkiye içindeki dağılımında ekonomik sebepler göz ardı edilemez. Bu sebeple ekonomik temelli göç teorilerine de bakmak gerekmektedir. Nermin Abadan-Unat’ın söylemiyle uluslararası göç hareketinin en eski kuramı, ekonomik gelişme ile ilgili olarak geliştirilmiştir. *Neo-klasik ekonominin makro kuramına* göre, uluslararası göç ya da iç göçün nedeni, emek konusundaki arz ve talep alanında ortaya çıkan coğrafi farklılıkta yatmaktadır. Göç edilen ülkelerdeki emek fazlasına sahip ülkeler düşük ücretli işçilere ihtiyaç duymaktadır. Buna karşılık sınırlı bir emek piyasasına sahip olan ülkelerdeki ücretler yüksek olmaktadır. Ücret farklılığından ileri gelen bu açıklıktan dolayı düşük ücretli işçiler, yüksek ücretli ülkelere göç etmektedir (2006, s. 22). Elbette Suriyeli göçü bu kuramla açıklanamaz. Ancak göçün sonuçlarına bakıldığı takdirde sömürüye karşı savunmasız olan Suriyeli göçmenlerin Türkiye sermayesi tarafından ucuz iş gücü olarak görüldüğü açıktır. Çatışma ortamından kaçan Suriyeli sığınmacıların durumu sömürülmektedir. Suriyeliler de Türkiye’de yaşayabilmek için bu döngüye gönülsüzce girmek zorundadır.

Neo-klasik ekonominin mikro kuramı ise, makro ekonomik kurama koşul

olarak, bir mikro ekonomik model sunmaktadır. Bu modele göre bireyler; rasyonel düşünce sistemlerini kullanarak maliyet/kâr hesabını yapmak suretiyle daha yüksek bir kazanç elde edebilecekleri hesabının sonucunda göç etme kararını vermektedir. Burada taşınma masraflarının yanında yeni bir dil öğrenmek, uyum sorunlarının getireceği psikolojik sıkıntılar da göze alınmalıdır. Ayrıca illegal yollardan yapılan göçlerde sınır dışı edilme ihtimali de göz ardı edilmemelidir. (Abadan-Unat, 2006, 23) Bu kurama göre; göçmenin sermaye zenginliği göç ettiği ülkede rahat yaşayabilmesi için önemli bir etkindir. Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı Suriye'den gelen kültürel sermayesi güçlü sığınmacılara istihdam yaratamadığı gibi Türkiye'de yaşamak isteyen ve transit göçmen olmak istemeyen birçok sığınmacının başka ülkelere gitmesine sebep olmuştur. Bu da kültürel sermaye sahibi diğer göçmenleri Türkiye'de yaşamaktan vazgeçirmiştir. Suriyeli göçmenler homojen bir grup olarak düşünülmemelidir. Çağlayan'a göre; Suriyeliler eğitim, etnisite, mezhep, din, cinsiyet gibi birçok farklılığı barındırmaktadır (Çağlayan'dan Akt. İnce, 2019, s. 2592).

“Eğitim düzeyi düşük bireylerle birlikte yüksek beşeri sermayeye sahip bireyler de Suriye'den ilk etapta komşu ülkelere göç ettiler. Ancak beşeri sermaye açısından zengin bu kişiler göç ettiği komşu ülkelerde ya kendi vafına uygun iş bulamadılar ya da çok ucuz çalışmak zorunda kaldılar. İlk süreçte Suriye'nin komşu ülkelerine sığınan bu kişilerin önemli bir kısmı kendi vafına uygun daha kolay iş bulabileceği Batı ülkelerine göç ettiler ve göç etmeye devam etmektedir. Bu bağlamda Suriyeli göçmenin sahip olduğu beşeri sermayesi, tecrübesi ve farklı dillere hâkimiyeti, istihdam ve kazancı belirli bir üçüncü ülkeye göç etmesinde etkili olmaktadır (İnce, 2019, s. 2592).”

Son yıllarda Neo-klasik ekonomi kuramına karşı eleştiriler yoğunlaşmıştır. Göçle ilgili *yeni ekonomi kuramına* göre göç etme kararı artık tek tek bireyler tarafından değil, bir hane halkının tüm fertleri hatta bir topluluğun tümü gibi birbiri ile ilintili çok sayıda kişi tarafından alınmaktadır. Böylece, beklenen gelirin en üst düzeye çıkarılması sağlanırken, aynı zamanda gelirle ilgili rizikoların azaltılması da sağlanmaktadır. Neo-klasik ve yeni göç kuramı arasındaki temel fark göç kararını kimin verdiği (birey ya da hane halkı), gelirin ve rizikonun nasıl hesaplandığı, eksiksiz işleyen piyasalara karşı bulunmayan ya da eksik işleyen piyasaların varlığı ve göç kararının toplumsal açıdan nasıl değerlendirildiği noktalarında düğümlenmektedir. Neo-klasik ve yeni göç ekonomisi kuramları, uluslararası göç hareketini açıklamada farklı sonuçlar verse bile her ikisi de mikro düzey modeli sayılır (Abadan-Unat, 2006, s. 24-26).

Bir başka model olan *ikiye bölünmüş piyasalar modeli* ise çok ayrı bir konumdadır. Bu kuram, uluslararası göç hareketinin modern sanayi toplumlarının işgücü talebinden ileri geldiğini savunmaktadır. Burada göç hareketleri, gönderen ülkenin yüksek işsizlik ya da düşük ücret gibi itici faktörlerinden değil, kabul eden ülkelerin kaçınılmaz ve kronik düşük ücretli işgücü gereksiniminden ileri gelmektedir. Ücretleri düşük düzeyde tutan toplumsal ve kurumsal mekanizmalardır. Bölünmüş işgücü piyasası kuramı, mikroekonomi modellerinde ileri sürüldüğü gibi göç etmek isteyen kişilerin rasyonel yoldan oluşan, kendi çıkarlarını ön planda tutan kararları verdiğini inkâr etmez. Aksine birçok durumda, göçmen işçinin sağlayabildiği kazanç ve tasarrufların geride bırakılan aileye önemli bir destek sağladığını kabul etmektedir. Ancak bu modelin yukarıda da biraz değinildiği gibi varsayımları farklıdır. Bu kuramın hareket noktası, uluslararası göç hareketinin kamusal yoldan yapılan işgücü talebine dayanmasıdır. Türkiye örneğinde olduğu gibi, Almanya'ya işçi gönderme, devletler düzeyinde yapılan ikili anlaşmalarda kendini göstermektedir. (Abadan-Unat, 2006, s. 26-30) Tez çalışmamızın üçüncü bölümünde de anlatılacağı gibi vasıfsız ya da vasıflı Suriyeli göçmenlerin birçoğu kayıt dışı çalıştırılmaktadır. Kayıt dışı göçmen çalıştırılmasının temel sebebi ucuz iş gücü ihtiyacıdır. Bu durum özellikle kadın ve çocukların sömürüsüne sebep olmakta ve okuma çağındaki çocukların eğitime katılımını azaltmaktadır. Ayrıca enformal ağlarla bulunan bu türlü işler göçmenleri kendileri ile baş başa bırakarak göçmenlerin sosyal hayata katılımını zorlaştırmaktadır. Tüm bunlar uyum ve kabulü olumsuz etkilemektedir.

Bir diğer teori, Wallernstein'in geliştirdiği kavramlara dayanan, *Dünya sistemleri kuramıdır*. Bu kuramın geliştirdiği şemaya göre;

“...merkezdeki kapitalist ağlar, kapitalist olmayan toplumların çevre dokularına sızmaya başlayınca, çevredeki nüfus göç etmeye başlar. Bu süreç, sömürgecilik olgusu ile yakından ilintilidir. Sömürgeci rejimler kolonyal devletlerin çıkarına hizmet etmek üzere vaktiyle sömürgelerin fakir bölgelerine girmişlerdir. Bugün de neo-kolonyal hükümetler ve çokuluslu şirketler dünya ekonomisi kapitalistlerinin üretmiş oldukları ulusal seçkilerin iktidarını sürdürmelerine yardımcı olmaktadır. Dünya sistemleri kuramına göre uluslararası göç kapitalist gelişmenin neden olduğu kopma ve yer değiştirmelerinin doğal sonucudur. (Unat, 2006, s. 31).”

Bu teörinin diğör önemli unsuru da, uluslararası göç hareketinin sadece sermayeyi izlemekle kalmayıp aynı zamanda yabancı sermayeyi izleyen ve yöneten “küresel kent”lere doğru yönelmesidir (Abadan-Unat, 2006, s. 40). Dünya sistemleri kuramı günümüzde gerçekleşen zorunlu göçler için geçerliliğini koruyan bir teoridir.

Bu bölümün ilerleyen kısımlarında detaylı anlatılacağı gibi Arap Baharıyla başlayan süreç Suriye’yi iç savaşa götürmüştür. Bu durum küresel sistemden ayrı düşünülemez. İnce’ye göre; bir kısım küresel aktörlerin sürecin başında bir kısım küresel aktörlerin de daha sonra sürece müdahil olması Suriye halkının çıkarları için değil kendi çıkarları için hareket ettiğini düşündürmektedir. Bu bağlamda göçün nedenlerine odaklanan dünya sistemleri kuramı Suriyelilerin göç nedenlerinin anlaşılmasında önemli bir imkân sunmaktadır (2019, s. 2599).

Daha önce de belirttiğimiz gibi Suriyelilerin Türkiye’ye göçü zorunlu bir göçtür. Ancak zorunluluk iyi yaşamaktan vazgeçmek anlamına gelmemektedir. Aksine daha iyi yaşamak için göç edilmektedir. Başlangıçta kamplarda yaşamak Suriyeliler ve Türkiye için durumun geçiciliğine işaret etti ve bu süre insani koşullarda yaşanabilen kamplarda geçirilmekteydi. 2011 yılından 2013 yılına kadar kamp sayısı hızla artmıştır. Kasım 2013 tarihinde Türkiye’de kamplarda kalan 200 binin üzerindeki mülteci için yirmi bir adet mülteci kampı kurulmuştur (Dinçer, Kirişçi vd., 2013, s. 14-15). Ancak süre uzadıkça ve kamplar yetersiz kalınca Suriyeli göçmenler Türkiye içinde kendilerine yeni göç güzergâhları belirlediler. İstatistiklerin de gösterdiği gibi bu güzergâh en çok İstanbul’a doğruydu. Yok Sayılanlar adlı 2013 yılı araştırmasına göre 28 Suriyeli sığınmacıya İstanbul’u tercih nedenleri sorulduğunda 14 görüşmeci akraba ve tanıdıklarının olması, 13 görüşmeci de iş bulma umudu cevabını vermiştir (2013, s. 32). Bu noktada Suriyeli göçmenlerin İstanbul tercihi hem uluslararası ve zorunlu bir göçtür hem de sosyal sermayenin enformel ağlarıyla örülmüş ekonomik bir göçtür.

Yukarıda uluslararası göçlerin sebeplerini tartışan kuramlar sıralanmıştır. Uluslararası göçün bir diğör yanı da sürdürülebilirliğidir. Bu kısımda zaman ve mekân açısından göçün sürdürülebilirliği üzerine üretilmiş kuramlar tartışılacaktır. Bunlardan ilki *göç sistemleri teorisidir*. “Göç sistemleri teorisi, göç hareketlerinin genellikle veren ve alan ülke arasında sömürgecilik, siyasal etkileşim, ticaret, yatırım veya kültürel

bağlara dayanan ve önceden var olan bağlantılar üzerinden ortaya çıktığını ileri sürer (Castles ve Miller, 2008, s. 37).” Göç sistemleri yaklaşımına göre; herhangi bir göç hareketi makro ve mikro yapıların etkileşiminin bir sonucu olarak görülmelidir. “Makro yapılar büyük ölçekli kurumsal etmenlere işaret ederken, mikro yapılar ağlara, uygulamalara ve göçmenlerin kendi düşüncelerine göndermede bulunur. Bu iki düzey, sık sık ‘ara yapılar’ olarak işaret edilen, bir dizi aracı mekanizmayla birbirine bağlantılıdır (Castles ve Miller, 2008, s. 37).” Mikro yapılar göç ve yerleşme sorunlarıyla başa çıkmak için göçmenlerin kendileri tarafından geliştirilen enformal toplumsal ağlardır. Bugün pek çok uzman göç hareketinin başlaması ve sürdürülmesinde bilginin ve sosyal sermayenin rolüne vurgu yapmaktadır. Bölümün başında, Bourdieu özelinde, sosyal sermayenin tanımı aktarılmıştır. Enformel (denetlenemeyen) ağlar kişisel ilişkileri, aile ve ev kalıplarını, arkadaş ve cemaat bağlarını, sosyal ve ekonomik konularda karşılıklı yardımlaşmayı kapsar. Bu tür bağlantılar ‘sosyal sermaye’ olarak da düşünülebilir (Castles ve Miller, 2008, s. 37). Aslında Suriyelilerin geçmişten gelen ilişkiler ve 2011 yılından beri oluşan ağlar çerçevesinde Türkiye’nin pek çok yerinde sosyal sermaye sahipliği vardır. İstanbul’da yoğun olarak göç edilen pek çok yerin seçilme sebebi de bu enformal ilişkiler olmaktadır. Bu konuya tezin ilerleyen kısımlarında tekrar değinilecektir.

Bir diğer önemli kuram ise, göçmenlerin geliş koşullarını irdeleyen *kurumsal kuram*dır. Kurumsal kurama göre göçmenliği ticarete döken simsarların oluşturduğu karaborsalar sığınmacı olarak ülkelerini terk eden kişilerden akıl almaz ücretler tahsil etmektedir. Yeraltı piyasasında ortaya çıkan bu tür kurumlar göçmenlerin sömürülmesine yol açtıkları için bu kez gelişmiş ülkelerde çalışan insan hakları odaklı kurumlar yasal ve yasal olmayan göçmenlerin haklarını savunmaya çalışmaktadır. (Abadan-Unat, 2006, s. 36) Bu simsarların karşısında kar amacı gütmeyen kuruluşlar ve özel girişimciler ortaya çıkmıştır. “Yardımsever gruplar danışmanlık, sosyal hizmetler, barınma, resmi dokümanları edinme konusunda yasal tavsiye ve göçmenlik kolluk kuvvetleriyle tecridi sağlayarak göçmenlere yardımcı olurlar. Zamanla, bireyler, firmalar ve kuruluşlar göçmenler tarafından tanınmışlardır ve bu durum göçmenlerin işgücü piyasasına girmesi için gerekli sosyal kapitalin de kurulmasında etkindir (Massey vd., 2014, s. 30).” Türkiye’yi transit ülke olarak gören ve Avrupa’ya kaçak

yollarla gitmeyi planlayan göçmenlerin hemen hepsi karaborsa simsarlarının insafındadır. Türkiye, Suriye’deki iç savaş sebebiyle, özellikle ilk yıllarda, açık kapı politikası sürdürdüğü için Suriyeli göçmenler Türkiye’ye gelirken simsarların karaborsasına girmek zorunda kalmamıştır. Asıl karaborsa, transit göçmenler olarak adlandırılan ve Türkiye’yi bir ara durak olarak gören sığınmacılar Türkiye’den çıkarken/kaçarken oluşmaktadır. Hükümetin göçmen siyasetini değiştirerek* Yunanistan sınırını açmasıyla ortaya çıkan simsarlar kendini saklama ihtiyacı bile duymamıştır. Öyle ki insan kaçakçısı Özcan K. göçmenlerin yarısını Avrupa’ya kendisinin gönderdiğini medyaya rahatça söyleyebilmiştir¹.

Ekonomik göçlerle ilgili bir diğer kuram *kümülatif nedensellik kuramıdır*. Bu kuram göç olgusunu çok çeşitli boyutlarıyla ele almakta, sürekliliğini açıklamaya çalışmaktadır. Kurama göre; “Ağların büyümesine ve göçü destekleyen kuruluşların gelişmesine ek olarak, uluslararası göç zamanla artması beklenen hareketliliğe ilave olarak başka yollarla kendisini devam ettirir (Massey vd., 2014, s. 30-31).” Kuramın işaret ettiği önemli etkenlerden biri belli bir iş türünün “göçmen işi” toplumsal etiketini taşımaya başladıktan sonra bu iş piyasasının işgücü tarafından horlanarak benimsenmemesi, dolayısıyla yeni göç akımlarının güçlenmesini benimsemesidir (Abadan-Unat, 2006, s. 40). “Etiketleme/damgalama ise işin özelliğinden değil, göçmenlerin varlığı üzerinden türemektedir. Örneğin pek çok Avrupa ülkesinde otomobil imalatı sektöründeki meslekler “göçmen işi” durumundayken, Birleşik Devletler’de “yerlilerin işi” olarak görülmektedir (Massey vd., 2014, s. 33).” Bir işin göçmen işi olarak benimsenmesi için o işin kayıt dışı olmaması gerekmektedir. Türkiye’de göçmen işi niteliğinde oluşan yasal bir iş kolu yoktur. Fakat kayıt dışı ekonomi ile belirginleşen göçmen iş kolları vardır. Bu durum özellikle tekstil sektöründe görülmektedir. Hizmet sektöründe de çok sayıda göçmene rastlanmaktadır. Örneğin Arapça-Türkçe çeviri ihtiyacı duyulan işlerde özellikle Suriyeli genç göçmenler kayıt dışı çalıştırılmaktadır. Malta Çarşısı’nda gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda yerli işletmeciler bu konuyu geçiştirmeyi tercih etmiştir. Kayıt dışı olarak

* 27 Şubat 2020’de İdlib’de gerçekleşen saldırı sonucu 33 askerin hayatını kaybetmesi sebebiyle hükümet göçmen siyasetini değiştirmiş ve Avrupa’ya açılan Yunanistan sınır kapısını göçmenlere açmıştır.

¹<https://www.amerikaninsesi.com/a/insan-kaçakçısı-avrupa-nın-yarısını-ben-gönderdim/5309616.html>
(1 Mart 2020)

başlayan süreç önünde sonunda yasal sürece çevrilecektir. Bu şekilde Türkiye’de de göçmen iş kolları ister istemez oluşacaktır. Massey’e göre “göçmenler önemli sayılarda bu işlere girdiklerinde işin niteliği ne olursa olsun bu mesleki kategoriye bir daha yerli işçilerin alınması zor olacaktır (2014, s. 33).”

Castles ve Miller ekonomik temelli göçü zorunlu göçten ayırmak gerektiğini söyler. Mülteci ve sığınmacı olmanın dinamiklerinin farklı olduğunu belirtir; “Bunlar kendi ülkelerinden eziyet, insan hakları ihlalleri, genelleşmiş şiddetin yaşamlarını burada sürdürülemez kıldığı için ayrılırlar. Zorunlu göçmenlerin çoğu ilk sığınma yeri – ve kendileri de genellikle yoksul ve sıklıkla ekonomik olarak istikrarsız- olan komşu ülkelerde kalırlar. İleride daha iyi ekonomik ve sosyal fırsatlar sunan ülkelere göç ise sadece küçük bir azınlık için mümkündür. Yine de bir ayrım temeli söz konusudur: İleride göç edebilenler finansal kaynaklara, insani sermayeye (özellikle eğitim), gidilecek ülkelerde sosyal ağlara sahip olanlardır (Zolberg ve Benda’dan Akt. Castles ve Miller, 2008, s. 44).” Bu ileriye göç hem yaşamının tehlikeli olduğu bir memleketten zorunlu ayrılış hem de başka bir yerde daha iyi bir yaşam kurabilme umuduyla güdülenmektedir. Bu tür ‘karma güdüler’, siyasetçilerin ekonomik göç ve zorunlu göç arasında net bir ayrım yapma girişimlerini güçleştirmektedir (Castles ve Miller, 2008, s. 44).

Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye kitlesel göçlerinin başından itibaren ekonomik sebeplerle olmadığı açıktır. Fakat yıllar içinde Suriye’deki iç savaşın sona ermemesi ve açık kapı politikasıyla göçün sürekli hale gelmesi can güvenliğinin yanında ekonomik sebepleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle, ülkelere dönme ümidini kaybeden, Suriyeli göçmenler Türkiye’de olmaktan memnun görünmektedir. Bu görüşü destekleyen davranış ise, 29 Şubat 2020 tarihinde hükümetin Avrupa’ya çıkılan sınır kapılarını açması sonrası Suriyelilerin tutumunda görülebilir. Kapıların açılmasının ilk günlerinde, medyadaki yaygın söylemle, “çok sayıda göçmen sınıra akın etmiştir”. Konu ile ilgili Hürriyet gazetesinin haberi şu şekildedir;

“Aralarında Suriyeli, İranlı, Iraklı, Faslı ve Pakistanlıların da bulunduğu göçmenler, sırtlarına çantalarını takıp İstanbul’dan taksiler ve otobüslerle yola çıkarak Yunanistan’a geçmek için Edirne’ye geldi. İzmir, Aydın ve Çanakkale’deki göçmenler de denize akın etti. İzmir’in Dikili ve Çanakkale’nin

Ayvacık ilçesindeki sahillere botlara binen göçmenler, Yunan adalarında birer birer karaya çıktı.”²

Dönemin İçişleri Bakanı Süleyman Soylu* kendi Twitter hesabından 29 Şubat 2020 tarihinde Edirne üzerinden ayrılan göçmen sayısını 47.113 olarak açıklamıştır.³ Bir hafta sonra 6 Mart 2020 tarihli açıklamasında da Edirne Meriç’ten Yunanistan’a geçen göçmen sayısını 142.175 olarak ilan etmiştir⁴. Soylu’nun konuyla ilgili başka Twitter mesajları olsa da bir daha tam rakam vermemiştir. 10 Nisan 2020’de Sözcü Gazetesi yazarı Çölaşan’ın konuyla ilgili köşe yazısını yalanlamak için verdiği sayı 150 binden fazla gibi yuvarlak bir rakam olmuştur.⁵ Yöneticilerin teşvikine rağmen bu rakamın artmayışı için birçok sebep söylenebilir. Bunlardan ilki Yunanistan’ın sert tavrıdır. İkincisi Covid-19 salgınıdır. Üçüncüsü ise özellikle Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de yaşama memnuniyetidir. Sınırdan geçmeye çalışan göçmenlerin içinde Suriyelilerin yanında, İranlı, Iraklı, Afgan vb. birçok milletten sığınmacı vardır. Bu kadar çeşitlilik içerisinde en az sayıya sahip grubun Suriyeliler olduğu bilinmektedir. Yine de memnuniyet konusunda net konuşmak mümkün değildir. Çünkü Yunanistan’ın tavrı ve Covid-19 salgını göz ardı edilemeyecek unsurlardır.

Daha geriye gidildiğinde 2014 ve 2015 yıllarının Suriyeliler için milat olduğu söylenebilir. Bu tarihte birçok Suriyeli Esad’ın devrilemeyeceğini anlayarak kararını vermiştir. Ya Türkiye’de kalacaktır ya da Avrupa’ya kaçacaktır. Üçüncü ve en iyi ihtimal olan ülkelere dönme yolu neredeyse kapanmıştır.** Avrupa dışından Türkiye’ye gelen sığınmacılar mülteci kabul edilmemektedir. Geçici Koruma Yönetmeliği 13.10.2014 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacılar 2011-2014 tarihleri arasında misafir olarak kabul edilmiştir. Hukuki bir statü verilmemiştir. Bu süreçte, “Türkiye’deki sığınmacılar çerçevesi tam olarak çizilmemiş ‘misafir’ statüsünde hayatlarını sürdürmekte ve yüz binlerce kişi herhangi

² <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sinir-kapilari-acildi-akin-akin-avrupaya-41457864> (15.04.2020)

*Süleyman Soylu 27. Dönem AKP İstanbul Milletvekilidir. 1 Eylül 2016 tarihinden itibaren 65. Hükümette ve ardından 66. Hükümette İçişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Soylu 67. Hükümet’te de İçişleri Bakanı olarak görev yapmaktadır. (<https://www.icisleri.gov.tr/icisleri-bakani-sayin-suleyman-soylu-nun-ozgecmisi>) (15.04.2020)

³ <https://twitter.com/suleymansoylu/status/1233859278169104385> (15.04.2020)

⁴ <https://twitter.com/suleymansoylu/status/1235857052548730880> (15.04.2020)

⁵ <https://twitter.com/Gocidaresi/status/1248545436014690304> (15.04.2020)

** Ankara Düşünce Atölyesi (ADA) Ramazan söyleşileri 17, 10. Yılında Türkiye’deki Suriyeliler 1 adlı Instagram söyleşisi içinde (11.05.2020) (<https://www.youtube.com/watch?v=3zHqMhGBkz8>)

bir hukuki güvenceden yoksun durumdadırlar. Bu durum Türkiye’de yaşayan sığınmacıların refah düzeyi daha yüksek ve mülteci statüsünü tanıyan Avrupa ülkelerine gitme isteklerini doğurmaktadır (Özer vd., 2014, s. 12) .” Böylece 2014’te birçok sığınmacı botlara binerek canları pahasına Avrupa’ya kaçış yolculuğuna çıkmış ve hayatını kaybetmiştir. 2015 yılında ise Türkiye’de umduğunu bulamayan sığınmacılar için “...uzayan savaş, umutları da tüketirken daha fazla sosyal hakların olduğu Avrupa ülkelerine de yönelmeyi tetiklemiş oldu. Başlarda savaşın kısa süre sonra biteceğini ve Türkiye’de bir müddet kaldıktan sonra evlerine dönebileceklerini hayal eden mülteciler uzayan savaşla birlikte dönüş umutlarını da kaybettiler. Mültecilere yönelik sosyal hakların Türkiye’ye kıyasla Avrupa’da daha fazla olması kitleler halinde mültecinin Batı’ya yönelmesine yol açtı (Özer vd., 2015, s. 12).” Canını kurtarmak için gelen sığınmacılar dört yılda kendilerine yaşam kurmak zorundaydılar. Kurabilenler kurmuştu. Kuramayanlar da hayallerini başka ülkelere yüklemişlerdi. Zorunlu göçle gelse bile transit ya da değil göçmenlerin amacı daha iyi ekonomik ve sosyal koşullara sahip ülkelerde yaşamaktır.

Özetle Suriyelilerin Türkiye’ye geliş sebeplerinin temelinde zorunluluk yatsa bile yıllar içinde zorunluluğa sosyo-ekonomik sebepler de eklenmiştir. Bu da ekonomik ve zorunlu göç ayrımlarını muğlaklaştırmaktadır. Göçün çeşitli nedenleri arasında karmaşık bağlantılar olduğunu ortaya koyan “göç-sığınma bağı” düşüncesi bu şekilde ortaya çıkmıştır. Buna göre;

“Göçmen işçiler, kalıcı işçiler, kalıcı yerleşimciler ve mülteciler farklı koşullar ve yasal sistemler altında göç ederler. Yine de, bütün bu nüfus hareketleri modernleşme ve küreselleşmenin semptomlarıdır. Sömürgecilik, endüstrileşme ve dünya ekonomisinin entegrasyonu geleneksel üretim biçimlerini ve sosyal ilişkileri tahrip eder ve bu, ulusların ve devletlerin yeniden şekillenmesine yol açtı. Azgelişmişlik, yoksullaşmak, kötü yönetim, endemik çatışmalar ve insan hakları ihlalleri birbirleriyle yakından bağlantılıdır. Bu koşullar hem ekonomik temelli göçe hem de siyasal temelli kaçışa neden olur (Castles ve Miller, 2008, s. 44).”

Castles ve Miller’in de belirttiği gibi modernleşme ve küreselleşmenin semptomları bütün dünyada göçü sürekli hale getirmiştir. Eco; “Olayların seyri ani bir değişiklik göstermezse (her şey olasıdır), gelecek binyılda Avrupa’nın New York veya

bazı Latin Amerika ülkeleri gibi olmasına kendimizi hazırlamak zorundayız (1998, s. 89).” demektedir.

Eco göç olgusunu “dışarıdan göç” ve “göç” olarak ikiye ayırır. Ona göre, bazı bireyler bir ülkeden başka bir ülkeye göç ettiklerinde “dışarıdan göç” olgusu söz konusudur. Amerika’daki İtalyanlar ya da Almanya’daki Türkler gibi. Dışarıdan göçler siyasal olarak denetlenebilir, sınırlandırılabilir, teşvik edilebilir, bir plan çerçevesinde gerçekleştirilebilir veya benimsenebilir. Ancak göçlerde böyle bir şey olmamaktadır (1998, s. 90). “İster şiddet yoluyla ister dinginlikle gerçekleşsinler, bu göçler *olur* ve kimse onları denetleyemez. Bütün bir halk azar azar bir yurttan ötekine gittiğinde (anayurtta kaç kişinin kaldığı önemli değildir; önemli olan, göçmenlerin göç ettikleri yurdun kültürünü ne ölçüde köklü bir değişikliğe uğrattıklarıdır) ‘göç’ söz konusudur (Eco, 1998, s. 90-91) .”

Günümüzde belirsiz olgularla karşı karşıyayız. Eco’nun deyişiyle bazı olguların dışarıdan göç mü, yoksa göç mü olduğunu söylemek güçleşmektedir. Eco göç ile dışarıdan göçü birbirinden ayırmanın olanaklı olduğunu düşünür. “Dışarıdan göçlerin siyasal olarak denetlenmesi mümkündür, göçlerin ise değildir; göçler doğal olaylar gibidir. Dışarıdan göç söz konusu olduğunda halklar, dışarıdan göç edenleri yerli halkla karışmamaları için gettolarda tutmayı umabilirler. Göç söz konusu olduğunda getto yoktur ve karışım denetlenemez (1998, s. 92).” Avrupa’nın hala dışarıdan göç vakaları gibi yaklaştırmaya çalıştığı olgular, aslında göç vakalarıdır. Var olan durum kabullenilmediği takdirde kaçınılmaz çatışmalara yol açacaktır (Eco, 1998, s. 92). Bu görüşlere kentin dinamikleri kısmında tekrar dönülecektir.

Türkiye’ye doğru olan göçlerin tarihine bakıldığında, var olan göçlerin çoğunlukla ekonomik temelli olmadığı görülür. Fakat Türkiye’den Avrupa’ya ekonomik sebepli çok miktarda transit göç olmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi Suriyeli göçmenler Türkiye’ye sığınmak zorunda kalmıştır. Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki varlığını anlamlandırabilmek için Türkiye’nin göç tarihine ve Türkiye’ye doğru göç kültürüne* sahip olmayan Suriyeli göçmenlerin kitlesel göçünün nedenlerine

*Suriye iç savaşı öncesi Türkiye’ye göç eden Suriyeli göçmen sayısı oldukça düşüktür. Suriyeliler arasında Türkiye ile ilgili oluşmuş bir göç kültürü yoktur. Daha da açmak gerekirse Türkiye ile Almanya

göz atmak gerekir. Tezin aşağıdaki kısmında Türkiye’ye yönelik göçlere ve sebeplerine bakılacaktır.

2.3. TÜRKİYE’NİN GÖÇ TARİHİ

Türkiye göç olgusuyla ilk defa karşı karşıya kalmış bir ülke değildir. Türkiye, cumhuriyetin kuruluşundan bu yana hem göç alan hem de göç veren bir ülke olmuştur. Ancak Türkiye, Avrupa ülkelerine olan göçlerde olduğu gibi daha iyi iş imkânlarına kavuşma amacıyla çok fazla göç almamıştır. Türkiye’ye yönelik tüm büyük göçler siyasi sebeplerle daha çok da savaş koşullarında olmuştur. Kaya, Türkiye’ye yönelik göç hareketlerinin türlerinin nedenleri ve sonuçları bakımından son yıllarda çeşitlendiğini belirtmektedir;

“Profesyonel işgücü göçü, kısa –ve uzun- dönemli işgücü göçü, öğrenci göçü, emeklilik göçü, *life-style migration* (alternatif hayat biçimleri), yasadışı göç, mülteci ve sığınmacı göçü, temel göç hareketlerini oluşturmaktadır. Bu gelişmeler nedeniyle, gerek küreselleşme gerek Türkiye’nin bölgesinde giderek farklılaşan rolü sonucunda çeşitlenen ve yoğunluk kazanan göç hareketleri, aynı zamanda söz konusu küreselleşme sürecinin biçimlenmesinde göz ardı edilemeyecek bir rol oynamaya başlamıştır (2015, s. 17).”

Türkiye’nin göç tarihine bakıldığında 90’lı yılların sonuna kadar hiçbir istatistikte göçmenlerin sayısal çoğunluğunu Araplar oluşturmaz. Suriyeliler ise neredeyse yok gibidir. İçduygu ve Biehl’in oluşturduğu raporda derlediği verilere göre 1923-1997 yılları arasında Balkanlar’dan ve Kafkaslardan Türkiye’ye yoğun göçler olmuştur (2012, s. 12). 1997-2008 yılları arasında ise Afganistan, Irak, İran, Pakistan ve eski Sovyet Bloku ülkelerinin uluslararası göçleri görülmektedir. Türkiye’ye sığınma başvuruları arasında 2007 yılında 21, 2008 yılında da 20 Suriyeli görülmektedir (İçduygu ve Biehl, 2012, s. 66-67). Ayrıca 1995-2008 yılları arasında Türkiye’de düzensiz göç ve tutuklama vakaları arasında Suriyeli düzensiz göçmen sayısı toplam 10.434’tür (s. 63). Suriyelilerin kitlesel göçü öncesi Türkiye’nin karşı karşıya olduğu sorun daha çok yasadışı transit göç olmuştur. “Türkiye üzerinden geçiş yapan yasadışı

arasındaki göç ilişkisi gibi bir ilişki söz konusu değildir. “Bir toplum içinde göç sıklığı ve yaygınlığı arttıkça algılar ve kültürel değerler gelecekte göç olasılığını artıracak biçimde değişir. Göçmenler arasında gelişmiş bir sanayi ekonomisinde deneyim sahibi olmak tatların ve motivasyonların değişmesine yol açar (Piore’dan Akt. Massey vd., 2014, s. 32).”

göçmenlerin gerçek sayısını tahmin etmek çok zordur. 1995 ile 2007 yılları arasında Türk makamları 336.000'den fazla Afganistan, Bangladeş, Pakistan, İran, Irak ve Suriye vatandaşını tutukladı (İçduygu ve Kirişçi, 2009, s. 14).” 1995-2013 arasında da resmi istatistiklere göre; Suriye’den gelen sığınmacıların sayısı sadece 635 idi (Kirişçi, 2014, s. 37). Elbette Türkiye’de yaşayan Suriyeliler de vardı. Erdoğan 2011 öncesinde Türkiye’ye gelen ve “ikamet izni” ile yaşayan toplam 99.643 Suriyeli olduğunu belirtmektedir (2019, s. 4).

Aşağıda “Göç İdaresi Genel Müdürlüğü”(GİGM) (Şekil 3) rakamlarına göre, Türkiye’ye gelen göçmen sayısı ve menşei yer almaktadır.

YIL ARALIĞI	GELİNEREN ÜLKE	KİŞİ SAYISI
1922-1938		384.000
1923-1945	Balkanlar	800.000
1933-1945	Almanya	800
1988	Irak	51.542
1989	Bulgaristan	345.000
1991	Irak	467.489
1992-1998	Bosna	20.000
1999	Kosova	17.746
2001	Makedonya	10.500
2011-2019	Suriye	3.600.000

Şekil 3 Türkiye’ye gelen göçmen sayısı ve menşei – GİGM

“Türkiye’ye yönelik göç genel olarak düzenli göç, düzensiz göç ve sığınma arayışı akışları olarak üç grupta görülebilir (İçduygu ve Biehl, 2012, s.18).” Türkiye’deki göçmenler de dört ayrı grup olarak incelenebilir: Düzenli göçmenler, düzensiz göçmen işçiler, düzensiz geçiş göçmenleri, sığınmacılar ve mülteciler. Bu dört kategori birbirini dışlamaz. Sadece ulusal düzeyde değil, küresel düzeyde de bu dört grubu birbirinden ayırmak güçtür. İkamet iznini yenilememek, düzenli göçmenken uygun belgeler olmadan çalışmak, oturma izni olan şehri terk ederek başka şehirde yaşamak ve benzeri birçok sebeple göçmenlerin durumu değişebilir. Hatta sığınma göçü

ile ekonomik göç arasında dahi keskin ayrımlar kalmamıştır (İçduygu ve Biehl, 2012, s. 21).

“Suriyelilerin göçü; irade esasına göre zorunlu, göçün yoğunluk esasına göre kitlesel ve bazen de bireysel, ülke sınırları esasına göre ise uluslararası göçtür (Bostan, 2018, s. 47).” Castles ve Miller’e göre; uluslararası göç, daha iyi bir yaşam şansı arayan kişinin başka bir yere göç etmeye karar vermesi, doğduğu yerle köklerini koparması ve yeni bir ülkede çabucak asimile olması gibi basit bir eylem olarak düşünülmemelidir (s. 29). Berger’ın söylediği gibi derin bir anlamı vardır. “Göç sadece geride bir şeyler bırakıp denizler aşmak, yabancılar arasında yaşamak değil, aynı zamanda dünyanın anlamını yerle bir etmek, en sonunda da insanın kendisini saçma, gerçek-dışı bir dünyaya bırakması demektir (1988, s. 56).” Suriyeliler de kendilerini ilk kez 29 Nisan 2011 tarihinde zorunlu olarak gerçek-dışı bir dünyaya bırakmıştı. Aşağıda Arap Baharı üzerinden Suriyelilerin Türkiye’ye geliş sebepleri tartışılacaktır.

2.4. TOPLUMSAL ÇERÇEVEDE SURİYELİLERİN TÜRKİYE’YE DOĞRU ZORUNLU KİTLESEL GÖÇÜ

Arap yarımadasında meydana gelen protestolar ve sonrasında yaşananlar Arap Baharı olarak adlandırılır. Arap Baharı’nın ilk protestoları 18 Aralık 2010 tarihinde Tunus’ta başlamıştır. Muhammed Buazizi’nin valilik önünde kendini yakması Tunus halkını sokaklara dökmüş ve büyüyen protestolar benzer sorunlara sahip Arap dünyasını sar(s)mıştır. Buazizi’nin kendini yakması küreselleşmeyle ve neo-liberal politikaların sonucu belirginleşen ülkeler arası refah uçurumuyla doğrudan bağlantılı bir durum olarak görülebilir. “Arap Baharı’nın meydana geldiği ülkeler incelendiğinde, 1980 sonrası kurumsallaşan küresel ekonomik sisteme adapte olamadıkları görülmektedir. ...bu isyanlar neoliberal küreselleşmenin yarattığı sosyal düzenin yapısal krizidir ve neoliberalizme karşı bir isyandır (Mencütek vd.’den akt. Behçet, 2019, s. 311).” Ayrıca Arap âleminin evrensel insan hakları ve demokrasiden uzak olması da protestoların başlaması için önemli bir etken olarak görülebilir. Toplumun yapısal güçlerini⁶ çözemeyen diğer Araplar gibi; “Muhammed Buazizi adlı 27 yaşındaki Tunuslu seyyar

⁶ “Toplumun yapısal güçlerinin çözülememesi” önermesinde C. W. Mills’in Toplumbilimsel Düşün adlı kitabından esinlenilmiştir.

satıcı 17 Aralık 2010 günü 200 dolar borçlanarak satın aldığı malları yerleştirdiği seyyar tezgâhını açtı. Ancak rüşvet talepleri reddedilen güvenlik görevlileri, izni olmadığı gerekçesiyle tezgâhına el koydu. Ne yapacağını şaşırarak Buazizi, son bir ümitte valilik binasına giderek vali ile görüşmeye çalıştı. Ancak vali onunla görüşmedi. Çaresizliğin doğurduğu öfkeyle ‘Beni görmüyorsan ben de görünmek için kendimi yakarım’ diye bağırarak binanın dışına çıktı. Aynı gün saat 11:30’da valilik binasının önünde kendini ateşe vererek yaktı.”⁷

Protestoların başlaması ve yaygınlaşmasında teknolojinin özellikle kitle iletişim araçlarının rolü büyüktür. Günümüzde iletişim ve ulaşım olanaklarının neredeyse sonsuz imkânlarıyla zamansal ve mekânsal ayrımlar görünürde ortadan kalkmıştır. Herkes herkesi ve her şeyi daha rahat ve daha hızlı görebilir hale gelmiştir. Bu da Mc Luhan’ın “küresel köy” tezinin (McLuhan, 2001) tersine kutuplaşmayı artırmıştır. Bauman’ın söylediği gibi; “...Zamansal/mekânsal mesafelerin teknoloji vasıtasıyla sıfırlanması, insanlık durumunu homojenleştirmekten çok, kutuplaştırma eğilimindedir (2014, s. 26).” Yine de iletişim olanaklarının gelişmesiyle, Mc Luhan’ın “küresel köy” kavramını andıran sosyal ağlarla, dünyada olup bitenlerden haberdar olabilmek protestoları temellendirebilmiştir. Wikileaks belgelerinde yer alan yolsuzluk iddialarının ortaya çıkmasıyla Tunus’ta başlayan süreçte (Göçer ve Çınar, 2014, s. 54) sosyal medyanın etkin kullanımı ve gençlerin katılımı Arap Baharı’nın bu denli ses getirmesinde etkili olmuştur (Behçet, 2019, s. 312). “Protestoların yaşandığı bu coğrafyada bu genç nesil isteklerini teknolojinin yardımıyla dile getirmeye çalışmışlardır. Beck ve Hüser’e göre Arap Baharı’nın ortaya çıkmasında Facebook, Twitter ve Youtube gibi sosyal medya araçları da etkili olmuşlardır. Bu araçların sağladığı görsel iletişim insanların kendileriyle aynı fikirde olan insanlarla bağlantısını sağlamış ve otoriter rejimlere karşı gösterilerin oluşmasına neden olmuştur (Akt. Ünal, 2017, s. 150).”

Buazizi’nin intiharının kıvılcımıyla Arap dünyası diktatörlerinden kurtulmak için topyekûn mücadeleye girişir. Yaşananlar dünyanın gözü önünde canlı yayınlarla seyredilmektedir. “Hiçbiri demokrasi ile daha önce tanışmamış Arap sokakları kitlelerle

⁷ <https://t24.com.tr/yazarlar/mehmet-yakin/kara-utopyayi-yasarken-meleklerin-cinsiyetini-tartismak,8322> (20.10.2019)

dolunca, Batı basınında birçok uzman, gazeteci, analist, Ortadoğu'daki fırtınanın, 1848 devrimine mi, 1968 hareketine mi yoksa 1989 devrimine mi benzediğini tartışmaya başladı. Ancak 3 yıl sonra manzaraya bakıldığında ne 1848, ne 1968 ne de 1989 devrimine benzemeyen yeni bir tarihsel durumla karşı karşıya olduğumuzu anlayabiliyoruz.”⁸ Olup bitenlerin en net sonucu Arap ülkelerinin bir kısmının yönetim biçimlerinin değişmesi oldu. 30 yıllık diktatör Hüsnü Mübarek ve 40 yıllık diktatör Kaddafi'nin devrilmesi gibi.

Arap Baharı'ndan en olumsuz etkilenen ülke Suriye olmuştur; “Çatışmalar başlamadan önce bile Suriyeliler, 2000 yılında babası Hafız Esad'ın yerine geçen Cumhurbaşkanı Beşar Esad yönetimindeki yüksek işsizlik oranları, yolsuzluk ve siyasi özgürlük bulunmamasından şikâyetçiydi. 15 Mart 2011'de ülkenin güneyindeki Deraa'da, komşu ülkelerdeki ‘Arap Bahar’ından esinlenen demokrasi yanlısı gösteriler başladı.”⁹ Esad'ın bu gösterileri bir komplo olarak görmesi, dış güçlerin Suriye'yi zayıflatma çabası olduğunu söylemesi ve aşırı güç kullanımıyla çatışmalar bir iç savaş halini almış ve Suriye'den sınır komşusu ülkelere toplu geçişler başlamıştır. (Demirel, 2015, s. 45) Kaya'ya göre Arap Bahar'ında iklim ve kuraklık da etkindir. Kuraklığın getirdiği yoksulluk tepkileri arttırmıştır. 2006-2011 yılları arasında Suriye büyük bir kuraklık yaşamıştır. Göç bu yönüyle iklim göçü olarak da değerlendirilebilir*. Suriye'de uzun süre ülke gelirinin yarısı tarım ve petrol sektörlerindeki üretimden oluşmuştur. Ancak kuraklıklar nedeniyle tarımsal üretimde ciddi düşüşler yaşanmış ve ülke ilk defa buğday ithal etmek zorunda kalmıştır (Kamer Vakfı, 2013, s. 3).

Said, içinde yaşadığımız dönemi şu şekilde tanımlar; “Gerçekten de mülteciler çağıdır bu içinde yaşadığımız çağ, yerinden edilmiş kişi çağı, kitlesel göç çağı (2000, s. 29).” Bu durumun sebebini de modern savaşlara, emperyalizme ve totaliter yöneticilerin yarı-teolojik hırslarına bağlar (2000, s. 29). Suriyelilerin Türkiye'ye kitlesel göçü Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki tüm göçlerden daha yoğundur. Açık kapı politikasıyla da Suriyeli göçmenlerin sayısı her gün artmıştır. Türkiye'ye ilk kez 29 Nisan 2011

⁸ <https://t24.com.tr/yazarlar/mehmet-yakin/kara-utopyayi-yasarken-meleklerin-cinsiyetini-tartismak>,8322

⁹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137> (20.10.2019)

* Sarı Daktilo Programı İçinde, (10.03.2020) (<https://www.youtube.com/watch?v=26bqEM510Ik>)

tarihinde iç savaştan kaçıp, tel örgüleri aşarak sığınma talebiyle gelen Suriyeli göçmen sayısı 250 idi.¹⁰ Bugün toplam sayı dört milyona yakındır.

Most displaced Syrians are in the Middle East, with about a million in Europe

Estimated number of displaced Syrians, 2017

Şekil 4 Suriyeli göçmenlerin göç güzergâhı ve sayıları (<https://www.pewresearch.org>)

ABD merkezli “Pew Araştırma Şirketi”nin 2018 yılı Ocak ayında açıkladığı 2017 senesi verilerine göre Türkiye’de 3 milyon 400 bin Suriyeli göçmen ikamet etmekteydi. Lübnan’da 1 milyon, Ürdün’de 660 bin, Irak’ta 250 bin, Mısır’da 130 bin Suriyeli yaşamaktaydı. Avrupa’da en çok Suriyeli kabul eden ülke ise Almanya’dır. Almanya’da 530 bin Suriyeli mülteci bulunmaktaydı.¹¹ (Şekil 4)

Yurtlarından göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin yüzde 50’den fazlası dünyanın farklı ülkelerine dağılmıştır. İç savaş sebebiyle 6 milyondan fazla Suriyeli ülke içinde yer değiştirmiştir. Bu sayı toplam göç oranının yüzde 49’unu oluşturmaktadır. Göç etmek zorunda kalan Suriyelilerin yüzde 49’u ise Ortadoğu’da komşu ülkelere gitmiştir. Bu sayı 5 milyondan fazladır. En çok Suriyeli göçmen kabul eden ülke ise Türkiye olmuştur. Türkiye’de bugün resmi verilere göre 3 milyon 600 binden fazla Suriyeli göçmen yaşamaktadır. Birleşmiş milletlerin verilerine göre

¹⁰ <https://t24.com.tr/haber/250-suriyeli-turkiyeye-geci-yayladagi-aa,142089> (10.02.2020)

¹¹ https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/01/29/where-displaced-syrians-have-resettled/ft_18-01-26_syriarefugees_map/ (10.02.2020)

Türkiye’den sonra Arap nüfusunun yoğun olduğu Lübnan’da 880 bin, Ürdün’de 658 bin, Irak’ta 244 bin ve Mısır’da 130 bin Suriyeli göçmen vardır.¹² (Şekil 5)

Ülke	Kaynak	Veri Tarihi	Yüzdelik Dilim	Nüfus
Türkiye	<i>Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti</i>	14 Ağustos 2020	65.0%	3,609,003
Lübnan	<i>BMMYK</i>	31 Temmuz 2020	15.9%	880,414
Ürdün	<i>BMMYK</i>	4 Ağustos 2020	11.9%	658,756
Irak	<i>BMMYK</i>	31 Temmuz 2020	4.4%	244,024
Mısır	<i>BMMYK</i>	30 Haziran 2020	2.3%	130,042
Diğerleri (Kuzey Afrika)	<i>BMMYK</i>	31 Ocak 2020	0.6%	31,657

Şekil 5 Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği Verileri (<http://data2.org/en/situations/syria>)

2017 ve 2020 verileri karşılaştırıldığı zaman Türkiye dışındaki ülkelerde Suriyeli göçmen sayısının azaldığı Türkiye’ye gelişlerin arttığı görülmektedir. Bu da Türkiye’nin yaşamak için Arap ülkelerine göre daha cazip olduğunu göstermektedir. Bugün Türkiye’de yaşayan Suriyeli göçmenlerin Türkiye’yi ara durak olarak görmediği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Suriyeli göçmenlerin toplumsal kabul ve uyum sorunu ortaya çıkmaktadır.

¹² <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria> (01.09.2020)

III. BÖLÜM

3. SURİYELİ GÖÇMENLERİN TOPLUMSAL KABUL VE UYUM SORUNU

“Dünya küre biçiminde olduğu için, insanlar onun üzerinde sonsuz bir şekilde dağılamazlar; eninde sonunda yan yana bulunmaya katlanmak zorundadırlar... (Immanuel Kant)”

3.1. TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERE İLİŞKİN VERİLER

Göç İdaresi düzenli olarak Suriyeli göçmenlerle ilgili istatistikî veriler paylaşmaktadır. Bu verilerin bir bölümünde Suriyelilerin en çok yaşadığı şehirler ve bu şehirlerdeki yoğunlukları yer alırken bir bölümünde de yaşlara ve cinsiyete göre nüfus bilgisi yer almaktadır. Ayrıca bu istatistiklerde Suriyelilerin Türkiye nüfusuna oranı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı verilen Suriyeli sayısı, çalışma izni verilen Suriyeli sayısı, en az bir ortağı Suriyeli olan şirket sayısı gibi veriler de paylaşılmaktadır.

3.1.1. Suriyeli Göçmenlerin Demografik Verileri

Türkiye topraklarında en çok Suriyeli İstanbul’da yaşamaktadır. Suriyelilerin yerli nüfusa oranla en yoğun yaşadığı il ise Kilis’tir. “Bazı ‘gönüllü geri dönüş’ haberlerine, Yunanistan sınırının açılmasına ve ‘vatandaşlık’ alan Suriyelilere rağmen, GİGM tarafından güncellenen verilere göre Türkiye’de geçici koruma altındaki Suriyelilerin sayısı her gün artmaya devam etmektedir. Bu artışta, sınırdan geçişler kadar, günde ortalama 465 Suriyeli bebeğin Türkiye’de doğmasının da etkisi olduğu açıktır (Erdoğan, 2019, s. 4).”

Aşağıda GİGM’in paylaştığı 2020 Aralık Ayı istatistik rakamları bulunmaktadır.¹³ (Şekil 6-7)

SIRA	ŞEHİRLER	SURİYELİ NÜFUSU	İL NÜFUSU İLE KARŞILAŞTIRMA
1	İstanbul	518 bin 519	%3,3
2	Gaziantep	449 bin 730	%21,7
3	*Hatay	433 bin 592	%26,6
4	Şanlıurfa	421 bin 586	%20,3
5	*Adana	252 bin 169	%11,2
6	Mersin	222 bin 554	%12,0
7	Bursa	178 bin 352	%5,8
8	İzmir	147 bin 553	%3,3
9	Konya	117 bin 952	%5,2
10	*Kilis	105 bin 501	%74,0
11	Ankara	99 bin 706	%1,7
12	*Kahramanmaraş	92 bin 894	%8,0
13	Mardin	88 bin 953	%10,6
14	Kayseri	78 bin 826	%5,6
15	Kocaeli	55 bin 217	%2,8
16	*Osmaniye	47 bin 656	%8,8
17	Malatya	30 bin 247	%3,7
18	Diyarbakır	23 bin 412	%1,3
19	Adıyaman	22 bin 228	%3,5
20	Batman	15 bin 497	%2,5
77	Erzincan	118	%0,05
78	Iğdır	91	%0,05
79	Artvin	40	%0,02
80	Tunceli	40	%0,04
81	Bayburt	23	%0,03

Şekil 6 Suriyeli göçmenlerin Türkiye dağılımı (* işaretli illerde Geçici Barınma Merkezi bulunmaktadır.)

¹³<https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (31.12.2020)

<u>YAŞ ARALIĞI</u>	<u>ERKEK</u>	<u>KADIN</u>	<u>TOPLAM</u>
0-4	262 bin 45	257 bin 733	519 bin 778
5-9	275 bin 572	257 bin 5	532 bin 577
10-14	214 bin 311	187 bin 536	401 bin 847
15-18	152 bin 652	124 bin 204	276 bin 856
19-24	293 bin 162	218 bin 496	511 bin 658
25-29	207 bin 58	146 bin 798	353 bin 856
30-34	160 bin 487	117 bin 307	277 bin 794
35-39	119 bin 596	97 bin 155	216 bin 751
40-44	85 bin 2	75 bin 879	160 bin 881
45-49	59 bin 601	56 bin 977	116 bin 518
50-54	47 bin 846	45 bin 667	93 bin 523
55-59	32 bin 915	33 bin 447	66 bin 362
60-64	22 bin 654	23 bin 679	46 bin 333
65-69	14 bin 678	15 bin 347	30 bin 25
70-74	8 bin 203	8 bin 812	17 bin 15
75+	8 bin 536	11 bin	19 bin 536
TOPLAM	1.964.318	1.677.052	3.641.370

Şekil 7 Suriyeli göçmenlerin demografik yapısı GİGM verileri

Yukarıdaki tablo GİGM tarafından her ay yenilenmektedir. Erdoğan, Sosyal Uyum Yardımı (SUY) Programı çerçevesinde gerçekleşen çalışmada, SUY yardım başvurusunda bulunan 2.4 milyon Suriyelinin 413 bin aile olduğunu ifade edildiğini belirtmektedir. Buradaki aile büyüklüğü de 5.8'dir (2019, s. 6). Erdoğan'a göre; Türkiye'de geçici koruma altında olan Suriyelilerin sayısı Ağustos 2019 itibari ile 3.643.870'dir. Bu sayı, ortalama aile büyüklüğü 5,8 civarında olan Suriyelilerin Türkiye'de yaklaşık olarak 620 bin haneye sahip olduklarını göstermektedir (2019, s. 6).

3.1.2. Suriyeli Göçmenlerin Eğitim Verileri

Yukarıdaki tabloya göre Türkiye dört milyona yakın rakamla dünyadaki en büyük mülteci nüfusuna sahip ülke konumundadır. Sayılarının çokluğu ve ülkenin Suriyeli mültecilere yönelik pozitif ayrımcı tutumu sebebiyle Suriyelilerin durumu Türkiye'deki diğer mültecilerin durumundan farklı analiz edilmelidir (İçduygu, 2016, s. 8). GİGM verilerine göre; Suriyeli göçmenler içinde 0-5 yaş süt ve oyun çağı çocuk sayısı 500 binin üzerindedir. 5-12 yaş Anaokulu ve İlköğretim çağı çocuk sayısı 1 milyona yakındır. 0-15 yaş* korunmaya muhtaç çocuk sayısı da 1,5 milyona gelmektedir.

“Göç İdaresi Genel Müdürlüğünün Eylül 2019 verilerine göre 1.082.172 olan Suriyeli eğitim çağındaki nüfusun kademeli olarak Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî okullara kaydedilmesi çalışmaları devam etmektedir. Millî Eğitim Bakanlığına bağlı resmî (Geçici Eğitim Merkezleri Dışında) okulda kitlesel göçle ülkemize gelen geçici koruma altında 633.271 (570.288 Suriyeli – 62.983 Iraklı) öğrenci Türkçe müfredatla eğitim görmektedir. 4 ilimizdeki 23 geçici eğitim merkezlerinde 25.278 öğrenci yoğun Türkçe öğretimi temel olmak kaydıyla eğitim görmektedir. Ayrıca açık okullara kayıtlı 26.179 öğrenci bulunmaktadır.”¹⁴

2014 yılında Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO) tarafından gerçekleştirilen “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve

* Çocuk Esirgeme Kurumu yönetmeliğine göre 0-12 yaş aralığı korunmaya muhtaç olarak kabul edilmiştir. Gerektiğinde 12 yaşını doldurup, tek başına yaşamını sürdüremeyecek olan çocuklarda korunmaya muhtaç olarak kabul edilmektedir.

(<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=4436&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5>) (01.04.2020)

¹⁴https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_11/06141131_11Ekim2019internetBulteni.pdf (01.04.2020)

Uyum” çalışmasına göre; “Suriyelilerin en önemli kaygıları ‘kayıp kuşak’ olarak gördükleri çocuklarının geleceği hususudur (Erdoğan, 2015, s. 326).” 2014 yılı rakamlarına göre kamp dışında yaşayan çocukların yüzde sekseni okula gidememektedir. “Suriyeliler, Türkiye’de daha hızlı bir biçimde yaşama ayak uydurmak için Türkçe öğrenmeye çalıştıklarını, özellikle çocuklarının Türkçe öğrenmesini çok istediklerini ve onları bu yönde teşvik ettiklerini, Türkiye resmi ve özel kurumlarının da Türkçe öğrenmeyi kolaylaştıracak imkânlar yaratmasından çok mutlu olacaklarını ifade etmektedirler (Erdoğan, 2015, s. 326).” 2019-2020 eğitim öğretim yılında okul çağındaki Suriyeli nüfusun okullaşma oranı yüzde 63.29’a çıkmıştır.¹⁵

Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin hane halkı eğitim düzeyine bakıldığında ise eğitim seviyesinin çok düşük olduğu görülmektedir. “Suriyeliler Barometresi-2019 araştırmasında hane halkının eğitim durumu ise yüzde 8,2 okuma-yazma bilmiyor, yüzde 16,7 ilkokul bitirmedi, yüzde 31,7 ilkokul mezunu, yüzde 22 ortaokul mezunu, yüzde 11,4 lise ve dengi okul mezunu, yüzde 2,7 önlisans, MYO mezunu ve yüzde 7 lisans mezunu ve yüzde 0,3 ise yüksek lisans/doktora şeklinde tespit edilmiştir (Erdoğan, 2020, s. 34).” Üniversite bitiren Suriyelilerin birçoğu da diploma denkliği sorunu yaşamaktadır. Bu durum Suriyelilerin nitelikli istihdam gerektiren iş kollarında çalışmasını engellemektedir. Bu bağlamda “eğitim unvanlarının değer kaybının asıl mağdurlarının iş piyasasına unvanlardan yoksun olarak girenler olduğunu herhangi bir paradoksa mahal vermeksizin ileri sürebiliriz (Bourdieu, 2017, s. 203).” Aşağıda Suriyelilerin çalışma hayatı verileri aktarılmaktadır.

3.1.3.Suriyeli Göçmenlerin Çalışma Hayatı Verileri

Sayısal verilere göre, çalışabilme yaşında olan 15-65 yaş arası Suriyeli göçmen sayısı ortalama 2 milyon kişinin üzerinde gözükmektedir. Bu da göçün İstanbul’a yoğunlaşma sebebini açıklamaktadır. Yukarıdaki rakamlara bakıldığında İstanbul en cazip göç alanı olarak görülmektedir. İstanbul’a bağlı “Küçükçekmece, Bağcılar, Sultangazi, Fatih ve Esenyurt ilçelerinin her birinde 30 binin üzerinde Suriyeli mülteci bulunuyor. Suriyelilerin sayısı Başakşehir, Zeytinburnu, Esenler, Sultanbeyli ve

¹⁵ <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/turkiyede-suriyeli-cocuklarin-okullasma-orani-yuzde-63-oldu-41461020> (04.04.2020)

Avcılar’da 20 ile 30 bin arasında; Arnavutköy, Bahçelievler, Gaziosmanpaşa, Şişli, Ümraniye, Kâğıthane, Güngören, Sancaktepe, Beyoğlu, Bayrampaşa ve Eyüp’te 10 bin ile 20 bin arasında; Beylikdüzü, Büyükçekmece ve Pendik’te 5 bin ile 10 bin arasında. İstanbul’daki 10 ilçe belediyesinde mülteci sayısı bin ile 3 bin arasında, 5 ilçe belediyesinde ise bin kişinin altındadır.”¹⁶

GİGM verilerine bakmaya devam edildiğinde; erkek Suriyeli göçmen sayısının 2 milyona yakın olduğu görülür. Kadın Suriyeli göçmen sayısı da 1,5 milyonun üzerindedir. 15-40 yaş arası genç nüfus 1,5 milyondan fazladır ve erkekler çoğunluktadır. 40-60 yaş arası orta yaşlı nüfus 500 bine yakındır ve yine erkekler çoğunluktadır. 60-65 yaş arası yaşlı nüfus 50 bin kişiye yakındır ve kadınlar çoğunluktadır. 65 yaş ve üstü bakılmaya muhtaç yaşlı sayısı da 100 bin kişiye ulaşmaktadır. Yine kadınlar çoğunluktadır. HUGO araştırmasına göre; “Suriyeli erkekler ile kadınların yaşanan olaylara ilişkin tavırları ayrıışmaktadır. Erkekler bir mücadelenin-savaşın tarafı oldukları hissini yaşarken, kadınlar geleneksel olarak verilen rolün içinde erkeklerin kararları çerçevesinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Suriyeli kadınlar Türkiye’de kalıcı olmaya daha istekli görünürken, Suriyeli erkeklerin mümkün olması halinde dönmeye daha sıcak baktıkları gözlenmiştir (Erdoğan, 2015, s.329-330).”

İstanbul’da mekânların değişimini anlayabilmek için Suriyeli göçmenlerin hukuki durumuna da bakmak gerekmektedir. Çünkü bu şekilde Suriyeli göçmenlerin çalışma, iş kurma, vatandaş olabilme gibi sosyal ve hukuki statüleri anlaşılabilir. Bu da bazı Suriyelilerin neden iş yeri kurabilirken bazı Suriyelilerin kayıt dışı çalıştığının daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.2. GEÇİCİ KORUMA STATÜSÜ

Bugün Türkiye’de sayısı milyonları bulan Suriyeli göçmenlerin statüsü mülteci değildir. Türkiye Cumhuriyeti göç kanunları, Avrupa ülkeleri dışından gelen hiçbir göçmeni mülteci saymamaktadır. Bunu da 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi ile temellendirmektedir. Geçici Koruma Yönetmeliği,

¹⁶<https://www.gazeteduvar.com.tr/turkiye/2017/03/04/istanbuldaki-suriye-5-ilcede-toplandi/> (04.04.2020)

kanundaki boşluğu ve halkın kafa karışıklığını gidermeye yöneliktir. “Ülkemize kitlesel akınla gelen Suriyelilere sağlanan koruma uluslararası literatüre göre “Geçici Koruma”dır* . Türkiye, aşağıda yer alan geçici korumanın üç temel unsurunu yerine getirmekte ve Suriyelilere geçici koruma sağlamaktadır: Açık sınır politikası ile ülke topraklarına kabul, geri göndermeme ilkesi, gelen kişilerin temel ve acil ihtiyaçlarının karşılanması. Ülkemizde geçici korumayı 04/04/2013 tarihli ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 91’inci maddesi ve bu maddeye dayanılarak çıkarılan 13/10/2014 tarihli ve 2014/6883 sayılı Geçici Koruma Yönetmeliği çerçevesinde sağlamaktadır.”¹⁷ Madde 91 aşağıdaki gibidir;

“MADDE 91 – (1) Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir. (2) Bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemler, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirlerle ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyon, merkez ve taşrada görev alacak kurum ve kuruluşların görev ve yetkilerinin belirlenmesi, Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.”¹⁸

Böylece Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin mülteci ol(a)madığı açıkça anlaşılmaktadır. Aynı zamanda çokça sözü geçen misafirliğin hukuksal bir hak olmadığı, “arzu edilen” insani / duygusal yaklaşımı temsil ettiği görülmektedir. “‘Misafir’ kelimesinin hukuki olarak herhangi bir karşılığı bulunmamaktadır. Dolayısıyla ‘misafir’ olmak; ‘mülteci’ veya ‘sığınmacı’ statülerinde hukuki olarak belirlenmiş hak ve sorumluluklardan da muaf ve yoksun olma halini beraberinde getirmektedir... ‘Mülteci’ ve ‘misafir’ söyleminden sonra, nihai olarak kullanılan resmi söylem, Suriyelilerin ‘geçici koruma’ kapsamında Türkiye’de bulunmaya devam ettikleridir (Demirel, 2015, s. 61).”

*Mazlum-Der’in 2013 yılında hazırladığı Türkiye’de Suriyeli Mülteciler Raporuna göre; 2011 yılı Nisan ayından itibaren Türkiye’ye gelen Suriyeli mülteciler, önce “misafir” şeklinde tanımlanmıştır. Ardından Nisan 2012’de Başbakanlık tarafından yayımlanan genelge ile “geçici koruma” altında oldukları kabul edilmiştir. Ancak bu genelge kamuoyuyla paylaşılmamıştır. 30 Mart 2012 tarihli, 62 sayılı “Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge” olduğu bilinmektedir. Ancak içeriğine erişmek mümkün olmamış ve yönerge kamuoyundan gizli tutulmuştur (Yılmaz, 2013, s. 8).

¹⁷ <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumanin-unsurlari> (05.04.2020)

¹⁸ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm> (05.04.2020)

Geçici koruma yönetmeliği çerçevesinde Suriyelilere Türkiye’de kalma hakkı verilmiştir. Ancak Suriyelilerin çalışma hakları kısıtlanmıştır. Bu da Suriyelileri kayıt dışı çalışmaya zorlamıştır.

3.2.1. Kayıt Dışı Ekonominin Yükselişi ve Uyum Çabası

2013 yılında çıkan geçici koruma yönetmeliğine göre Suriyeli göçmenlerin çalışma hakları kısıtlıdır. Geçici Koruma Yönetmeliği, “Mart 2013’te Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın yürüttüğü çalışma çerçevesinde, Türkiye’ye gelen ve Emniyet’in ikamet izni verdiği Suriye uyruklu yabancıların çalışma izni de alabilmeleri imkânı sağlamıştır (Erdoğan, 2015, s. 322).” Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 29. Maddesi’nde çalışma koşulları şu şekilde belirlenmiştir;

“MADDE 29- (1) Geçici korunanların çalışmalarına ilişkin usul ve esaslar, Bakanlığın görüşü alınarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca belirlenir. (2) Geçici koruma kimlik belgesine sahip olanlar, Bakanlar Kurulunca belirlenecek sektörlerde, iş kollarında ve coğrafi alanlarda (il, ilçe veya köylerde) çalışma izni almak için Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığına başvurabilir. (3) Yabancıların çalışamayacağı iş ve mesleklere ilişkin mevzuatta yer alan hükümler saklıdır. (4) Geçici korunanlara verilen çalışma izinlerinin süreleri, geçici korumanın süresinden fazla olamaz. Geçici koruma sona erdiğinde, bu kapsamda verilen çalışma izni sona erer. (5) Geçici korunanlara verilen çalışma izni, Kanunda düzenlenen ikamet izinleri yerine geçmez.”¹⁹

Yukarıda 29. Maddede yazılı olan yaklaşım kayıt dışı ekonomiyi cazip hale getirmiştir. Göç olgusuna aykırı olmayan bir şekilde, sermaye tarafından Suriyeli göçmenlere “ucuz iş gücü” olarak bakılmaktadır. Emekçiler cephesinden de “işlerini ellerinden alan Suriyeliler” gözüyle bakılmaktadır. “Türkiye’de düzensiz göçmen işçilerin çalıştığı belli başlı sektörler, inşaat, tekstil, deri, hizmet (otel, restoran ve eğlence), ev işleri ve turizmdir (Lordoğlu’ndan aktaran İçduygu ve Biehl, 2012, s. 26)”. Sunata’nın 2019 yılında İzmir ve Hatay özelinde Suriyeli gençler üzerinden gerçekleştirdiği saha araştırmasına göre; katılımcıların yüzde seksen altısının kayıt dışı çalıştığı sonucu çıkmıştır (2020, s. 39). Türkiye’de kayıt dışı da olsa çalışan Suriyelilerin sayısının en az 1 milyon 200 bin kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir

¹⁹<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20146883.pdf> (05.04.2020)

(Erdoğan, 2020, s. 43). Sunata'nın çalışması göçmenlerin çalıştığı iş kollarını belirleyebilmek adına Lordoğlu'nu desteklemektedir;

“Suriyeli gençlerin çalıştıkları işyerlerinin ana faaliyet alanları arasında en çok karşılaşılanlar, sırasıyla; tekstil (%17,9) mutfak hizmetleri (catering) (%17,4), diğer hizmet alanları (%16,9), inşaat (%16,3) ve kalifiye hizmet alanı (%16,3) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sektörlerin yanı sıra, imalat ve tarım sektörleri ile ticaret de Suriyeli gençlerin çalıştıkları işyerlerinin ana faaliyet alanları arasında yer almaktadır. Toplumsal cinsiyet kırılımlarına bakıldığında; kadınların çoğunlukla tekstil ve kalifiye hizmet alanlarında, erkeklerin ise başta inşaat olmak üzere, yiyecek-içecek hizmetleri ve diğer hizmet alanlarında çalıştıkları görülmektedir (Sunata, 2020, s. 20).”

Bu iş kolları sömürüye en müsait iş kollarıdır. Çalışanlardan istenen vasıf düştükçe kayıt dışı işçi çalıştırma oranı artmaktadır. Türkiye’de işverenlerin, zorunlu göç sonucu, karın tokluğuna çalışmak zorunda kalan göçmen işçi sömürüsü yeni bir şey değildir. Geçmiş yıllarda da özellikle 90’lı yılların ilk yarısında yerinden edilmiş birçok göçmenin sömürüldüğü araştırmalarla sabittir. Yerinden edilme tanımı itibariyle iç göçü kapsamaktadır. Yüksek, Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri’nde yaşanan yerinden edilmeler sonucu gerçekleşen zorunlu göçlerle kayıt dışı işlerde çalışmak zorunda kalan ailelerin yaşamak için karşılarına çıkan sınırlı seçenekleri şu şekilde sıralamaktadır: yetişkin erkekler inşaatlarda vasıfsız işçi olarak çalışmakta veya pazarcılık/işportacılık yapmakta; erkek çocuklar sokakta sebze-meyve satmakta; çok küçük kız ve erkek çocukları sokakta mendil ve su gibi malzemeler satmakta; erkek ve kadınlar gıda servis sektöründe çalışmakta; genç kızlar ve kadınlar çocuk bakıcılığı ve temizlik gibi ev işlerinde çalışmakta; genellikle genç erkekler kimi zaman da genç kızlar Ankara, İstanbul, İzmir ve Antalya gibi illere gelerek küçük sanayi ve hizmet sektöründe (turizm, hazır gıda servisi, vb.) ücretli iş bulmakta; aileler hep birlikte tarım işçisi olarak Akdeniz, Karadeniz ve Ege bölgelerine dönemsel göç etmekte. Anlaşılabileceği gibi bu işlerin hemen hemen hepsi kayıt dışı ve düzensiz işlerdir. Haneler mümkün olan en çok sayıda üyelerini işgücüne sokarak gelirlerini arttırmaya çabalamaktadır. Bu da bir tür geçim stratejisidir (Yükseker, 2008, s. 229). Günümüzde de benzer bir yaşam tekrarı Suriyeli sığınmacılar üzerinden gerçekleşmektedir. İstanbul’da yaşayıp metrobüste dilenen ya da mendil satan Suriyeli çocukları görmeyen bir tek yolcu yoktur. Türkiye’de kayıt dışı ekonominin en çok sömürdüğü bir diğer kesim göçmen ya da değil kadın ve çocuklardır. Kadınlar özellikle giyim ve gıda sektöründe sömürülürken

çocuklar da ağır ve zor işlerde çalıştırılabilmektedir. Tüm bu zorlu koşulların üstüne uzun çalışma süresi de eklenmelidir. 2019 yılı TÜİK verilerine göre; Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranı yüzde 34,52’dir.²⁰

Suriyeliler cephesine döndüğümüzde ise kayıt dışı çalışmayı engellemek için 2016 yılında hükümet tarafından Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik çıkarılmıştır. Bu yönetmelikte madde dört çalışma izni alma zorunluluğu getirir. Ayrıca ucuz iş gücü gözüyle bakılan Suriyelilerin de izinsiz çalış(tırıl)masını cezalandırır. Madde 4 aşağıdaki gibidir;

“MADDE 4- (1) Geçici koruma sağlanan yabancılar, çalışma izni olmaksızın Türkiye’de çalışamaz veya çalıştırılmaz. (2) Çalışma izni olmaksızın çalışan geçici koruma sağlanan yabancılar ile bunları çalıştıranlar hakkında 27/2/2003 tarihli ve 4817 sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanunun ilgili hükümleri uygulanır.”²¹

Çalışma izni ve çalışma izni muafiyeti başvurusu da beşinci madde de sıralanmaktadır. Madde 5’e göre;

“(1) Geçici koruma sağlanan yabancılar, geçici koruma kayıt tarihinden altı ay sonra çalışma izni almak için Bakanlığa başvuruda bulunabilir. (2) Çalışma izni başvuruları, geçici koruma sağlanan yabancıları çalıştıracak işveren tarafından e-Devlet Kapısı üzerinden yapılır. (3) Bağımsız çalışma iznine başvurma hakkı olan geçici koruma sağlanan yabancılar kendi adına başvuru yapar. (4) Mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılar, çalışma izni muafiyeti kapsamındadır. Çalışma izni muafiyeti başvuruları, geçici koruma sağlanan il valiliğine yapılır. Bu başvurular, ilgili valilik tarafından Bakanlığa bildirilir. (5) Bakanlıkça, mevsimlik tarım veya hayvancılık işlerinde çalışacak geçici koruma sağlanan yabancılarla ilişkin il ve kota sınırlaması getirilebilir.”²²

Tüm bu maddelerin varlığı Suriyelilerin uyumu ile ilgilidir. Suriyeli göçmenlerin uzun süre kalacaklarının ya da yerleşik olacaklarının göstergesidir. Yine aynı yönetmeliğin yedinci maddesine göre; “Geçici koruma sağlanan yabancılar çalışma iznine başvuru hakkı verilmesinde, Geçici Koruma Yönetmeliğinin 24 üncü maddesi uyarınca yabancıların kalmasına izin verilen iller esas alınır.”²³ Yönetmeliğin

²⁰ http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani (06.05.2020)

²¹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf> (05.04.2020)

²² <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf> (05.04.2020)

²³ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf> (05.04.2020)

sekizinci maddesi de yüzde on istihdam kotası koyarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını korumaya çalışır. Kayıt dışı ekonomiye sebep olan ucuz iş gücünü önlemek için yerleştirilen en önemli madde dokuzuncu maddedir. Bu maddeye göre; “Geçici koruma sağlanan yabancılara asgari ücretin altında ücret ödenemez.”²⁴ Resmi iş fırsatlarına erişimi kolaylaştıran yasal değişikliklere rağmen, kayıt dışı piyasa hem Suriyeliler hem de işverenler için daha cazip olmaya devam etmektedir. Bu yönetmeliğe rağmen Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 31.03.2019 tarihinde yapılan açıklamaya göre çalışma izni verilen Suriyeli sayısı 31.185 kişidir. Ticaret Bakanlığı tarafından yapılan açıklamaya göre de 31.03.2019 tarihi itibarıyla en az bir ortağı Suriyeli olan şirket sayısı da 15.159 olarak açıklanmıştır. Çalışma izninin azlığının tersine şirket sahibi Suriyeli göçmenlerin sayısı azımsanacak bir rakam değildir.

Verilen çalışma izni sayısının beklentilere kıyasla çok düşük olmasının birkaç nedeni vardır. Birincisi, Suriyelilerin resmi olarak işe alımında maliyetlerin artması işverenleri yasadışılığa teşvik etmektedir. Çalışma izninin verilmesiyle ödenen ücrete ek olarak, işverenlerin aylık asgari ücret ve sosyal güvenlik primlerini de ödemeleri gerekmektedir. İkincisi Suriyeli çalışanların sosyal güvenlik olmadan daha düşük ücretle çalışmayı kabul ederek daha kolay iş bulabilmeleri nedeniyle Türk vatandaşlarına kıyasla rekabet avantajlarını kaybetmek istememeleridir. Bu durum özellikle düşük vasıflı sektörlerde, kayıt dışı sektörde ücretler üzerinde aşağı yönlü baskı yaratmakta ve bunun neticesinde mülteciler ve Türk vatandaşları arasında artan sosyal tedirginliklere yol açmaktadır. Diğer bir ortak endişe ise, kayıt dışı pozisyonlarının resmileştirilmesini talep ettikleri takdirde Suriyelilerin işverenleri tarafından kovulabilmesi olasılığıdır. Bu nedenle, tek gelir kaynaklarını kaybetme korkusuyla, Suriyeliler güvencesiz çalışma koşullarını kabul etmeye ve pozisyonlarını korumaya devam etmektedir (İçduygu, 2016, s. 11). Aşağıdaki 04.07.2016 tarihli gazete haberi konuyu destekler niteliktedir;

“Vatandaşlık hakkı verilmesi gündeme gelen Suriyelilerin, daha önce aldıkları ‘çalışma iznine’ rağbet etmedikleri ortaya çıktı. İzmir’de aralarında Suriyelilere ait olanların da bulunduğu 4 bin 800 ayakkabı imalathanesinde çalışan 3 bin

²⁴ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20168375&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5>
(10.04.2020)

500 Suriyeliden, gerek kendilerinin istememesi, gerekse de çalıştıkları işyeri sahiplerinin isteksizlikleri üzerine sadece 550'si 'çalışma izni' için başvurdu.”²⁵

Böylece yerli emekçilerin ucuz iş gücü sebebiyle iş kaybetme endişesi sürerken Suriyeli sığınmacıların da emekleri sömürülmeye devam etmektedir. “Her iki husus da toplumsal kabul konusunda ciddiye alınması gereken hassas konulardır (Erdoğan, 2015, s. 323).” Yüksekseker’in 1990’lı yıllarda Kürtlerin zorunlu iç göçü (yerinden edilme) için yazdıkları bugün Suriyeli göçmenler için de geçerlidir. “Zorunlu göç, bu insanların hepsini de göç ettikleri şehirlerdeki piyasa güçlerinin insafına bıraktı: Nakit gelir için çalışmak zorunda olmak ve temel ihtiyaçlarını (gıda ve barınma gibi) piyasa ekonomisinden karşılamak zorunda kaldılar (Adaman ve Keyder içinde Yüksekseker, 2006, s. 43).” Göçü ahlaki açıdan açıklamaya çalışan Bauman’a göre;

“Hem ekonomik göçmenlerin hem de mültecilerin sığınma aradığı kürenin ‘gelişmiş’ kısımlarında, iş dünyası çıkarları ucuz emeğe ve kar vaat eden yeteneklere gözünü dikmiş durumda ve onları hoş karşılıyor... Toplumsal konum ve beklentilerinin zayıflığı ve kırılabilirliğinden zaten mustarip nüfusun büyük çoğunluğu içinse, bu emek piyasasında daha fazla rekabete, daha derin bir belirsizliğe ve zenginleşme şanslarında düşüşe işaret ediyor: Politik olarak patlamaya hazır bir ruh hali ve birbiriyle uyumsuz iki arzu –sermaye sahibi efendilerini yüceltmek ile seçmenlerin korkularını yatıştırmak- arasında yön değiştiren politikacılar (2018, s. 11).”

Türkiye bu kadar yoğun göç almasına rağmen, yerkürenin gelişmiş kısmında yer almamaktadır. Erdoğan’a göre; kayıt dışı ekonomi Suriyelilere kendi ayakları üzerinde durabilme imkânı sağlamaktadır. Kayıt dışılığı kabul edilebilir ve sürdürülebilir görmesek de Türkiye gibi son derece yüksek işsizlik oranı olan ülkede Suriyelilere düzenli iş yaratmak neredeyse imkânsızdır. Hâlihazırda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı 10 milyondan fazla kişi kayıt dışı çalışmaktadır. Bu çerçevede kayıt dışı çalışma Türkiye’de Suriyelilere yönelik “kırılgan” olsa da hala yüksek seviyede olan toplumsal kabulü kolaylaştıran bir husus olduğu değerlendirilebilir (Erdoğan, 2020, s. 42-43).

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu bünyesinde kurulan Göç ve Uyum Alt Komisyonu çalışmalarında Uluslararası İşgücü Müdürü Sadettin Akyıl, çalışma çağındaki Suriyeli sığınmacı sayısının 2 milyon 150 bin olduğunu belirtmiş ve

²⁵<https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/son-dakika-haberi/suriyelilere-calisma-izni-ragbet-gormedi-sirada-vatandaslik-var-1302649/> (10.04.2020)

950 bin civarında sığınmacının çalıştığını açıklamıştır. Ancak çalışma izni alan Suriyeli sayısı için de 82 bin kişi demiştir.²⁶ Yine Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) genel başkan yardımcısı Veli Ağbaba'nın hazırladığı Ağustos 2019 tarihli rapora göre de Türkiye genelinde bir milyon civarında Suriyeli göçmen kayıt dışı çalışmaktadır. Bunların 200 bini de çocuktur.²⁷

Söz konusu kişilerin dışında özellikle büyük kentlerde yaşayan Suriyelilerin içinde mali durumları iyi olan önemli bir kitle bulunmaktadır. Bu kitle sermayelerini kullanarak işletme sahibi olmuştur. İşletme sahibi göçmen girişimciler uyum sorununu daha çabuk aşabilmektedir. Ancak göçmen girişimcilerin toplumsal kabulleri uyumları kadar çabuk olmamaktadır.

3.2.2. Girişimcilik ve Uyum

2014 tarihli HUGO araştırmasında maddi durumları iyi olan Suriyeliler hakkında şu tespitler yapılmıştır; "bunlar ya hiç fark edilmemekte ya da fark edilenlerin lüks tüketim alışkanlıkları eleştiri konusu yapılmaktadır. İstanbul'da görüşülen bir kadının "madem bu kadar iyi durumdalar, o zaman kendi insanlarına kendileri baksınlar, dilencileri ortalığa salmasınlar" şeklindeki sözleri genelde paylaşılmaktadır. Buna benzer bir söylem "korkak bunlar, ülkelerinde savaş var, kaçıp buraya gelip keyiflerine bakıyorlar" şeklinde kendini göstermektedir (Erdoğan, 2015, s. 331)." Belirli amaçlarla ortalığa saçılmış nefret söylemleri Suriyeli girişimcilerin sosyo-ekonomik uyuma yaptığı katkıyı perdelemektedir. "Türkiye'deki Suriyelilerin ekonomik uyum ve katkısında kuşku yok ki Suriyeli girişimcilerin de önemli katkıları bulunmaktadır (Erdoğan, 2020, s. 44)." Tez kapsamında yoğunlaştığımız tarihi Malta Çarşısı da Suriyeli girişimcilerin sayısının yerli esnafa yakın olması sebebiyle dikkat çekmektedir. Erdoğan'ın yürüttüğü (2019) Suriyeliler Barometresi'nde yer alan (s. 92) "Suriyelilerin iş yeri açmasına izin verilmeli mi?" sorusuna (Şekil 8) "Kesinlikle izin verilmemeli" yanıtını verenlerin oranı yüzde 67,2'dir. Bu oldukça büyük bir rakamdır.

²⁶<https://www.birgun.net/haber/800-bin-suriyeli-isciden-sadece-80-bini-kayitli-260691> (11.04.2020)

²⁷ <https://tr.euronews.com/2019/08/05/chp-raporu-1-milyon-suriyeli-kayit-disi-calisiyor-200-bini-cocuk> (11.04.2020)

“Burada arka planda “kalıcılığın reddedilmesi” hususunun önemli bir rol oynadığı söylenebilir (s. 92)”.

<u>Suriyelilerin iş yeri açmasına izin verilmeli mi?</u>	%
Kesinlikle İzin Verilmemeli	67,2
Açabilirler ama maliyeye kayıtlı olup vergilerini vermelidirler	20,6
Sadece belli iş alanları için izin verilmeli	8,5
Eğer Türklerin de çalışacağı büyük yerler açarlarsa izin verilmeli	1,7
Fikrim yok	2,0

Şekil 8 M. Erdoğan’ın yürüttüğü 2019 Suriyeliler Barometresine göre; “Suriyelilerin iş yeri açılmasına izin verilmeli mi?” sorusunun tablosu.

Bugün kendi şirketlerini kuran Suriyeli sayısının 15 bini aştığı ve hatta bu şirketlerin 100 bin civarındaki Suriyeliyi istihdam ettiği belirtilmektedir. Türkiye’deki Suriyeli toplam nüfus içerisinde kendi hesabına çalışan ya da işveren olarak çalışan Suriyelilerin oranı yüzde 13.7’dir (Erdoğan, 2020, s. 138-139).

Kendi hesabına çalışan Suriyelilerin azımsanmayacak bir kesimi esnaftır. Göçmen esnafların gerçekleştirdiği girişim türü ise daha çok etnik girişimcilik ya da göçmen girişimciliği* olarak adlandırılmaktadır. İsmiyle müsemma bu girişimcilik türü ilerleyen sayfalarda detaylandırılacaktır.

Suriyelilerin iş yeri kurma ya da bir yerde çalışma hakları göç kanunları ile belirlenmiştir. Göç kanunlarının uygulanışı da Türkiye’nin siyasi gerçekliği ile paralel bir şekilde değişmektedir. Yukarıda belirtilen yönergelerin pratikte var olan geçerlilikleri medyada çıkan haberlerde, köşe yazılarında ve saha araştırmalarında görünür hale gelmektedir. Bu konuyla ilgili örnekler tez çalışmasının örnekleme olan Malta Çarşısı’nın durumunu anlamak için de önemli bir kaynaktır. İstanbul’un yapısını saran kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal dinamikler değiştiğinde kültürel tedirginlikler artmaktadır. Bu da kent yaşamında çeşitli ayrımları belirginleştirmektedir. Aşağıda değişen dinamiklerin İstanbul kentine etkileri tartışılacaktır.

*Tez çalışması içerisinde uluslararası göçmenlerin gerçekleştirdiği girişim için göçmen girişimciliği kavramı kullanılacaktır. Göçmen girişimciliği derken literatürdeki kullanımıyla etnik girişimcilik kastedilmektedir. Etnik girişimcilik kavramının kullanılmama sebebi ise azınlık girişimiyle etnik girişimin sıklıkla karıştırılmasıdır.

IV. BÖLÜM

4. METROPOL TOPLUMSALLIĞI BAĞLAMINDA SURIYELİ GÖÇMENLERİN KENTSEL DEĞİŞİME ETKİLERİ: ARAFTAKİ FATİH*

*“Dünyanın kötüleşmesinin nedeni
Sütünüzün bozukluğu değil demek ki,
Neden, dünyanın kötü yönetilmesi
(Dante-İlahi Komedyası/Araf)”*

4.1. KENT DİNAMİKLERİ

4.1.1. Sosyal Dışlanma

Göç ya da yerinden edilme, sosyo-ekonomik, politik ve hukuki katmanları olan sorunlar yaratmaktadır. Adaman ve Keyder’in *Yoksulluk ve Sosyal Dışlama* raporuna göre; bu sorunlar; emek piyasasına tam katılamama, sağlık hizmetlerine ve eğitim olanaklarına erişememe ve geleneksel yaşam biçimlerinden kopma ekseninde oluşan sosyal dışlanma süreçleri içerisinde yer alabilmektedir. Sosyal dışlanma;

“...kişilerin—yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla—toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılımlarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir. Bu durum bu kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkanlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Bu kesimin elindeki güç oldukça sınırlı olup, karar alma süreçlerine katılımı sınırlı gerçekleşmektedir; dolayısıyla da bu kesim genelde kendini güçsüz ve günlük yaşamını etkileyecek kararların alımında kontrolü elinde tutmaktan aciz hisseder (Adaman ve Keyder, 2006, s.6).”

Yükseker’in deyişiyle sosyal dışlanma yalnızca sonuçlardan ibaret değildir, bir süreç olarak algılanmalıdır. Yine benzer şekilde çoğu zaman tek bir kaynak ve tek bir sonuçtan ibaret olmayıp çok boyutludur (Adaman ve Keyder içinde 2006, s. 42). Adaman ve Keyder’in (Edmonto Social Plan’ından uyarlayarak) oluşturduğu sosyal

* Bu başlık Serhat Güney’in “Zor İsimli Çocuklar (2015)” adlı kitabının Araftaki Çocukluk (s. 30) kısmından esinlenerek konulmuştur.

dışlanma tablosuna göre dışlanma ve yoksulluk bir arada görünse bile yoksul olmamakla beraber etnik kökenli dışlanmalar da vardır. Bu noktadan hareketle sosyal dışlanmanın çeşitli görünüşleri mevcuttur. Bunlar ekonomik, kültürel, mekânsal ve siyasal dışlanmadır;

1. *Ekonomik dışlanma*; “Emek piyasasının dışına düşmekten ötürü kısa ya da uzun dönemli işsizliklerin yaşanması ve/veya kredi olanaklarına ulaşamama durumudur (Adaman ve Keyder, 2006, s. 9).” Bu dışlanma türü kayıt dışı ekonomiyi büyötmektedir. Ayrıca ekonomik dışlanma, örneğin devamlı işsizlik hali de giderek kültürel dışlanmaya yol açmaktadır. Özellikle göçmenlerde bu durum politik dışlanmayla pekişmektedir (Buğra ve Keyder, 2003, s. 22).

2. *Kültürel dışlanma*; “Ekonomik nedenlerden bağımsız olarak, toplumsal ve kültürel hayata dilediğinde katılamama durumudur. Örneğin, bulunulan coğrafyadaki çoğunluk referans alındığında, farklı bir etnik kökenden gelmek ya da farklı bir din veya mezhep üyesi olmak, çoğunluk dilini rahat konuşamamak, ya da aksanlı konuşmak, farklı giyim kuşam ya da cinsel tercihler gibi nedenlerden ötürü toplumsal yaşamın genelinde süregitmekte olan etkinliklere alınmama, soğuk davranılma, engellerin çıkartılması şeklinde tezahür etmektedir (Adaman ve Keyder, 2006, s. 9).”

3. *Politik dışlanma* daha çok vatandaşlık üzerinden tanımlanmaktadır (Adaman ve Keyder, 2006, s. 9). Suriyeli göçmenler özelinden bakılırsa Suriyelilerin politik hayata katılımı sadece vatandaşlık üzerinden olabilmektedir. Bu da Türkiye’deki Suriyelilerin yüzde üçünü kapsamaktadır. Geçici koruma statüsü kayıtlı tüm Suriyelilere göçmen kampları dışında yaşama hakkı, hastanede ücretsiz tedavi olma hakkı, çalışma hakkı ve ücretsiz eğitim hakkı gibi sosyal haklar vermektedir. Ancak Suriyelilerin oy kullanma hakları yoktur.

4. *Mekânsal dışlanma*; “bir dizi nedenden dolayı belli mekânlara ulaşımında ve mekânlardan yararlanmada sorunların bulunması, engellerle karşılaşılması durumudur (Adaman ve Keyder, 2006, s. 9).” İstanbul içinde Suriyeli göçmenlerin belli ilçelerde daha çok yoğunlaştığı görölmektedir. Bazı ilçelerde de neredeyse hiç Suriyeli göçmen görölmemektedir. Ancak bu durum Suriyelilerin istedikleri bir bölgeye veya mekâna gitmelerine yasal olarak engel değildir.

Tüm bu maddeler bir araya geldiğinde sosyal dışlanmayı oluşturmaktadır. Sosyal dışlanma Avrupa Birliği ülkelerinin kullandığı bir kavramdır. Latin Amerika’da kenardalık terimi kullanılmaktadır. ABD’de ise alt-sınıf kavramı kullanılmaktadır. “Bu kavramların ortak yanı, dünyadaki ekonomik sistemlerin ve toplumsal yapıların niteliksel bir değişim geçirdiklerine işaret etmektir (Wacquant’tan Aktaran Buğra ve Keyder, 2003, s. 22).” Ekonomik, kültürel, politik ya da mekânsal dışlanmalar çoğu zaman iç-içe geçmiş ve birbirinin etkisini artıran bir şekilde ortaya çıkmaktadır; dışlanma, bir süreç olarak, bu çeşitli boyutlar ve bunlar arasındaki dinamikler dikkate alınarak incelenmelidir (Adaman ve Keyder, 2006, s. 10).

Tez kapsamında *tedirginlikler* başlığı içerisinde dışlanma çeşitleri incelenmektedir. Tezin nitel çalışma dayanağı olan Malta Çarşısı’nın ve etrafının dönüşümü ilk bakışta dışlanma sonucu oluşan bir görünümde değildir. Suriyelilerin yoğun bir şekilde Fatih’e yerleşmesi ile ilişkili olduğu kadar Fatih Camii’nin yanında olmasıyla da ilgilidir. Fatih’te oturan ve Malta Çarşısı esnafı olan Ömer Bey hem Arapların Fatih’e gelme sebebini hem de kendi göç hikâyesini geçmiş deneyimi ile birleştirerek şu şekilde anlatmaktadır;

-Arap niye gelsin? Burada önemli bir şey var. Fatih Camii. Sadece bunun için geliyor. Ama yanında çarşı var. İsterseniz bir örnek vereyim. Mesela bir Türk niye Arabistan’a gidiyor? Hac ve Umre için Mekke ve Medine’ye gidiyor. Kâbe’ye gidiyor. Dünya’dan İstanbul’a gelenler Fatih Camii için geliyor. Beylikdüzü’ne giden yok. Fatih’e Fatih Cami’si için geliniyor. Dokuz sene önce İstanbul’a beş günlüğüne gelmiştim. Topkapı, Sultanahmet, Galata neresi meşhursa gittim. Döneceğim gün Fatih Camii’ne geldim. Hedefim yarım saatliğine Fatih’in kabrini ziyaret etmektir. Ben o zaman beş saat oturdum kabrin başında. Sonra oradan çıkınca Malta Çarşısı’na gittim. Dört sene sonra aynı çarşıya geldim. Dükkân açtım. Burada doğru bizim kültürümüz var. Ama eski dönemde burası böyle değildi. Hep hırdavatçı vardı. Şimdi değişti.*

Bu bakış açısıyla Malta Çarşısı’na dükkân açmak bir tercih gibi görünmenin yanında meşru yatkinlik olarak da görülebilir. Diğer bir bakış açısıyla da Kadıköy, Beşiktaş gibi semt çarşılarının göçmen etkisiyle hiçbir şekilde dönüşüme uğramaması mekânın sosyo-ekonomik yapısının böyle bir dönüşümü talep etmemesi ile bağlantılabileceği gibi semtte yaşayanların Suriyeli göçmenleri dışlamasıyla da bağlantılı olabilir. Bu başka bir araştırma konusudur.

* Malta Çarşısı kastediliyor.

İstanbul'a dağınık bir halde göç eden Suriyeliler her ne kadar dışlanmamış görünse de Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı'nın (TEPAV) Suriyeliler üzerine gerçekleştirdiği ve Malta Çarşısı'nı da içine alan nitel saha araştırmasından çıkan sonuç raporuna göre Fatih bölgesinde yaşayan Suriyeliler gettolaşmaya doğru gitmektedir. TEPAV, raporda belirtilen beş gettolaşma unsuruna bakarak bu sonuca ulaşmaktadır. Rapora göre bu unsurlardan *yalıtılmış alan* hariç geriye kalan dört unsur (*nüfus yoğunluğu, mekânsal ayrışma, homojen ilişki ve sosyal dışlanma*) Fatih ilçesinin Suriyeli göçmen yapısına uymaktadır (Kavas, Avşar vd., 2019, s. 60-61).

Malta Çarşısı esnaflarıyla gerçekleştirdiğimiz derinlemesine mülakatlarda Suriyeli esnafın Fatih'te yaşamaktan ve ticaret yapmaktan son derece memnun olduğu görülmektedir. Suriyeliler Fatih'i adeta memleketleri gibi görmektedir. Malta çarşısı esnaflarından Taha Bey *-Fatih'e ait olduğumu düşünüyorum. Fatih'ten dışarı çıktığım an daralıyorum. Altı senedir buradayım. Hep buradayım. İşim olduğunda en fazla Aksaray'a giderim,* demektedir. Yine Malta Çarşısı esnafı Ömer Bey müşterilerinin beğenisini şu şekilde anlatmaktadır; *-Bizim müşteri dükkânın önünden geçerken devamlı 'Allah Allah Şam gibi' der. Hamidiye'yi bilir misin? Hamidiye Çarşısı (Fotoğraf 2) Şam'dadır. Beyazıt Kapalı Çarşı gibidir. Müşteriler ne zaman geçse ve kokuyu alsa; 'Allah Allah burası Hamidiye gibi' der. Aynen böyle. Herkes, memleket gibi diyor.* Bourdieu'ye göre; besinlere dair beğenilerde *ilk öğrenmenin*, güçlü ve değiştirilemez işaretleri bulunmaktadır (2017, s. 125). Suriyeliler örneğinde olduğu gibi; "bu beğeniler, içine doğulan dünyadan uzaklaşma ya da dünyanın yıkılması halinde varlığını en uzun süre koruyan ve nostaljiyi en kalıcı bir biçimde ayakta tutan beğenilerdir (Bourdieu, 2017, s. 125)."

Fotoğraf 2 Hamidiye Çarşısı²⁸

Malta Çarşısı'nda ayakta kalabilen yerli işletmecilerin şikâyetleri ve memnuniyetleri sayısal çoğunluk üzerinden değil iş kolları üzerinden olmaktadır. Aktar, çerez, giyim gibi iş kollarında bulunan yerli esnaf Suriyelilerin çarşıdaki varlığını* olumlu görmektedir. Çarşının söylediğimiz iş kollarından birinde esnaflık yapan Nuri Bey bu durumu şu şekilde anlatmaktadır; *-Olumsuz diyenin işi bozuldu olumsuz diyor. Ne diyeyim. Olumsuz demek için vebali yüklenmen lazım. Adamların vebalini de yüklenmen lazım. Ondan korkarım ben. Onu söylemekten imtina ederim. Onlar olmasa burada esnaflık gümlüyordu. Onlar kurtardı buranın esnafını. Kalabalığı göremezdin burada. Lokantacılık yapan, yağ ya da kahvaltılık gibi ürünler satan esnaf ise Suriyelilerin çarşıdaki varlığına olumlu bakmamaktadır. Malta Çarşısı esnaflarından Recep Bey bu konuda şunları söylemektedir;*

-Onlar geldiği zaman ilk sene memnunduk. Allah var. Para da kazanıyorduk. İşlerimiz de biraz iyiydi. Ama bunlar ne zaman ki kendi iş yerlerini açmaya başladılar. Haliyle kendi yerlerine yöneldiler. Mesela bizim bu çarşıda bir dünya kafeterya var, Suriyelilerin. Onlar kesinlikle bizden alışveriş yapmıyorlar. Çok zorda kalırlarsa yapıyorlar. Kendi adamları var. Ürün getirttirirler oradan. Bizden almazlar. Sen ne kadar ucuz verirsene ver, ne kadar iyisini verirsene ver, almazlar senden. Ekonomi yaratıyorlar. Milliyetçilik

²⁸[https://tr.wikipedia.org/wiki/Hamidiye_%C3%87ar%C5%9F%C4%B1s%C4%B1_\(%C5%9Eam\)#/media/Dosya:Al-Hamidiyah_Souq_02.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Hamidiye_%C3%87ar%C5%9F%C4%B1s%C4%B1_(%C5%9Eam)#/media/Dosya:Al-Hamidiyah_Souq_02.jpg) (20.10.2019)

*Burada bir ayırım daha ortaya çıkmaktadır. Suriyeli müşteri ve Suriyeli esnaf ayrımı. Suriyeli esnafın varlığı özellikle kiracı olan yerli esnafın dükkân kiralalarının artmasına sebep olmaktadır. Bu da esnafa ekonomik tedirginlik yaratmaktadır. Ancak Suriyeli müşterilerin varlığı özellikle baharat ve çerez tarzı ürünler satan yerli işletmeler için avantaj olmaktadır. Bu bağlamda Suriyeliler yerli esnafa alışveriş kestiği an karşı çıkışlar oluşmaktadır.

yapıyorlar. Suriyeli halk da gelmiyor artık. Herhalde şurada üç-dört tane onlara ait bakkal veya buna benzer yerleri vardır. Kendi fırınları var. Kendi pastaneleri var. Kendi tatlıcıları var. Lokantaları zaten kendilerinin.

Bu memnuniyetsizlikler nefrete evrilebilecek tedirginlikler yaratmaktadır. Saha gözlemlerimiz ve gerçekleştirdiğimiz mülakatlara göre Fatih Camii çevresinde yaşanan değişimin gettolaşmaya ve ötekileştirmeye gitmemesi için sosyo-ekonomik tedirginliklerin iyi tahlil edilmesi gerekmektedir.

Aşağıda Suriyeli göçmenlerin Fatih’e yerleşme ve Fatih’te iş kurma sebepleri tartışılacaktır. Suriyelilerin “tercih ettikleri” bölgelerin (uzamların) ekonomik, politik, kültürel ve dini alanlarda dışlanma olasılığı en az olan mekânlar olduğunu söylemek yanlış sayılmaz. Fiziki ve toplumsal uzamda “yer edinmeye” çalışan Suriyelilerin habitusu söz konusu fiziki ve toplumsal uzamlara ya(t)kındır. Yine de bu mekânlarda alanlar üzerinden ayırım yaratma ve damgalama süreci başlamıştır. Ayırım yaratma süreçlerinin temel sebebi Suriyelilerin uzun süreli varlığının, görünürlüğünün ve eylemlerinin yarattığı sosyo-ekonomik tedirginliklerdir. Kısaca Suriyeli sığınmacıların misafir olmadığının anlaşılmasıdır. Karşılaştırma yaparak açıklamak gerekirse aynı sürecin geçmişte Almanya’da Türk işçileri ve aileleri üzerinden yaşandığı söylenebilir. Ewing’in Almanya’daki Türk aileleri üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında belirttiği gibi; Türk işçilerin misafir olmadığı gerçeğinin kabul edilmesi sonrası artan kültürel mücadeleyle beraber Alman toplumunda Türk işçileri ve aileleri olumsuz sembollerle olumsuz konuşlmaya başlanmıştır. Böylece damgalama süreci başlamıştır (Değerlendirme Güney, s. 117). Suriyelilerin kalıcılığının getirdiği tedirginlikler hem fiziki uzamda hem de toplumsal uzamda (ya da daha doğrusu alanlarda) kendini göstermektedir.

4.1.2. Ayırım Yaratma ve Damgalama Süreçleri

Morgan’a göre önyargı; haklılığı kanıtlanmamış bir tutumu belirtmede kullanılmaktadır. Hemen hemen bütün tutumlar bir ölçüde önyargı olarak nitelenebilmektedir. Çünkü insanlar haklılıklarını kanıtlayabilecek birinci elden bilgiye çok az sahip olmaktadır. Bununla birlikte, sadece olgulara açıkça ters düşen, oldukça kuvvetli ve çoğu kez olumsuz olan tutumlar önyargı olarak adlandırılmaktadır.

Önyargının aksine ayırım terimi bir birey ya da gruba karşı yapılan olumsuz veya haksız davranışları belirtmede kullanılmaktadır. Kuşkusuz önyargı ayırma yol açmaktadır. Ancak, önyargılı kişiler ya fırsat bulamadıkları ya da sonuçlarından çekindikleri için her zaman tutumlarını davranışa dönüştürmemektedir (2011, s. 340).

Toplum göç eden tarafı tanımlamak için genellikle kendi kültüründen hareket etmektedir. Farklılıklar tespit edildikçe de genellemeler artmaktadır. Bu farklılıklar, etrafında yaşayan ya da çalışan “yabancıya” bakarak, konuşarak, iş yaparak ya da arkadaşlıkla tespit edilmektedir. Göçmenlerde ilk geldiklerinde toplum nezdinde yabancıdır. Önyargılar vardır. Zamanla bir ya da birkaç göçmende baskın kültüre benzemeyen özellikler görüldüğü takdirde bu özellikler tüm göçmen toplumuna mal edilmektedir. Bu görüşler bir süre sonra başka insanların görüşleriyle benzeşince mutlak doğru olarak görülmektedir. Böylece bireysel farklılıklar ortadan kalkarak genellemeler üzerinden hareket edilmeye başlanmaktadır. Morgan’a göre sınıflandırma eğiliminin sebebi önyargıdır. “Önyargılı kişiler insanları siyah derili olma, Katolik olma, Meksika kökenli olma ve benzeri gibi ortak özelliklerine dayanarak aynı grup içinde sınırlandırır ve aynı grup içinde sınıflandırdığı tüm bireylerin aynı özelliklere sahip olduğunu kabul ederler. Buna bağlı olarak, tüm önyargıların önemli bir ortak özelliği, önyargı nesnesi hakkında *kalıp-yargıların* (stereotypes) oluşmasıdır (2011, s. 340).” Bu önyargılı tutum ve inançların oluşturduğu stereotipler damgalamaya sebep olmaktadır. Morgan’ın belirttiği gibi; “Önyargılı beyazların zenciler hakkındaki bu tür kalıp-yargılarından biri, onların tembel, cahil, batıl inançlı ve kaygısız oldukları şeklindedir. Bazı önyargılı Protestanların tüm Yahudilerin kurnaz, çıkarıcı, çalışkan, gözü doymaz ve hırslı oldukları şeklindeki düşünceleri kalıp-yargılara verilebilecek bir başka örnektir (2011, s. 340).” Benzer şekilde Suriyeli sığınmacılar hakkında da damgalayıcı sözler üretilmektedir.

Goffman, bir yabancıyla karşılaştığında, o an itibarıyla, ilk intibalar büyük ihtimalle, karşılaşılan kişinin dâhil olduğu düşünülen kategorisini ve niteliklerini ve buradan hareketle de “toplumsal kimliğini” peşinen kestirmeye olanak tanır (2019, s. 28) demektedir. Goffman’a göre sahip olunan yargı bu peşin kestirmelere dayanır. Bu kestirmeler normatif beklentilere, makul olduğu düşünülen taleplere dönüşür. Normal

şartlarda bu taleplerin yerine getirilip getirilmeyeceği yönünde bir soru ortaya çıkana kadar bunların talep edildiği ya da taleplerin ne olduğunun farkına varılmaz. Böyle bir soru gündeme geldiğinde, karşıda duran kişinin nasıl birisi olduğuna ilişkin başından beri belli varsayımlarda bulunulduğu idrak edilir. Dolayısıyla yapılan taleplere makul talepler adını koymak ve karşıdaki kişiye yakıştırılan sıfatı, muhtemel bir geriye dönük değerlendirme kapsamında yapılmış bir yakıştırma yani makul bir nitelendirme, “varsayılan bir toplumsal kimlik” olarak görmek daha doğru olur. (2019, s. 28-29) Goffman; “Söz konusu kişinin gerçekten dâhil olduğu kategorilere ve sahip olduğu sıfatlara ise onun *fiili toplumsal kimliği* (2019, s. 29)” adını verir ve şöyle devam eder;

“Bir yabancı karşımızdayken onun, dahil edilmesine müsait kişi kategorisindeki diğerlerinden farklı ve pek de rağbet edilmeyen bir sığa haiz olduğu yönünde kanıtlar ortaya çıkabilir –uç bir durumda bu, kişiyi baştan aşağı kötü, tehlikeli veya zayıf biri kategorisine sokabilir. Böylece karşımızdaki yabancı, zihnimizde sağlıklı ve sıradan bir kişi olmaktan çıkıp lekeli ve sakat, kale alınmayan birine indirgenir. Böyle bir sıfat, özellikle de itibarsızlaştırıcı etkisi çok kapsamlıysa bir damgadır; zaman zaman buna başarısızlık, kifayetsizlik veya engel de denir. Bu durum, varsayılan ve fiili toplumsal kimlik arasında özel bir uyumsuzluk teşkil eder. Varsayılan ve fiili toplumsal kimlik arasında başka tür uyumsuzlukların da olduğu belirtilmelidir. Örneğin bir bireyi, dahil olduğu varsayılan kategoriden farklı bir kategoride yeniden sınıflamamıza ve söz konusu kişiye ilişkin nitelendirmelerimizi değiştirmemize sebebiyet verebilecek türden uyumsuzlukların söz konusu olabileceği hatırlanmalıdır. Ayrıca, tüm hoşagitmeyen nitelikler değil, sadece belli bir birey tipinin ne olması gerektiğine ilişkin stereotipimizle uyummayanlar burada sorun yaratır (2019, s. 29).”

Aslında bu türlü toplumsal damgalamanın veya ayırım yaratmanın kişinin habitusu ve sermayeleriyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Goffman; bireyin ruh hali, hissiyat veya niyetinin aksine az çok kalıcı karakteristikleri olduğunu belirtir. (2019, s. 79) “Hem bilgi hem de onun iletilmesini sağlayan gösterge refleksiftir ve vücutta cisimleşmiş haldedir; yani tam da hakkında bir şeyler söylediği kişi tarafından ve yöneldiği kişilerin huzurunda dışa vurulan bedensel ifadeler üzerinden doğrudan iletilir. Tüm bu özelliklere haiz bilgiye ‘toplumsal’ bilgi diyeceğim (Goffman, 2019, s. 79).”

Gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda da göçmenlerin habitusu üzerinden ortaklaşan damgalama ya da ayırım yaratma eğilimleri söz konusuydu. Bunlar aşağıda verilmiştir (Şekil 9);

<i>Yeme-içme ile ilgili olanlar</i>
Bu adamlar evde yemek yapmıyor, Tavuğu çok seviyorlar, Pilavsız yemek yemezler, Damak zevki farklı, Hijyene önem vermezler,
<i>Ekonomi ile ilgili olanlar</i>
Ticareti biliyorlar, Dükkanlarını geç açıyorlar, 12:00 gibi açarlar, Dekorasyonları çok şaşalı, Sunum ve hizmette zayıflar ama görüntü güzel, Suriyeliler kendi adamlarına yaptırır her şeyi, Paraları var, Suriyeli hesap yapmıyor,
<i>Gündelik hayat ile ilgili olanlar</i>
Akşam yatmaz sabah kalkmazlar, 12.00'ye kadar yatıyorlar, Yatmayı seviyorlar, gezmeyi seviyorlar, Gürültüyü çok seviyorlar, Eğlenmeyi seviyorlar, Yiyor, içiyor, süsleniyor eğleniyorlar.

Şekil 9 Suriyeli göçmenlerle ilgili etiketleme söylemleri

Çalışmamızdan çıkan damgalamalardan çok daha fazlası ve nefrete eğilimli damgalamalar nicel araştırma yapan İSTANPOL'un (İnsani ve Toplumsal Kalkınma Programı) sonuçlarında görülmektedir. Buna göre Suriyeliler, İstanbulluların gözünde, medeni ve güvenilir olmayan, tembel, kavga ve suça meyilli bir topluluk olarak görülmektedir (2020, s. 40). Bu ayırımlar beraberinde dışlamayı getirdiği gibi tedirginliklerin ve nefret söylemlerinin temelini de hazırlamaktadır. Gazetelerde her sene en az bir kere çıkan nargile içen Suriyelilerle ilgili haberler bu görüşü destekler niteliktedir.

Suriyeli göçmenlerle ortaya çıkan sorunların birçoğu Suriyelilerin toplumsal ve fiziki alanlarda oyuna girmesiyle başlamaktadır. Suriye, 2011 yılına kadar, turistik amaçlı gidip gelinen bir ülkeydi*. Fakat İstanbul'da, ortak kullanım alanlarında, Suriyelilerle bu kadar yoğun karşılaşılmamıştı. Dolayısıyla İstanbullular Suriyelileri yıllarca sınır komşuluğu ya da karşılıklı kaçakçılık yapmış Güneydoğu Anadolu bölgesi halkları kadar tanıyamazdı. 2014 yılında bir anda yoğun bir şekilde İstanbullularla Suriyeliler kamusal alanlarda karşı karşıya geldi. Bu birbirini tanımayan iki toplumun karşılaşmasıydı. İster istemez Suriyeliler kendilerini daha kolay kabul edecek ilçelere yerleşmeye çalıştı. Bu ilçelerden biri de, Suriye'ye özellikle Şam'a çok benzetilen, muhafazakâr yapıya sahip Fatih'ti. Suriyeli göçmenler Fatih'te oyuna girip, mekânı yeniden üretmeye çalışana kadar tepki görmediler ve dışlanmadılar. Yukarıda bahsedilen ayırımları yapanlar da oyun alanını kaptırmak istemeyen Fatihlilerdir. Aslında Fatih iç ve/veya dış göçlerle sermayesi ve habitusu sürekli değişen, dönüşen bir ilçedir. Göç Suriyelilerden çok Fatih halkının habitusunda vardır. Ama bu kadar yoğun ve uzun süreli bir göçe Suriyeliler kadar Fatihliler de hazır değildir. Suriyelilerin Fatih'e yerleşme sebeplerini ve Fatihlilerin bu durumu (başlangıçta) kabul etme nedenlerini anlayabilmek için Fatih'in göç tarihine bakmak gerekmektedir. Bu şekilde toplumda oluşan tedirginlikleri konuşabiliriz.

*16 Ekim 2009/27378 Resmi Gazetede Suriye vatandaşlarının Türkiye'ye yapacakları turistik amaçlı seyahatlerinde, ikamet sürelerinin 180 gün içinde 90 günü aşmaması kaydıyla tek taraflı vize muafiyeti sağlanması hakkında karar yayınlanmıştır (Demirel, 2015, s. 59).

4.2. İSTANBUL'DA TOPLUMSAL TABAKALAŞMA VE MESKEN FARKLILAŞMASINDA FATİH'İN ÖNEMİ

“Nesne olarak bugünü seçen sosyolog, karşılaştırmalı tarih yapmaktadır. 1975 yılındaki bir konut reformu politikasını incelerken, 1215 yılında Lordlar Kamarası'nda veya Parlamentomda yaşanan bir tartışmayı inceleyen biri her ne yapıyorsa, aynen onu yaparım: Burada ilgilendiğim nokta, iki tarihçe arasında belirli bir anda yaşanan karşılaşmadır ve o anın kendisi de bireyler ve yapılar açısından bir tarihçedir.”
(Devlet Üzerine-Pierre Bourdieu)

Fatih'in yapısal değişikliklerini anlamlandırabilmek için İstanbul'un 1950'den başlayan iç göçlerine bakmak gerekir. Fatih'e ve Fatih Camisine bağımlı bir yapıya sahip olan Malta Çarşısı da 1950'den günümüze kadar olan iç göçlerle ve Suriyelilerin kitlesel göçleriyle biçimlenmiş ve biçimlenmeye devam etmektedir. Fatih Camisine bitişik olan Malta Çarşısı Fatih'in kimliğini yansıtan bir semt çarşısıdır. 52 yıldır Fatih'te oturan Aydın Bey'in gözünde de Fatih, Cami ve Malta Çarşısı birbirinden ayrılamaz bir yapıdadır;

-Ne kadar derine inersiniz bilemiyorum. Ama, belli ki Fatih ta Bizans'tan bu yana, Doğu Roma'dan bu yana var olabileceğini düşündüğüm bir yer. Bunu nereden anlıyoruz? Saraçhane başında belediyenin sol tarafından sonra harabeler var. Orası tabii kilise. Batı Roma orayı yıkmış, yapmış. Orada bir kilise olduğuna göre orada bir yaşama var. Taa Bizans döneminden, Doğu Roma'dan bu yana. Bu da neyi gösteriyor bize. İstanbul'un fethedilmesiyle, Fatih Camisinin yapılmasıyla Türk ve Müslüman bir nüfusun yerleşmesi oldu. Medreseleri var mesela. Akdeniz, Karadeniz olarak geçiyor. İsimlerin sebebi onların ufuk olarak Akdeniz ve Karadeniz'e bakmasıdır. Hemen caminin bitişiğinde olan burası Malta Çarşısı olarak yaşamış bir yer. Dolayısıyla o tarihe inen bir şeyi var.

Kuzeyinde Eyüp ilçesi, kuzeydoğusunda Haliç, güneyde Marmara, batıda Zeytinburnu ve kuzeybatıda Bayrampaşa ilçelerine komşu olan ve sur içi denilen bölgede yer alan tarihi yarımada Fatih'in yüzölçümü 15,6 km²'dir. 2019 adrese dayalı nüfus kayıt sistemi ile yapılan sayım sonuçlarına göre nüfusu 440 bin civarındadır. İsmi Fatih Sultan Mehmed'den alan ilçenin, doğal olarak İstanbul'un, ilk Müslüman yerleşim yerleri Fatih külliyesinin çevresinde oluşmuştur. “Konstantinopolis 1453'te Osmanlılar tarafından fethedildiğinde Ortodoks patrikhanesi, Ayasofya'nın hemen yanında yer almaktaydı. Patrikhane fethi izleyen günlerde önce Havariyun Kilisesi'ne

daha sonra da Fener'e taşındı. II. Mehmed (Fatih) fethin onuncu yılında yıktırdığı Havariyun Kilisesi'nin yerine kendi adıyla anılan büyük bir külliye yaptırdı. Fatih külliyesinin çevresinde zamanla bir Müslüman mahallesi ortaya çıktı. Külliyenin adıyla anılmaya başlayan bu mahalle günümüzdeki Fatih semtinin ve ilçenin çekirdeğidir.” (Yıldırım, c. 3, s. 264) Özet, Fatih'in inşa edildiği ilk günden beri “İslami kültür havzası” olarak anıla geldiğini söyler (2018, s. 86). “Fetih sonrası mekânda yer alan ticari, dini, mimari ve sosyal yapılarla birlikte; bireylerin sosyalleşme süreçlerine ve gündelik yaşamına İslami kimliğin damgasını vurduğu bir habitus ortaya çıkmıştır (Özet, 2018, s. 86).”

Yukarıda da belirtildiği gibi Fatih'in bugünkü durumunu anlayabilmek için Osmanlıdan ziyade Cumhuriyet Dönemi İstanbul'unun kentleşme tarihine bakmak gerekmektedir. Keyder, İstanbul'un nüfusunun 1920'li yıllarla 1945 yılları arasında sabit kaldığını ve İstanbul'da nüfus artışının 1950'li yıllarda başladığını belirtmektedir. 1950 yılının bir milyonu aşkın nüfusu, 1970'te üç milyona, 1975'te dört milyona, 1985'te altı milyona, 1995'te dokuz milyona çıkmaktadır. Bu büyümenin büyük bölümü köyden kente göçten ve kente yeni gelenlerin yerleşiklere oranla daha yüksek bir doğum oranına sahip olmasından kaynaklanmaktadır (Keyder, 2013, s. 174-175). İstanbul'un nüfusu 2000 yılında on bir milyona çıkmıştır. 2019'da ise on altı milyona yakındır.

Tekeli “göç temelde modernitenin ürettiği bir kavramdır (2007, s. 447) .” der. Ona göre, bir yerdeki göç miktarı çoğunlukla, belli bir zaman dilimi içerisinde belli bir yerleşim yerinde yaşayanların, *kendi iradeleriyle*, söz konusu yerleşim yerini başka bir yere taşıyanların sayısı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda göçü nüfusun yer değiştirmesinden ayıran unsur irade olmaktadır. Bu nedenle tanım daha çok sanayi toplumları için geçerlidir. Genelde tarım toplumlarında yaşayan insanlar toprağa bağlı olduğu için nüfusun kendi iradesiyle yer değiştirmesi söz konusu değildir. Modern anlamda gerçekleşen göçte modern toplumun, ulus devletin ve özgür bireyin oluşması gerekmektedir. Bu şekilde de iç göç modern toplumların insan-yer ilişkisinin düzenlenmesinde yararlanılabilecek bir kategori olarak gelişmektedir. (Tekeli, 2007, s. 447-448) Berger, “1900'e kadar dünya nüfusunun yaklaşık %80'i köylüydü; Cıralı Taş Devri'nden beri de bu yüzde hiçbir zaman daha az olmamıştı (1998, s. 139).”

demektedir. İnsanlar yüzyıllarca köylerinden ve köylülükten ayrılma ihtiyacı duymadan yaşayabilmiştir.

İstanbul’da köyden kente göçün temel sebebi kentleşme hamlesidir. Kentleşme denildiğinde yapısal değişmeyi de işaret eden bir iç göç hareketinden söz edilmektedir. İç göçle yaşamlarını köylerde sürdürenler, yaşam yerlerinden koparak, kentlerde tarım dışı işlerle hayatlarını kazanmaya başlamaktadır. Kentleşmeyle bu tür tek yönlü bir yer değiştirme ve aynı zamanda toplumsal bir dönüşüm kastedilmektedir. Bu her ulusun sanayileşme yolunda yaşaması gereken yapısal ve sancılı bir dönüşümdür. Türkiye bu dönüşümü Avrupa ülkelerine göre çok kısa sürede yaşamıştır. Bu dönüşüm bir kişinin yaşam süresi kadar bir sürede olup bitmiştir. Avrupa ülkelerine göre * en az iki misli bir hızla yaşanmıştır. Kentleşmenin gereklerinden olan sanayi adına büyük yatırımların olmaması şehirlerde gerekli istihdamın yaratılmamasına sebep olmuştur. Ayrıca kentlerin gerekli alt yapı ve üst yapı yatırımları da gerçekleşmemiştir. Böylece dönüşüm oldukça sorunlu gerçekleşmiştir (Tekeli, 2007, s. 455).

Bu süreç çok partili siyasi rejime geçişle beraber seçimleri kazanan Adnan Menderes hükümetinin ticari hamlesiyle başlamıştır. Ancak daha geriye gidildiğinde görülür ki; Recep Peker hükümetinin 7 Eylül 1947 kararları liberalleşme yönünde atılan ilk önemli adımdır. 2. Dünya Savaşı sırasında seferberlik yıllarından sonra yoksullaşmış olan Türkiye’nin Amerikan mali yardımına çok acele ihtiyacı vardır. Bu yardımı kolaylaştırmak amacıyla Türk hükümeti uluslararası para fonu (IMF) üyeliğine kabul edilmek için, Türk lirasına yüzde 120 devalüasyon ve Türk ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini hedefleyen birtakım liberalleşme tedbirleri getirir (Zürcher, 1995, s. 313). Berkes’e göre; 7 Eylül kararları enflasyon, ticaret dengesizliği, ödemeler açığı ve borçlar yığılması gibi olayların başlangıcıdır. Bu kararlar Türkiye ekonomisinin Nazi ekonomi yörüngesinden Amerika ekonomi yörüngesine atlama olayının yarattığı ilk depremdir. Bunu yapan da içinde Alman Nazi hayranlarının da bulunduğu Recep Peker hükümetidir (1997, s. 383-384). Fakat bu önlemler Demokrat Parti’nin (DP) yükselişini engelleyemez.

* Avrupa’da endüstri devrimi ile beraber köyden kente yoğun bir göç olmuştur.

Mayıs 1950’de DP, CHP karşısında ezici bir galibiyet alır. DP ilk birkaç yıl halkın gözünde bütün vaatlerini gerçekleştiren bir parti olmuştur. Demokratlar 1946’dan beri serbest Pazar ekonomisinin ateşli savunucularıdır. İktidara gelir gelmez de liberalleşme politikalarını gayretle uygularlar. Modernleşme hamlelerine de tarımdan başlarlar. Zürcher’e göre DP döneminde; Türk tarihinde ilk kez, çiftçinin çıkarına kararlar verilmiş ve bu sonuna kadar sürdürülmüştür. Bu siyasetin temel araçları çiftçiye sağlanan ucuz kredi ve tarım ürünü fiyatlarının yüksek tutulmasıdır. İlk yıllardaki ilerleme büyük çapta Amerikan yardımıyla desteklenmiştir. Demokratlar dizginler serbest bırakılınca piyasanın işleyeceğine inanmaktadır. 1950-1954 yıllarında hükümetin desteğiyle toplam yatırımlar yüzde 256 artmıştır. Bu yatırımların en yoğun olduğu alanlar Amerikalıların da yardımıyla karayolu ağı, inşaat sanayisi ve tarım sanayisidir. Yeni yollar ülkeyi ilk kez birbirine bağlamış ve köyleri dışarı açmıştır. Otomobillerin, kamyonların, traktörlerin sayısı artmış ve demiryollarına yatırım devlet eliyle durdurulmuştur (1995, s. 327). 1950’yi izleyen üç yıl içerisinde devlet desteğiyle 35000 traktör alınmıştır (Keyder, 1992, s. 57). Keyder, “Dönemin gündelik dilindeki deyimle ‘köylünün gözü para görmüştü’ (1992, s. 57).” demektedir. Tekeli, köyden kente göçün kırların itimiyle değil kentlerin çekimiyle olduğunu belirtmektedir. Köyden kente göçün azalmasının sebebini de kentte olan gelişmelere bağlamaktadır. Hatta köyden gelen göçmenlere yeterli iş yaratılabilse köyde çözülmenin hızlanacağını belirtmektedir (2007, s. 456-460).

Demiryollarına yatırımın azalmasında önemli kayıplardan biri İstanbul’un tramvaylarıdır. Özellikle Fatih-Harbiye tramvayı. Bu hat yıllarca iki ayrı alanı bir araya getirmiştir. Bu alanlar muhafazakâr alan ile modern alandır. Bu güzergâhtaki iki alanın eyleyenlerinin tramvay içindeki fiziksel uzamları ne kadar yakınsa toplumsal uzamları da o kadar uzak olmaktadır. Tıpkı Simmel’in söylediği gibi; “bedensel yakınlık ve mekan darlığı, zihinsel uzaklığı daha da görünür kılmaktadır (2003, s. 96).” Peyami Safa da Fatih Harbiye romanında İstanbul’u başkahramanı Neriman’ın gözüyle, tramvay hatları üzerinden, bıçakla kesilmiş gibi ikiye ayırır; “Neriman Beyoğlu’na çıktığı vakit, halis Türk mahallelerinde oturanların çoğu gibi, kendini büyük bir seyahat yapmış sanırdı. Gene Fatih uzakta, çok uzakta kaldı. Tramvayla bir saat bile sürmeyen bu mesafe, Neriman'a Efgan yolu kadar uzun görünürdü ve Kabil’le New York

arasındaki farkların çoğuna İstanbul'un iki semti arasında kolayca tesadüf edilir (Safa, 2016, s. 32).”

1950'ler geniş yolların yapıldığı ve şehrin görünümünün değiştiği yıllardır. Karayoluna yönelik yatırımlarla tramvaylar adım adım azaltılmıştır. 1961 yılında da Avrupa yakasındaki tramvaylar hizmetten çekilmiştir. 65 yıldır Fatih'te oturan Rumeli göçmeni Adnan Bey tramvay dönemini anıları içerisinde şöyle anlatır;

-Tramvay geçerdi buradan. 1955 yılı falan. Tramvayın ön tarafı birinci mevki yirmi kuruştı. Arka tarafı ikinci mevki on beş kuruştı. Annemin kucağında tramvaya binerdim. Burada oturuyoruz o zaman. Şimdiki sağlık ocağının yanında. Ekrem Hakkı Bey konağının karşısında. Tramvaya bindik. Daha belediye sarayı falan yapılmamış. O kadar dar ki yollar. Şehzadepaşa Camisinin duvarlarında da barakalar var. Annemin kucağında oturuyorum. Tramvay durdu. Ulan ne oldu falan. Amcam fırının küreğini çıkarmış trafik tıkanı. Küreği itti içeriye biz geçtik. Gittik sonra Beyazıt'a. Beyazıt'ta üniversitenin önünde yusuvarlak bir havuz vardı. Kenarında çekirdek çitledik.

Bu dönemde her ne kadar tarım kesimi, hükümet desteği sebebiyle, geçmişe göre kârlı olsa da 1950'lerde kırsal kesimlerden kasaba ve kentlere göç başlar. Üstelik bu göçler geçmişte olduğu gibi geçici göçler de değildir. Köylere sadece mevsimlik - hasada yardımcı olmak gibi- işler için dönülmektedir. Kente göç edenler yeni gelişen sanayilerde iş aramak için gelmektedir. Fakat 1950'lerde sanayinin kapasitesi bellidir. Yeni gelen göçmenlerin hepsine yetecek iş yoktur. Göç edenlerin sadece küçük bir kısmı sanayide iş bulmakta, çoğu ise geçici işçi, gündelikçi, kapıcı ya da sokak satıcısı olmaktadır. Kentler bu kadar kalabalığı taşıyacak kadar donanımlı değildir. Böyle olunca da göç edenlerin çoğu kendi başının çaresine bakmaktadır. Kent dışında kullanılmayan alt yapıdan yoksun bölgelerde kendi evlerini inşa etmektedir (Zürcher, 1995, s. 329 ve 393).

Böylece İstanbul'da gecekondulaşma başlar ve kısa zamanda dev boyutlara ulaşır. Keyder'e göre; köyden yeni gelmiş göçmenler kente yerleşmeye başladığında ortaya çıkan tablo, kent planlamacıları açısından tam bir kâbustur. Zamanla her yerde gecekondu görülmeye başlar. Devletin popülist tavırları da gecekonducuları cesaretlendirir. Kent toprağının işgaline, tahsis edilmesine, giderek bu toprak üzerindeki yapılaşmaya ilişkin bütün süreç belirsizliklerle geçmiştir. Rüşvet bu süreci desteklemektedir. Siyasetçilerin özellikle belediyelerin oy kaygısı da vardır.

Gecekondulaşma kenti bölmeye başlar. Kaçak yapılaşma göçmenleri yasadışı bir konuma sürüklemektedir. Suçlu yerine konulma gecekonducu göçmenlerin varoluşunu tanımlayan unsur haline gelir. Bu durum göçmenlerin resmi makamlarla her tür ilişkilerini etkileyerek onları çatışmacı bir ideoloji benimsemeye sürükler. Köyden kente göçenlerin kentlileşme süreci, yerleştikleri mekânın yasallaşmasına paralel olarak yürümektedir. Devlet sadece hukuki engel değildir. Aynı zamanda modernleştirici güçtür. Halkı dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu da mevcut olan gerilimi bir kat daha artırmaktadır (2013, s.171-180).

“Köyden kente göçenlere başlangıçta hoşgörü gösterildi, ne de olsa kentteki köylülerdi: hadleri bildirilebilir ya da içinde debelendikleri kültürel boşluktan çekip çıkarılabilirdi-elbette şehirli olmayı öğrendiklerinde ya da öğrenebilirlerse. Ne var ki, toplumsal ve coğrafi akışkanlığın hızı, başlangıçta öngörülmuş olan baş edilebilir dönüşüm hızının çok ötesine geçecekti... Köyden gelenler kendi politikalarını, kendi yaşam dünyalarını, kendi kamusal mekânlarını oluşturdukça, bu yeni yaratılan biçimlerle doğma büyüme İstanbulluların modern olarak kabul ettiği şeyler arasındaki bağdaşmazlık yaygın bir tartışma konusu haline gelecekti. Genel kanı, ortaya bölünmüş bir kentin çıktığı ve bölünme çizgilerinin fiziksel mekândaki yasal/yasadışı bölünmesinin çizgileriyle örtüştüğü yönündeydi. Zaman içinde, bu algılama yerini bir kuşatılmışlık korkusuna bırakacaktı; çünkü gecekonduunun hâkimiyetinin damgasını vurduğu bir politika ve kültür karşısında seçkinlerin modern dünyası günbegün marjinal bir konuma düşüyordu (Keyder, 2013, s. 181).”

Bu noktada Suriyeli sığınmacıların İstanbul’da kabul edilme ve uyum süreciyle ilgili bir parantez açılabilir. İç göçte olduğu gibi Suriyeli sığınmacılara da başlangıçta hoşgörü gösterilmiştir. Sığınmacıların kamplarda yoğun olarak kaldığı 2011 ile 2014 yılları arasında herkes Suriyelilerin geri döneceğine inanmaktaydı. Fakat 2014’te başlayan ve artarak devam eden görünürlük ve Suriyelilerin dönmeyeceğinin anlaşılması ile hoşgörü yerini karşılıklı olarak tedirginliğe bırakmıştır. Kökeni Erzurum’a dayanan İrfan Bey tedirginliğini şu şekilde dile getirmektedir;

-Biz savaşın üç senede bitip, bu adamların geri döneceğini düşünmüştük. Ama savaşın uzaması bunları kalıcı hale getirdi. Kalıcı hale getirince adamlar burada artık iş kurmaya başladılar. Çocukları oldu burada, belki 6 yaşında belki 12 yaşında. Ama bu adamlar gerçekten ticareti bilen adamlar. Aslında Şamlılar diğer Araplara göre daha medenidir. Biz daha bunun kabasını görmedik. Bunlar medeni bana göre. Halepliler mesela Şam’a veya diğer çevreye bakınca daha medeni insanlardır. Bu bizdekiler Suriye’den gelen üçüncü sınıf kalitede insanlar. Bunların birinci sınıfını zaten Avrupa aldı. İkinci

kalitesini Dubai ve benzeri Arap ülkeler aldı. Üçüncü kalitesi de bize düştü . Bizim bu insanlarla ilgili topluma uyumsuzluk sorununuz var. Topluma uyumsuzluk derken şehirleşmemiş. Ben Erzurum'dan gelmişim, arkadaşım Rumeli'den gelmiş. Bu adamların Sokakta durmaları, tarzı, yemeleri, içmeleri veyahut da işte gece müzik çalmaları, bağıra bağıra toplu taşımada konuşmaları falan rahatsız edici bir şey. Bu tabii çok itici gelmeye başladı. Bu psikoloji oluşunca Fatih'te veyahut da diğer semtlerde bunlara karşı az da olsa husumet oluştu. Onun için Fatih'in çarşı meselesini Fatihteki nüfusun demografik yapısının etkilemesi olarak da düşünmemiz lazım. Yani elliyle altmış arasında kim vardı. Altmışla yetmiş arasında kim vardı? Seksende, doksanda kimler vardı? Böyle on, on beş, yirmi yıllık periyotlarla demografik yapı ele alınmalı. Çarşayı belirleyen bunlar. Bugün Arapların burayı belirlemesi on beş yıl, yirmi yıl önce başkalarının belirlemesiydi. Aşağıya Siirt pazarına inince, Siirt pazarı diye bir pazar yoktu eskiden. Ama Siirt pazarı sonuçta Siirtlilerin oluşturduğu bir nüfusun getirdiği bir çarşıya dönüştü. Veyahut da yeme-içme kültürü geldi öyle. Belki iki yüzyıl önce veyahut da yüz yıl önceki başkent olma durumu gibi farklı demografik yapılarıyla bir zenginliğe yeniden kavuşacak İstanbul. Çünkü Siirtlisi geldi. Arap'ı geldi. Arnavut'u geldi. Herkes buraya bir kültür taşıyor. Herkes buraya bir yemek kültürü taşıyor, oturma kültürü, müzik kültürü taşıyor. Ama bununla beraber bu ne kadar içselleşecek. Diğerleriyle içselleştireceğiz, barıştıracamız, kardeş yapacağız. Bu sıkıntılı bir konu.*

Her ne kadar Kadıköy, Nişantaşı gibi bölgelerde yaşamasa da Suriyelilerin şehrin çeperlerine itilmediği açıktır. Fatih gibi İstanbul'un en eski yerleşim yerlerinde yaşayabilmektedir. Elbette bu bir lütuf değil Fatih'in yapısıyla ilgilidir. Fakat iç göçle Anadolu'dan göç edenler ilk zamanlarında İstanbul'un merkezinde kendilerine yer bulamamıştır. Gecekondu mahalleleri oluşmuştur. Bu gecekondu mahalleleri batılı anlamda “teneke mahallelerinden” farklıdır. Zürcher'e göre; “Batı'nın büyük kentlerindeki teneke mahalle sakinlerinin, sıfırı tüketmiş, umutsuz ve çaresiz durumda olup kendilerini toplumun parçası hissetmemelerine karşılık, Türkiye'deki gecekondu sistemlerinde yaşayan insanlar, daha üst sınıflara çıkmaya ve toplumla bütünleşmeye istekliydiler ve hala da öyledirler (1995, s. 393).”

Parantezi kapatıp 60'lı yıllara döndüğümüzde büyüyen bir orta sınıfla karşılaşırız. Bunlar kentin yasal imarı tamamlanmış alanlarını kendi taleplerine uygun bir biçimde genişletmektedir. Buralarda bir farklılaşma eğilimi görülmektedir. Bu

*Erdoğan'a göre; Türkiye'ye gelen Suriyeliler içerisinde çok nitelikli sığınmacılar vardı. Fakat daha nitelikli, daha kafası çalışan ve hayata dair iddiası olan Suriyeliler gitti. Çünkü onların daha büyük projeleri vardı. Ölmeyi göze alarak gittiler. Uçaklarla gitmediler, gemilere atlayarak gitmediler ölümüne gittiler. Daha az gayreti olan daha az heyecanı olan ve Türkiye'de yaşamın iyi olduğunu düşünenler de Türkiye'de kaldı. (Burak Kuntay, Burak Hoca İle Siyaset Okulu Instagram Webinar'ı İçinde: 20.05.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=jOwN1vB8RJw>)

farklılaşma heterojen mahallelerden homojen semtlere doğru olmaktadır. Yeni ekonomiyle uyumlu bir mekânsal bölünme gerçekleşmektedir. İstanbul, ithal ikameci sanayileşmeye dayalı ulusal kalkınma sürecinin görelî olarak başarılı bir örneğinin büyüme kutbu haline geldikçe, ailelerin geliri artmıştır. Böylece tüketim kalıpları değişmiştir.* Büyüyen orta sınıf dayanıklı tüketim mallarına hücum etmiştir. Bu da konutlarda yeni talepleri doğurmuştur. Yeni binalar bu talepler doğrultusunda daha konforlu halde inşa edilmiştir. Orta sınıf konut talebi tartışmasız biçimde özel mülkiyet olan araziler üzerinde inşa edilen yeni yapılarla karşılanmaktadır. 1960'lı yıllarda kilit gelişmelerden biri kat mülkiyetini tesis eden bir yasanın kabulü olmuştur. Böylece yeni orta sınıf, arsada hisse sahibi olmanın yerine, oturduğu evin gerçek sahibi olmaktadır. Kentin dış çeperindeki müstakil evdense, yeni yapılmış bir apartmanda daire satın almak orta sınıfın en önemli özlemi haline gelmektedir (Keyder, 2013, s. 181-182). Bauman'ın deyişle; gücü yetenler, yetmeyenlerin çakılıp kaldığı pis ve viran bölgeleri terk etmektedir (2014, s. 99).

Bu dönemde İstanbul'da Karadenizli müteahhitler dönemi başlamıştır. Müteahhitler genellikle küçük ölçekli işler almaktadır. Bir köşkün ya da bahçenin sahibine apartmandaki dairelerin yarısı kadarını verip, kalan daireleri de işletme sermayesini sağlayabilmek için temelden satmaya çalışmaktadır (Keyder, 2013, s. 181). Tekeli bu tür küçük girişimcilerin yaptığı binalara “yapsatçı üretimi” demektedir (2010, s. 187).

Adnan Bey hiç parası olmayan yapsatçı bir müteahhittin nasıl bina yaptığını şu şekilde anlatır;

-Temelden satmalar vardı. Şurada ara sokakta Eczane vardı. Süleyman diye de bir herif vardı. Allah rahmet eylesin mi diyeyim ne diyeyim? Eczanenin olduğu yeri almış adamdan. Sana iki daire vereceğim demiş... İkisi ona kalacak ikisini

*Şerif Mardin DP döneminin geleneksel olarak son derece tutumlu olan bir toplumun tüketim tutkusunu teşvik ettiğini belirtmektedir. Halktan, sanayi yatırım amacıyla bir alt yapı kurulması için sistemli olarak fedakârlıklar istenmemiştir. Diğer taraftan iş adamları, girişimciler ve toprak sahipleri arasından, son derece müsrif yeni bir sınıf doğmuştur. İş adamları ve girişimciler otomobillerinin sayısı ile övünmeye başlamıştır. Geleneksel Türk toplumunun idealleri –cesaret, cömertlik, hakkaniyet, yardımlaşma- ile oyunun yeni kuralları –kurnazlık, cimrilik, çarpık gelir dağılımı- arasındaki tezat; burjuva toplumuna mensup gençleri başkalarına tepeden bakar hale getirmiştir (1995, s. 285).

de toprak sahibine verecek. Toprağa verecek parası yok. Olana bak. Şeytanın aklına gelmez. Bunların aklına geliyor. Satılık daireler diyor... O zaman para da vardı, 70'li yıllarda. Demirel'in, kısa bir müddet, paranın bol olduğu bir dönemi vardı. Adam geliyor, kaç para bu daire diyor? Elli bin lira. Tamam abi diyor. Eee diyor peşinatını vereceksin. Yarısını vereyim diyor. Ondan alıyor yarısını. Bina yok ortada. Herif aynı daireyi beş kişiye satıyor. Yirmi beşerden yüz yirmi beş lira topluyor. Yüz yirmi beş liraya o binayı çıkarıyor. Alemin parasıyla inşaatı çıkarıyor. Sonra bina ortaya çıkınca da değerlendiriliyor bina. Sonra da insanlara al parayı kardeşim geri diyor.

Yapsatçılar inşaat mühendisi ya da mimar olabileceği gibi inşaatçılıkta çekirdekten yetişen ve belli bir sermayeye ulaştıktan sonra yapsatçılığa atılan kişiler de olabilmektedir. Tüm yapı minimum bir başlangıç sermayesi gerektirecek şekilde örgütlenmektedir. Genellikle yapsatçı arsanın sahibi değildir. Bu arsa kent içinde boş bir arsa olabileceği gibi, imar hakları yükselmiş bir parseldeki eski bir evin yıkılmasıyla da elde edilebilmektedir. Yapsatçılar kentin halen gelişmiş ve prestijli alanlarında konut yapmayı yeğlemektedir. Yapsatçılık süreci 70'li yılların ikinci yarısında, kentlerin eski prestijli alanlarındaki yık-yap sürecini büyük ölçüde tamamlamıştır (Tekeli, 2010, s. 187-191). Yapsatçılar gecekonducuların aksine genellikle yasaya uyan kişiler olmuştur. Hedeflediği müşteriler de toplumun yasadışı kalma riskini alamayacak kesimdir. Ama, bu sunum biçiminin meşruiyeti toplumda özellikle şehir plancıları ve mimarlar tarafından sorgulanmıştır. Nedeni ise yapsatçıların imar haklarının artırılmasında baskı oluşturmalarıdır. Yapsatçılar kârlı alanlarda yatırım yapmaktadır. Bu sebeple arsalar üzerindeki yapı haklarının yüksek olması gerekmektedir. Bu baskılama eski mahallelerde imar haklarının artırılmasına, daha ömürleri dolmadan pek çok yapının yıkılmasına, tarihsel dokuların tahribatına ve sağlıksız çevrelere sebep olmuştur. (Tekeli, 2010, s. 246-247) Elbette bu yapsatçılık modeli birçok tarihi bölge gibi Fatih ilçesinin de mimari ve demografik yapısını değiştirip, dönüştürmüştür.

O dönem bir de “konut kooperatifleri” uygulaması vardır. Bunlar, genellikle, meslek sahibi olan, resmi makamlarla bir tür ayrıcalıklı ilişki kurabilen kişilerce kurulmaktadır. Keyder işleyişi şu şekilde anlatır; merkezi bürokrasiden ya da belediyeden birileri, belirli bir kamu arazisinin kooperatife devredilebileceği konusunda bilgi sızdırır. Kooperatif üyeleri de bu arsayı satın alır. Bu fırsattan yararlanan meslekler arasında subaylar, hakimler, gazeteciler, doktorlar dikkati çeken gruptandır. Kamu arazisi üzerinde yapılaşmaya giden kooperatifler genellikle Avrupa yakasında Boğaz'ın

tepelerinde Levent ve Etiler gibi semtlerde faaliyet göstermektedir. Orta sınıf yerleşiminin bu iki yönelimi, İstanbul'un kentsel ekolojisi içinde, gecekondulaşmanın karşı kutbunu oluşturmaktadır (2013, s. 181-183);

“Bu ikisinin birlikte oluşturduğu ağırlıkla karşılaştırıldığında, eski İstanbul mahallelerinin "mutena" semtler haline gelmesi yönündeki faaliyet, modern standartlara uygun gibi görülen konutların sağlanması açısından ihmal edilebilir bir ölçekte kalıyordu. Böylece, yeni yapılmış binalarda daire almaya gücü yetenler taşındıkça terk edilen eski İstanbul mahalleleri (örneğin Fatih, Laleli, Beşiktaş), sosyo-ekonomik bakımdan ağır ağır ama kaçınılmaz biçimde gerilemekte olan bir kesimin yerleştiği daha ucuz, daha az gözde semtler haline geldi. Beyoğlu'nun yakınında, kiralara en yüksek olduğu semtler (Şişli, Nişantaşı) dahi, bir süre sonra bu "sınıf düşme" sürecine teslim olacaktı. Gecekonducular anlattığımız bu orta sınıf yerleşim alanlarından dışlanmıştı (Keyder, 2013, s. 183).”

1950'li yıllardan 70'li yıllara kadar bu durum sürecektir. Orta sınıf yerleşiminin farklılaşmasına dayanan bu dönem, ulusal kalkınmayla çakışmaktadır. (Keyder, 2013, s. 183) Fatih'in yerlilerinin bölgeyi terk ediş nedenlerini ve Fatih'in daha az gözde bir semt olmasının sebeplerini Aydın Bey şu şekilde anlatmaktadır;

-Ben İstanbul'a geldiğimde dört katlı bir tek bizim binamız vardı. Onun dışındaki bütün binalar iki katlıydı. Bir de bodrumları vardı. Bodrumda kışlıklar muhafaza edilirdi, buzhane gibiydi. Bu evlerin birinci katında mutfak vardı. Misafir odası vardır. Üst katlarda da yatak odası vardır. Bu ada olduğu gibi böyleydi. Bir bizim ev burada farklıydı. Hepsi iki katlıydı. Bodrumu da sayarsan üç katlıydı. Bunları niye uzun anlatıyorum. Bu orta var ya cennet gibiydi. Burada pencere açtığında “burası cennet mi?” derdin. Kuş sesi, gül kokusu, ağaç meyvesi rengârenkti. Bunlar tek tek yıkıldı. Niye? Rant için. Kim yaptı? Kim yaptıysa? Ne oldu? Adam üç kat verdi. İki kat daha çıktı. Beş kat yaptı. Yol aynı, enerji aynı, kanalizasyon aynı, su aynı. Buradaki, rahat etmek isteyen o insanlar ne olacak? İstanbullu diye tarif ettiğimiz o insanlar teker teker kaçtı. Burası ne oldu? Göçtü. Burada oturan zaten İstanbul'un –Fatih Harbiye romanı vardır ya, ondan burada oturuyordu. Oralar daha levanten olduğu için burayı tercih ediyordu adam. Yine o tarihte gözlemimi söylüyorum. Süleymaniye çökmüştü. Bugünkü Fatih gibiydi. Gitmek, gelmek, yaşamak hepsi problemli. Balat da öyleydi. Neden? Çünkü oralar terk edilmişti. Şimdi oralar yeşeriyor. Neden yeşeriyor? Çünkü oranın hazineleri yani tarihi değerleri gün yüzüne çıktıkça insanlar oralarda bir şey arıyor. Ben sık sık eskiden Balat'a inerdim. Sırf ruhumu, düşünce sistemimi rehabilite edebilmek için. Çünkü oradaki sükûnet, oradaki insani hal... Adam balkonu yok, penceresine çamaşırlarını asmış. Bu görüntüler bir şey arayan insanı oraya çekiyordu. Dolayısıyla orası çekile çekile bu hale geldi.

1980'li yıllarda İstanbul'da ortaya çıkan yeni mekânsal gelişmeler küreselleşmenin etkisini yansıtmaktadır (Keyder, 2013, s. 184). “Küreselleşmeyi

oluşturan akışların, piyasa olmaksızın tam anlamıyla gerçekleşmesi mümkün değildir. Mekân üretimi alanında, bu koşul toprağın yasal yapılaşmaya açılması olarak somutlaşıyordu; bu da konut alanında kapitalist işletmelerin etkisinin artmasını ve buna bağlı olarak büyük inşaat şirketlerinin yükselmesini olanaklı kılıyordu (Keyder, 2013, s. 184).” Keyder’e göre, bu dönemin müteahhitleri geçmiş dönemin küçük müteahhitlerinden farklıdır. Ortadoğu’da deneyim ve birikim sağlamış şirketlerdir. Bu şirketler geçmiş dönemin büyük holdingleriyle rekabet edebilmektedir. Yabancı yatırımcılar da bu girişimlere ortak olmaktadır. 1980’li yılların enflasyon ortamında konut piyasası, siyasi yozlaşma, kapitalist gelişme ve uluslararası finansın kesişme noktasında yer alan İstanbul’un en kârlı sektörü olmuştur. Plazalar, AVM’ler, beş yıldızlı oteller bu dönemin ürünüdür. Bu dönem küresel kentleri görmüş, uluslararası seyahatlerden hoşlanan, alışveriş yapmaya hevesli ve yüceltilmiş imajların peşinde koşan yuppie tipinde iş adamları ve serbest meslek sahipleri ortaya çıkmıştır. Bunlara reklamlarla sunulan en cazip yaşam da toplumun geri kalanından yalıtılmış mekânlarda yaşanabileceğidir. Bu sitelerin her biri kendi kendine yeterlidir. Bu güvenli siteler elbette İstanbul’a özgü değildir. Gelir dağılımının bozulması sonrası lüks tüketimin ve hayat tarzının toplumun geri kalan bölümlerinin erişemediği mekânlarda tadına varılması amaçlı küresel bir yapılaşmadır. Bu siteler ne kadar dikkat çekerse çeksin, lüks sitelerin ortaya çıkışı, daha alt gelir düzeylerinde çok katlı sitelerin artan payının yanında önemsiz kalmaktadır. Arsa denetimi gevşeyince İstanbul’un her yeri inşaat alanına dönmüştür. Apartmanda yaşamak büyük bir gurur kaynağı olmuştur. Yeni yapılaşma devasa ölçeklere ulaşmaktadır. Bu siteler kenti çevrelemektedir. Her biri kent merkezinden yaklaşık birer saat uzaklıkta olan bu siteler zamanla kendi başlarına birer merkez haline gelmiştir. İstanbul’un merkezinden kırk kilometre uzak bulunan Beylikdüzü buna iyi bir örnektir. Şehrin çevresindeki gecekondu mahallerinin yerini de düşük maliyetli çok katlı binalar almıştır. İstanbul’un topraklarının yasadışı işgali popülist politikalar sonucunda yasallaşmıştır. İmar aflarıyla özellikle daha erken aşamada gelişmiş olan gecekondu bölgelerinde, evlerin yerini zamanla, tek tek dairelere bölünmüş üç ya da dört katlı binalar almıştır. Enformel girişimciler mal sahibi, gecekondu ise orta sınıf tarzını taklit eden kentsel konutlar haline gelmiştir. Yine de bu konutların tapusu yoktur, iç mekânda da dış ortak mekânlarda da çok fazla değişiklik olmamıştır (2013, s. 184-189). “Nüfus yoğunluğu artmakta, ama bu, toplumsal ilişkiler

üzerinde pek fazla iz bırakmamaktadır. Böyle bir binada oturmanın, bağımsız bir evde oturmaya göre hiçbir özelliği yoktur. Aslında nüfus yoğunluğunun artışı, kendini kiralık ünitelerin sayısının yükselmesiyle ortaya koymakta, bu da köyden yeni göçmüş daha yoksul ailelerin buralara yerleştiğini göstermektedir (Keyder, 2013, s. 189).”

1990’lı yıllarda Türkiye’deki birçok büyükşehir Doğu ve Güneydoğu’dan yerinden edilmeler sebebiyle gelen Kürtlerin zorunlu göçleriyle sarsılmıştır;

“Bu göçe hazırlıksız yakalanan kentlerde halihazırda var olan alt yapı eksikliklerinin, konut, ulaşım, eğitim ve sağlık gibi konularda yaşanan sorunların ve işsizliğin daha ciddi bir biçimde çözümsüzlüğe doğru gidiyor olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalınmıştır. Yeni tür bir kent yoksulluğu olgusu ortaya çıkarken, kentte işlenen suç oranının artışı, çocuk suçluluğu ve bir dizi sosyal problemin odağına 1990’lı yılların göçmenleri yerleştirilmiştir. Bir yanda mağdur bir yanda kentlerde yaşanan sorunların kaynağı olarak görülmeye başlanan bu yeni göçmenlerin köylerine geri dönmeleri ya da kentsel yaşamla bütünleşmeleri konusu ciddi bir konuma yerleşmiştir (Kaya, 2015, s. 24).”

Keyder’e göre; yeni göçmenler doğu ve güneydoğudaki savaş sebebiyle İstanbul’a perişan halde gelmiştir. Köyleri ile hiçbir bağları kalmadığı için başlangıçta destek ummaları mümkün değildir. Dolayısıyla başlarını sokabilecekleri yerler ucuz olmalıydı. Bu nedenle, gecekondü mahallelerinde nüfus yoğunluğunun artmasıyla birlikte günümüzde yaşanan dönüşüm, çevre ülkelere özgü bir yoksul mahalle oluşumu olarak görülmelidir. Günümüzde köyden kente göç edenler çoğunlukta olsa bile bu insanlar kendi aralarında farklılaşmıştır. Bunda, kente göç tarihi, servet birikimi farklılığı, nasıl bir işte çalışıldığı, kültürel ve politik yöneliş rol oynamaktadır. Küreselleşmenin maddi ve kültürel etkisi, kapitalist tarzda farklılaşma türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (2013, s. 189-190).

Küreselleşmenin bir diğer etkisi de bütün dünyada göç hareketlerini körüklemesi olmuştur. Kökeninde ekonomi yatsa bile uluslararası göç çeşitli sebeplerle olabilmektedir. Tüm sebeplerin ortak yanı da insanca yaşama arzusudur. Zorunlu kitlesel göçle Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacılar da perişandı. Uzun süre kamplarda kaldılar. Suriyelilerin şansı kamplardan ayrıldıktan sonra istedikleri şehre gidebilmeleri olmuştur. Erdoğan’a göre; Devletin Suriyelilerin şehir seçimine karışmaması isabetli bir durumdur. Böylece; kendilerine gelecek kurmak zorunda olan sığınmacılar belli

göçmen bölgelerine itilmeden kabul görebilecekleri illeri ve semtleri tercih etmiştir.* Kabul görmek tek başına yeterli değildir. Ekonomik kaygılar da ön plandadır. “Yerinden edilmeler ve mültecilik gibi zorunlu göç hareketleri insanların özellikle geçim kaynaklarına erişim bağlamında zor durumda kalmasına neden olabilmektedir (Campbell ve Grabska’dan Akt. Sunata, 2020, s. 3). Geçim kaynaklarına erişim için en makul il İstanbul olmuştur. Fatih ilçesi de sosyo-ekonomik sebeplerle göç edilebilecek en doğru ilçelerden biridir. Aşağıda Suriyelilerin Fatih ilçesini tercihinde ekonomik sebepler ve enformel ağlar tartışılacaktır.

4.2.1. Ekonomik Sebepler

Fatih ilçesinde hemen her türlü ticari faaliyete rastlanabilmektedir. Geçmişin ticaret merkezi olan ilçe, özellikle bavul ticaretiyle, bir dönem (Laleli) kayıt dışı ihracatın da merkezi olmuştur. Günümüzde ise ticaretin yükselen değeri olmaktan çıkmıştır. Yeni ticaret merkezleri, yeni ticari yönelimler doğrultusunda, Maslak ve çevresindeki dev gökdelenlerden oluşan plazalardır.

Harvey’e göre; bir kentteki iktisadi faaliyetin konumunun değişmesi ile beraber iş fırsatlarının da konumu değişmektedir. Ayrıca mesken faaliyetlerinin değişmesi konut fırsatlarının konumunun da değişmesi anlamına gelmektedir. Bütün bu değişiklikler ulaşım harcamalarını da etkilemektedir. Ulaşım hizmetinin elde edilebilirliğinde değişiklik olması da konut konumundan iş fırsatlarına erişimi etkilemektedir. Bu değişikliklerin gelir dağılımındaki etkisini anlamak kolay olmamaktadır. Aynı zamanda demografik hareketler, yerel hizmetlerdeki değişiklikler, yatırım politikalarındaki değişiklikler hatta moda bile mekânların değerlerini çok kısa sürede yükseltebilir (Harvey, 2016, s.61-64). Bu da Fatih ilçesindeki ev ve dükkân fiyatlarının artışı açıklayabilir.

Aslında Fatih ilçesinde göçmenlerin yerleştiği bölgelerin kiralari geçmişte çok yüksek değildir. Burada bir fırsatçılık olmaktadır. İçduygu’ya göre; Türkiye’deki mülteciler, uygun fiyatlı konut bulma çabalarında ağırlıklı olarak yoksul mahallelere

*ADA Ramazan söyleşileri 17, 10. Yılında Türkiye’deki Suriyeliler 1 adlı Instagram söyleşisi içinde, (11.05.2020) (<https://www.youtube.com/watch?v=3zHqMhGBkz8>)

yerleşmiş durumdadır. Çoğu ev sahibi de daha yüksek kira talep edebilecekleri Suriyeli kiracıları tercih etmektedir. Bu da hem mülteciler hem de yerliler için yaşam maliyetlerini arttırmaktadır (2016, s. 7).

Suriye'deki iç savaşın en sert dönemi olan 2013 yılında Suriye'den kaçarak Küçükpazar'a gelmek zorunda kalan çok sayıda fakirleşmiş Suriyeli aile vardır. İnsani olmayan şartlarda yaşayan bu ailelerden bile fırsatçılar yüksek kiralar almıştır. Yılmaz bu durumu Suriyeli mülteciler raporunda şu şekilde belirtmektedir;

“Küçükpazar semtinde yaşayan mültecilerin kaldıkları yerler son derece kötü; hiçbir şekilde insani olmayan şartlardadır. İlk görüşme yapılan 21 yaşındaki bir mültecinin, ailesi (eşi ve bir çocuğu) ile yaşadığı odası bodrum katında yer almaktadır. Odanın boyutları yaklaşık 8-9 m2 boyutlarında, penceresi veya havalandırması olmadığı gibi, sadece kapısı olan dört duvardan oluşmaktadır. İçinde bir şilte, katlanmış yatak ve ufak tefek eşyalar bulunan odaya 350 TL kira verildiği ifade edilmiştir. Bodrum katında yer alan odaların pencerelerinin bulunmadığı evlerin sağlıksız ve hastalıklara davetiye çıkaran bir özellik taşıdığı gözlenmiştir. Mültecilerin kiraladıkları odaların 8-9 m2 boyutlarında ve odaların büyüklüğünün en fazla yan yana üç yer yatağı ancak sığabilecek bir büyüklükte olduğu görülmektedir. Bu odaların, çok amaçlı olarak kullanıldığı düşünüldüğünde ödenen ücretlerin mülteciler açısından oldukça maliyetli olduğu anlaşılmaktadır. Bu tür barınaklar için aylık 350-600 TL arasında değişen kiraların ödendiği anlatılmıştır (2013, s. 12).”

Elbette Fatih'in sadece fakir semtleri değil orta halli semtleri de zamlanmıştır. Uzun yıllardır Fatih'te yaşayan birçok aile fiyat artışları sebebiyle Fatih'ten taşınmak zorunda kalmıştır. Bunun dışında Fatih'in yerlileri arasında olup yeni komşularından hoşlanmayan birçok aile de Fatih'ten ayrılmıştır. Suriyeliler artan kiralar karşısında birkaç aile birleşerek tek ev tutma yoluna gitmektedir. Ev sahipleri de daha çok gelir elde edebilmek için evlerini Suriyelilere kiralamaktadır. Bu gelişmeler mahallenin eski yerleşiklerinin tepkisini çekmektedir. Geçmişte de Fatih ilçesi, özellikle Laleli ve çevresi, Arap turistler ve Rusya'dan gelen göçmenlerle dolup taşmıştı. Hatta Keyder'in deyişiyle 70'li yılların sonu ve 80'li yılların başında her yer Arap turistle dolup taşıdığı için tabelaların çoğu Arapça olmuştu. 80'li yıllarda petrol fiyatlarının düşmesi Arapların Laleli'ye olan ilgisinin azalmasına sebep olmuştur. 90'lı yıllarda da Sovyet bloğunun çökmesi sonucu Rusların akınına uğrayan Laleli'de kayıt dışı ihracat başlar. Yılda 5-10 milyar doları bulan ihracat sebebiyle her yer Rusça tabelalarla dolar (2013, s. 210-211). Bugün bavul ticareti eskisi kadar güçlü değildir.

Uzun yıllardır Fatih'te oturan ve ailesi Erzurum'dan İstanbul'a göç etmiş olan İrfan Bey Fatih'i bir "Araf" gibi anlatmaktadır. Ona göre Fatih'e ekonomik sermayesi zayıf olanlar yerleşir ve sermayesini arttırabilenler Fatih'i terk eder.

-Bana göre eski İstanbul'u temsil eden üç tane semt var. Biri Üsküdar, biri Fatih, biri de Eyüp. Fatih'te oturanlar bir değişim-dönüşüm yaşıyorlar. Nereden gelerseniz gelin, ister Balkanlardan, ister Anadolu'dan, ister Suriye'den. Fatih'in, toplumu ve insanıyla, bireyi şehirleştirme kültürü var. İnsanlar burada şehirleşiyorlar. Maddi durumları, refah seviyeleri yükseldikçe de buradan taşınyorlar. Burada Kürt, Türk, Arap veyahut Arnavut bunun çok önemi yok. Diyelim ki, 50 ile 70 arasında oturanlar. Balkanlardan gelen muhacirler veyahut eski İstanbullular. Anadolu'dan gelen köylüler, Karadenizliler de dâhil Fatih'e doğru yoğunlaşınca bunlar köylüler Fatih'i bastı dediler. Burada bunların kabalığından, köylülüğünden sıkıldılar. Fatih'te oturan elit kesimin hepsinin Erenköy, Bostancı civarında yazlıkları vardı. Bunların hepsi yazlıklarına taşınmaya başladılar. O zaman inşaat işi biraz daha artmaya başladı. Böylece Fatih'te oturan Sabahattin Zaim'ler, Vardar ailesi, yazarçizer ne varsa bunların hepsi buradan taşındılar. Malta Çarşısı'nın değişimi dönüşümü de Fatih'in demografisiyle ilgili bir şey. Diyelim ki; Siirtliler yoğunlaşınca bir Siirt pazarı oluşuyor, Karadenizliler yoğunlaşınca Malta Çarşısı'nda ciddi bir Karadeniz nüfusu oldu. Bunlar bütün Karadeniz ürünlerini satıyordu. Tereyağı devam ediyor. Onlar daha çoktular eskiden. Karadenizlilerin lokantaları var. Devam ediyor orada.

Üsküdar demografik olarak bu kadar değişmez. Eyüp de böyledir. Eyüp'te de çok değişim yaşanmaz. Ama Fatih sürekli insan doldurup, insan boşaltan bir semt. Boşaltırken de belli ekonomik refah ve kültür seviyesini arttırır. Diyelim ki; burada 90'la 2000 arasında oturan arkadaşlarımızın hepsi Refah Partisi'nin Belediye'ye gelmesiyle bir refah seviyesine ulaştılar. Bu refah seviyesiyle beraber Başakşehir diye bir yer yapıldı. Hilalşehir diye bir yer yapıldı. Ve bu arkadaşlar Fatih'ten taşınmaya başladılar. Niye? Hepsinin kendine göre sebepleri vardı. Çocukların oynayacağı bir park yoktu. Araba park sorunu vardı. Ulaşım sorunu vardı. Gerekli ya da gereksiz. Önemli veya önemsiz. Bu şekilde değişiyor. Daha öncesinde Lazlar var. Bu Türkler buradan gidince dağılınca bu defa Kürtler geldi. Suriyelilerin bir öncesi Kürtlerdir. Kürtler de bu değişimi dönüşümü yaşadılar. Bunlar da Fatih'te oturarak parayı kazandılar. Fatih'in bir de böyle ekonomik refah seviyesini yükselten tarafı var. Çünkü, bu semt çarşısıyla, pazarıyla, kapalı çarşısıyla imkanları olan bir yer. Bunların hepsi Malta Çarşısı'nı değiştiren, dönüştüren şeyler oldu. Şimdi yeni gelen Araplar da bunu yaşıyorlar. İlk Anadolu'dan gelip de burada oturan eski İstanbulluları rahatsız eden taraf Araplarda da var. Bunlarda ne yaptılar? Buraya geldiler. Burada şehirleşmiş Kürtleri kaçırmaya başladılar. Bu Kürtler gelmeden önce de şehirleşmiş Türkler gitmişti. Kürtler geldi. Onlar da şehirleşti. Şimdi onlar da buradan yavaştan taşınyorlar. Şimdi Araplar yerleşiyor buraya. Araplar da artık şehirleşir mi, asimile olur mu, olmaz mı bilmiyorum? Fakat buradaki sorun şu; eskiden Araplardan önceki olan biten hepsinde Türk Kürt ayrımı yapılmazdı. Herkes birbirinden alışveriş yapıyordu. Fakat Araplarda şöyle bir sorun var. Tüm Araplar kendi dükkânlarından alışveriş yapıyor. Türklerde bunlardan alışveriş yapmıyorlar. Buradaki değişimi dönüşümü belki geciktirecek. Belki de olumsuzlaştıracak sebep bu.

Elbette Fatih tercihinde zenginlik dağılımı, ulaşım ve konut arzının yanında bambaşka bir durum vardır. O da enformel ağlar. 2009 yılındaki araştırmalarda dahi Fatih ilçesi tercih edilen bir konumdur. Burada ve tercih edilen diğer semtlerde daha önce göç edenlerle iş ve ev bulma konusunda hâlihazırda oluşmuş enformel bağlar söz konusudur. Ayrıca şehirdeki çeşitli üretim ve turizm merkezlerine yakın olan bu yerler gayri resmi ve vasıf gerektirmeyen çok sayıda iş olanağı sunmaktadır. Topluluklar arasındaki bu ağlar şehirde hayatta kalma açısından önemlidir (İçduygu, 2012, s. 82).

4.2.2. Enformal Ağlar ve Modernite

Geçici Koruma Yönetmeliği'nin 22. Maddesine göre; geçici koruma kapsamındaki yabancılara Türkiye'deki yasal ve sosyal işlerini yürütmeleri için geçici koruma kimlik belgesi verilmektedir. Yönetmelikte, kimlik belgesine sahip olan kişilere sağlık, eğitim ve iş piyasasına erişim gibi temel haklar ile sosyal yardımın sağlanacağı belirtilmektedir. Türkiye'de bulunan Suriyelilerin çok küçük bir kısmı geçici barınma merkezlerinde barınmakta, geriye kalanlar ise kamp dışında yaşamaktadır (Şimşek, 2019, s. 2). “Yerinden edilmiş kişiler ve mülteciler yaşama yeniden tutunmak için giderek daha muhtemel olarak kamplardan daha çok kentleri tercih etmektedirler (Jacobsen'den Akt. Sunata, 2020, s. 3).” “Kamp dışında yaşayan mültecilere barınma hakkı sağlanmamaktadır. Kalacakları konutları kendi imkânlarıyla temin etmek zorunda kalan mülteciler maddi yetersizlikler nedeniyle kötü şartlarda, yetersiz koşullarda yaşamak zorunda kalmaktadır (Şimşek, 2019, s. 2).”

Erdoğan, Türkiye'deki Suriyeli mülteciler için ‘kent mültecileri’ kavramını kullanmaktadır. Ona göre 2013 yılından sonra mültecilerin büyük bölümü kentlere dağılmıştır; “Ağustos 2019 itibarıyla Türkiye'de bulunan 3,6 milyonu aşan Suriyelinin sadece yüzde 1,8'i (67 bin) 5 ilde bulunan 7 kampta (Hatay (3), Kilis (1), Adana (1), Kahramanmaraş (1), Osmaniye (1) bulunmaktadır. Kamplarda yaşayanların sayısındaki düşüş her geçen gün devam etmektedir. Muhtemelen 2020'de kamplarda kalanların sayısı %1'in altına düşecektir. Yani Suriyeliler Türkiye'nin neredeyse tamamına yayılmış biçimde kent mültecileri olarak kamplar dışında yaşamaktadırlar (2019, s. 4).” Erdoğan, Türkiye'nin Suriyeliler için bir yerleştirme planlaması yapmamış olduğunu belirtmektedir. Ona göre 2013 sonundan itibaren kamplardaki kapasite dolunca,

Suriyelilerin istedikleri yere yerleşmelerine izin verilmiştir (2019, s. 7). Bu dağılma sürecinde ise yerleşme tercihleri Suriyelilerin sahip oldukları sermayelerine göre gerçekleşmiştir.

“Suriyeliler, beklenene göre kendilerine destek olacak yakınlarının olduğu ve çalışabilecekleri yerlere dağılmışlardır. Türk Hükümetinin savaşın kısa süreceği ve sığınmacıların geriye döneceğine dair inancı, bu tür bir kendiliğinden dağılımın gerçekleşmesine neden olmuştur. Bu “doğal” ve kendi içinde son derece “liberal” yerleşim süreci, bölgeler, iller, ilçeler ve hatta semtler-mahalleler arasında olağanüstü dengesiz bir dağılıma neden olmuştur. Örneğin İstanbul’da 39 ilçe arasında bile çok farklı sayılar söz konusudur. Bu durum Gaziantep, Hatay, Şanlıurfa için de geçerlidir. Sınır bölgesinde bazı ilçe, belde ve köylerde Suriyeli sayısı T.C. Vatandaşlarının sayısını aşmıştır (Erdoğan, 2019, s.7).”

TEPAV’ın nitel saha araştırmasına göre; Fatih ilçesinin muhafazakâr yapısı, eş-dost-akraba çevrelerinin tavsiyesi ve Suriye’ye benzemesi, Suriyelilerin ilçeyi tercih etmedeki en önemli nedenleri arasındadır. Yine TEPAV’ın Fatih ilçesinde yapılan alan araştırması kapsamında görüşme gerçekleştirilen Suriyelilerin tamamı geçici koruma belgesine sahip olduklarını vurgulamışlar ve 2012-2013 yılları aralığında İstanbul’a geldiklerini belirtmişlerdir. Görüşme gerçekleştirilen 30 Suriyeli, Gaziantep ve Kilis illerinden Türkiye’ye giriş yaptıklarını, bu illerde kısa bir süre yaşadıkları sonra Fatih ilçesine geldiklerini ifade etmişlerdir. Görüşülenlere Fatih ilçesini tercih etme nedenleri sorulduğunda, neredeyse tamamının, eş-dost-akraba çevrelerinin tavsiyeleri, ilçenin muhafazakar yapısı ve ilçenin Suriye’ye benzemesi nedeniyle Fatih ilçesinde; İstanbul’un eğitim ve iş olanaklarının geniş olması nedeniyle de İstanbul’da yaşamayı tercih ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır (Kavas, Avşar vd., 2019, s. 55).

Aşağıda (Şekil 10) en çok tercih edilen dört ilçe üzerinden oluşturulan tabloya bakıldığında Suriyeli sığınmacıların vasıflarına uygun iş olanağı ve mesken üzerinden buraları tercih ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre Suriyelilerin en yoğun yaşadıkları ilçelerde Fatih dördüncü sırada, Suriyelilerin oranının en yüksek olduğu ilçeler arasından Fatih ikinci sırada yer almaktadır.

İstanbul'da Geçici Koruma Kapsamında Suriyelilerin en yoğun yaşadıkları ilk 4 ilçe (TEPAV Tablosu)

İlçeler	Suriyeli (GK) Kişi Sayısı	Suriyeli GK Sıralama	Gelişmişlik Sıralaması
Küçükçekmece	38.278	1	27
Bağcılar	37.643	2	37
Sultangazi	31.426	3	38
Fatih	30.747	4	15

İstanbul'da Geçici Koruma Kapsamında Suriyelilerin nüfusa oranla en yüksek olduğu ilk 4 ilçe (TEPAV Tbl.)

İlçeler	Suriyeli GK'nın Oranı	Oransal Sıralama	Gelişmişlik Sıralaması
Zeytinburnu	%8,77	1	25
Fatih	%7,04	2	15
Sultanbeyli	%6,83	3	39
Arnavutköy	%6,59	4	17

Şekil10 Suriyelilerin İstanbul'daki nüfus oranları (Kavas, Avşar vd., 2019, s. 39-40)

Eş, dost ve akraba gibi mikro yapıların tavsiyesi göç ve yerleşme sorunlarıyla başa çıkmak için göçmenler tarafından geliştirilen enformel toplumsal ağlara gönderme yapmaktadır. Göç kuramlarında da belirtildiği gibi enformel ağlar kişisel ilişkileri, aile ve ev kalıplarını, arkadaş ve cemaat bağlarını, sosyal ve ekonomik konularda karşılıklı yardımlaşmayı kapsar. Bu tür bağlantılar Bourdieu'nün 'sosyal sermaye' kavramıyla açıklanabilmektedir. Yılmaz'ın Mazlum-Der adına hazırladığı Suriyeli Mülteciler raporuna göre; Suriyeli sığınmacıların şehirlerde görünür olmaya başladığı 2013 yılında dahi enformel ağlara rastlanmaktadır.

“Küçükpazar* semtinde kalanların neredeyse tamamı Kürt mültecilerden oluşmaktadır. Bu grup, mülteciler arasında en kalabalık ve yoksul grubu oluşturmaktadır. Buraya yığılmalarının sebebini, “İlk gelenler buraya geldi, daha sonra gelenler de hep buraya gelmeye devam etti.” şeklinde açıklamaktadırlar. Bu semtte olmalarının asıl nedeni olarak ise, maddi durumlarının kötü olması, ikinci bir nedeni olarak ise dil sorunu; yani Türkçe bilmedikleri için başka semtlere taşınmaya cesaret edemedikleri şeklinde ifade etmektedirler. Küçükpazar'da yaklaşık 140-150 civarında aile (700-800 kişi) olup çoğu birbirini tanımakta veya irtibatları bulunmaktadır (2013, s. 10).”

Keyder, köyden kente göç edenlerin enformel ağlarla iş bulmasının enformel sektörü (kayıt dışı ekonomiyi) büyüttüğünü belirtir. Bu da modern sektöre yabancılaşmayı güçlendirmektedir. Köyden gelen göçmenler kendi politikalarını, kendi yaşam dünyalarını, kendi kamusal mekânlarını oluşturdukça, bu yeni yaratılan biçimlerle doğma büyüme İstanbulluların modern olarak kabul ettiği şeyler arasındaki

* Küçükpazar Fatih ilçesine bağlıdır.

bağdaşmazlık yaygın bir tartışma konusu haline gelmektedir (2013, s. 180). İstanbul’da köyden kente göç için saptanan enformel ağ tespitleri Suriyeli göçmenler için de söz konusudur.

Modern kabul edilen şeyler aslında günümüze kadar gelen modernite tartışmalarını akla getirmektedir. Suriyelilerin görünürlüğünün artması ve kalıcılıklarının anlaşılmasıyla beraber modernlik tartışmaları yeniden başlamıştır. Hatta dün modern olmamakla itham edilenler bugün Suriyelileri modern olmamakla itham etmektedir. Modernleşme kendine başkalarının yaşamına karışmayı hak olarak görmektedir. Farklılığı ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır (Bauman, 2003, s. 148). Bu çerçevede kente gelenlerin modern olma ya da ol(a)mama durumu kent yaşamının önemli sorunlarından. Bauman’a göre modernlik durmanın imkânsızlığıdır. Modern olmak hareket halinde olmaktır. Böyle bir dünyada bütün sakinler bir yere yerleşmek için dolaşan göçebelere. İlla ki yerleşilecek misafirperver bir yer vardır. Olmak zorundadır (2000, s. 100). Göçmen için söz konusu misafirperver yerler genellikle gettolaşmış ya da gettolaşma yolunda ilerleyen yerlerdir. Yerleşikler için de önemli olan paradoksal bir şekilde Simmel’in söylediği (2003, s. 85-102) “mesafelilik”tir. Mesafelilik fakir mahallelerde değil zengin semtlerde ve sitelerde daha rahat yaşanabilmektedir. “Bu mesafe, bireye, başka koşullarda benzeri olmayan türde ve miktarda kişisel özgürlük sağlar (Simmel, 2003, s. 94).”

İstanbul’da -getto denilemese de- birbirine benzeyen insanların bir arada yaşadığı birçok ilçe ve semt vardır. Buralara herkes istediği zaman girip çıkabilmektedir. Hatta kendi içinde homojen görülen birçok yer, ulaşım olanaklarının artması sonucu (metro, metrobüs, marmaray vb. ile), değişime uğramaktadır. Yüksek rant yaratan yerler de devlet eliyle değişmektedir. Fatih ilçesindeki Sulukule buna en uygun örnektir. “Sulukule kentsel dönüşüm projesi halkın ne düşündüğü umursanmadan, kentin mevcut dokusu dikkate alınmadan, rantın ve kültür yok etmenin ön planda olduğu bir çalışmadır (Dora, 2020, s. 348).” Modernleşme durmayı bilmez. Sürekli bir değişim ister. Berman’ın söylediği gibi; “Dünyanın en gelişmiş bölgelerinde bile tüm bireyler, gruplar ve topluluklar sürekli olarak kendilerini yeniden inşaya zorlanıyorlar; bir an durdular mı, ne olursa olsunlar, süpürülüp atılırlar (2004, s. 114).” Böylece bugün modern olan yarın çağdışı görünebilir. İstanbul modernleşmesinde de olduğu gibi.

İstanbul'un modernlik serüveni kendine has ve enformel ağların etkili olduğu bir serüvendir. Bu noktada kentin kendine ait dinamikleri olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bu dinamikler göz ardı edildiğinde kuralsızlıklar ve tedirginlikler ortaya çıkmaktadır. Belirli normlara göre yaşayan insanlar bu normların hızlıca bozulması sebebiyle ekonomik, kültürel, siyasal ve mekânsal alanlarda tedirginleşebilmektedir. İşte bu tedirginlikler söylemlerle ve davranışlarla hoşgörü ve dayanışmaya dönüşebilirken yine söylemlerle ve davranışlarla nefrete dönüşebilmektedir. Aşağıda göç ve sebep olduğu toplumsal tedirginlikler tartışılacaktır.

V. BÖLÜM

5. KENT DİNAMİKLERİ ÇERÇEVESİNDE GÖÇÜN ORTAYA ÇIKARDIĞI TEDİRGİNLİKLER

*“Onlar gibi olmaya gayret
edebilirsiniz, ama onları kendinize
benzetmeye kalkmayın.”
(Halil Cibran-Ermiş)*

5.1. TOPLUMSAL ETKİNLİK

Weber’in deyişiyle; etkinlik, özellikle toplumsal etkinlik, daha da özel olarak toplumsal ilişki, ona katılanlar tarafından, yasal bir düzenin varlığı tasarımına göre yönlendirilir. İşlerin gerçekten de böyle yürümesi *olasılığına*, söz konusu düzenin geçerliliği denilir (Weber, 1995, s. 56). “Olasılık” koskoca bir düzeni içinde barındırmaktadır. Douglas’ın belirttiği gibi doğru şeyler doğru yerde olursa düzen de olmaktadır. (Akt. Bauman, 2011, s. 181) Bauman ise neyin nerede bulunma hakkı olduğunu ve neyin yersiz olduğunu saptayanın sınır olduğunu belirtir (2011, s. 181).

“Banyo gereçleri mutfaktan, yatak odasına ait şeyler oturma odasından, sokaktaki şeyler ev içinden uzak tutulmalıdır. Yağda yumurta kahvaltı tabağında iştah açıcı görünebilir ama yastığınızın üzerinde asla. Cilalanıp parlatılmış ayakkabılar göze güzel görünür ama yemek masasında değil. Yerinde olmayan şeyler pis sayılır. Pislik oldukları için süpürülmeli, kaldırılmalı, yok edilmeli ya da ait oldukları yere götürülmelidirler; tabii öyle bir yer varsa (öyle bir yerin her zaman bulunamayacağını tüm evsizler ve mülteciler doğrulayacaktır). İstenmeyen ortadan kaldırılmasına ‘temizlik’ diyoruz. Tabakları dolap raflarına kaldırırken, yerleri süpürürken, sofrayı kurup yatakları toplarken düzenin korunması ya da sağlanması için uğraşıyoruz (2011, s. 181).”

Göç yönergeleri/yönetmelikler belirli bir düzeni sağlamak ve sınırları belirlemek amacıyla çıkarılmaktadır. Ancak Weber ‘toplumsal etkinliğin’* yalnızca ‘yönetmelikler’e göre yürümeyeceğini söylemektedir. Yönetmelikler çıkmış olsa dahi onların uygulanması toplumsal yapının durumuyla bağlantılıdır. Bourdieu’nün Weber’den aktardığı gibi; “Toplumsal eyleyciler, ancak kurala uymaktaki çıkarları,

* Toplumsal etkinlik; bireyin öznel bir anlam yükleyerek (ister dışı vursun isterse iç dünyasında kalsın) yaptığı her türlü insan davranışdır (Topuzkanamış, 2013, s. 254).

uymamaktakinden daha büyük olursa kurala uyarlar (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s.103).” Aymaz da Bourdieu’den hareketle “Her alan, özgül bir çıkar biçimini, dolayısıyla, özgül bir *illusio*’yu harekete geçirir (2007, s. 121)” demektedir. Açıkça belirtmek gerekirse toplumsal yapının durumu ve çıkarlar, toplumu ve yöneticileri oyunun içinde kalabilmek için kuralsızlıklara götürebilmektedir. Bu kuralsızlıklar zamanla yerleşik hale gelip oyunun kuralı haline gelebilmektedir. Böylece alan içinde sınırları belirlenmiş yeni bir düzen(sizlik) oluşmaktadır.

Türkiye’de özellikle göç sürecinin yürütülmesi yönergelere rağmen zaman zaman kuralsızlıklar üzerinden işlemiştir. Bu da düzenin geçerliliğini zedelerken göçmenlerin hareket alanını rahatlatmıştır. Kurallara dönmek istendiğinde de bazı uygulamalar için geç kalındığı görülmüştür. Bu durum yöneticileri zor durumda bırakırken, Suriyeli göçmenleri ve toplumu tedirgin olma haline sokmuştur. Bu tedirginlikler kendini kültürel, ekonomik, siyasal ve sosyal alanda göstermektedir. Bu tez çalışmasında “tedirginlik” sıradan, eşitliksiz bir yaşam süren insanın doğal reaksiyonu olarak kabul edilmektedir. Bauman tedirginlikleri toplumsal eşitsizliklerle bağdaştırmaktadır. Ona göre toplumsal huzursuzluklar, kentlerdeki çalkantılar, suç, şiddet, terör bütün bunlar toplumun güvenliği adına kötüye işaret. Ancak bunlar adeta eski sosyal sorunlara eklenen yenilerinin, zaten derin olan eşitsizlikleri daha da derinleştiren gelişmelerin ateşlediği toplumsal huzursuzlukların çarpıcı ve yoğunlaşmış fevranları, dışa yansımalarıdır (2011, s. 96). Bauman için “...artan eşitsizliğin arkasında bıraktığı bambaşka bir zarar daha var: ahlaki yozlaşma, etik körlük ve duyarsızlık, insani acılara ve insanın insana ettiği gündelik zulme alışma -azar azar ama insafsızca, hayatı anlamlı, birlikte yaşamayı mümkün ve zevkli kılan değerlerin, yavaş yavaş ve yeraltından fark edilmeksizin ve karşı çıkılmaksızın erozyona uğramasına alışma (2011, s. 96).” Bu sebeplerle tedirginliklerin üzerinde durmak önemlidir. Çünkü tedirginlik hoşgörüyü, dayanışmaya, yardımlaşmaya evirilebileceği gibi hoşgörüsüzlüğe, nefrete, ırkçılığa da evirilebilir. Eco herhangi bir öğretiyeye dayanmayan ve ilkel itkilere dayalı hoşgörüsüzlüğü en tehlikeli hoşgörüsüzlük olarak nitelemektedir. Bunların rasyonel argümanlarla eleştirilmesi ve frenlenmesi olanaksızdır (1998, s. 97). Eco’ya göre, “...en korkunç hoşgörüsüzlük, farklılığın ilk kurbanları olan yoksullarınkidir (1998, s. 98).” Bauman’ın deyişiyle de bu kesim varoluşsal eşitsizliğin

kurbanlarıdır. Saygısız davranılmış, değersiz görülmüş ve bu anlamda önemli derecede insanlıktan çıkarılarak aşağılanmış kesimlerden (2011, s. 95). Eco'nun çarpıcı tespitine göre; "...zenginler arasında ırkçılık yoktur. Zenginler olsa olsa ırkçılık öğretilerini üretmişlerdir; oysa yoksullar ırkçılığın çok daha tehlikeli olan uygulamasını üretirler (1998, s. 98)." Bu noktada entelektüeller yabancı hoşgörüsüzlükle savaşmamaktadır. Eco düşünceden yoksun katıksız hayvanilik karşısında düşüncenin silahsız kalacağını söyler. Ama öğretisel hoşgörüsüzlükle savaşıldığında da geç kalındığını vurgulamaktadır. Çünkü hoşgörüsüzlük bir öğreti haline gelmiştir. Bu sebeple de savaşmak için çok geçtir. Bu savaşı yapmak zorunda kalanlar da onun ilk kurbanları olacaktır. Eco yetişkinlere hoşgörüyü öğretmenin vakit kaybı olduğunu belirtmektedir. Ona göre yabancı hoşgörüsüzlükle daha en baştan, en küçük yaşlardan başlayan sürekli bir eğitimle, bu hoşgörüsüzlük bir kitapta yazıya dökülmeden, fazlaca yoğun ve katı bir davranış kabuğu haline gelmeden savaşılmalıdır (1998, s. 98).

Bauman, Eco'nun görüşlerinin üstüne hoşgörüsüzlüğün kökeninin ve kaynağının "bilinmeyene karşı korku" olduğunu belirtir (2017, s. 35). Canetti "İnsanı, bilinmeyen dokunuşundan daha çok korkutan hiçbir şey yoktur. İnsan kendisine değen şeyi görmek ve tanımak, hiç değilse sınıflandırmak ister. Yabancı herhangi bir şeyle fiziksel temastan her zaman kaçınma eğilimindedir... İnsanların etraflarında yarattıkları bütün mesafelerin nedeni bu korkudur (2003, s. 15)." der. Bauman bilinmeyen en önemli temsilcileri olarak yabancılar ve ötekileri göstermektedir. Ona göre yabancı tanımlı gereği yeterince bilinmeyen, az anlaşılan, davranışları ve hareketlere karşı verecekleri tepkiler önceden kestirilemeyenlerdir. Onlar hemen yakındadırlar ve görünürler. Pozisyonları tekinsiz bir biçimde eski haritalar içinde "buralarda aslan var" uyarısıyla işaretlenen bölgeleri anımsatmaktadır. Temel sorun ise, bu kötücül, esrarengiz ve korkutucu yaratıklar, göçmen kılığındaki aslanlardır. Bu aslanlar artık kendi uzak diyarlarını terk edip gizlice komşu araziye yerleşmiş durumdadırlar (2017, s. 35-36). "O haritaların çizildiği zamanlarda yaşayanlar, gözlerini açık tutup bahsedilen yaşam alanlarından uzak durarak, bu basit manevrayla başlarını beladan uzak tutabiliyorlardı; ama böyle bir seçenek kalmadı artık. 'Yaratıklar' artık kapımızda ve her sokağa çıktığımızda onlarla karşılaşmak zorundayız (Bauman, 2017, s. 36)."

Bauman, Ezop'un Tavşanlar ve Fareler* masalına gönderme yaparak hoşgörüsüzlüğün sebeplerini bir adım öteye taşımaktadır;

“Dibe vurduklarından şüphelenen toplum dışına itilmiş kişiler için, kendilerinin itildiği dibin de altı olduğunun keşfi, ruhu koruyan, onlara yeniden insan onuru kazandıran ve öz-saygılarından geriye kalan ne varsa kurtaran bir olay. Sadece pratikte değil hukuk önünde de insan haklarından yoksun evsiz göçmenlerin gelişi böylesi bir olay için (ender) bir şans yaratıyor. Bu durum, yakın tarihli kitlesel göçle yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve milliyetçiliğin şoven bir türünün çakışmasını açıklamaya kadar varıyor. Aynı zamanda yabancı düşmanı, ırkçı, şoven partilerin ve hareketlerin ve onların aşırı milliyetçi liderlerinin benzersiz olduğu kadar hayret de veren başarısını açıklıyor (2018, s.17).”

Tüm bunları somutlaştırabilmek için temele inmek yani tedirginlikler üzerinde durmak gerekmektedir. Toplumsal tedirginliğin bileşenleri olan kültürel, ekonomik, siyasi, söylemsel ve mekânsal tedirginlikler doğru anlaşıldığı takdirde tedirginliklerin ırkçılığa evrilmesi engellenebilir. Mekânsal dönüşümün ortasında olan Malta Çarşısı tedirginliklerin görünebilir olduğu bir alandır. Fatih'in tam göbeğinde olan tarihi çarşının içerisindeki mekânların azımsanmayacak bir bölümü dönüşmüştür. Suriyeli göçmen girişimciler bölgenin talebini de görerek lokanta, aktar, tatlıcı, kahveci, parfümeri gibi mekânlar açmaktadır. Böylece göçle yok olan sermayeleri ve değişen habitusları yeniden oluşmaktadır. Bu dönüşüm yerli esnafta ve onların müşterilerinde tedirginlik yaratırken bu tedirginlikler medya ve siyasetçiler üzerinden bazen nefret söylemine taşınabilmektedir. Nefret söylemi de çarşı esnafı içinde hiç kimseyle arası bozuk olmayan ve Malta Çarşısı'nda olmaktan mutlu olan Suriyelilerde tedirginlik yaratabilmektedir. Aşağıda, farklı tedirginlikler üzerinden var olan durum gösterilmeye çalışılacaktır.

*Bauman'ın *Kapımızdaki Yabancılar* adlı kitabında geçen masalda tavşanlardan kaçanların kurbağa sürüsü olduğu yazılmasına rağmen masalın ismi “Tavşanlar ve Fareler” olarak çevrilmiştir (2018, s. 16). Masal Türkçede “Kim Korkar Tavşan”dan başlığıyla da bulunmaktadır. Masalda korkak tavşanların kendilerinden korkan kurbağaları görünce sevinmeleri (Bauman'ın deyişiyle öz-saygılarının geri gelmesi) anlatılmaktadır. Masalın sonunda ihtiyar bir tavşan dostlarına şu şekilde seslenmektedir; “Bakin, şu koca dünyada bizden korkanlar da varmış (Yay. Haz. Yüksel, 2017, s. 22).”

5.2. TEDİRGİNLİK KAVRAMI ÜZERİNE

Bu tezde tedirginlik, Türk Dil Kurumu (TDK) sözlüğü temel alınarak tedirgin olma durumu anlamında kullanılmaktadır. Tedirgin ise TDK'ye göre rahatı, huzuru kaçmış, bizar anlamındadır. Tedirginlik anksiyete manasında kullanılmamaktadır. Anksiyete kaygı ile daha yakın anlamdadır. Kültürel anksiyete kavramı ise özellikle azınlıkların kültürlerinin kaybolacağına duydukları kaygıyı dile getirir. Bu tezde kullanılan kültürel tedirginlik kavramı ile kültürel anksiyete (cultural anxiety) kavramı aynı anlamda değildir. Tedirginlik sıradan insanın doğal reaksiyonu olarak görülmektedir. Bir hastalık ya da kültürün kaybolacağına dair duyulan kaygı olarak düşünülmemektedir.

İnsanlar genellikle kendisine benzemeyenlerden tedirgin olurlar. Vassaf'ın deyişiyle “Bize benzemeyenler bizi tedirgin eder. Onlarla iletişim kurmak istemediğimiz gibi, bunu nasıl yapacağımızı bile bilemeyiz (1997, s. 40).” Bu bilememe durumu ikileme sebep olur. Tedirginliğin içinde saklanan ikilemin, olumlu ya da olumsuz dönüşümü manipülasyona açıktır. Tedirginlik düşmanlık sınırına kadar çekilebileceği gibi hoşgörü ve dayanışmaya da dönüşebilir. Aşağıda kültürel, ekonomik, söylemsel (siyasal ve medya) ve mekânsal tedirginlikler üzerinden hoşgörü ve dayanışmanın gerekliliğine dönülecektir.

5.2.1. Kültürel Tedirginlik

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye’de Suriyeli göçmenlere ilk üç yıl misafir gözüyle bakılmıştır. Bu dönem göçmenlerin geri döneceği inancı hâkimdir. Ortadoğu’daki tüm diktatörler birer birer devrilirken Esad’ın da devrilmesi beklenmektedir. Esad devrilince sığınmacılar geri gidecektir. Fakat yıllar içerisinde Esad’ın devrilmeyişi ve IŞİD terör örgütünün artan katliamları Suriye’den gelen göçü arttırmıştır. Erdoğan, 2014 yılına kadar sadece Esad rejiminin baskılarından kaçan ‘Sünni Arapların’ ulaşmak istediği Türkiye’ye 2014’ten itibaren IŞİD’den kaçan Kürt, Nusayri, Ezidi ve diğer gruplar da sığınmaya başlamıştır. Sadece Kobani’den (18-24 Eylül 2014 tarihlerinde) IŞİD saldırılarından kaçan 180 bin civarında sığınmacı kabul edilmiştir (2015, s. 317-318), demektedir. Erdoğan’a göre bu durum; “Türkiye’deki

Suriyelilerin etnik-mezhepsel-dinsel heterojenliğini arttırmış, aynı zamanda Türkiye'nin 'açık kapı' politikasının sadece Sünni Araplara yönelik bir politika değil, ilkesel bir duruş olduğunu ortaya çıkarmıştır (2015, s. 317).” Tüm bu gelişmeler kamplarda başlayan göç sürecinin şehirlere yayılmasına sebep olmuştur. Bu da bazı şehirlerde yoğunluk yaratmıştır. İstanbul gibi metropollerde de ilçeden ilçeye göçmen yoğunluğunda büyük farklılıklar oluşmuştur. Sığınmacılar kabul gördükleri ilçeleri ya da mahalleleri tercih etmiştir. Böylece buralarda hayat kurmaya başlamıştır. Herkes dönmelerini beklerken onlar iş bulmuş ya da iş kurmuş kayıtlı kayıtsız çalışmaya başlamıştır. Fakat bu sürede Suriyelilerin dönmeyecekleri anlaşıncı ve görünürlükleri arttıkça tedirginlikler baş göstermiştir. Bu tedirginliklerin en ağır basanı kültürelidir. Türkiye'nin batısı özellikle İstanbullular Suriyelileri tanımamaktadır. Geçmiş tecrübelerle dayalı ve tüm Arapları aynı gören bazı önyargıları vardır. Bunların dışında Suriyeliler yabancıdır.

Suriyeli sığınmacılar da ilk geldiklerinde döneceklerini düşünüyorlardı. Onlar da zaman içinde dönemeyeceklerini anlayınca tedirgin olmaya başladılar. Bu tedirginlik 2015 yılında oldukça artmıştır. Yaşamaları gerekiyordu. Bunun için de çalışmaları lazımdı. Kamplarda daha fazla kalamazlardı. İş bulabilecekleri ve kabul gördükleri şehirlere dağıldılar. Bu şehirlerin başında İstanbul vardı. İki tarafta birbirini tanımıyor ve tedirgindi. Senneth (2010, s. 76) “...yabancılardan oluşan seyirci sorunu tiyatrodaki seyirci sorunu ile aynıdır: Sizi tanımayanların size inanmalarını nasıl sağlayabilirsiniz?” der. Maalouf göçmenlerin ilk tepkisinin açık etmemek, göze batmamak olduğunu söyler. Ona göre; göçmenlerin çoğunun gizli düşü kendilerinin o ülkenin evladı olarak kabul edilmesidir. Göçmenlerin ilk baştaki eğilimleri ev sahiplerini taklit etmek olur. Bunu çoğu zaman başaramasalar bile başardıkları da olur. Aksanları bozuktur, renk tonları uygun değildir, gerekli isim, soyadı ve belgelere de sahip değildirler (2000, s. 36). Burada parantez açmak gerekmektedir. Suriyeli göçmenlerin isim ve soy isimleri ile ten renkleri çoğu zaman Türkiye'yle oldukça uyumludur. Ancak Suriyeliler başlangıçta göçmen olarak değil sığınmacı olarak gelmiştir. Döneceğini düşünen bir toplumdan uyum beklenemezdi. Hatta ilk zamanlarda Suriyeli çocuklara okullarda Türkçe değil ana dilleri olan Arapça okuma yazma öğretilmekteydi. Suriyelilerin dön(e)meyeceği anlaşıncı çocuklar Türk okullarına kabul edilmeye başlanmıştır.

Özellikle 2015 yılı Suriyelilerin ülkelerine dönemeyeceklerini anladıkları yıldır. O sene birçok Suriyeli Türkiye üzerinden Avrupa'ya gitmek için kaçak yollar denemiştir. Bunların birçoğu da trajediyle sonuçlanmıştır.

Türkiye'de kalan milyonlarca Suriyeli de geçici koruma statüsü almıştır. Kayıtlı oldukları illerde çalışma izni verilmeye başlanmıştır. Ancak, ilk dönemlerinden beri Suriyelilerin kayıt dışı çalıştırılma oranı yüksektir. Bu da Türkiye'de zaten var olan kayıt dışı ekonomiyi coşturmaktadır. Suriyeliler çok düşük ücretlerle ağır işler yapmaktadır. Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları semtlerde de fırsatçı ev sahipleri kiralari yükseltmektedir. Kiralar yükselince de yoksul Suriyeliler bir evde birkaç aile yaşamak zorunda kalmaktadır. Bu da birçok şikâyetle sebep olmaktadır. Karpat iç göçlerle beraber İstanbul'da gecekonduların yerleşimlerinin kurulmasının sebeplerini tartışırken şöyle bir cümle kurar; “Böyle bir eylemi harekete geçiren yakın neden ev yokluğuyla birleşen yüksek kiralardır (2016, s. 51) .” Bu cümleyi bugün birkaç aile birleşerek ev tutan yoksul Suriyeli sığınmacılar için de kurabiliriz.

Diğer tarafta da iş kuran Suriyeliler vardır. Bu göçmenlerin birçoğu ülkelerinden sermayeleriyle gelmiştir. Ekonomik sermayelerinin yanında kültürel sermayeleri de güçlüdür. Birçoğu en az lise mezunudur. Arapça dışında İngilizce bilmektedir. Kendi deyimleriyle “ticarete yetecek kadar” da Türkçe öğrenmişlerdir. Çok büyük ekonomik sermayeleri yoktur. Ama esnafılık yapacak kadarına sahiptirler. Sosyal sermayeleri sayesinde de kahveci, tatlıcı, lokanta, aktar gibi dükkânlar açarak hayatlarını yeniden kurmaya çalışmaktadırlar. Başlangıçta ekonomik, kültürel ya da sosyal sermayeleri simgesel sermayelerine katkı sağlamaz. Zamanla Suriyeli olmak *simgesel sermayeye* dönüşmüştür. Bunun sebebi, mülakatlardan ziyade gözlemlerimizden anlaşıldığı üzere, Suriyelilerin Malta Çarşısı'nı kendi kamusal mekânları gibi görmeleridir. Tez çalışması kapsamında görüştüğümüz Malta Çarşısı'nda esnafılık yapan Suriyeliler özellikle Fatih'te olmaktan dolayı mutludur. Hemen hepsi her fırsatta Türklerle benzerliklerinden bahsederken Türklerin çoğu da Suriyelilerle benzeşmezliklerinden bahsetmektedir. Bu benzeşmezlik durumu Maalouf'un deyişiyle göçmenlerin gururlarını ve meydan okuma isteklerini canlandırarak kendilerini olduklarından daha farklı göstermeye itebilir. Hatta

göçmenlerin daha ileri giderek buruklukları şiddetli tepkilere dönüşebilir (2000, s. 36). Dahası Türkler Suriyelilerin ötekisi olabilir. Örgütlü olmasa da zaman zaman bu tür tepkilere rastlanmaktadır. Kendisi de bir göçmen olan Maalouf'un uyum konusundaki yaklaşımı karşılıklılık üzerine kuruludur. Bunu da şu şekilde açıklar;

“İşte bu yaklaşım içinde önce “birilerine” şöyle demek isterdim: “Geldiğiniz ülkenin kültürüyle ne kadar yakınlaşırsanız, kendi kültürünüzü de ona o kadar yakınlaştırırsınız.”; sonra da “diğerlerine” şunları söyledim: “Bir göçmen kendi kültürünün saygı gördüğünü ne kadar hissederse, geldiği ülke kültürüne de o kadar açılacaktır... Ötekini eleştirme hakkı kazanılır, hak edilir. Birine karşı düşmanlık ya da küçümseme sergilediğinizde, dile getirilen haklı ya da haksız en küçük gözlem, onu sertleşmeye, içine kapanmaya itecek bir saldırı olarak değerlendirilecek ve yanlışlarını düzeltmeye güçlükle yöneltecektir; tersine, birine sadece görünüşte değil ama içten ve karşı taraftan da öyle algılanacak bir dostluk, sempati ve saygı gösterdiğinizde, onun eleştirilebilir gördüğünüz yanlışlarını eleştirmeye hak kazanırken, sizi dinlemesi için de biraz şansınız olabilir (2000, s. 38).”

Elbette bu karşılıklılık durumu doğru bir yaklaşımdır. Karşılıklılık kavramında bir zorlama yoktur. Fakat kent yaşamı her zaman dayatmacıdır. Kente yeni gelen yabancısıdır ve çoğunlukla yabancının düzel(til)mesi gereken yanları vardır. Kentin sahipleri ve kültürü kusursuzdur. Tez çalışmasının birinci bölümünde de belirtildiği gibi; kültür, diğer insanlardır. “Kendi yaşam tarzı insana basitçe insani gelir. Etnik, kendine has, sıra dışı olan diğer insanlarınkidir. Benzer bir şekilde, kendi görüşleri mantıklı diğerlerinininkiye aşırıdır (Eagleton, 2005, s. 37).” Diğerleri ise tedirgin olunan yabancılardır. Simmel'in deyişiyle yabancı; “...bugün gelip yarın giden gezgin gibi değil, bugün gelip yarın kalan adam gibidir — yani artık daha öteye gitmeyecek olsa da gelip gitme özgürlüğünü tam edinememiş potansiyel gezgin gibidir deyim yerindeyse. Belli bir mekân dairesi içinde — ya da sınırları mekânsal sınırlara benzeyen bir grup içinde— sabitlenmiştir, ama onun içindeki konumu temelde, en başta ona ait olmamasının ve ona baştan beri onun bir parçası olmayan, olamayacak nitelikler taşımasının etkisi altındadır (2009, s. 149).”

Toplumlar turist* olarak gelen yabancılar hariç toplum içine karışan ve görünür

*Bauman turistlerle aylakları ayırır. Turistlerin kendi gönülleriyle bir yerde kaldığını ve hareket ettiğini belirtir. Aylaklar ise, ne kadar kalmak isterlerse istesinler, bulundukları yerde çok fazla kal(a)mayacaklarını bilirler. Turistler yerel halkın kendileri için sunduğu eğlencenin son damlası da tükendiğinde yola çıkmaktadır. Aylaklar ise, yerel halkın sabrının tükendiği ve bunların yabancı varlıklarını çekemez oldukları an yola düşmektedir (2000, s. 129). Malta Çarşısı'na genellikle Fatih

olan yabancılara karşı önyargılarla doludur. Bu önyargılar bazen düşmanlığa da evirilebilmektedir. Yabancılar için oluşan önyargıları ve bu önyargıların düşmanlığa dönüşüm sebebini Bauman iç grup (biz)-dış grup (onlar) ayrımıyla açıklamaya çalışmaktadır. Ona göre bunlar birbirini tamamlayıcıdır (2002, s. 51). “‘Onların’ olan ‘bizim’ olmaz ve ‘onlar’ ‘biz’ değildir; ‘biz’ ve ‘onlar’ ancak birlikte, karşılıklı çatışma içinde anlaşılabilir (s. 51-52).” Bauman’a göre; önyargıyı yaratan genellikle karşı tarafın “düşmanlığına” ve “kötü niyetine” zorunlu bir yanıt olarak düşmanlık, kuşku ve saldırganlıktır. Önyargı düşman olarak görülenlerin erdeminin doğrudan reddi ve gerçek ya da hayali kusurlarının da abartılmasıdır. Düşmanlar entrikacıdır. Arkadaş canlısı maskesi taksalar da amansız düşmanlar olarak görülmektedir. Önyargı eğilimi de yeterli bir örnek değildir. Bazı insanlar dünyayı keskin ve uzlaşmaz zıtlara göre algılamaya ve kendilerinden farklı olan ya da görülen herkese derin bir kin beslemeye oldukça yatkındır. Bu tür yönelim ırkçı tutumlarda ve eylemlerde kısaca yabancı olan her şeye düşmanlık anlamına gelen zenofobi’de kendini göstermektedir. İç grubu dış gruptan gelen tehdide karşı kollama eğilimi, bildik ve alışıldık hayat koşullarında *ürkütücü bir değişikliğin yarattığı güvensizlik duygusuyla* çok yakından ilişkilidir. Belirsizlik arttıkça da tehlikeli ve bu yüzden de korkutucu görülmeye başlamaktadır. İnsanların o güne kadar hayatla baş etmek için verimli ve etkili olarak gördükleri yol, aniden az güvenilir hale gelmektedir. İnsanlar önceden baş ettiklerine inandıkları durumun kontrolünü kaybettikleri duygusuna kapılmaktadır. Bu yüzden de değişime kin duymaktadır. Güçlü bir biçimde bildik ve rahat tarzları yani eski tarzları savunma ihtiyacı duyulmaktadır (2002, s. 57-60).

“Sonuçta ortaya çıkan saldırganlık yeni gelenlere –eski tarzlar hala güvenle yerlerinde dururken mevcut olmayan ama şimdi ortalarda dolaşan kişilere– yöneltilir. Üstüne üstlük, yeni gelenler zaten farklıdır; onların kendi hayat tarzları vardır ve bu yüzden değişimin elle tutulur timsalidirler. İki kere iki nasıl dört ediyorsa aynı şekilde değişimden, eski güvenliğin yitip gitmesi, eski adetlerin gözden düşmesi, şimdiki durumun belirsizliği ve geleceğin getirebileceği felaketlerden bizatihi yeni gelenler sorumludur (Bauman, 2002, s. 60).”

Özellikle Türkiye’nin batısında Araplara yönelik kültürel önyargı fazladır.

Camii’ni ziyarete gelen Arap turistler uğramaktadır. Arap turistler memleketlerine götürmek için çok yüklü alışveriş yapmaktadır. Suriyeli göçmenlere hizmetin dışında, Araplara hizmet verebilmek için, işletmesinde Arapça bilen eleman çalıştıran esnaflar da vardır.

Önyargılar tarihten gelen söylemlerle desteklenmeye çalışılır. Sıralamak gerekirse bunlardan bazıları “bizi arkamızdan vurdular”, “Araplara güvenilmez”, “pis insanlar”, “temizlik nedir bilmezler”, “tembel millet” gibi söylemlerdir. İkinci’nin belirttiği gibi Arap nefretini besleyen birçok malzeme vardır. “Örneğin muhayyel bir Arap algısının da etkisiyle tüm Araplar siyahî zannedildiğinden siyah köpeklere Arap ismi takılır, anlaşılmayan bir durumu ifade etmek için “anladıysam Arap olayım” ifadesi kullanılır ve “Arap saçı” söylemi üzerinden Arap kadınları aşağılanır (2015, s. 50).” Tehlikesiz görünen ve günlük dilde meşrulaşan bu söylemler temelinde ırkçıdır. Geçmişten gelen ırkçı söylemlerin yarattığı (ön)yargılar, medyanın ve politikacıların dili ve diğer etkenler birleştiği zaman hiçbir şekilde Suriyelilerle karşılaşmamış ya da diyaloga girmemiş kitleleri bile etkileyebilmektedir. Çavdar, kültürel önyargıların ötesine giderek Suriyeli mültecilerin Türkiye’de gördüğü bazı muamelelerden hareketle, ideal(ist) misafirperverliğin tersine ortaya çıkan ırkçı söylemleri şu şekilde aktarmaktadır; “‘Bana mı sordular bu insanları buraya getirirken?’ ‘Sanki biz kendi yoksulumuza bakabiliyoruz da!’ ‘Burada savaş çıksa bizi kim alır?’ ‘Hem bu Araplar zamanında bize ihanet etmemişler miydi?’ ‘Pis bunlar, yıkanmıyorlar bile.’ ‘Hırsızlık arttı, dilenciler yol keser oldu.’ ‘Madem devlet açtı kapıları, devlet baksın.’ ‘Geldiklerinden beri iş bulamaz olduk, kiralar yükseldi.’ ‘Ben olsam ülkemi terk etmez kanımın son damlasına kadar savaşırdım.’ (2016, s. 33).” Tüm bu söylemler nefreti çağrışırsa da İSTANPOL’ün araştırmasına göre; Suriyelilere karşı öfke, acıma, endişe ve nefret duyguları içerisinde İstanbulluların en çok hissettiği duygu endişe en az hissettiği duygu ise nefret çıkmıştır (2020, s. 43). Ancak endişe duygusu süreç doğru yönetilmezse en sonunda nefrete de evirilebilir.

Çarşıda gıda üzerine esnafılık yapan Sami Bey Suriyelilere karşı müşterilerinin kültürel tedirginliğinin kendisini nasıl ekonomik kayba uğrattığını şu şekilde anlatmaktadır;

-Burada Suriyelinin olması bana negatif. Tereyağcılar için özellikle. Adam diyor ki, tereyağı nerede yenir? Malta Çarşısı. Hadi gidelim. Malta Çarşısı’na artık gelmiyor ki adam. Bizim tereyağlarımızın hepsi Trabzon’dan geliyor. Buradan hiç tereyağı gelmiyor. Adam Malta Çarşısı’na her hafta yağ geldiğini biliyordu. Ve geliyordu. Ama artık gelmiyor. Buranın 10 yıldır işletmecisi benim. Müşteri geliyor diyor ki, burası Suriye Çarşısı olmuş. Ben bir daha gelmem. Beylikdüzü’nden,

Büyükçekmece'den, Anadolu yakasından, Hisar'dan, Beykoz'dan gelen müşterilerim vardı. Ve toplu müşteri. Toptan alırlardı. Çuval çuval alırlardı. Hiçbiri yok. O yüzden biz çok mutsuzuz. Büyük maddi kayıp. Ben kiracıyım. Dükkân benim değil. Bugün bıraksalar giderim. Ne yapacak esnaf? Herkes kapatıp, gidecek. Türk kalmayacak çarşıda. Dükkân sahipleri de ancak cazip olursa kalır. Ya da kiraya verir.

Mülakattan da anlaşılacağı gibi mekân sahibinin tedirginliği ekonomikken müşterilerin tedirginliği kültürelidir. Hatta artık gelmeyen müşteriler tedirginlik aşamasını geçerek aynı yerde bulunmayı istememe aşamasına gelmiştir. Sami Bey de müşterileri gelmediği için Suriyeli esnafla aynı yerde bulunmaktan tedirginlik hatta öfke duymaktadır. Çarşıda bu örneğin tam tersine de rastlanabilmektedir. Örneğin; Künefecî Taha Bey şunları söylemektedir;

Türklerle ilişkimiz çok iyi. Ben dükkânı kapatsam bazı Türkler kızabilir. Niye kapattın, diyebilir. Çatalca'dan bile tatlı yemek için gelen var. Uzaktan geliyorlar. Zeytinburnu, Bayrampaşa'dan geliyorlar. Bir gün bir Türk müşteri geldi gece saat 12'de.

-Bitirdiniz mi dedi?

-Evet bitirdik dedik.

-Nereden geldiğimi biliyor musunuz? dedi.

-Zeytinburnu'ndan uzaktan geldim, dedi.

Biz işi düzgün yapıyoruz. O yüzden her zaman kuyruk var.

Bu örnek Erdoğan'ın gerçekleştirdiği Suriyeliler barometresinin sonuçlarına da ters düşmektedir (Şekil 11). Ama çarşıda bulunan künefecî tüm istatistikleri alt-üst edecek sayıda Türk müşteriye sahiptir. 2017 Suriyeliler barometresine göre Suriyelilerle gerçekleştirilen sosyal ilişki türleri içerisinde alışveriş yapmak ve iş ilişkisi kurmak maddelerinden alışveriş yapmak yüzde 26,5 iken 2019 yılında yüzde 19,6'ya inmiştir. Yine iş ilişkisi kurmak 2017 yılında yüzde 15,6 iken 2019 yılında yüzde 12,2'ye inmiştir. Aynı sorular Suriyelilere sorulduğunda da tam tersi sonuçlar alınmıştır. Çalışmanın gösterdiği sonuç şudur ki; Suriyelilerin topluma uyumu artarken (s. 155) Türklerin durumu kabullenme oranı azalmaktadır (s. 64).

Aşağıdaki sosyal ilişki türlerini Suriyelilerle bugüne kadar kurup kurmadığınızı lütfen belirtiniz? (%)	2017		2019		Bugüne kadar herhangi bir Türk vatandaşı ile aşağıdaki sosyal ilişkileriniz hiç oldu mu? (%)	2017		2019	
	E V E T	H A Y I R	E V E T	H A Y I R		E V E T	H A Y I R	E V E T	H A Y I R
Alışveriş Yapmak	26,5	72,7	19,6	79,9	Alışveriş Yapmak	72,9	26,6	74,8	24,6
İş İlişkisi Kurmak	15,6	82,8	12,2	87,3	İş İlişkisi Kurmak	65,6	33,9	68,1	31,2

Şekil 11 Suriyeliler ile Türkler arasındaki sosyal ilişki (Tablo 2017 ve 2019 Suriyeliler Barometresine göre hazırlanmıştır.)

Bu sorular her ne kadar ekonomik görünse de aslında dolaylı bir şekilde kültürel sorulardır. Çünkü Malta Çarşısı ve çevresindeki bazı esnafın ön yargılarından biri de Suriyelilerin içe kapanık oldukları ve kendileri ile her türlü alışverişten özellikle kaçınmalarıdır. Bilindiği gibi alışveriş alanları aynı zamanda kültürel buluşma alanlarıdır. İnsanlar sermayelerini bu alanlarda gösterebilmektedir. Parfümeri sahibi Ala Bey'e –*Buradaki Türk dükkanlarından alışveriş yapıyor musunuz?*, diye sorduğumuzda –*Yapıyoruz. Niye yapmayayım ki?*, demektedir. Yerli esnafın deyişiyle –*Suriyelilerin eskisi kadar gelmediklerini*, söylediğimizde de; –*Neden oldu biliyor musun? Ben diyelim Türkçe bilmiyorum. Markete giriyorum. Anlatamıyorum. Bir Arap geldi mi? Bir dükkan açtı mı? Ona daha rahat anlatıyorum. Daha iyi muhabbet oluyor. O yüzdendir*, demektedir. Bu da içe kapanıklığı arttırmaktadır.

Yine Suriyeliler barometresinin her iki toplumun kültürel benzerlik düşüncesini ölçmeye çalışan sorusunda çarpıcı kültürel tedirginliklere rastlayabilmekteyiz (Şekil 12). Hiç benzemiyor ve benzemiyor şeklinde verilen cevaplar 2019 yılı barometresine göre; yüzde 81,9 gibi oldukça yüksek bir seviyededir. Benziyor ve çok benziyor şeklinde verilen cevaplar da yüzde yedi gibi çok düşük seviyededir (s. 61). Erdoğan aynı soruyu Suriyelilere sorduğu zaman Suriyeliler yüzde 57,1 gibi bir rakamla Türk toplumuna kültürel olarak çok benzediklerini söylemektedir. Benzemiyoruz diyenlerin oranı ise düşüktür.

Suriyelilerin kültürel açıdan Türklere ne kadar benzediklerini düşünüyorsunuz? (%)	TÜRKLERİN CEVABI		SURIYELİLERİN CEVABI	
	<u>2017</u>	<u>2019</u>	<u>2017</u>	<u>2019</u>
Hiç Benzemiyorlar + Benzemiyorlar	80,2	81,9	23,9	21,9
Benziyorlar + Çok benziyorlar	7,8	7,0	56,8	57,1

Şekil 12 Suriyeliler ve Türkler arasında kültürel benzerlikler (Tablo M. Erdoğan'ın gerçekleştirdiği 2017-2019 Suriyeliler Barometresine göre hazırlanmıştır)

“Türkiye’deki Suriyeliler konusunda yapılan derinlemesine analizlerde, kültürel yakınlığın başlangıçta önemli olumlu bir rol oynamasına rağmen, süreler uzadıkça ve kalıcılık durumu ortaya çıkınca, bu kültürel yakınlığın olumlu etkisinin azaldığı gözlenmektedir. Başka bir ifade ile toplumlar zor durumda kalan ve muhtaç haldeki topluluklara destek vermekte kültürel yakınlığı önemseseler de, söz konusu ortak bir gelecek olduğunda etnisite, din, kültür vb. bağlar arka plana düşmektedir. Özellikle yeni gelenlerden dolayı iş kayıpları yaşanır, kamu hizmetleri aksar, kriminalite yükselir ve kimlik kaybı endişesi ortaya çıkarsa kültürel benzerlik karşılık bulamamaktadır. Burada asıl belirleyici olan “kalıcılık” ve daha da önemlisi sayısal büyüklükler olmaktadır. Herhangi bir toplumda olduğu gibi Türkiye’de de ev sahibi toplum ile son derece uzak bir kültürel alt yapıya sahip olanlar, sayıları çok değilse, toplumda tedirginlik yaratmaz, daha da önemlisi gettolaşma riski taşımadığı için yerel topluma uyumu kendileri önceler. Ancak Suriyeliler bağlamında durumun sayısal farklılıktan kaynaklanan özellikleri olduğu bilinmektedir (Erdoğan, 2020, s. 146).”

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi Türkiye toplumu Suriyelilerle benzerliklerini kabul etmemekte ve ortak bir gelecek istememektedir. Malta Çarşısı ve çevresine bu türlü bir soru sorduğumuzda Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyeti ile oluşan tarihsel kökler ve din kardeşliği üzerinden kültürel benzerlik kurulmaya çalışılmaktadır. Ağırlıklı olarak kültürel benzerlik Müslümanlık üzerinden kurulmaktadır. Çarşıda manavlık yapan Bahattin Bey; *-Benzerliğimiz Müslüman olmamız. Ben başka bir benzerlik görmedim*, demektedir. Aynı şekilde çarşıda gıda üzerine esnafılık yapan Şaban Bey; *-Zaten işin içinde İslam olunca, din olunca insan ister istemez dini yakınlık hissediyor kendine. Burada Suriyeliler kendilerini yabancı hissetmiyor. Benim kardeşlerim yurt dışında yaşıyorlar. Onlar yabancılık hissini bariz yaşıyorlar. Bir kere*

dinin kendisi başlı başına bir unsur insanın kendisini yakın ya da uzak hissetmesinde. Ne kadar dindar olduğunun da bir önemi yok, demektir. Yeme-içme sektörü üzerine esnafılık yapan Orhan Bey de Suriyelilerle Türklerin kültürel benzerliğini anlamak için aynı dili konuşmak gerektiğini belirtmektedir; -Türkçe konuşmuyorlar. Ne dediklerini ne yaptıklarını bilmiyorsun. Kapının arkasından dinlersin birini anlatır. Değerlendirirsin. Dinlemek için bilmek lazım.

Malta Çarşısı ve çevresindeki esnafla gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda Suriyelileri başlangıçta kabullendikleri anlaşılmaktadır. Bununla beraber zaman içerisinde Suriyelilerin ülkelerine dönmemesi, Malta Çarşısı'nda Suriyelilerin esnaf olarak görünürlüğü ve müşteri olarak çoğunluk haline gelmesi yerli esnafın bazısında ekonomik tedirginlikler yaratmıştır. Bu tedirginlikler söylemsel olarak da karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda Malta çarşısı esnafının ekonomik tedirginlikleri tartışılacaktır.

5.2.2. Ekonomik Tedirginlik

Siyasal iktidar göç sonrası (mültecilerin ucuz iş gücü olması sebebiyle) artan kayıt dışı ekonomiyi uzun süre görmezden gelebilmiştir. Böylece birçok işveren zenginliğine zenginlik katmıştır. Çıkan tüm yönetmeliklere rağmen vasıfsız işçi niteliğinde görülen Suriyelilerin emeklerinin sömürüsüne izin verilmiştir. Özellikle Güneydoğu Anadolu bölgesinde göçmen nüfusunun fazla olduğu Urfa, Antep gibi illerde kayıt dışı ekonomi hızla büyümüştür. O şehirlere göçmenler üzerinden Türkiye'nin Çin'i muamelesi yapılmaktadır. İstanbul'da da Bağcılar ilçesi emek sömürüsünün yoğun olduğu ilçelerden biri haline gelmiştir. Emekçi kesimin ve çocukların sömürüsü kanunlara rağmen engellenmemektedir. Berger'in söylediği gibi; "Kapitalist düzende göçmen işçi belli bir işgücü eksikliğini o düzen için özellikle elverişli bir biçimde doldurur. Göçmen işçiler verilen ücreti kabul ederler ve böylece genel olarak ücret artışını yavaşlatırlar (1975, s. 138)." Bu da yerli işçinin tepkisine neden olmaktadır. 16.10.2016 tarihinde Milliyet Gazetesi'nde çıkan "Bağcılar'daki Suriye" başlıklı haber dönemi temsil etmesi açısından önemlidir. Habere bakıldığında tekstil atölyesinde çalışan bir Suriyelinin aldığı maaş ayda 1000 TL'dir. Aynı haberde

800 TL'ye çalışan Suriyeli göçmenlerden de bahsedilmektedir.²⁹ 2016 yılı asgari ücreti ise Asgari Geçim İndirimi (AGİ) ile birlikte net 1300 TL brüt 1647 TL'dir. Bir işçinin iş yerine maliyeti ise 2017 TL'dir.³⁰ Yine aynı habere göre 2+1 evde yirmi Suriyelinin yaşadığından ve Bağcılar'da kiraların çok arttığından bahsedilmektedir. Bağcılar Belediye Başkanı Çağırıcı * da "Bölgede rahat iş bulma imkânı olduğu için Suriyeliler daha çok buraya geliyor." diyerek kayıt dışı ekonomiyi destekler nitelikte konuşmaktadır.

Ekonominin Suriyeli işletmeciler lehine döndüğü zaman ise hizmet sektöründe çalışan esnafların şikâyetçi olduğu gözlenmektedir. Yusufpaşa'da unlu mamuller dükkânı olan ve BBC Türkçe'ye röportaj veren Demir, Araplara ekonomik ayrıcalık yapıldığına dair şikâyetlerini belirtmiştir.** Demir, bölgede Suriyeli nüfusun artmasıyla kiraların çok yükseldiğini, Suriyelilerin kendi dükkânlarından alışveriş etmeyi tercih ettiklerini ve Türklerin dükkânlarına pek girmediklerini, bu durumun da kendilerini olumsuz etkilediğini söylemektedir. Ayrıca Suriyelilere ekonomik ayrıcalıklar sunulduğundan da şikâyetçi olmaktadır; "Belediye bizden her şeyi talep ediyor. Havalandırma sisteminden tut her şeye kadar, işçilerin sağlık sigortasına kadar hepsini istiyor. Ama bir Arap'ın dükkânına git, herhangi bir belediye bunu umursamıyor. İşletmecilik yok, ruhsat yok, işgaliye yok, hiçbir şey yok" demektedir.³¹ 2016 yılı röportajına göre durum böyleyken 2020 yılında gerçekleştirdiğimiz mülakatlara göre Malta Çarşısı'nda esnafılık yapan Suriyeliler tam tersini anlatmaktadır. Çarşıda dönercilik (çavurma) yapan Abdurrahman Bey gerçekleştirdiğimiz mülakatta, belediyenin dışarıya tezgâh konulmasını dahi engellediğini söylemektedir. Yine Malta Çarşısı'nda berberlik yapan Muhammed'e *-berberler odasının kurallarına uyuyor musunuz?* diye sordüğümüzda. Uyduğunu söylemektedir. O da diğer berberler gibi Pazar günleri dükkânını kapatmaktadır. Kapatmasa dahi etraftaki berberler birbirlerini

²⁹ <http://www.milliyet.com.tr/gundem/bagcilar-daki-suriye-2327991> (17.06.2020)

³⁰ <https://www.verginet.net/dtt/11/Vergi-Sirkuleri-2016-14.aspx> (17.06.2020)

* Lokman Çağırıcı 2007 yılından beri AKP Bağcılar Belediye Başkanı'dır. 31 Mart 2019 Yerel Seçimlerinde 3. Kez Belediye Başkanlığı görevine seçilmiştir.

** İstanbul halkının geneli bu yargıya sahiptir. İSTANPOL'un İstanbul'daki Suriyelilere yönelik yaklaşımlar araştırmasında anket sorularını yanıtlayan "katılımcıların büyük çoğunluğunun (yüzde 78) hükümetin Suriyelilere Türk vatandaşlarına davrandığından daha iyi davrandığını düşündüğü anlaşılmaktadır. Eşit davranıyor diyenlerin oranı yüzde 13'te kalırken, hükümetin vatandaşlara daha iyi davrandığını düşünenler ise sadece yüzde 9 seviyesindedir (2020, s. 34)."

³¹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46744287> (18.06.2020)

takip ederek bir şekilde berber dükkânlarının Pazar günleri kapanmasını sağlamaktadır. Mülakat yaptığımız berber Yaşar Bey bunun önemli bir karar olduğunu ve kendi ifadesiyle *-buna pabuç bırakmadıklarını* söylemektedir. Yerli ya da Suriyeli berber karara uymadığı takdirde haksız rekabeti önlemek için belediyeye şikâyet edildiklerini ve belediye zabıtalari tarafından dükkânların kapattırıldığını belirtmektedir. Muhammed de ruhsatlı çalışan bir berber olduğu için kurallara uyduğunu ifade etmektedir. Malta Çarşısı'nda mülakat yaptığımız Suriyeliler belediyenin kurallarına uymaya özen göstermektedir.

Suriyelilere ait işletmelerin çoğalması ve Millet Caddesi* algısının değişmesiyle beraber bölgedeki esnafın şikâyetleri artmıştır. Esnaf şikâyetlerinin temel sebebi ekonomik olmaktadır. Caddenin yeni vizyonu caddeye gelen eski kitlenin uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bu uzaklaşmanın illa ki kültürel olması gerekmemektedir. Aradığını bulamayan insanlar ihtiyacını giderecek başka yere yönelmektedir. Caddeye artık gelmeyen bu insanlar aslında cadde esnafının potansiyel müşterisiydi. Eski müşteri caddeden ayağını çekince yeni müşterilere yönelmek gerekmektedir. Fakat yeni müşteriler de esnafın söylemesine göre kendi milliyetinden işletmelerden alışveriş yapmaktadır. Geliri azalan esnafın tedirginliği de yavaş yavaş nefret söylemine dönüşmektedir. Malta Çarşısı mülakatlarında da esnafın dile getirdiği temel sorunlardan biri bu olmuştur. Görüşme yaptığımız gıda ürünü satıcısı Sami Bey Suriyeli göçmenlerin kendi dükkânından alışveriş yapmamasının yanında Suriyeli lokantaların da Türklerden bir şey almadığını her türlü ihtiyaçlarını Suriyelilerden tedarik ettiğini söylemektedir. Sami Beye göre Suriyeliler sadece kendisinden değil kimseden alışveriş yapmamaktadır; *-Benim Suriyeli müşterim yok, ama yanımda buraya gelen turist Araplarla iletişime girmek için çalışan çocuk var. Bize gelmez Suriyeli. Bize değil kimseye gitmez. Çünkü adamların gidecek yeri var. Peynircileri de var. Adam her şeyi buluyor oradan. Çarşıda iş yapan Suriyeli dönerci (çavurmacı) Abdurrahman Beye lokantanızın malzemelerini nereden alıyorsunuz, diye sorduğumuzda; -Genellikle pazarlardan alıyoruz. Döner için de büyük üretici var. Türk işletmeci. Oradan alıyoruz, demiştir. Kendi alışverişi için de; -Ben yemek yerken Suriye lokantalarını tercih*

* Millet Caddesi tramvay güzergâhında bulunmaktadır. Büyük otellerin de bulunduğu bölgeye Arap göçmenlerin yanı sıra çok sayıda Arap turist de gelmektedir.

ediyorum. Ama sebzeyi pazardan alıyorum. Elbiseyi AVM'den özellikle LCW'den alıyorum, demektedir.*

Millet Caddesi'nde Suriyeli esnafın varlığı basına olumsuz yansırken Malta Çarşısı'ndaki Suriyeli esnafın varlığı basına daha olumlu yansımaktadır. Hürriyet Gazetesi'nin 27.05.2018 tarihinde Malta Çarşısı üzerine yaptığı haberde çarşı esnafının memnuniyetinden bahsedilmektedir. Bu habere göre esnafın artan kazancının sebebi Suriyeli göçmenlerdir. Haberin içeriğinde Malta Çarşısı'ndaki kökten değişim ve dönüşüm görülebilmektedir; çarşı esnaflarından baharatçı Temel, iş yerinde Suriyeli göçmen çalıştırdığını belirterek, “Suriyelilerin gelmesi bizim için çok iyi oldu çünkü piyasayı hareketlendirdiler, artık Türk'ten çok Suriyeli müşterim var” demektedir.³²

Bugün de çarşı esnafı içerisinde Suriyelilerin gelmesiyle beraber çarşının canlandığını söyleyen esnaflar var. Bu esnaflardan biri de Malta Çarşısı'nda dükkân sahibi olan kahveci Tahsin Bey'dir. Tahsin Bey göçü sadece Malta Çarşısı özelinde değil Fatih'i de ortaya koyarak değerlendirmektedir:

*-Suriyeliler gelmeden önce Fatih bitmişti. Neden bitmişti? Binalar çok yaşlandı. Gençler burada durmak istemedi. Şehrin dışına güzel, havadar siteler yapıldı. İnsanlar şehrin dışına taşındı ve burada çok yaşlılar** kaldı. Yaşlılar kalınca da tüketim çok aza düştü. Şimdi yaşlı deyince ne demek istiyorum? Şeker hastası, tansiyon hastası yiyemiyor, içemiyor. Esnaf iş yapamaz duruma geldi. Genç insan lazım. Tayyip Erdoğan diyor ya üç çocuk. Anlatmak istediği konu derinlemesine gidiyor. Neden? Genç insan olacak ki; çeyiz alacak, kırtasiye alacak, çocuğuna oyuncak alacak zincirleme gidecek. Hayat durmuş burada. Burası çöküntü alanı demişti Fatih Belediye Başkanı Mustafa Demir. Dediği hakikaten doğru. Her yer bekâr evleri. Zaten binalar tamir edilecek gibi değil. Tamir etmeye izin vermiyorlar. İmar planlarını değiştirdiler. Üç kata düşürdüler. Arkadan beş metre çekeceksin diyor. Adam ne yapabiliyor, ne yıkabiliyor. Burada bir problem var. Belediye de tıkamış durumda. Bu hale geldi. Burası çıkmaz sokak oldu. Suriyeliler geldi. Ne oldu? O yıpranmış binaların tek tek fayanslar dâhil, boyası dâhil her şeyini tamir etti. Penceresini tamir ettiler. Oturur vaziyete getirdiler. Malta Çarşısı esnafı, inanır mısın, çoğu esnafın borcu gırtlığa kadar gelmişti. Suriyelilere devrettiler. Devir parasıyla borçlarını ödediler ve gittiler. Dediler biz bir yere girelim çalışalım. En azından borcumuzu sıfırladık. Suriyelilerle ne oldu? Çoluk çocuk çok. Yiyor,*

* Burada pazar derken Çarşamba Pazarı kastedilmektedir.

³² <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-mini-suriye-40849791> (03.07.2020)

** Fatih ilçesi yaşlı nüfusu Fatih'in nüfusuna oranla yüzde 14,70'tir. Orta yaş yüzde 53,50 iken genç nüfus yüzde 31.80'dir (<https://www.endeksa.com/tr/analiz/istanbul/fatih/demografi>). Tahsin Bey kendi semtinden ve alışverişe gelenler üzerinden değerlendirme yapmaktadır.

içiyor, tüketiyor, eğleniyor. Türk milleti olarak biz tutumluyuz, cimriyiz. Ama Suriyeliler öyle değil. Yiyor içiyor, süsleniyor her türlü eğleniyor. Yüzleri gülüyor. Bizim insanımızın yüzleri gülmüyor. Ben anlayamadım. Zengini de gülmüyor, fakiri de gülmüyor. Keyifliler, rahatlar, serbestler. Yani şimdi ne oldu? Kime yaradı? Mal sahiplerine yaradı. Dükkânları tamir edildi. Kiralar yükseldi. Herkes kirasını alabiliyor. Böyle devam eder. Gidecekleri de yok. Hükümet şu an hızlı biçimde vatandaşlık veriyor. Suriyelilerden kötü bir laf, kötü bir davranış görmedik. Çarşığı adam ettiler. Düzelttiler, toparladılar.

Yaptığımız mülakatlarda Malta Çarşısı dükkânları içerisinde Suriyelilerden şikâyetçi olan esnaflar genellikle kiracılar olmaktadır. Kiracı olup da şikâyetçi olmayan esnaflar ise çarşıda Suriyeli müşterilerden talep gören dükkânların işletmecileridir. Bu esnaflardan biri de giyim işi yapan Ayhan Bey'dir;

-Sekiz sene önce açtım burayı. O zaman iş yoktu. İşin yeni olmasından da olabilir. Suriyelilerin gelmesinden dolayı iş potansiyeli arttı. 20 sene önce daha hareketliymiş buralar. Burada hırdavat, sobacı falan vardı. Doğal gaz daha gelmemişti. Hırdavat, bacacı falan ne oldu? Hepsi yavaş yavaş çekildi gitti. Sobacılar gitti. Baca temizleyiciler gitti. Burada işçi potansiyeli hep vardı. Kahvelerde falan dururlardı. Şimdi git kahvelere öyle bir şey yok. Doğal gazın gelmesi, AVM'ler, marketler olabilir. Suriyelilerin gelmesiyle bir canlanma oldu burada. Yine de Suriyelilerin varlığının günümüzü kurtarmaya, ömrümüzü geçindirmeye öyle yüksek tirajlı pek etkisi olmadı. Sermayemize göre iş yapıyoruz. Sermayemiz biraz daha fazla olsa biraz palazlanabiliriz diyeyim. Şu anda kendimizi geçindiriyoruz. Burada olmak benim şu andaki durumuma göre beni mutlu ediyor.

Malta Çarşısı'nda görüştüğümüz iş yeri sahibi ve kiracı olan Suriyeli göçmenlerin hiçbiri ekonomik tedirginliklerinden bahsetmemiştir. Ancak Suriyeli göçmenlerin alışveriş yapmadığı, çarşının eskisi olan ve kira ödeyen yerli işletmeciler Suriyelilerin dükkânlarının sayısının artmasıyla beraber işlerinin azaldığını ve kiralara arttığını belirtmiştir (Şekil 13-14).

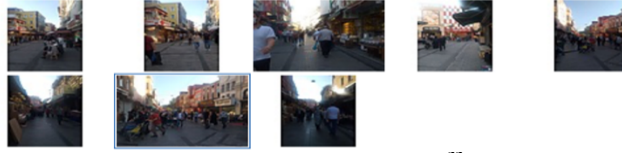
Fatih malta carsida kiralik devirli 3 kat dukkan

Büyük Fotoğraf

Video

3 Boyutlu Tur

5.000 TL

[İstanbul](#) / [Fatih](#) / [Ali Kuşçu Mh.](#)

İlan No	870753930
İlan Tarihi	13 Ekim 2020
Kategori	İş Yeri
Durumu	Kiralık Dükkan & Mağaza
m ²	120
Bölüm & Oda Sayısı	3
Isıtma	Klima
Yapının Durumu	İkinci El
Aidat (TL)	Belirtilmemiş
Kimden	Emlak Ofisinden

[İlan ile ilgili Şikayetim Var](#)

Şekil 13 Malta Çarşısı'nda kiralık dükkân örneği³³

FATİH CAMİİ GİRİŞ KAPISINDA MALTA ÇARŞISINDA DÜKKAN

Büyük Fotoğraf

Video

3 Boyutlu Tur

21.000 TL

[İstanbul](#) / [Fatih](#) / [Ali Kuşçu Mh.](#)

İlan No	866722992
İlan Tarihi	29 Eylül 2020
Kategori	İş Yeri
Durumu	Kiralık Dükkan & Mağaza
m ²	260
Bölüm & Oda Sayısı	2
Isıtma	Doğalgaz (Kombi)
Yapının Durumu	İkinci El
Aidat (TL)	Belirtilmemiş
Kimden	Emlak Ofisinden

[İlan ile ilgili Şikayetim Var](#)

Şekil 14 Malta Çarşısı'nda kiralık dükkân örneği³⁴

³³ <https://www.sahibinden.com/ilan/emlak-is-yeri-kiralik-fatih-malta-carsida-dukkkan-870753930/detay> (21.10.2020)

³⁴ <https://www.sahibinden.com/ilan/emlak-is-yeri-kiralik-fatih-camii-giris-kapisinda-malta-carsisinda-dukkkan-866722992/detay> (21.10.2020)

kiralik-devirli-3-kat-

Suriyelilere karşı tedirgin olan Sami Bey şunları söylemektedir;

-Ben çok negatif düşünüyorum. Beş sene önce bunlar yoktu bu çarşıda diyelim. Beş sene önceki veya yedi sene veya onu da geçeyim. 2012 yılındaki ciroyu yakalayamıyorum. Bunlar girdiğinden beri müşteri azaldı. 2012 yılından 2015-2016 gibi girdi herhalde bunlar. Oraya kadar her yıl üstüne koyuyorduk. Her yıl ciromuzun üstüne çıkıyorduk. Ondan sonra her yıl son beş senedir hep altına iniyoruz. Yağı bugün elli beş liraya satıyoruz. Rakamı atıyorum. İki lira üç lira ciro yapıyorsak bir günde, 2012 yılında da üç lira ciro yapıyorduk. Yağ yirmi liraydı. Bugün yağ elli beş lira. O zaman günde yüz kilo satıyorsam bugün günde yirmi kilo satıyorum.

-Peki, dükkân sahibiniz size özel zam istedi mi?, diye sorduğumuzda şu şekilde cevap aldık;

-İstemez olur mu? Şöyle söyleyeyim. Geçen sene atıyorum tefe tüfe 300 liraysa 600 lira koydu. Bu sene 600 lira olması gerekirken 1500 lira koydu bana. Her yıl üstüne koyuyor. Diğerlerini yakalamaya çalışıyor. Mesela benim kiram 3000 liralardaydı. Şu an 5500 lira. Diğerleri 7000-8000. Ama benim onuncu yılım. Eskiğim diye öyle. Mesela yeni girenlerin kirası en düşük 8000 lira 10000 lira. Şimdi onları yakalamaya çalışıyor. Seneye bir daha koyacak. Bence sonunda burada sadece dükkân sahipleri kalır. Dükkân sahipleri de kiraya verebilir. Karşımdaki dükkân sahibiydi verdi mesela kiraya.

Bu türlü örnekler arttırılabileceği gibi tam tersi örnekler de sunulabilir. Görüşüğümüz iki Suriyeli esnaf kiralarının çok artmadığını bir esnaf da dükkân sahibiyle ortak çalıştığı için kira ödemediğini söylemiştir. Suriyeli işletmeci Adem Bey konu ile ilgili şunları söylemektedir; *-Çok az yükseltme oluyor. Evde de aynı durumda. Hatta bu sene hiç zam olmadı. Hava parası diye bir şey var. Onu ödedim. Hava parası ödemediğin zaman kiran yüksek oluyor. Ama ödediğin zaman kiran daha az oluyor. Çarşı olduğu zaman oluyor. Ara sokaklarda yok. Bir diğer Suriyeli işletmeci Ömer Bey dükkân sahibinin çok iyi biri olduğunu, hava parası dahi ödemediğini, zammı kendisinin yaptığını ve paraya sıkıştığı takdirde dükkân sahibinin kira bile istemediğini söylemektedir. Münferit örnekleri bir kenara bırakırsak Suriyeli işletmelere ait dükkânların en düşük kirasının 7000 Lira civarında olduğu söylenmektedir.*

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Malta Çarşısı esnafının en büyük derdi kira artışıdır. Görüşme talebinde bulunduğumuz kahvaltılık ürünler satan bir dükkânın sahibi şunları söylemiştir; *-Diyeceğim tek şey kira artışı. Kiralar çok arttı. Bunun da sebebi Suriyeli göçmen girişimcilere değerinin üstünde kiraya verilen dükkânlardır. Suriyeliler*

bu kiralari ve yüksek hava paralarını verince dükkân sahipleri de, Suriyelileri emsal göstererek, yerli kiracılarından büyük miktarlarda kira artırımını istemektedir. Suriyelilerin varlığı üzerinden şikâyet ya da memnuniyet ise esnafın iş yapabilme potansiyeline göre değişmektedir. Suriyeli müşterisi olan dükkânlar üstelik mülk sahibiye durumdan memnunken Suriyeli müşterisi az olan ya da hiç olmayan dükkânlar-kiracı ya da mülk sahibi- durumdan memnun değildir. Orhan Bey durumu şu şekilde özetlemektedir; *-Ben şimdi bir lira verirken beş liraya on liraya geldi mi burası? Benim de hayat standardımı on liraya çıkardı mı? Ben on liralık adam değilim ki? Adam diyor ki sana ya çık ya ver. Ne yapacaksın?*

Çarşının müşteri profili değişmiştir. Ortada büyük bir dönüşüm vardır. Suriyeliler gelmeden önce çok fazla iş yapabilen birçok yer bugün iş yapamaz haldedir. Bu sebeple de tedirginlik yaşanmaktadır. Hatta bazı dükkânlarda bu tedirginlik nefrete dönüşmektedir. Görüştüğümüz Suriyelilerin yerli esnaftan yana şikâyeti ise çok nadirdir. Şikâyetler daha çok *-selam verdim almadı* şeklinde olmaktadır. Suriyeli esnaflar sosyo-ekonomik yönden çarşının değişiminden memnun gözükmemektedirler. Suriyelilerin tedirginlikleri çarşının ekonomisi üzerinden değil siyasilerin söylemleri üzerinden olmaktadır. Siyasal tedirginlikler yerli esnafta da başlamış gözükmemektedir. Hatta bazen bu tedirginlikler Suriyeliler üzerinden komplo teorilerine kadar gidebilmektedir.

5.2.3.Siyasal Tedirginlik

Suriyelilerin kitlesel göçü sonrası yapılan seçimlerde, göçmenlerin varlığının etkisi 2019 yılına kadar sandıkta görülmemiştir. 2011 yılı genel seçimlerinde AKP'nin oyu yüzde 49 iken 2014 yerel seçimlerinde yüzde 45'tir. En yakın parti olan CHP'nin oyu yüzde 27'dir. 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de Recep Tayyip Erdoğan yüzde 51 oy almıştır. 7 Haziran 2015 genel seçimlerinde AKP yüzde 40 oy alırken, CHP yüzde 24 oy almıştır. Bu seçimde HDP ilk kez yüzde 10 barajını aşarak meclise girmiştir. Bu dönem hükümet kurulamamış ve erken seçime gidilmiştir. 1 Kasım 2015'te gerçekleşen genel seçimlerde AKP yüzde 49 oy alırken CHP yüzde 25 oy almıştır. Görüldüğü gibi bu seçimlerde göçmen faktörünün iktidara olumsuz bir etkisi söz konusu değildir. Bununla beraber meclisteki partilerin hiçbirisi 2019 seçim

bildirilerinde göçmenler üzerinden ırkçı politikalar geliştirmemiştir. Öyle ki CHP, HDP ve İYİ Parti mülteci sorununun çözümü için belediyeler bünyesinde hizmet birimlerinin kurulmasını vaat etmiştir. AKP ise mülteci ve göç sorunu gibi temel hizmet alanlarına yer vermemiştir. (Kavas ve Düşündere, 2019, s. 22) Ancak yine de medya ve siyaset alanında nefret söylemi özellikle seçim döneminde artmıştır. Suriye-Osmanlı mutfağıyla bilinen sekiz şubeli Tarbuş adlı lokanta zincirinin kurucusu Nizar Bitar konu ile ilgili DW Türkiye'ye "Suriye'de rejimden dolayı acı çekiyorduk, burada Türk toplumundan acı çekiyoruz" diye tepki vermiştir. Medyada "insanlık dışı canlılar" gibi resmedildiklerinden yakınan Bitar, Suriyeli karşıtlığının seçim dönemi arttığını söyleyerek, "Seçim sebebiyle ayvayı biz yiyoruz"³⁵ demiştir.

2019 yılında yapılan yerel seçimlerde göçmen sorunu ilk kez iktidarın aleyhine sandığa yansımış görünmektedir.* KONDA araştırmanın Türkiye'de kutuplaşma raporuna göre; Türkiye toplumunun yüzde 76'sı Suriyeli sığınmacılar nedeniyle kentlerin daha güvensiz olduğunu düşünürken, yüzde 78 ise Suriyeli sığınmacıların Türkiye ekonomisine zarar verdiğini düşünmektedir (2019, s. 15-16). Erdoğan'ın 2019 Suriyeliler Barometresi araştırmasına göre de; Türkiye'nin en önemli sorunları arasında Suriyeliler konusu üçüncü öncelikli sorun olarak görülmektedir (s. 114). İstanbul Politikalar Merkezi'nin (İPM) 23.06.2019 İstanbul tekrar seçimleri seçmen davranışı araştırmasına göre;

"Türkiye'nin en önemli sorunu AK Parti, CHP ve HDP seçmenlerine göre ekonomi ve ekonomik kriz olarak gözlemlenmektedir. AK Parti'yi tutanların yüzde 27'si, CHP'yi tutanların yüzde 37'si, HDP'yi tutanların yüzde 32'si ve MHP'yi tutanların yüzde 17'si ekonomi ve ekonomik krizi Türkiye'nin en önemli sorunu olarak nitelendirmiştir. AK Parti'yi tutanların yüzde 13'ü, CHP'yi tutanların yüzde 17'si, HDP'yi tutanların yüzde 14'ü ve MHP'yi tutanların yüzde 11'i işsizliği Türkiye'nin en önemli sorunu olarak nitelendirmiştir. Diğer parti taraftarlarının aksine terör, MHP taraftarlarının önemli bir bölümü açısından Türkiye'nin en önemli sorunudur. AK Parti'yi tutanların yüzde 9'u, CHP'yi ve HDP'yi tutanların yüzde 3'ü, MHP'yi tutanların ise yüzde 32'si terörün Türkiye'nin en önemli sorunu olduğunu ifade

³⁵ <https://www.dw.com/tr/turkiyede-yaşayan-suriyelilerin-ayrımcılıkla-mücadelesi/a-49265942> (20.09.2020)

* 31.Mart.2019 seçim sonuçlarına göre İstanbul Büyükşehir Belediye (İBB) Başkanlığı'nı CHP adayı Ekrem İmamoğlu az farkla kazanmıştır. Fakat AKP'nin itirazı ile Yüksek Seçim Kurulu İBB Başkanlığı seçimini iptal etmiştir. Ancak ilçe seçimlerini iptal etmemiştir. Sadece İBB Başkanlığı'nın seçimi 23.Haziran.2019'da tekrar edilmiştir. CHP adayı İmamoğlu 800 bin farkla Büyükşehir Belediye Başkanlığını kazanmıştır.

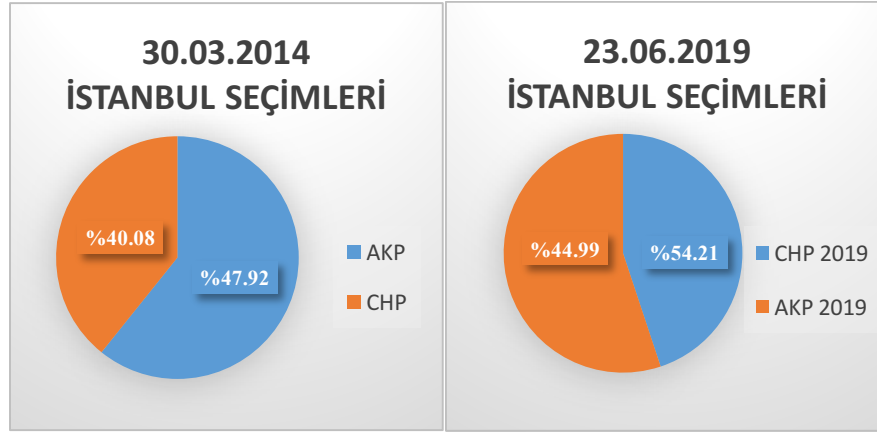
etmiştir. AK Parti'yi tutanların yüzde 8'i, CHP'yi tutanların yüzde 5'i, HDP'yi tutanların yüzde 2'si, MHP'yi tutanların ise yüzde 8'i göçmenleri Türkiye'nin en önemli sorunu olarak nitelendirmiştir (s. 15) .”

İPM araştırmasına göre Türkiye'nin sorunuyla İstanbullu seçmenin sorunu aynı değildir. “İstanbul’un en önemli sorununu ölçmek için görüşülen kişilerin yüzde 35’i trafik ve ulaşımı, yüzde 13’ü göçmenleri, yüzde 12’si işsizliği, yüzde 8’i hayat pahalılığını, yüzde 5’i ise nüfus yoğunluğunu İstanbul’un en önemli sorunu olarak nitelendirmektedir. İstanbul’un en büyük sorunu olarak ekonomik sorunları görenlerin oranı yüzde 4, yeşil alan eksikliği-tahribatı ve çarpık kentleşme yanıtını verenlerin oranı ise yüzde 2’dir (s. 16).”

Tekrarlanan 23.Haziran.2019 İBB Başkanlığı seçimiyle AKP tarihinde ilk kez İstanbul’u resmen kaybetmiştir. Muhafazakâr kimliğine rağmen Fatih halkının oyu da 31. Mart ile 23. Haziran arasında CHP lehine artmıştır (Şekil 15-16). Bu da İBB’nin kaybında göçmenlerin rolünün bazı çevrelerde tartışılmasına sebep olmuştur. Elbette bu sonuçları sadece göçmen sorununa bağlamak doğru değildir. Seçmenin gözünde oy verilecek partiyi belirleyen birçok etken vardır. İşsizlik, geçim sıkıntısı, trafik, göçmenlerin durumu bu etkenlerden bazılarıdır. 23 Haziran seçimi özelinde ise KONDA Barometresi’ne göre* ; “Yüksek Seçim Kurulu’nun İstanbul seçimlerinin iptaline dönük tekrarlama kararının seçmenlerin adalet ve vicdan duygularını etkilediği anlaşıyor. İktidar bloku seçmenlerinin bile beşte birinin bu kararı onaylamıyor oluşları Yıldırım oylarının düşüş nedenleri arasında belki de ilk neden oldu (2019, s. 65).”

* Konu ile ilgili daha detaylı bir analiz için KONDA araştırması olan “23.06.2019 Sandık Analizi ve Seçmen Profilleri” raporuna bakılabilir.

Aşağıda karşılaştırmalı olarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçim sonuçları yer almaktadır.

Şekil 15 2014 İstanbul Seçimleri

Şekil 16 2019 İstanbul Seçimleri

23.06.2019 tarihinde gerçekleşen seçimin hemen sonrasında göçmenlere yönelik yaptırımlar devreye girmiştir. Yaptırım kararlarına rağmen İçişleri Bakanı Soylu 24.07.2019 tarihinde katıldığı NTV Haber Kanalı'nda canlı yayında Funda Görey'in "Göç politikası ve sığınmacı stratejisi değişiyor mu?" sorusuna herhangi bir strateji değişikliği yok cevabı vermiştir. Yine Görey "Yerel seçim zamanı çok tartışma vardı, Suriyelilerin durumu ile ilgili. Hatta kimi zaman bu AKP'nin oy oranına da yansıdı yorumları vardı. Onu hatırlatsam ne dersiniz?" diye sormuştur. Soylu da bu önlemlerin seçimle alakası olmadığını belirtmiştir.*

Uygulamaya konulan kararlar arasında göçmenlerin ekonomik ve sosyal hayatını etkileyen çok önemli maddeler vardır. Bunlar; Suriyeli göçmenler içerisinde İstanbul'da kaydı olmayanların (diğer illere kayıtlı olanları) kayıtlı bulundukları illere gönderileceği ve kaçak göçmen çalıştırmaya izin verilmeyeceğidir. Soylu bu konuda hükümetin çok kararlı olduğunu göstermek için şu şekilde açıklamalar yapmıştır. "Yani hiç kimse kayıtsız kuyutsuz ortalıkta gezinemeyecektir. Kaçak göçmen çalıştırma, kaçak işportacılık gibi faaliyetlere müsaade edilmeyecektir."³⁶Ayrıca işadamlarını da "Kim kayıtsız çalışıyorsa canına okuruz"³⁷ şeklinde uyarmıştır.

* <https://www.youtube.com/watch?v=RSzHgMMIkxw> (Zaman Aralığı: 27.35-31.00), <https://t24.com.tr/haber/soylu-dan-istanbul-daki-kayitsiz-suriyelilere-iliskin-aciklama,831952> (22.09.2020)

³⁶ <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/icisleri-bakani-soyludan-is-yeri-sahiplerine-kacak-gocmen-uyarisi-41265936> (22.09.2020)

³⁷ <http://www.diken.com.tr/soyludan-isadamlarina-ucuz-isci-calistirma-tepkisi-devlet-boyle-idare-edilmez/> (23.09.2020)

Mülakat gerçekleştirdiğimiz tatlıcı Adem Bey'e göre kurallara uyulduğu sürece yeni çıkan yönergelerden tedirgin olmaya gerek yoktur;

-Her zaman kanuna bağlı olmanın ve yasal çalışmanın rahatlığı var. Yasal olmak çok iyi bir şey. Ben buraya ilk başladığım anda ruhsat aldım. Her şeyi yasal olarak açtım. Beyazıt'ta tanıdık arkadaşım var. Hiç bir şeyi yasal değildi. Bu kanunlar çıktıktan sonra benim için hiç sorun olmadı. O ise dükkânını kapatmak zorunda kaldı.

Yine mülakatlar esnasında İstanbul'da üç şubesi olan kahve dükkânı sahibi Abdul Bey konuyla ilgili şu cevabı vermiştir;

-A.: Biz bir dernek kurduk. İş adamları derneği. Bu derneği neden kurduk. Çünkü bizim iş adamları olarak haklarımızı savunmak ve talep etmek gereğini düşündük. Önemseydiğimiz bir nokta daha vardı. Bizim için alınan kararlar düzenli olmalı, rastgele olmamalı. O yüzden biz seçkin insanlar olarak yetkili olanlarla oturup konuşmamız lazım dedik.

Ben: Aslında bir nevi lobi

A.: Lobi çok önemli. Olumsuz tarafları biz konuşarak çözebiliriz, halledebiliriz... Ben biliyorum ki siyasetçiler her zaman halklarının razı kalmasını isterler. Bu tür kararları hükümet zorunda kaldığı için çıkarıyor. Baskı olduğu için bu kararlar çıktı. O yüzden sosyal olarak bu boşluğu doldurmaya çalışmamız lazım.

Kuralsızlık hem Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını hem de Suriyeli göçmenleri etkilemiştir. Tüm işini ve yaşamını süre giden gündelik kuralsızlığa göre kurmuş bir göçmene bir sabah kurallara uyulacağının duyurulması onun tüm yaşamını alt üst etmektedir. Bu göçmen alışveriş yaptığı yere gidememekte, arkadaşları ile buluştuğu mekâna uğrayamamakta ve çalıştığı işi bırakmak zorunda kalmaktadır. Bu da beraberinde çaresizliği getirmektedir. Bu çaresizlik göçmenleri Avrupa'ya kaçma çabasına götürebilmektedir. Kuralsızlıklar Türkiye toplumunun görüşlerini de olumsuz yönde etkilemektedir. 2019 Suriyeliler barometresine göre; Türkiye'nin yüzde 70'i Suriyelilerin Türkiye'den ayrılmayacağına inanmaktadır.

“Ama bu kabullenişe rağmen Türk toplumuna yöneltilen ‘Suriyelilerle huzur içinde bir arada yaşayabiliriz’ önermesine gelen destek, kaygıların yaygınlığını ve ortak gelecek tasavvurunun ‘kerhen kabulünü’ net biçimde ortaya koymaktadır. Türk toplumuna yöneltilen önermeler içinde yer alan ‘Suriyeliler ile huzur içinde bir arada yaşayabiliriz’ önermesine gelen cevaplarda da olumsuz gidişat kendini belli etmektedir. Bu önermeye ‘çok katılıyorum’ ve ‘katılıyorum’ toplamındaki destek 2017’nin de (%11,8) gerisinde kalmış ve sadece yüzde 8,6 olarak gerçekleşmiştir (2020, s. 101).”

Aynı araştırmaya göre; siyasal haklar ve vatandaşlık konusunda da tedirginlikler artarak sürmektedir. Hiçbir siyasal hak verilmemelidir diyenlerin oranı 2017 tarihinde yüzde 84 iken 2019 yılında yüzde 87,1 olmuştur. 2017’de bütün seçimlerde oy kullanabilmeliler diyenlerin oranı yüzde 4’ken 2019’da yüzde 3’e düşmektedir. Erdoğan’a göre bu tablo özellikle vatandaşlık politikasında toplumun siyasal eğilimleri de aşan ciddi kaygıları olduğunu ortaya koymaktadır (2020, s. 116).

Tüm bunların dışında gerçekleştirdiğimiz mülakatlar Suriyelilerin göçünü “Truva Atı”^{*} olarak algılama eğilimi olduğunu da ortaya çıkarmaktadır. İrfan Bey’in bazı söylemleri Truva Atı kavramına uymaktadır;

-Bir adam geldi dedi ki; Hafız Esad’ın bir sözü var dedi. Gün gelecek ben İstanbul’u da ele geçireceğim. Bu gelen Arapların hepsi projedir diyor. Bunlar Fatih’i ele geçirmek istiyor. Suriyeli birisine biz burada sorduk. Dönecek misiniz geri? Dedi ki, niye dönelim? Siz de Bizans’ı çıkardınız çöktünüz buraya dedi. Biz de geldik oturuyoruz, dedi. Niye çıkaracaktıysınız ki bizi? Sizin mi burası dedi? Biz kılıçla aldık. Sen neyle aldın? Gelmiş çöküyorsun buraya.

Ben: Böyle bir siyasi yanı da var mı diyorsunuz?

Düşünmek istemiyorum ama biraz da Fatih sur içi olduğu için düşünmek istiyorum. Burada bütün komplocu teorileri ortaya koymak lazım. En azından en çoğuna kadar. Diyelim ki bir Kudüs var Yahudilerin merkezi, Vatikan Katoliklerin merkezi, Ortodoksların merkezi burası, Müslümanların merkezi Mekke. Bunların sonuçta bu Ortodokslara bir tane merkez açmaları gerekiyor. Sur içini gelecekte özel Vatikan gibi bir bölge ilan ederlerse buna da şaşırmamak lazım. Bunun alt yapısı yapılıyor. Suriye meselesi sadece bir Suriye meselesi değil, Irak meselesi değil. Büyük İsrail için bunlar önceden hazırlanmış planlar projeler. Bunlar hayata geçiriliyor, parçalanıyor, istikrarsızlaştırılıyor. İsrail’in gücü arttırılıyor. Müslümanların oradaki siyasi veyahut diğer savaşlarla gücü azaltılıyor ve de yok ediliyor. Sonuçta bu İsrail’in işine geliyor. Balat’ta veyahut Fatih’te olan bütün değişim dönüşümlerde ben komplocu düşünüyorum. Balat’ın bugün bu hale getirilmesi bile, şu anda kafe kültürüyle oranın turistik alana çevrilmesi bile bunun bir parçası.

Bir başka mülakatta Recep Bey’e “Suriyeli girişimciler Suriye toplumunun gücünü arttırıyor mu?” sorusunu yönelttiğimizde verdiği cevap yine önyargılara dayalı Truva Atı kavramıyla açıklanabilir;

^{*} Bu kavram Maalouf’tan esinlenmiştir. “...benim gözümde, modernleşmenin Batı’da bile, gelişmiş bir kültürü olan ve evrensel saygınlığa sahip ileri bir ülkede bile, egemen bir yabancı kültürün Truva atı olarak algılandığı an nasıl kuşkulu hale geldiğini göstermesidir (2000, s. 64).”

-Ben buradakini görüyorum. Ama dışarıda, özellikle Güneydoğu'da çok muazzam fabrikalar var. Suriyelilere ait çok fabrika varmış. Bir tane Suriyeli toptancı var burada. Büyük bir firma. Bir fabrikanın tamamen üretimini kapatmışlar. Parayı vermiş önüne bir senelik üretimini kapatmış. Kimseye bir kilo mal satmayacaksın. Bana satacaksın demiş. Hükümet Suriye'den seni kaçırmak için elini kolunu bağlıyor. Seni sürmek için her şeyi kilitlemiş. Parayı nasıl transfer ettiler bunlar? Bu kadar kaçan bir insanın götürebileceği para olamaz. Oranın hükümeti mutlaka seni fişlemiştir. Parana bloke koymuştur. Sen bu paraları nasıl getirdin? Gitmek isteyen rahatlıkla gidebiliyor. Aklımız ermiyor. Dış kaynaklı para transferi olabilir. Bizim düşmanımız çok. Ben hiçbir kamu kuruluşunun bu paranın kaynağını araştırdığını düşünmüyorum.

Yine başka bir mülakatımızda Orhan Bey de Truva Atı kavramını destekler konuşmaktadır;

Hala dükkân açıyorlar kardeşim. Açtıklarını da ben anlayamıyorum. Şuradan şüphem var benim. Bir yerden destek görüyorlar ya. Oralarda herkes dükkân açıyor da herkes iş yapıyor mu? Kafe açmış oraya. Bir tatlı satacak oraya. Bir kahve satacak oraya. Biz burada bütün tezgâhımız dolu her şeyimiz dolu gürr çalışıyoruz, kazanamıyoruz da onlar orada o kiralari nasıl verirler yani. Benim görüşüme göre olmasına imkân yok. Satacaksın kazanacaksın. Kimse yok. Ne satacaksın ne kazanacaksın? Bir sürü gider var. Bir çayın bile gideri var. Burada günde 100 lira müşteriye verdiğimiz çayın parasını öduyoruz. Hiç görülmeyen bir hesaptır. Bunlar karşılanıyor ise işsizlikten karşılanıyor ise aklına ne gelir. Bir yerden takviye alıyorlar.

Yukarıdaki görüşlere göre gizli bir gücün ideolojik aygıtlarının Türkiye'de Suriyeliler üzerinden sistem kurduğuna inanmak gerekmektedir. Bourdieu alan ve aygıt ayrımı yapmaktadır. Ona göre eğitim sistemi, devlet, siyasal partiler aygıt üzerinden düşünüldüğü takdirde devreye karamsar işlevselciliğin Truva atı girmektedir. Bourdieu'ye göre bunlar birer alandır. Bir alanda mücadeleler yani tarih vardır. Bir aygıt (hukuk aygıtı, siyasal aygıtlar gibi) bazı amaçlara ulaşmaya programlanmış bir cehennem makinesidir. Bu komplo fantezisi, toplumsal dünyada olup biten her şeyden şeytani bir iradenin sorumlu olduğu düşüncesi, 'eleştirel' düşüncüyü çok sık felç etmektedir. (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 87). Her ne kadar komplo düşünceleri gerçeklikten uzaksa da önyargılarla başlayan tedirginliklerin komplo teorilerine kadar uzanması sağlıklı bir gidiş değildir.

Önyargıların tedirginlik yarattığı doğrudur. Ancak önyargılarla dolu bu söylemler medyada, siyasette ve bilimde karşılığını bulamayınca komplo teorisi olarak kalabilmektedir. Elbette karşılığını bulan ve tedirginliklerle denk düşen söylemler de

olmaktadır. Bunlardan en çok konuşulanı Fatih'teki Arapça hâkimiyetidir. Medyanın gündemini uzun süre meşgul eden Arapça tabelalar simgesel ve siyasal bir hale getirilmiştir. Burada önemli olan dil hâkimiyeti ve misafir olarak geline bir ülkenin dilini yok sayma görüntüsüdür. Fatih ilçesinde göçmenlerin yanında çok sayıda Arap turist de vardır. Araplar kendi insanının anlaması ve Arap turistler için bu tabelaları astıklarını belirtmektedir. Tarbuş lokantalarının sahibi Bitar, Arapça tabela asmasına izin verilmeyince Fatih Belediyesi'ne dava açmış ve davayı kazanmıştır.³⁸

Aslında Türkiye toplumu, özellikle yaşam biçimini Müslümanlığın kurallarına göre sürdürmeye çalışanlar, Arapçaya ve/veya Arapça kelimelere çok da karşı görünmemektedir. Türkiye toplumu Araplardan sonra Arapçaya en çok saygı duyan toplumdur. Selamlaşmalar dahi Arapça olmaktadır. Hatta “selam”laşma kelimesinin kökeni Arapçaya dayanmaktadır. Özellikle Arapça kelimeleri kullanıp, Türkçe karşılıklarını kullanmayı reddeden pek çok kişi vardır. Kısaca “dilde Arapça” Türkiye’de önemsenecek bir konumdur. Fakat Arapçanın görünürlüğü artınca şikâyetler başlamıştır. Seçim sonrası Arapça tabelaları kaldırmak için yaptırım uygulanmaya başlanmış ve tabelaların çoğu değiştirilmiştir. Mülakat yaptığımız İrfan Bey’e Arapça tabelalar hakkında ne düşündüğünü sorduğumuzda şunları söylemektedir;

-Bence Arapça tabeladan falan çok fazla rahatsız olan birisinin aşırı ırkçı olması lazım. Bir de Arapça tabeladaki yazının altına Latin harfiyle dükkânın ismini yazıyorlar. Asıl onu İngilizce yazmaları yanlış. Sorun bu. Diyelim ki adam Arapça dükkânın ismini yazmış altına da Latin harfleri ile Arapça yazdığı ismini İngilizce olarak yazıyor. İşte onu Türkçeye çevirtirmek lazım. Fatih'te denetleme yapmıyorlar. Fatih'te belediyenin, kültür bakanlığının ve diyanetin hep beraber çalışması lazım. Ben dükkânımın adını Türkçe yazmışım bunu kim için yazıyorum bir Türk için yazıyorum. Benim Arap müşteri yok.

Malta Çarşısı'nda Suriyeli bir esnaf olan Adem'in tabelasında dükkânının ismi Arapça ve Türkçe yazmaktadır. Tabelalar ile ilgili soru sorduğumuzda Arapça tabela sorununu şu şekilde yorumlamaktadır; *-Duydum öyle bir şey ama kimse gelmedi. Sorun olmadı. Suriyeliyi sevmeyen partiler, insanlar var. Onlar nefret yaratıyor. Hükümet bu nefrete karşı bir şeyler yapmak zorunda kalıyor. Sırf nefreti azaltmak için kararlar çıkarıyor. Ama bu kararı da gerçekleştiriyor.*

³⁸<https://www.dw.com/tr/türkiyede-yaşayan-suriyelilerin-ayrımcılıkla-mücadelesi/a-49265942> (20.09.2020)

Türkiye’de siyasetçiler göçmen sorununu siyasi malzeme olarak Avrupa ülkelerine göre çok daha az kullansa bile nefret söylemleri yavaş yavaş artmaktadır. Geleneksel medyada göçmenler ile ilgili nefret söylemi çok fazla görülmemektedir. Bunda en önemli etken medyanın hükümete yakınlığıdır. Fakat sosyal medyada Suriyelilere yönelik nefret söylemi çok artmıştır. Bu çerçevede söylemsel tedirginlik göç konusunda çok önemli bir yer tutmaktadır.

5.2.4. Söylemsel Tedirginlik

Göç ve göçmenlerle ilgili üretilen söylemlerin nasıl ortaya çıktığını anlayabilmek için Dijk üzerinden söylemin ve iktidarın yapılarına göz atmak gerekmektedir. Dijk’e göre toplumsal iktidar dolaylı yoldan insanların kendi eylemlerini planlamak ve eylemek için ihtiyaç duydukları zorunlu enformasyonu ya da kanaatleri idare etmekte ve insanların zihinleri yoluyla işlemektedir. Bu iktidar biçimleri ikna yoluyla ya da öbür söylemsel iletişim biçimleri yoluyla uygulanmaktadır ya da A’nın arzularına B’nin uyum göstermediği durumlarda A tarafından uygulanacak yaptırımlardan duyulan korkudan oluşmaktadır. Dijk’in deyişiyle; iktidarın uygulanması, korunması ya da meşrulaştırılmasında söylemin rolüne dair analiz bu noktada anlamlı olmaktadır. İktidar aynı zamanda uygulamasına maruz bıraktıklarına değişik derecelerde özgürlük ve direniş alanı da bırakmaktadır. İktidarın korunması ve uygulanması için önemli olan bir diğer unsur da, B üzerinde A’nın zihinsel denetimini uygulayabilmesi için A’nın arzularını, isteklerini, tercihlerini ya da niyetlerini B’nin bilmesi gerektiği olgusudur. Emirler, ricalar ve tehditler gibi konuşma edimlerindeki dolaysız iletişimlerden ayrı olarak, bu bilgi kültürel inançlardan, normlardan ya da değerlerden çıkarsanabilmektedir. Bir ideolojik çerçeve içinde paylaşılan bir oydaşma yoluyla ya da A’nın toplumsal eylemlerinin gözlemlenmesinden ve yorumlanmasından da edinilebilir (1999, s. 333-334).

Söylem toplumsal denetim üretme aracı olarak düşünüldüğünde güçsüz olanların söylem üretme imkânlarının olmadığı görülür. Bundan dolayı Dijk merkezi sorular şunlardır der; “Hangi durumlarda, kim, kime, ne söyleyebilir ya da yazabilir? Çeşitli söylem biçimleri ya da türlerine ya da söylemin üretim araçlarına erişme imkanlarına kim sahiptir? İnsanlar daha güçsüz oldukları sürece çeşitli metin ya da konuşma

biçimlerine daha az erişme imkanına sahip olurlar (1999, s. 335).” Dijk’e göre; “...kitle medyası örgütleri ve bunların anonim sahipleri söylemin hem finansal hem de teknolojik üretim koşullarını, sözgelimi gazete, televizyon, basım işlerinin yanı sıra telekomünikasyon ve bilgisayar endüstrilerini denetlerler (s. 336).” Medya reklama bağlı olduğu için de bu dolaylı denetim büyük şirketler tarafından ve hatta medyanın bağımlı olduğu enformasyonu düzenli olarak sağlayan önde gelen haber aktörleri tarafından uygulanabilir. Simgesel sermaye temelinde iktidar uygulayanlar; gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, yönetmenler, akademisyenler gibi simgesel seçkinlerdir (Dijk, 1999, s. 337). Dijk’in deyimiyle “bu gruplar kamusal bilginin, inançların, tutumların, normların, değerlerin, ahlakın ve ideolojilerin imalatçılarıdır (s. 337).” Söylem ve iletişim ideolojinin oluşmasında ya da dönüşmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede medya ya da eğitim gibi ideolojik üretim kurumlarını kimin ve hangi süreçler aracılığıyla denetlediğini incelemek önemlidir (Dijk, 1999, s. 341). “Söylem tiplerini, başlıklarını, enformasyon miktarını ve başlığını, argümanların seçimini ya da sansür edilmesini ve retorik işlemlerin doğasını belirleyen seçkinler ve onların söylemleridir (Dijk, 1999, s. 342).”

Bu söylemlerden biri iktidarın Suriyeliler için ürettiği misafirlik söylemi diğeri de muhalefetin ve medyanın -özellikle sosyal medyanın yine Suriyeliler için ürettiği nefret söylemidir.

5.2.4.1. Misafirlik Söylemi

Misafir(lik)söylemiyle karşılanan Suriyeli göçmenlere gösterilen konukseverlik dokuz yılda yerini tedirginlik, endişe, öfke ve nefrete bırakmaya başlamıştır. Başlangıçta yöneticiler Suriyeli mültecilerin gelişini kültürel ve dini alana vurgu yaparak konukseverlik/misafirperverlik, din kardeşliği ve ensarlık üzerinden yönetme eğilimindeydi. Ancak sayının büyüklüğü ve sürenin uzaması Türkiye toplumunu ve Suriyeli mültecileri fazlasıyla yormuştur. Zamanla kalıcılık ve uyum söylemleri devreye girdiğinde de misafirlik söylemindeki geçicilik beklentisi yerini tedirginliğe bırakmıştır. Filiz’in Suriyeli mültecilerle ilgili 1 Temmuz 2017-15 Temmuz 2017 tarihleri arasında beş gazete (Posta, Milliyet, Hürriyet, Yeni Asır, Birgün) üzerinden gerçekleştirdiği çalışmasına göre; “misafirlik” basının haber dilinde sıklıkla vurgulanmış ve

Suriyelilerin Türkiye’de geçici süreyle bulundukları öne çıkarılmıştır. “Bu öne çıkarış yasal olarak vatandaşlık hakkı elde etmiş olan Suriyelilerin de toplum tarafından daima o yönde algılanmasına ve kabul görmelerinin zorlaşmasına sebep olacaktır (2018, s. 121).”

Ömer Bey’in misafirlik söylemi ile ilgili düşünceleri Filiz’i destekler niteliktedir; *-Kibar bir kelime ama haksız bir kelime. Çünkü Suriyelilere zarar veriyor. Çünkü sen benim misafirimsin. Burada oturuyorsun. Ben sana su veririm, çay veririm tamam. Misafirin hakkı üç gün. Ama sekiz sene misafir olmaz. Bu çok önemli. İnsanların ihtiyaçları var. Misafir olduğun zaman o ihtiyaçları karşılamaz. Misafirlik söylemi hakkında Adem Bey de -Buraya ilk geldiğimde misafir kelimesi güzeldi. Beğenirdim. Ama ondan sonra sınır çok açıktı. Sınırın açık olması gelmemesi gereken insanların da gelmesine sebep oldu. Bu da sorun yaratıyor. Onlar geldikten sonra misafir kelimesi çok uygun olmadı, demektir. Taha Bey ise misafirlik söyleminin artık bittiğini ve kalıcılığın anlaşılmaya başladığını belirtmektedir;*

-O dönemi atlattık artık. Buradaki Türkler burada Suriyelilerin olduğunu ve gitmeyeceğini anladılar. O yüzden bu şekilde yaşamaya devam ediyoruz. Bazı Türkler Suriyelileri çok severler. Zaten Türkler arasında bir çatışma oluyor bazen. Sen Suriyelilere neden düşmansın, onların sana bir zararı yok, diye. Aynı anda Suriyelileri sevmeyenler de var. Bu benim yerimi aldı diye olumsuz bakanlar da var. Biz Türkiye’yi sevdik. Hiçbir Suriyeli Türkiye’nin bize çok iyilik yaptığını inkâr edemez. Ama Türkiye bizim ikinci vatanımız. Biz Türkiye’yi ne kadar sevdikse Suriye’de bizim. Durum düzeldiği zaman oraya döneceğiz. Hiç kimse vatanını bırakmaz.

Berger, hiçbir insan son bir buçuk yüzyıl içinde olduğu kadar yersiz yurtsuz bırakılmadı demektir (1988, s. 55). Ona göre kapitalizm böylesine büyük bir insan göçünü on altıncı yüzyılda köle ticaretiyle başlatmıştır. Elbette on altıncı yüzyıldan önce de göç vardı. Ama kapitalizmin gelişimiyle beraber insanların bir yerden başka bir yere gitme durumları anlam değiştirmiştir (s. 55). Berger göç olgusuna değinirken “ev” sözcüğü üzerinde durur. “Ev başlangıçta yeryüzünün merkezi anlamına gelirdi -coğrafi değil ama varlıkbilimsel anlamıyla böyleydi (s. 55-56).” der. Ev metaforunu şu şekilde açmaktadır;

“Ev yeryüzünün merkeziydi çünkü bulunduğu yerde bir dikey ile bir yatay çizgi kesişirdi. Dikey olanı yukarılara, göğe tırmanır; aşağıda, yeraltına inerdi. Yatay olanı yeryüzü trafiğini temsil eder, başka yerlere uzanan tüm olası yolları

gösterirdi. Böylece insan evindeyken gökteki tanrılara ve yeraltındaki ölümlere en yakın konumdaydı. Bu yakınlık her iki duruma da ulaşabilmeyi vadeliyordu. Ve insan bütün dünyevi yolculukların başlangıç noktasında olduğu gibi dönüş noktasındaydı da.

Göçebe insanların düşünce ve inanç hamuru herhalde iki çizginin kesiştiği, kesişmenin vadettiği güven duygusuyla yoğrulmuştu ve her gittikleri yere bu dikey çizgiyi bir çadır direği gibi taşıyorlardı (1988, s. 56).”

Berger’ın metafor olarak kullandığı çadır direğinden hareketle günümüzde çadır denildiği zaman insanların aklına ev gelmemektedir. İlk akla gelen, turistik anlamıyla, çadırla kamp yapmaktır. Çadır aynı zamanda yardım kuruluşlarının da geçici yerleşim yeri oluşturmak amacıyla çokça kullandığı bir araçtır. Suriyeli göçmenler Türkiye’ye ilk gelişlerinde çadır kentlerde konuk edilmişti. Suriye’den göç geçici bir durum olarak görülüp, “dünyanın takdir ettiği” çadır kentler kurulmuştu. Bu çadırlar Suriyelilerin kısa bir süre de olsa evleriydi. Zamanla, göçmenlerin sayısı artınca, çadır kentler yetmez olmuş ve Suriyeli sığınmacılara kampların dışında yaşayabileceği söylenmişti. Tabii misafir olarak. Misafirlik bir statü değildir. Demirel’e göre; “misafir” kelimesi uluslararası hukukta ve ulusal mevzuatta tanımlanan bir kavram olmadığı için herhangi bir hukuki sonuç da doğurmamaktadır (1995, s. 63). Misafirlik geçici kabul görmeyi ev sahipliği ise yerleşikliği ve belli bir üstünlüğü temsil etmektedir. Ev sahibi konuklarını ağırlayan kişidir. Evin kuralları bellidir. Bu kurallara uymayanlar uyarılır ya da kapı dışarı edilir. Türkiye’ye göçte de misafirlik/konukluk olgusu çok konuşulmuştur. Türkiye’ye gelen göçmenler için siyasetçiler ve simgesel seçkinler tarafından misafir, din kardeşi, muhacir gibi tanımlamalar yapılmıştır. Tezin bu kısmında bir kelime olmanın çok ötesinde olan misafirlik/konukluk gibi kavramlardan yola çıkarak Kant ve Derrida üzerinden göçmenlik olgusu tartışılacaktır. Devamında da Suriyelilere karşı toplumda, siyasette ve medyada büyüyen nefret söylemi incelenecektir.

Kant’ın *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Denemesi**’nin *Ebedi Barışın Nihai Üçüncü Maddesi* göçmen sorunlarıyla bağlantılı olarak günümüzde de temel referanslardan biri haline gelmiştir. Derrida Kant’ın denemesini bir adım öteye taşımaya

* Kant’ın aynı deneme içerisinde yer alan “Dünya Vatandaşlığı” önerisinin ayrıntılı bir şekilde tartışıldığı aydınlatıcı kaynaklardan biri de Habermas’ın “200 Yıl Sonra – Kant’ın Ebedi Barış Düşüncesine Bakış” adlı yazısıdır.

çalışarak konuksev(-er/-mez)lik tartışması açmıştır. Bauman da “200 yıl ve birkaç kanlı savaştan sonra hala Kant’ın konukseverliğe başvurusuna iştirak etmeyi erteliyoruz (2018, s. 63)” demektedir. Kant’ın yazdığı bu maddede;

“...insanseverlik değil hukuk bahis konusudur. Misafirlikten kastedilen, her yabancıнын geldiği memlekette düşmanca muamele görmemesi hakkıdır. Yabancıнын hayatını tehlikeye koymamak şartıyla, kendisinin ülkeye girmemesi istenebilir; ama bulunduğu yerde huzuru bozmadıkça, ona karşı düşmanca davranılamaz. Burada yabancıнын bir aile ocağına kabulü bahis konusu değildir; böyle olması için, yabancıнын bir süre için ocağın konuğı olarak kabul edilmesini cömertçe sağlayacak özel anlaşmalara ihtiyaç vardır. Burada yalnız ziyaret hakkı veya bütün insanların yeryüzünün ortak sahipleri olmaları bakımından, birbirlerinin toplumlarına kabul edilmelerini isteme hakkı bahis konusudur. Dünya küre biçiminde olduğu için, insanlar onun üzerinde sonsuz bir şekilde dağılamazlar; eninde sonunda yan yana bulunmağı katlanmak zorundadırlar; fakat başlangıçta, dünyanın hiçbir memleketi üzerinde kimsenin diğerinden fazla bir hakkı yoktur (1960, s. 26-27).”

Bauman’a göre; Kant’ın talebi topraklar arasındaki ayrımların ortadan kalkması değildir. Bir iletişim kurma, dostça etkileşime girme ve sonunda manevi olarak da zenginleştirici olduğu varsayılan karşılıklı yarar sağlayacak dostluk ilişkileri kurmadır. Dostluk hakkıdır (2018, s. 63). Derrida, *Konuksev(-er/-mez)lik*’te Kant tarafından iki sözcüğün altının çizildiğini belirtir. Birincisi kozmopolit (dünya vatandaşları hukuku) ikincisi konukluktur. Derrida kozmopolit hukuku bir tür öngörölmüş birleşmiş milletler yasası tarafından belirlenecek olan hukukun koşullarını tanımlama olarak değerlendirir. Bu koşullardan biri de Kant’ın konukluk dediğı şey olacaktır (2012, s. 8). Derrida’ya göre Kant; “...iyilikseverliğin değil, hukukun söz konusu olduğunu vurgulayarak konukluk hakkının insanlık dışı veya insanlarla ilgisiz olduğunu değil, fakat hukuk olarak bu hakkın *duygusal dürtü anlamında insan sevgisi* ile ilgili olmadığını söylemek istemektedir (2012, s. 9).” Derrida konukseverlik kelimesinin Almanca kökünün* yapı-bozumunu yaparak konukseverlik kelimesinin

* Derrida’nın açıklaması şu şekildedir; “Kant’ın ayraç içinde Latince Hospitalitat’in eşdeğerli karşılığı olarak eklediğı Almanca sözcüğü (Wirtbarkeit) vurgulamak isterim. Dolayısıyla Wirt (dışıl Wirtin) hem ev sahibi hem konuk, Gast’ı kabul eden ev sahibi (the host), Gastgeber, bir otelin, bir lokantanın sahibidir. Gastlich gibi Wirtlich de “konuk eden”, “ağırlayan” anlamına gelir. Wirthaus, cafe, kabare, han barındıran yerdir. Ve Wirt, Wirtschaft’ın yani ekonominin, dolayısıyla oikonomia, ev yönetiminin tüm sözcük dağarcığını yönlendirir. “Bunu tam da konukseverliğin, ağırlamanın koşullarını evin patronunun, kabul edenin, kendi evinde, kendi devletinde, kendi ulusunda, kendi kentinde efendi olanın, kendi evinde efendi olarak kalanın tanımladığı yerde yapar.” Wirt, yani Gast aynı zamanda ev sahibi (host, yani guest değil) olarak kabul eden, ağırlayan, otelinde konukseverlik sunandır ve bu nedenle evin efendisidir, patrondur, kendi evinin efendisidir (2012, s. 10).”

kendi içinde çelişkili bir kavram ve deney olduğunu belirtmektedir (2012, s. 11). Ve sonrasında sürekli tekrarladığı çarpıcı bir cümleyle devam etmektedir; “*konukseverliğin ne demek olduğunu bilmiyoruz.*” Derrida’ya göre; “Konukseverlik kendi evinde birçok kez alır ve verir. Konukseverlik verir, sunar, uzatır, ancak verdiği, sunduğu, uzattığı başka yabancıyı ev sahibinin (host, Wirt) yasasına boyun eğdirerek kendi evinde içeren ya da oraya gelmesini sağlayan ve gelmesine izin veren ağırlamadır. Ev sahibi kendi dilinin yasasını ve sözcüklere kendi yüklediği anlamı, yani kendi kavramlarını dayatmakla başlama eğilimindedir (2012, s. 16).” Derrida elbette konukseverlik sözcüğünün daha önceden anlaşılma biçimleri olduğunu kabul ederek, “yoksa konukseverlik hakkında konuşamazdık.” der. Derrida’nın değişiyile konukseverliğin anlamı aşağıdaki gibidir;

“Burası bana aittir, ben evimdeyim, bana hoş geldiniz; “Evinizde gibi davranın” ama konukluk kurallarına uymak koşuluyla, yani benim evimde oluşunuzun bana ait olduğunu göz önünde tutarak, benim olduğum şeyin kendisi olmak olduğunu sayarak. Konukluk yasasında bir kendini sınırlama, bir kendiyle çelişme aksiyomu var. Efendiliğin ve kendi evinde var olmanın yeniden evetlenmesi olarak, konukseverlik kendini eşikle sınırlar, daima kendisinin eşğinde kalır, eşige buyurur ve tam da bu ölçüde geçilmesine izin verir, görüldüğü eşğin geçilmesini bir ölçüde yasaklar. Konukseverlik eşik olur. Bunun için onun ne olduğunu bilmiyoruz, bilemiyoruz. Onu bildiğimiz anda artık bilmiyoruz; tam olarak nedir, eşikteki kimliği nedir, bilmiyoruz (2012, s. 28).”

Derrida konukseverliği kapı figürü üzerinden de bozarak, davete dayalı konuklukla Tanrı misafirinin konukluğunu ayırır. Konukluğun olması için bir kapının olması gerekmektedir. Ama kapının var olduğu bir yerde konukseverlik de olamaz. Ona göre; “Konuksever ev yoktur. Kapısız, penceresiz ev olamaz da ondan. Fakat kapı ve pencereler olunca da, bu birisinin anahtarı var ve o konukluk koşullarını denetlemeli demektir. Bir eşğin olması gerekir. Ama eşik varsa, artık konukluk yok demektir. Davete dayalı konuklukla tanrı misafirinin konukluğu arasındaki ayırım, aralık da budur. Tanrı misafirliğinde kapı yoktur. Herhangi bir anda herhangi bir kimse gelir ve anahtara gereksinimi olmadan kapıdan geçer (2012, s. 29).” Yeğenoğlu, Tanrı misafiri kavramını şu şekilde açıklar;

“Konukseverliğin konuksever olması ve ötekini (hoş) karşılayabilmesi için, beklenmeyen veya öngörülmeleyen bir misafire herhangi bir koşul dayatılmaksızın sunulması gerekir. Ziyarette bulunan kişiyi (hoş) karşılamak

ancak misafirin kim olduğunu öngörmeksizin, yani adını, kimliğini, dilini, nereden geldiğini, vs. de dâhil olmak üzere, hiçbir soru sormaksızın gerçekleşebilecek bir şeydir. Derrida için, konukseverliğin konuksever bir (hoş) karşılama olması için, *davetin* değil, *ziyaretin* konukseverliği olması gerekir. Bu nedenle, konukseverliğin koşula bağlanmaksızın sunulması gerekir. Bundan dolayı, konukseverlik ziyaretçinin adını bile sormaksızın, herhangi bir kimseye veya herkese sunulabildiğinde konukseverlik olur (2016, s. 13).”

Hiçbir toplum ya da yönetimin hiçbir zaman Derrida’nın konukseverlik seviyesine gelemeyeceği kesindir. Türkiye’de misafirlik, konukluk gibi söylemler belli bir süre etkili olmuştur. Fakat Suriyeli sığınmacıların geçici olmadıkları anlaşılınca misafirlik söyleminin kültürel ve dini alandan gelen etkisi azalmıştır. Önceleri misafir olarak ağırlanan sığınmacılara karşı “ev sahipleri” tarafından nefret söylemleri oluşmaya başlamıştır.

5.2.4.2. Nefret Söylemi

Nefret hoşgörüsüzlüğün en uç noktası olarak görülebilir. Yukarıda da belirtildiği gibi hoşgörüsüzlüğün sebebini ortaya çıkarmak oldukça zordur. Bauman’ın deyişiyle; “Fundamentalist, köktendinci, ırkçı ve etnik şovenist demagoglar, siyasi kazanç için, mevcut ‘temel hoşgörüsüzlük’ten beslenip yararlanmakla suçlanabilir ve suçlanmalıdır da, zira bu hoşgörüsüzlüğün etki alanını ve ölümcüllüğünü bu şekilde artırır-ancak bu hoşgörüsüzlüğün sebebi olmakla itham edilemezler (2017, s. 35).” Nefret söylemi demagogları bu hoşgörüsüzlüğü nefrete dönüştürmeyi başarabilmektedir.

Nefret söylemi olarak adlandırılan kavram; siyaset, hukuk, sosyoloji ve psikoloji gibi birçok alanı ilgilendiren ve özellikle iletişim/medya alanında son yıllarda üzerinde durulan bir konudur (Doğan, 2015, s. 9). Keyman’a göre nefret söylemi ve nefret suçu;

“...çoğulcu toplumun en önemli sorunlarından ve toplum yönetiminin çok önemli boyutlarından biri olmaktadır. Çoğulcu toplumun çoğunluk kimliğini temsil edenlerden farklı ve –kadınlar hariç– azınlık olanları hedef alarak geliştirilen ve yaşama geçirilen, incitici, küçük düşürücü, aşağılayıcı, alçaltıcı, dışlayıcı, ötekileştirici, kodlayıcı bir ayrımcılığı amaç güden, yazılı, sözlü ve görsel hakaretleri ‘nefret söylemi’ olarak tanımlıyoruz. Nefret söylemi, bu genel tanımı içinde, ırkçılığın bir boyutu. Ama hem ırkçılığın çok karmaşık bir boyutunu oluşturuyor, hem de ırkçılığı karmaşıklştırıyor. Bu anlamda, nefret söylemi, ırkçılığın her zaman bir boyutu ve bu noktada da, yeni değil. Nefret

söylemi her zaman vardı (2013, s. 8).”

Weber; “nefret söylemi ilk bakışta mantıklı veya normal görünebilecek ifadelerde dahi saklı olabilmektedir (A. Weber’den Akt. Doğan, 2015, s. 23), der. Ona göre; nefret söylemi kavramı, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, Yahudi düşmanlığını veya azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara yönelik saldırgan ulusalcılık ve etnik merkezcilik, ayrımcılık ve düşmanlık şeklinde ifadesini bulan, dinsel hoşgörüsüzlük dâhil olmak üzere hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimini kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır. Bu anlamda “nefret söylemi” muhakkak belirli bir kişiye veya gruba yönlendirilmiş yorumları kapsamaktadır (2009, s. 3). Nefret söylemi kendini çeşitli biçimlerde ortaya koymaktadır. Nefret söyleminin ortaya çıkmasında stigma (damgalamak), stereotipler, önyargılar ve ayrımcılık gibi bazı araçlar kullanılmaktadır. Nefret söylemi bu araçların sadece birini ya da birkaçını kullanarak ortaya çıkabilmektedir (Binark ve Bayraktutan, 2013, s. 86). Binark; nefret söylemini, altı ana başlıkta inceler. Bunlar (1) Siyasal Nefret Söylemi, (2) Kadınlara Yönelik Nefret Söylemi, (3)Yabancılarla ve Göçmenlere Yönelik Nefret Söylemi, (4) Cinsel Kimlik Temelli Nefret Söylemi, (5) İnanç ve Mezhep Temelli Nefret Söylemi, (6) Engellilere ve Çeşitli Hastalıklara Yönelik Nefret Söylemi’dir.³⁹ Binark’a göre; yabancılarla ve göçmenlere yönelik nefret söyleminin Türkiye’de ve dünyada ekonomik nedenlerle üretilmiş örnekleri sıklıkla görülmektedir. “Ayrıca bu nefret söylemi ırkçılıktan da beslenmektedir. Farklı etnik grupları toplumda korku, kaygı kaynağı olarak konumlandırmakta ve “düşman” olarak işaretlemektedir.”⁴⁰ Hrant Dink Vakfı’nın (HDV) 2019 Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem Raporu kapsamında taranan ulusal ve yerel gazetelerde; “2019 yılında ulusal, etnik ve dinî grupları hedef alan 4364 köşe yazısı ve haber metni yayımlandığı tespit edildi. Bunlardan 108’inin, birden fazla gruba yönelik, farklı kategorilerde nefret söylemi barındırdığı görüldü. Bu metinlerde, 80 farklı grup hakkında 5515 adet nefret söylemi içeriği tespit edildi (HDV, s. 15).” Aynı rapora göre (Şekil 17);

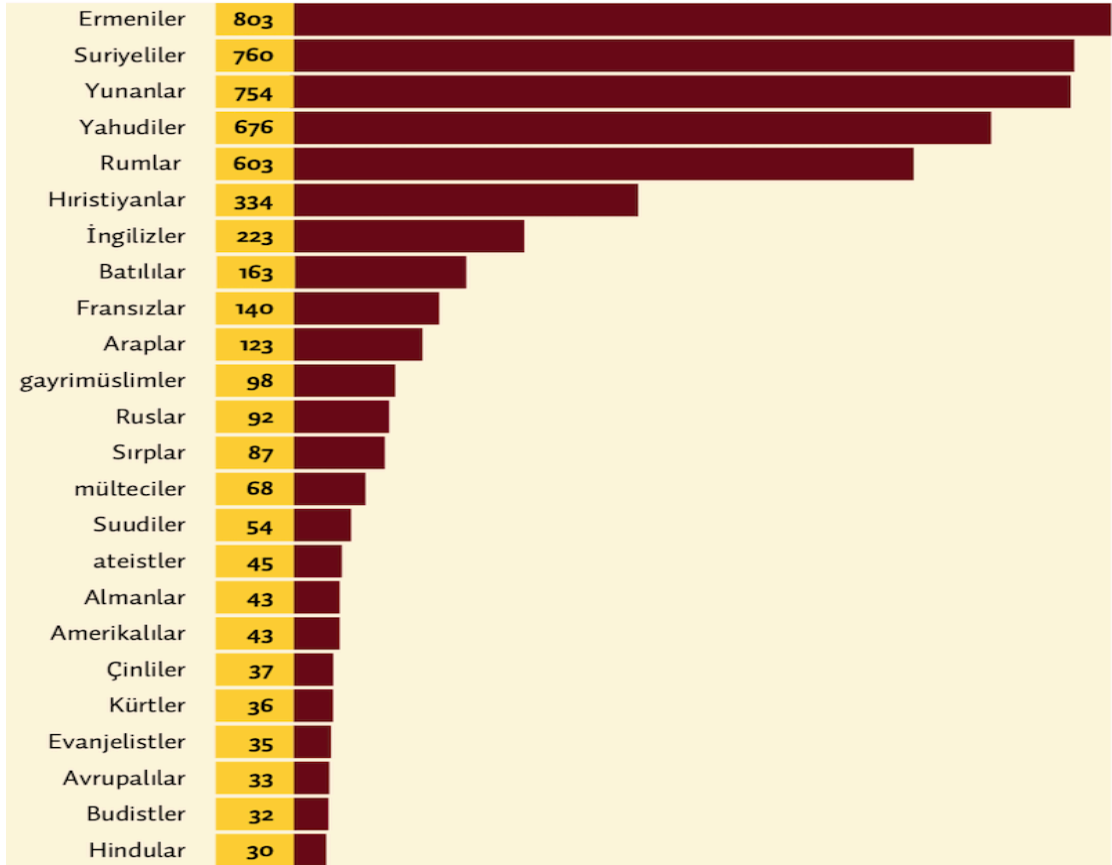
³⁹ https://yenimedya.wordpress.com/?s=NEFRET#_ftn4 (27.03.2020)

⁴⁰ https://yenimedya.wordpress.com/?s=NEFRET#_ftn4 (27.03.2020)

“Suriyeli mülteciler

- Sistematik olarak cinayet, hırsızlık, taciz gibi adli olaylarla anılarak potansiyel suçlu olarak kodlandı ve güvenlik sorunları ve terörle özdeşleştirildi,
- Barış Dalı Harekâtı’na ilişkin haber metinleri ve köşe yazılarında salt Türkiye’deki varlıklarından dolayı hedef gösterildi,
- Türkiye’deki olumsuz ekonomik koşulların ve işsizliğin sorumlusu olarak gösterildi,
- Türkiye’nin demografik yapısına yönelik bir tehdit, rahatsızlık ve gerginlik kaynağı olarak yaftalandı (s. 19).”

İncelenen yazılarda, hakkında 30 ve daha fazla kez nefret söylemi üretmiş olduğunun tespit edildiği grupların dağılımı da şu şekildedir (HDV, 2019, s. 18);

Şekil 17 Hrant Dink Vakfı 2019 Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem Raporuna göre nefret söylemi sıralaması

Yukarıdaki tabloda Araplar, Suriyeliler ve Suudiler toplandığı takdirde Araplar hakkında 937 kez nefret söylemi üretilmiş olmaktadır. Bu da Kaya'nın sıklıkla belirttiği gibi Arabafobia* söylemini hatırlatmaktadır.

Göçmenlerle ilgili nefret söylemine varan dil akademik çalışmalar üzerinden de yoğun bir şekilde araştırılmaktadır. Filiz'in çalışmasına göre; basında çıkan haberlerde Türklerin misafirperverliğinin ön plana çıkarılmasıyla sorun yaratmayan ve mültecileri kucaklayıcı bir "biz" bilinci yaratılmaktadır. Böylece biz değil de öteki olarak konumlandırılan Suriyeliler sorunlu algılanmaktadır. Haberlerde kullanılan dil çözüm odaklı değildir. Aksine "Suriyelilerden sonra artan suç oranına, ekonomik olarak yük olarak algılandıklarına yönelik bir dil kullanımı belirlenmiştir. Sahiplenen bir "iyi" ve sahiplenilmesine rağmen sorun çıkaran bir "kötü" oluşturulmaktadır. Suç işleyen Suriyeli sığınmacılar ise haber konusu içinde bir genelleme ile tüm sığınmacılara yönelik suçlu algısı oluşturularak verilmiştir (Filiz, 2018, s.122)." Bu algıda Suriyeliler katil ve suçlu gösterilmeye çalışılmaktadır. Bu da dışlama ve kabullenmeme eğilimini artırmaktadır. Haberler özetlendiğinde tüm kötü davranışların Suriyelilerden geldiği algısı yaratılmaktadır. Bu durum nefret suçlarını meşrulaştırmaktadır. Öyle ki Suriyelilere karşı nefret suçu işlendiğinde, medyada mültecilerin Türkleri ne kadar sevdikleri, kardeş gibi gördükleri ve bu olayları tüm Türklere mal etmediklerini belirten söylemlere yer verilmektedir. "Tüm bunlar ele alındığında medyanın saf tutarak haber söylemi gerçekleştirdiği ve barışçıl söylemden uzak, kışkırtıcı süreç oluşturduğu ve bunu da normalleştirdiği analiz edilmektedir (Filiz, 2018, s. 122)." Ala Bey'in konuyu özetleyen şu cümlesi oldukça çarpıcıdır; *-Başka yerlerde Suriyelilerle sorun yaşıyor. Burada bize tepki oluyor.* Elbette sadece bununla da kalınmamaktadır. Türkiye'deki tüm Ortadoğululara Suriyeli gözüyle bakılmaktadır. Ömer Bey kızının yaşadığı bir olayı şöyle anlatmaktadır; *-LC Waikiki'de bir indirim varmış. Orada da İranlı bir grup varmış. İranlılar çok fazla mal almış. Türkler de -bak bu Suriyeli hep mal aldı, bize hiç bırakmadı, demiş. Ama o aslında İranlı. Arapça bile konuşmuyor. Farsça konuşuyor. Suriyeli demek ecnebi demek oluyor.* Kaldı ki o alışverişi Suriyeli birisi de yapabilirdi. Burada "savaşta kaçan" Suriyelilerin alışveriş yapmasının yarattığı nefretin söylemi

* Kaya, Batı ülkelerinde olan İslamofobia'nın bir benzerinin Türkiye'de Arabafobia olarak karşımıza çıktığını söylemektedir. Can Kozanoğlu ve Mirgün Cabas'ın Storytel için hazırladığı Nereden Başlasam adlı podcast içinde (23.03.2020) (<https://open.spotify.com/episode/0PSOphX3E0LjEgQEkpWu4Y>).

vardır. Bu söylem gazetelerde çıkan “nargile içen Suriyeliler” haberi ile paralel düşüncenin ürünüdür.

2016 yılında yapılan bir başka çalışmaya göre Cumhuriyet Gazetesi mültecileri yoksul, dilenci, eğitimsiz, hastalıklı tanımlamalarıyla kategorize etmektedir. Hürriyet Gazetesi ise Suriyelileri adli vakalarla ele almaktadır. Hürriyet Gazetesi’ne göre Suriyeliler gaspçı, tacizci, şiddet dolu ve toplumun huzurunu bozan nesneler olarak görülmektedir. Hükümete yakın olarak konumlandırılan Yeni Şafak Gazetesi de Suriyelileri fedakârlık, yardımlaşma, misafirperverlik ve cömertlik kavramları etrafında haberleştirmektedir. Gazetede Suriyelilere karşı nefret söylemine rastlanılmamaktadır. Özetle Cumhuriyet ve Hürriyet Suriyelileri sadece olumsuz yönleri ile gösterirken Yeni Şafak sadece olumlu yanları ile göstermektedir (Gül, 2016, s. 76-77).

Ömer Bey gazetede gördüğü bir yalan haber üzerinden herhangi bir gazetenin Suriyelilere bakışını şu şekilde anlatmaktadır.

-Dokuz sene önce geldim. Berbere gitmiştim. Berberde bir gazete var. Sıra beklerken gazeteye baktım. Gazetede bir haber vardı. Bu haberde fotoğraf da var. Fotoğrafta bir araba ve bir kaçakçı var. Hatta plakayı da gösteriyor. Bu araba sahibi kaçakçılık yapıyor. Plakanın üstünde Irak yazıyor. Haberde bu Suriyeli deniyor. Bu plaka Irak’a ait. Bu araba Suriye’den gelmemiş. Ama gazetede ne yazıyor? Bu Suriyeli, bu kaçakçı, onun arabası da bu. Bu kadar bilgisiz o haberi yapan. Fotoğraf var. Irak plakası var. Galiba cahil. Bilmiyorum. Afganlı, Mısırlı, Yemenli, Iraklı fark etmez. Hepsi Suriyeli. Hatta belki de biliyordur bu adam.

Suriyeli göçmenler üzerine misafirlik söylemi gibi nefret söylemi de siyasetçiler ve medyanın tutumuna göre şekillenmektedir. Toplum başlangıçta siyasetçilerin ve simgesel seçkinlerin misafirlik söylemini kabul etmiş olsa bile zamanla bu durum özellikle sosyal medyanın söylemlerinde görülebildiği kadarıyla nefret diline dönüşebilmektedir. “Yeni medya ortamında üretilen ve paylaşılan nefret söylemine ilişkin belki de en tehlikeli husus, aşırı ve uç görüşlere sahip olmayan sıradan birey tarafından da farkında olmadan içselleştirilebilmesidir. Birey, toplumsal yaşamın neredeyse her düzeyinde olduğu gibi burada da bir gruba aidiyetini gösterebilmek için diğerini ötekileştirmek zorunda hissettirilir. Bir süre sonra nefret söylemi içeren paylaşımlar kullanıcının gözünde doğal ve kabul edilebilir bir görünüm kazanır (Vardal, 2015, s. 141).” Facebook, Twitter, video paylaşımları ve dijital oyunlar nefret söylemi

içeren paylaşımları hızlı ve etkili bir biçimde dolaşıma sokarken yeni medyanın kullanıcıları da arkadaşlarının paylaştığı bu türlü içerikleri doğal karşılamaktadır (Binark ve Çömü’den akt. Aldemir, 2018, s. 127).

Tedirginlik içinde olan toplum her türlü söylemi basit bir akıllı telefonuyla bile adı geçen platformlar ve dahası vasıtasıyla rahatlıkla takip edebilmektedir. Nefret söyleminin sıradanlaşması göçmenler üzerinde oldukça büyük bir tehdit olarak görülmelidir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz Suriyeli berber Muhammed Bey sosyal medya platformlarından birinde adının görünmesinden dahi rahatsız olanlar olduğunu söylemektedir.

Ana akım medya sosyal medya kadar nefret söylemi üretmemektedir. Erdoğan’a göre; Türkiye’de büyük medya kuruluşlarının iktidarla olan yakın ilişkisi Suriyeliler konusundaki söylemde önemli bir fren etkisi yaratmaktadır. Bu çerçevede ana akım medya çok fazla nefret söylemi geliştir(e)memektedir.* Ancak Aldemir’in belirttiği gibi; “Sosyal ağlar, geleneksel medyada haberi yapılan bir olayı kullanıcıların enine boyuna tartıştığı, bu tartışmaların bazen sorumsuz bir biçimde tarafların birbirlerini dinlemeden küfürle karşılık verdiği ve nefretin şiddete varan saldırganca sözlerle açığa çıktığı bir platforma da dönüşebilmektedir (2018, s. 127).”

Nefret söyleminin etkileri illa ki şiddette görünmemektedir. Etkilerinden biri de gündelik hayattan dışlama ya da görmezden gelme olmaktadır. Basit gibi görünse bile aşağıdaki iki örnek çarpıcıdır; Taha Bey sürekli alışveriş yaptığı bir dükkân sahibinin davranışını üzümlere şöyle anlatmaktadır;

-Ben Türklerle Suriyeliler arasındaki bu nefreti kaldırmak istiyorum... Benim için en önemli şey Türklerle Suriyeliler arasında bir sevgi olması. Mesela Suriye’de selam verdiğin zaman mutlaka cevap alırsın. Burada böyle bir şey yok... Burada bir yer var. Selam versen bile yanıt almazsın... Ben Türkleri hiç bilmesem onun yüzünden Türkler hakkında önyargım olur. Ben Türklerin iyisinin ve kötüsünün olduğunu bildiğim için sorun etmiyorum.

Benzer bir davranışı Ömer Bey de şaşkınlıkla yaşamaktadır; *-Bazen mesela bir*

* Ankara Düşünce Atölyesi (ADA) Ramazan söyleşileri 17, 10. Yılında Türkiye’deki Suriyeliler 1 adlı Instagram söyleşisi içinde (11.05.2020) (<https://www.youtube.com/watch?v=3zHqMhGBkz8>)

adam ben selam verdiğimde cevap vermiyor. Selam vermeme sebebini bilmiyorum. Beş senedir benim komşum. Komşularım çok iyi normalde. Hatta selam vermese de oda iyi bir adam.

Aslında 2000’li yılların başında çok yakın ilişki içinde olan Türkiye ve Suriye yöneticileri ve halkları söylemsel olduğu kadar mekânsal olarak da birbirlerinden tedirginlik duymamaktaydı. Yöneticilerin karşılıklı ziyaretlerinin dışında halkların da turistik amaçlı karşılıklı gidip gelmeleri söz konusuydu. Olumlu bir Suriye ve Suriyeli algısı vardı. Ancak Suriye iç savaşı sebebiyle başlayan ve bugün milyonları bulan Suriyelilerin zorunlu göçü tedirginlikleri başlatmıştır. Aşağıda turizmle başlayan yer değiştirmelerin ve mutlu karşılaşmaların göçle mekânsal tedirginliğe evrilmesi tartışılacaktır.

5.2.5. Mekânsal Tedirginlik

2010 yılında Türkiye ve Suriye arasındaki ticari ilişkiler en üst seviyedeydi. Bu sene ticari hareketlilik 2,3 milyar dolara kadar ulaşmıştı. 2012 yılında ise yarım milyara kadar düşmüştür (Dinçer, Kirişçi vd., 2013, s. 15). Bunların dışında Suriye ve Türkiye arasında çok eskilere dayanan kaçakçılık ilişkisi de vardır. Her türlü kaçakçılığın önlenmesi adına bugün Türkiye-Suriye sınırı beton bloklarla örülüdür. “Türkiye ve Suriye arasındaki sınırın her dönemde çok geçirgen olduğunun altını çizmekte fayda var. 1950’lerin Soğuk Savaş döneminde sınır boyunca bazı bölgelere “kara mayınları” döşendiğinde bile bu durum, sınırdan insan ve mal geçişi üzerinde caydırıcı bir etki yaratmamıştı. Kaçakçılık, sınırı geçmek isteyen Suriyeli sayısındaki kayda değer artışla tırmanışa geçse de, yerinden edilmeler öncesinde de bu, sıradan bir durumdu (Dinçer, Kirişçi vd., 2013, s. 11).” Mekânsal tedirginliğin tam karşıtı turizm olarak görülebilir. 2011 yılına kadar Türkiye ve Suriye arasında turizm kaynaklı gidiş ve gelişler oldukça popülerdi. Türkiye’nin batısı hem Güneydoğu Anadolu mutfağını yerinde tatmakta hem turistik bölgeleri ziyaret etmekte hem de buralardan başlayan turlarla Suriye’nin turistik mekânlarını gezmekteydi. Aynı şekilde Suriyeliler de Türkiye’ye gelmekteydi. Bu turlar kültür turu olarak adlandırılmaktadır. 07.05.2009 tarihli Sabah Gazetesi’nde çıkan Suriye’ye yönelik turistik tur haberinde şunlar yazmaktadır; “Tarihte çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan ve zengin tarihi eserleri bünyesinde barındıran Suriye,

son yıllarda Türk turistlerin yoğun olarak ziyaret ettiği ülkelerden biri haline geldi... Son yıllarda 2 ülke ilişkilerinin gelişmesi, turizmde de etkisini göstermeye başladı. Suriye'ye Gaziantep, Şanlıurfa ve Hatay'dan hafta sonları, milli veya dini bayramlarda konaklama, yol ve yemeklerin de dahil olduğu çok uygun fiyatlarda turlar düzenleniyor.”⁴¹ Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler bozulunca bu turlar yapılamaz oldu.

Türkiye ile Suriye arasında büyüyen yakınlık 2009 yılında vizelerin karşılıklı olarak kaldırılmasıyla zirve noktasına ulaştı. Böylece Türkiye'yi ziyaret eden Suriyeli vatandaşların sayısı 2008'de 400 bin civarındayken 2010'da rakam 900 bini bulmuştu (Kirişçi, 2014, s. 21). Kirişçi'ye göre bu veriler oldukça önemlidir; “...zira Suriye krizi tırmanmaya başladığında Suriye pasaportu taşıyanlar Türkiye sınırını hiçbir problemle karşılaşmadan kolayca geçebildiler. Hükümet, bir süre sonra krizden kaçan bütün Suriyeliler için sınır kapılarının açık olduğunu net biçimde ifade ederek aynı uygulamayı pasaportu olmayan mülteciler için de başlattı (2014, s. 21).” Böylece Türkiye'ye sığınmak isteyen Suriyelilerin hareket özgürlükleri oldu.

Elbette turist olma ile göçmen olma arasında koskoca bir ekosistem vardır. Bauman yukarı ve aşağı katmanlar ayrımı yapar. Ona göre, Yukarı'dakiler hayatları boyunca gönülleriince gezmeye ve gidecekleri yerleri keyifleriince seçmeye doymuş insanlardır. Aşağı'dakiler de oturmayı tercih ettikleri yerlerden tekrar tekrar sökülüp atılmıştır. “1975 yılında, bunu önleme niyetiyle kurulan BM Yüksek Komiserliği'nin himayesi altında 2 milyon zoraki göçmen-mülteci vardı. 1995 yılında ise bu rakam 27 milyona ulaşmıştır (2014, s. 99).” 2019'un sonunda da bu rakam 79,5 milyona ulaşmıştır.⁴²

Saybaşıllı göçmen, mülteci ve sığınmacıları “hayalet yurttaşlar” olarak nitelendirmektedir (2011, s. 75-76);

“Göçmenler, mülteciler ya da sığınmacıların oluşturduğu topluluk, “dışarıda bırakmanın dayattığı tüm limitleri ve sınırları bozar, çünkü onların hareketleri etkin bir biçimde bir karşı-coğrafya ve küresel alan yaratmaktadır. Tüm dünya topraklarına musallat olurlar... Musallat olma deneyimlenmeye başlayınca, ‘ev’in alışıldık ve bildik rahatlığının dışında olduğu düşünülen şeyin, yani

⁴¹https://www.sabah.com.tr/turizm/2009/05/07/halep_carsisinda_one_minuteli_pazarlik (19.09.2020)

⁴² <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> (20.10.2020)

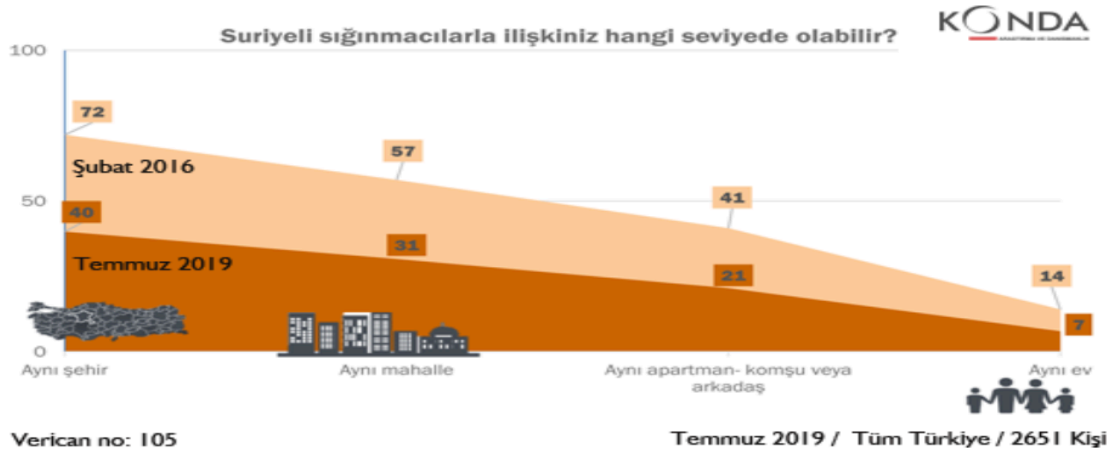
bastırılanın, dışarıda bırakılanın ya da görmezden gelinenin, gerçekte tam da ona yabancı kılınmış mekânın sınırları içinde ikamet ettiği ve etmekte olduğu anlaşılır. Musallat olma ortaya çıktığında, ancak daha önceden tanıdığımız, ilişki içine girdiğimiz ama yok saymayı seçtiğimiz birinin ya da bir şeyin bize musallat olabileceği de açığa çıkar. Bu karşılaşma bizde ‘tekinsiz’ bir deneyim yaratır. Unutulan, görmezden gelinen ya da dışarıda bırakılanlar ‘hayaletler’ olarak geri dönmüşlerdir... Göçmen, mülteci ve sığınmacı, ‘hayalet’ figür olarak, ‘evi’ ve anavatanı yeniden düşünmeye olanak sağlayan ele avuca sığmaz bir figür olarak ortaya çıkar. Tam yerleşmeden ikamet edişiyse musallat olan birine dönüşür.”

Böylece, Freud’un deyişiyse, “uygar toplumda” insanın belki de hala özlemini duyduğu, güvencede olduğu ve kendini hoşnut hissettiği ilk yerleşim yeri olan ana rahminin yerini tutan ev (1999, s. 50) musallat olan hayalet tarafından rahatsız edilmeye başlar. Saybaşı’nın vurguladığı gibi; hayaletin musallat olması evin mantığını da geçersiz kılmaktadır (2011, s. 76). Bunu önlemek için de evlere giriş zorlaştırılmaktadır. Bauman giriş vizelerinin bütün dünyada ortadan kalmakta olduğunu belirtmektedir. Düzensizliği önlemek için vizelerin yerini pasaport almıştır. Çünkü “vizelerin kaldırılmasıyla rahat rahat seyahat edebilmesi amaçlanan insanlar ile yerli yerinde kalması gereken insanları birbirinden ayırmak, pasaport sayesinde olmaktadır. Günümüzde hem giriş vizesinin yürürlükten kaldırılması hem de göç denetimlerinin bir arada oluşunun son derece derin bir simgesel anlamı vardır (2014, s. 100).” Bauman birinci dünyanın sakinleri için sınırsız seyahat ve özgürlük ortamından bahsederken ikinci dünya sakinlerine yapılan sıkı göç kontrolleri, oturma izni yasaları, temiz sokaklar, sıfır hoşgörü ile örülen duvardan bahseder. Böylece birinci dünya sakinleri ile ikinci dünya sakinlerinin arasındaki hendek giderek derinleşmektedir (s. 102).

“Birinciler canları istediğinde seyahat ederler, seyahatlerinden büyük zevk alırlar (hele birinci mevkide ya da özel uçaklarıyla seyahat ediyorsa), onlara seyahat etmeleri için yalvarılır, hatta rüşvet verilir ve kabul ettiklerinde de gülücükler ve açılmış kollarla sıcak bir karşılama onları bekler. İkinciler gizlice, çoğu kez yasadışı yollarla seyahat ederler ve bazen, tıktık tıktık içine doluştukları battı batacak pislik içindeki gemilere ötekilerin lüks içindeki birinci mevkie ödediklerinden daha fazla para öderler; vardıkları yerde ise çatılmış kaşlar onları beklemektedir ve şansları yaver gitmezse, tutuklanıp hemen sınır dışı edilirler (Bauman, 2014, s. 102).”

Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacılar kapı dışarı edilmemektedir. Ama nicel çalışmaların da gösterdiği gibi sığınmacıların gördükleri muamele bazen kapı dışarı edilmekten de beter olmaktadır. Özellikle İstanbul üzerine yapılan araştırmalarda

geçmiş yıllara ve karşılaşma sıklığına göre İstanbulluların Suriyelilerle aynı mekânı paylaşmak istemedikleri görülmektedir. Aşağıda KONDA araştırma şirketinin Şubat 2016 ve Temmuz 2019 yıllarında gerçekleştirdikleri saha araştırmasının karşılaştırmalı grafiği vardır. Bu araştırmada her iki yılda da sorulan “Suriyeli sığınmacılarla ilişkiniz hangi seviyede olabilir?” sorusunun cevabı karşılaştırılmaktadır. Araştırmanın sonucunda, Türkiye’de Suriyelilere olan sempatinin ve misafirperverlik olgusunun zayıfladığı görülmektedir.* Suriyeli sığınmacılarla aynı şehirde olabilirim görüşünde olanların sayısı yüzde 72’den yüzde 40’a, aynı mahallede olabilirim düşüncesinde olanların sayısı yüzde 57’den yüzde 31’e, aynı apartmanda komşu veya arkadaş olabilirim diyenlerin sayısı yüzde 41’den yüzde 21’e ve aynı evde olabilirim diyenlerin sayısı yüzde 14’ten yüzde 7’ye düşmüştür (2016, s. 31).⁴³ (Şekil 18)

Şekil 18 Suriyeli sığınmacılarla ilişkiler (KONDA Araştırması)

İSTANPOL’ün gerçekleştirdiği tutumlar araştırmasına göre de; “Suriyeli Bir Ailenin Komşu Olması Sorun Olur” ifadesine yüksek oranda sorun olur cevabı verenlerin oranı Suriyelilerle her gün karşılaşanlarda yüzde 57,1 her gün karşılaşmayanlarda yüzde 45,1’dir. “Suriyeli Bir Ailenin Akşam Yemeğine Gelmesi Sorun Olur” ifadesine yüksek oranda sorun olur cevabı veren kitlenin oranı Suriyelilerle her gün karşılaşanlarda yüzde 55,6 her gün karşılaşmayanlarda yüzde 45,4’tür. Bu sonuçlara göre Suriyelilerle her gün karşılaşanların Suriyelilere karşı tutumları

* 2019 Suriyeliler Barometresi de bu düşüşün devam ettiğini göstermektedir.

(Bkz. Erdoğan, 2020, s. 71-77)

⁴³ <https://t24.com.tr/haber/3-bucuk-yillik-degisim-suriyelilerle-ayni-evi-paylasirim-diyenlerin-orani-yuzde-50-azaldi,832589> (12.02.2020)

karşılaşmayanlara oranla daha olumsuzdur. Araştırmanın ilginç sonuçlarından biri de en az dindar ve en dindar grupların sosyal mesafe konusunda az ibadet edenlere kıyasla daha hoşgörülü olduğu sonucudur (2020, s. 50).

Malta Çarşısı esnaflarından Ömer Bey *-bulunduğunuz bölgede Suriyelilerin sayısının fazla olması size katkı sağlıyor mu?*, sorusuna yukarıdaki sonuçlarla paralel cevap vermiştir; *-Destek değil de tam tersi oluyor. Suriyeliler bir araya geldiğinde Türklerde bir kaygı oluşuyor. Hatta medyada burası Suriyeli mahallesi maalesef. Mesela beş sene önce bir haberci buraya geldi ve benim dükkânımı haber yaptı. Suriyeli Mahallesi olarak gösterdi. Ertesi gün bir Türk müşteri geldi. 'Sen Suriyelinin ben seni televizyonda gördüm', dedi.*

Yine de tüm bunlara rağmen İstanbul'da yaşama tutunmaya çalışan ve şansları yaver giden ya da Ömer Bey gibi şanslarını kendileri yaratan göçmen girişimciler vardır. Elbette bu girişimler kendi etnik kökenine güvenilerek gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple de kültürel ve sosyal sermayelerine uygun bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Göçmenlerin neden ve nasıl girişimci olduklarını anlamadan ve sosyal sermayelerinin etnik temelini görmeden değişen/dönüşen mekânları anlamakta zorlanırız. Aşağıda göçmen girişimciliği tartışılacaktır.

5.2.5.1. Göçmen Girişimcilerin Etnik Sosyal Sermayesi ve Mekânsal Oluşumlar

İnsanların bütün ekonomik faaliyetlerinin temelinde bir ihtiyacın giderilmesi yatmaktadır. İhtiyaçlar, karşılandığı zaman bireye haz veren karşılanmadığı zaman da sıkıntı veren duygulardır. Zorunlu ihtiyaçlar kadar zorunlu olmayan ihtiyaçlar da bulunmaktadır. Zorunlu ihtiyaçlar yemek, içmek ve barınmayı kapsarken zorunlu olmayan ihtiyaçlar da seyahat etmek, eğlenmek, toplum tarafından saygı görmek gibi sosyo-kültürel ihtiyaçları kapsamaktadır. Bu noktada girişimciler işletmelerde üretim faktörlerini bir araya getirerek tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli ürünler üretmektedir (Can, 2015, s. 8-11). İhtiyaçları şekillendiren ise eyleyenlerin sermayeleri ve benliklerine işleyen habituslarıdır. Fakat sığınmacılar sermayelerini ve habituslarını çoğunlukla geldikleri yerde bırakmak zorunda kalmaktadır. Onların ihtiyaçları

başlangıçta zorunlu ihtiyaçlardır. Türkiye özelinde zaman geçtikçe sığınmacılıktan yerleşikliğe geçen Suriyelilerin zorunlu ihtiyaçlarının yanında doğal olarak sosyo-kültürel ihtiyaçları da ortaya çıkmıştır. Bu da gayet doğal bir durumdur. “Maslow’a göre, bireyler alt basamaktaki ihtiyaçları giderdikçe, üst basamaktaki ihtiyaçları tatmin etmeye yönelecektir (Baruh ve Tunçel, 2018, s. 222).” Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramında da belirttiği gibi (Can, 2015, s. 10); fizyolojik ihtiyaçlar ve güvenlik ihtiyacı sonrası sırasıyla ait olma ve sevilme, statü ve saygı görme ve de kendini gerçekleştirme ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Ait olma ihtiyacı iletişim kurma, sosyalleşme, bir yere ait olma gibi ihtiyaçları karşılarken statü ihtiyacı da toplumda yer edinme, farkına varılma ve saygı duyulma gibi ihtiyaçları karşılamaktadır. Kendini gerçekleştirme ise farkındalık yaratmaya çabalama ihtiyacıdır. Bir ülkenin kendi vatandaşlarının kendini gerçekleştirme aşamasına gelmesi için önünde birçok fırsat bulunurken, aynı kanundan faydalansa bile, göçmenler için bu fırsatlar çok kısıtlıdır. Zorlu koşullarda çalışmak zorunda olan vasıfsız ya da vasfını gerçekleştiremeyen göçmenin en hızlı toplumsal yükselişi biriktirdiği ya da elinde bulunan sınırlı ekonomik sermayesi ile esnafılık gibi küçük işletmeciliğe atılmak ve göçmenliğin sağladığı etnik sosyal sermaye avantajını kullanmaktır. “Göçmenlerin girişimci olmasının nedenlerini anlamaya çalışırken bazı araştırmacılar, göçmen toplulukların ev sahibi ülkelerinde işgücü piyasası dezavantajına dayalı yüksek bir serbest meslek yaşantısına sahip olduklarını ortaya koymuşlardır (Waldinger vd. ile Sinnya ve Parajuli’den akt. Özkul ve Dengiz, 2018, s.1047).” Buna önceden heveslendirici faktör denilmektedir (Waldinger’den Akt., Subanova, 2013, s. 32). İşsizlik, düşük ücret, ayrımcılık, yeterince dil bilmeme gibi nedenler göçmenleri iş sahibi olmaya itmektedir (Wang’dan akt. Subanova, 2013, s. 27). İstanbul’da Uluslararası Göç ve Mülteci Derneği’nin (İMRA) gerçekleştirdiği göçmen girişimci araştırmasına göre; geldiği ülkede girişimcilik faaliyetlerine dâhil olmayan veya olamayan katılımcıların oranı yüzde 37,9’dur;

“Araştırmaya katılan girişimci göçmenlerin kaynak ülkede girişimcilik faaliyetlerinde bulunmazken, Türkiye’de bu alana yönelmelerinin altında farklı motivasyonlar bulunabilmektedir. Sahip oldukları iş tecrübesine veya eğitim formasyonuna uygun biçimde emek piyasalarında istihdam olanağı bulamayan katılımcılar, girişimcilik faaliyetleriyle yeni bir kariyer planlaması yapmayı deneyebilmektedir. Bir diğer husus ise bazı girişimcilerin kaynak ülkede girişimcilik yapmıyor olsalar dahi, özellikle sosyal çevreleri ve aileleri dolayısıyla ticari sektöre aşina oldukları söylenebilir. Katılımcılar arasında, göç

etme ile beraber girişimcilik faaliyetlerine başlama oranının göz ardı edilemeyecek şekilde yüksek oluşu aynı zamanda Türkiye’de göçmen girişimciliğine uygun bir girişimcilik ekosisteminin de bulunduğunu göstermektedir (Çaha vd., 2020, s. 38).”

Malta Çarşısı, Akşemsettin Caddesi ve Millet Caddesi girişimcileri çoğunlukla esnaftır. Esnaflar küçük işletme sahipleridir. Girişimciden farklı olarak geçinecek kadar sermayesi ve gücü olan kişidir. Girişimci gibi yenilik ve gelişmeye açık değildir (Can, 2015, s. 27). Smith’e göre; “Esnaf girişimciler; işçilik deneyiminden gelmiş, düşük bir eğitim seviyesine sahip, yönetim becerisi olmayan, finansal kaynakları kişisel birikimleri ile akraba ve arkadaşlarından aldığı paralarla sınırlı olan girişimciler olup esnek olmayan katı firmalara sahip olma eğilimindedirler (Akt. Nişancı, 2015, s. 18).” Bu katılık çarşı esnafının değişime ayak uyduramamasının önemli sebeplerindendir. Türkiye’de küçük işletmeler dışında büyük işletmeler kuran göçmenler de vardır. Bu girişimci göçmenler güçlü bir ekonomik sermayeye sahiptir. Göçmen girişimciliğinde – özellikle büyük girişimlerde- göz ardı edilemeyecek önemli bir unsur, diğer göçmen grupları arasında işsizlik durumunun çözümünde oynadığı roldür. Dahası, yerel ekonominin canlandırılması için de önemli bir potansiyele sahiptir (Afewerki’den Akt. Özkul ve Dengiz, 2018, s. 1048). Malta çarşısındaki Suriyeli esnaflar ise daha çok yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Beraberinde bir yere ait olma, toplumda yer edinme ve saygı duyulma ihtiyaçları da karşılanmaktadır. Elbette bu sırada yanlarında çalıştırdıkları az sayıdaki Suriyeliye de istihdam sağlamaktadırlar. Çarşayı canlandırdıkları da bir gerçektir.

Göçmen girişimcilik; “ortak ulusal geçmişi veya göç deneyimlerini paylaşan insanlar arasında gerçekleşen bir dizi bağlantı ve düzenli etkileşim biçimlerinin toplamıdır (Volery’den Akt. Özkul ve Dengiz, 2018, s. 1047).” Ayrıca göçmenlerin girişimciliğinde hangi milletten oldukları da önemlidir (Waldinger’den Akt. Subanova, 2013, s. 26). Göçmen girişimciliği bağlamında *etnik sosyal sermaye*; işçi, işveren ve girişimci arasındaki karşılıklı güven esasına dayalı ilişkilerde kendini göstermektedir. “Ev sahibi ülkede girişimcilik faaliyetinde bulunacak bir girişimcinin sahip olacağı etnik sosyal sermaye ile elde edebileceği bilgi, ucuz işgücü, biçimsel olmayan itibar,

sosyal destek, finansal kaynaklar* sayesinde yeni bir işe başlama için gerekli olan işlem maliyetlerini düşürebilir ve koordinasyon problemlerini çözebilir (Ojo'dan akt. Kayalar ve Yıldız, s. 58).” Göçmen girişimlerinin büyümesinde aile fertleri ve aynı etnik kökenden gelip iş bulamayan bireyler ucuz işgücünü oluşturmaktadır. Böylece bu girişimciler daha ucuz mal ve hizmet üreterek rekabet avantajı elde etmektedir. Buna bağlı olarak da çabuk büyümektedirler (Altınay'dan akt. Kayalar ve Yıldız, 2017, s. 58). Bu da yerli girişimcilerin karşısında daha güçlü olmalarını sağlamaktadır (Subanova, 2013, s. 27).

“Belli göçmen grubun işletme kurabilmesi grubun kendi özellikleri ve bireylerin şahsi birikimleri gibi arz tarafından ziyade vardıkları yerde talep nedir, ne gibi pazarlara girebilirler, hangi işlerin sahibi olabilirler, hangi alanda başarılı olabilirler, pazardaki boşluklar nelerdir ve devlet bu yönde olanak sağlıyor mu? Gibi sorulara yanıt veren talep tarafı yani fırsat yapısı yönü de ele alınarak iki yönün etkileşiminden bahsetmek gerekir. ...Çoğu zaman kendi etnik grubu tarafından etnik mallara ve hizmetlere talep oluşarak (yemekler; dergi, film, gazete gibi kültürel ürünler; kıyafet veya dil bilmeyenlerin işini kolaylaştıran seyahat ajansları vs.) girişimde bulunmak için boşluk ortaya çıkar. Burada dikkat edilmesi gereken nokta bu taleplere cevap verirken etnik pazarla sınırlı kalınmaması, etnik dışında pazara ulaşılmasıdır, yoksa işletme ölmeye yüz tutabilir. Etnik olmayan pazarda yerliler tarafından tercih edilmeyen pazarlar söz konusu olabilir, taksi gibi küçük ölçekli işlerden veya belirsiz ve istikrarsız ekonomilerdeki riskli boşluklar göçmen iş kurmak isteyenlere iyi fırsat olabilir. Başka bir ifadeyle lokanta gibi teknik engeli az işler ve korunmuş pazarlar göçmen girişimciler için kolaylık sağlıyor (Waldinger vd.'den Akt. Subanova, 2013, s. 32).”

İMRA'nın göçmen girişimci araştırmasına göre İstanbul'daki “göçmen girişimciler işlerini kurma sürecinde en büyük desteği kendi ülkelerinden arkadaşlarından görmüşler. Arkadaşlarından destek gördüklerini belirtenlerin oranı yüzde 61 düzeyindedir. En az desteğin bankalardan görüldüğü dikkat çekmektedir... Herhangi bir bankadan kredi desteği görmeyenlerin oranı yüzde 93,9 gibi yüksek düzeydedir (Çaha vd., 2020, s. 65).” Yine aynı araştırmaya göre Suriyelilerin hemen hepsi hizmet sektöründe iş yapmaktadır. İMRA göçmen girişimci araştırmasına göre kendi işini yapanlar arasında en yüksek grup yüzde 16,8 ile bakkal, market gibi hazır gıda dükkânlarıdır. Bu grubu takiben yüzde 14,2 ile restoran işletmeciliği yapan

*Finansal kaynak kısmını açmak gerekmektedir. Waldinger'e göre göçmenin “Kredi ve teknik desteğe ulaşımı sınırlı olup az kaynağa sahip girişimci için güçlü akrabalık ve genelde göç sürecinde oluşan etnik bağlar önemlidir. Gruptaki kredi veren gayri resmi birliklerden yararlanabilirler, yasalar, izinler, müsait iş alanları, yönetim tecrübesi, güvenilir tedarikçiler hakkında iyi ve az ücretli bilgi edinebilirler. Grup üyeleri aynı zamanda güvenilir partnerler ve işgücü kaynağıdır (Subanova, 2013, s. 32).”

girişimciler gelmektedir. Bilgisayar-cep telefonu satış ve tamiri yapan girişimcilerin oranı ise yüzde 9,2’dir. Hazır giyim mağazası işletmeciliği girişimcilerinin oranı ise yüzde 7,8’dir (Çaha vd., 2020, s. 77).

Malta Çarşıısı içerisindeki göçmen girişimciler sosyal ağlarına da güvenerek ağırlıklı olarak yiyecek-içecek işi yapmaktadır*. Bunlarla beraber Suriyeliler özelinde – baharat ve bitki ayı alışkanlığı sebebiyle- aktarlık** da önemli bir işi koludur. Böylece kendi toplumlarının kültürel boşluğu da kısmen doldurulmuş olmaktadır. Lübnan kökenli Maalouf’un kendi ailesinin tarihini mektuplardan yola çıkararak anlattığı romanı *Yolların Başlangıcı*’nda dedesi Butros’un kardeşi Cebrail 1900’lerin başında Küba’ya göç eder. Orada kendi gibi göçmenlerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir mağaza ve restoran açar. Bu şekilde Küba ile Suriye arasında ulus ötesi ağ kurulmuş olur. Bir süre sonra yeğeni de yanına gelir. Cebrail Suriye’de kalan kardeşi Butros’a yeğenini şikâyet ettiği mektubunda şunları yazmaktadır; “Biraz daha işine düşkün olsaydı, zeksını biraz daha iyi kullanabilseydi, siparişleri müşteriye göre ayarlamayı becerseydi, yalnızca bu içten dört beş bin riyal kazanabilirdi; adada altı bine yakın Arap kökenli var; hepsi de alışık oldukları yiyecekleri gelip bizden alıyorlar ve bu alanda hiçbir rakibimiz yok (2004, s.182).”

Türk göçmenler de tıpkı diğer göçmenler gibi Avrupa ve Amerika’da kendi etnik kökenlerine alışık oldukları lezzetleri sunmuştur. “Türkler en başta kendi ülkelerinin kültürü olan yemek kültürünü yerleştikleri ülkelerde açık bir pazar payı

* Suriyeli sığınmacıların giyecek ihtiyaı Türkiye’deki mağazalardan da karşılanabilmektedir. Malta Çarşıısı içerisinde Suriyelilerin ihtiyaını karşılayabilen yerli işletmeciye ait bir giyim mağazası bulunmaktadır. Bu girişimci dil sorununu zmeek için yanında Suriyeli eleman çalıştırmaktadır. Kendisi de işi ile ilgili sorulara cevap verebilecek kadar Arapça bilmektedir. Suriyelilere ait tek mağaza ise çarşının bitiminde Çarşamba Pazarı ile buluşan köşededir.

** İstanbul’da çok fazla aktar bulunmaktadır. Malta Çarşıısı’nda da yerli aktarlar vardır. Yerli aktarların Suriyeli müşterileri de oldukça fazladır. Ancak Malta Çarşıısı’nda bulunan Suriyeli aktar mer Bey Suriyelilerin çok sevdiği ama yerli esnaflarda bulunamayan baharatları ön plana çıkarmaktadır. Bu şekilde, müşterilerinin kendisine söylediği gibi, dükkânı şam gibi kokmaktadır. Oldukça fazla Suriyeli müşterisi olan söz konusu aktardan çarşının içinden geçen Türk müşteriler neredeyse hiç alışveriş yapmamaktadır. Kendi deyimiyle on binde bir. Türk müşteriler genellikle Suriyeli tatlıcılardan alışveriş yapmaktadır. Ömer Bey, Türklerin dükkânına az gelmesini yaptığı işi bağlamakta ve şunları söylemektedir; -*Sattıklarımızdan korkuyorlar. Bizim sattıklarımız ilaç değil ama ilaç gibi. Gvenmiyorlar. Çünkü ben yabancıyım. Belki de ne istediğini anlamadım. Türkler gelirse keşfe geliyor. Ne sattığımıza bakıyor. Bazen de güvendiği için geliyor. Bizden bir şey aldıysa, beğeniyor ve sadece bizden almak için geliyor. Karabiber gibi. Sadece bizden alıyor. Çünkü o karışmıyor. Hemen taze taze çekiliyor.*

olduğunu düşünerek yeni bir girişimde bulunmuştur. Bu girişimde kendi etnik kökenine ait kimselerle yola çıkmış ve böylece göçmen girişimci tanımına uygun bir girişim var olmuştur. Zamanla bu iş girişimi yerel halkın beğenisini toplayarak başarılı bir girişim haline gelmiştir (Deniz, 2017, s. 29-30).”

İstanbul’da da Suriyeliler benzerini gerçekleştirmektedir. Suriyeli girişimcilerin açtığı yiyecek-içecek mekânı oldukça fazladır. Bunların içerisinde zamanın ruhuyla ayakta kalan vasat işletmeler olduğu gibi sadece kendi etnik kökeninden değil başka etnik kökenlerden müşterilerin gelmesini sağlayan ve kalıcı gözüken işletmeler de vardır. Bu işletmeler ağırlıklı olarak Fatih ilçesinde açılmaktadır. Fatih, hem göçmenlerin hem de Arap turistlerin yoğun olduğu bir bölgedir. Aşağıda Millet caddesinden başlanarak Malta Çarşısına kadar Suriyeli göçmenlerin açtığı mekânların güzergâhı takip edilerek bir oyun alanı olarak Malta Çarşısı’nın dönüşümü tartışılacaktır.

VI. BÖLÜM

6. BİR OYUN ALANI: MALTA ÇARŞISI

6.1. SURİYELİ GÖÇMENLERİN KÜLTÜREL ÜRETİM UZAMLARI

Altı yıl önce geldim. Şam'dan geldim. Sadece ben ve kardeşim. İlk kararım Türkiye idi. Daha sonra Avrupa'ya giderim diye düşündüm. Ama ondan sonra baktım insanlar çok iyi, çok Müslüman var, cami var, hayat var, iş var. Problem yok yani. Avrupa'da bir şey yok. Kararım değişti. Türkiye'de kalıyorum. Gitmem hiç bir yere. (Suriyeli Bir Girişimci)

Türkiye Suriye arasındaki sınırlar yüz seneden beri kurulmuş. Biz sınırlardan daha eskiyiz. (Suriyeli Bir Girişimci)

6.1.1. Millet Caddesi

Tıklım tıklım bir kent caddesi olan Millet Caddesi'nden bakıldığında üzerinden hafif metronun da geçtiği İstanbul'un en işlek caddelerinden biri görülür. Kaldırımları geniş ve dükkânlarla kaplıdır. Burada her türlü işkoluna sahip dükkân bulunur. En çok da etnik restoranlar. Turistlerin özellikle Arap turistlerin ve göçmenlerin tercih ettiği bir yoldur, Millet Caddesi. Fonda sürekli Arapça duyulur. Sanki başka dil konuşulmaz. Döviz büroları, tur acenteleri de kendini Araplara göre hazırlamıştır. Elbette her büyük caddede olduğu gibi fırın, simitçi, eczane, banka, otel ve benzerleri de vardır.

Caddenin sağ tarafından Yusufpaşa otobüs durağı merkez alındığında Anas Chicken isimli bir fast food göze çarpar. Burası döner ocağına o kadar büyük tavuk döner (çavurma) koyar ki hiç bitmeyecek gibi durur. Suriyelilerin dönerlerinde sarımsak ve baharat kokusu baskındır. Türkiye'nin damak tadına pek uymaz. Suriyeliler tavuk etini kırmızı etten daha fazla tercih ederler. Arapların yoğun olduğu yerlerde et dönerciye pek fazla rastlanmamasının sebebi de budur. Türklerde tavuk döner sevgiden çok ucuzluğu sebebiyle tüketilmektedir. Caddede yürümeye devam edildiğinde simit salonu, eczane, büfe, kırtasiye ve Gazze Felafili yan yana sıralıdır. Felafil etsiz bir atıştırmalıktır. Bakladan ve yine bol baharattan yapılır. İlk olarak Gazze'de yapıldığı için Gazze ve Felafil beraber anılmaktadır. Arapların en çok tercih ettiği fast food

yiyeceklerdendir. Gazze Felafili küçük bir dükkân. Onun yanında da yine bir Arap lokantası Serciya Restoran vardır. Devamında sırasıyla tekel, döviz bürosu ve telefoncu gelir. Telefoncunun yanında ise Anas Chicken'in şubesi. O da tıpkı diğer şubesi gibi dev tavuk dönerli ve tıklım tıklımdır. Buralarda baharat kokusu, sarımsak kokusu ve Arapça birbirine karışır. Belge, Lübnan mutfağını dışarıda tutarak, Arap yemeklerinde baharat kullanımının niçin ve neye göre seçilip konduğunu anlamadığını söyler. Ona göre Araplar baharatları uyumsuz kullanmaktadır. Hâlbuki geçmişte bütün baharatlar onların elinden geçmiştir (2006, s. 168). Anas Chicken'in hemen yanında yine bir Suriye işletmesi Ewan Restoran bulunmaktadır. Ewan Restoran yol ayrımındadır. Kapısı Murat Paşa sokağına açılır. Baktığı yer ise Millet Caddesi'dir. Millet Caddesi'nden devam edildiği takdirde köşede Melek Kuyumculuk görülür. Yanında etnik büfe Zayt w Zaatar. Zaatar zahter anlamına gelen bir tür çeşnidir. Zayt w Zaatar'da ağırlıklı olarak hamur işi satılır. Zahterli, peynirli, kıymalı küçük yuvarlak pideleri pizzaya benzer. Burası için pizzacı denilebilir. Devamında ise yerli fast food çiğ köfteci OSES. Yanında da nargile kafe. Nargile Türklerin olduğu kadar Arapların da sevdiği tütünlü keyif veren bir içecektir. Malta Çarşısı mülakatlarından birinde parfüm işiyle ilgilenen Suriyeli bir göçmen sigara içmediği halde nargile içtiğini ve nargileyi sırf dumanı için sevdiğini söylemişti. Nargile kafeden sonra yine bir Arap restoranı Faradik gelmektedir. Sonrasında da Al Afandi Kafe-Restoran. Burada garsonlar başlarında fesleriyle hizmet vermektedir. Tam yanında uluslararası pizza zinciri Little Caesars Pizza göze çarpar. Onun yanında da Beyit Alez adında üzerinde Arapça yazıların da olduğu yerli bir restoran vardır. Sonrasında ise sadece Araplar için hazırlanmış turların ve uçak biletlerinin satıldığı bir turizm şirketi gelmektedir. Yol boyunca telefon şirketleri yan yana dizilidir. Devamında İstanbul'daki en ünlü Suriye restoranlarından Tarbuş vardır. Tarbuş fes demektir. Logosunda da zaten fes resmi bulunmaktadır. Sloganı da fez food'dur. Tarbuş'un yanında Mahrusi restoran vardır. Mahrusi'nin yanında da Kasri Sultan yer alır. Onun da tam yanında Şam Kapısı Restoran. Suriye'deki Şam Kapısı iki bin beş yüz metre kare mutfağı altı bin müşterilik hizmet kapasitesiyle dünyanın en büyük restoranı olarak Guinness Rekorlar Kitabı'na girmiştir.⁴⁴ Buradan da Şamlıların dışarıda yemeği ne kadar çok sevdiği anlaşılabilir. Cadde boyunca devam edildiğinde

⁴⁴<https://www.milliyet.com.tr/pembenar/dunyanin-en-buyuk-restorani-sam-da-763349> (20.06.2020)

art arda oteller gelmektedir. Otellerin kendi restoranları da Araplara göre hazırlanmıştır. Yusufpaşa otobüs durağından Haseki otobüs durağına kadar olan tek duraklık yolda tam on dört Arap restoranı bulunmaktadır. Bunların çoğu Suriyelilere aittir. Elbette bu durum İstanbul'daki Suriyeli göçmen sayısı ile doğru orantılıdır. Fakat Suriyelilerin yemeklerini evden ziyade dışarıda yemeyi tercih etmesi de bu sayının artmasında önemli bir etken olarak görülmektedir. Tabii buradan “bütün Suriyeliler dışarıda yemek yer”, gibi bir sonuç çıkarmak doğru değil ve etiketleyicidir. Çok sayıda Suriye restoranının dışında diğer etnik restoranların varlığı da Millet Caddesi üzerinde dikkat çeker. Haseki durağına gelmeden göze çarpan Musul Mutfağı gibi. Musullular Suriyelilerin aksine kırmızı eti münülerinde en üst sıraya koymaktadır. Sağ taraftan Fındıkzade'ye doğru cadde üzerinden devam edildiğinde Cami'nin biraz ilerisinde yine bir Suriye restoranı Falafelci gözükmemektedir. Falafel Tayba adındaki bu işletme, sandalye ve masalarını çimenlere kadar yaymaktadır. Falafelcinin devamında şaşırtıcı bir biçimde kapanmış BİM mağazası bulunmaktadır. Kapanmış BİM burada yaşanan geçmiş hayatın şahidi gibi durmaktadır. BİM'den sonra sırasıyla dondurmacı, işitme cihazı satan işletmeler, döviz bürosu ve tekstil mağazası vardır. Bunlardan sonra ilk defa bir Arap kuyumcusuna rastlanır. Sonrasında yine bir etnik restoran Kasım Döner. Onun yanında Taş Kasap. Onun da bitişinde Nur Tayba Tatlıları isimli Suriye tatlıcısı vardır. Belge; “bizim tatlıların bir kısmı, özellikle baklava ailesi, herhalde Arabistan'dan veya bu yakınlardan doğmuş olmalı. Suriye'nin Halep'in bu konuda usta olduğunu biliyorum, çünkü yedim (2006, s. 169).” demektedir. Millet Caddesi üzerinden devam edildiğinde eczane ve uluslararası zincir restoranlardan Burger King'e rastlanılmaktadır. Koskoca cadde üzerinde bir uluslararası pizzacı ve bir uluslararası hamburgerciye rastlanması mekânların değişim yönünü göstermez. Çünkü Amerikan menşeli uluslararası restoranların İstanbul şubeleri uzun zamandır AVM'leri tercih etmektedir. Burger King'in devamında ise Sanniora Tatlıları ve Salloura Oğlu Halep Sofrası ve Tatlıcı bulunmaktadır. Salloura Oğlu'nun bitişinde de yine bir yerel zincir restoran Bursa İskender Kebapçısı gelmektedir. Kebapçının devamında da sırasıyla işitme cihazı satan işletmeler yer almaktadır. Onların bitiminde de yine bir etnik işletme olan Yemeni Restoran vardır. Yemen mutfağında da Musul mutfağı gibi kırmızı et tavuğun önüne geçmektedir. Yemenlilerin en sevilen yemeği ise Saltah adında et, patlıcan, biber, soğan, bamya, sarımsak, çemen ve çeşitli baharatlardan oluşan bir çeşit

güveçtir. Musul restoranı ve Yemen restoranı Suriye restoranlarına göre oldukça boş görünmektedir. Belli ki herkes gittiği yerde kendi memleketinin kokusunu almak, sesini duymak istemektedir. Yemen mutfağından sonra cadde üzerinde göze çarpan en önemli mekân Ramada Otel'dir. Ramada Otelin altındaki mekânlarda Arap etkisi gözükmemektedir. Hatta Türkiye'ye has Emirhan Et Lokantası bulunmaktadır. Otelin devamında Sevinç Simit Salonu vardır. Simit salonunun tam karşısı ise Fındıkzade otobüs ve tramvay duraklarıdır. Fındıkzade'de devam edildiğinde Zaitounehoğlu Şam Tatlıcısı görülmektedir. Onun da devamında Otel Kaya. Yusufpaşa'dan Fındıkzade'ye toplam yirmi bir adet etnik kafe, restoran ve tatlıcı sayılmıştır. Bu rakam Malta Çarşısı'nda bulunan Suriyelilere ait mekânlardan azdır. Fındıkzade'den Malta Çarşısı'na gitmek için Fatih Camii yönüne doğru sapmak gerekir. Otel Kaya'nın bitiminde Fatih Camii tabelası görülmektedir.

Millet Caddesi'nin atmosferini verebilmek için Malta Çarşısı'ndan uzak olan bu bölgede bir adet mülakat gerçekleştirilmiştir. Burası Türklerinde kültürel olarak en çok kabullendiği sektörlerden biri olan kahvecidir. Kahveciden içeriye girer girmez yoğun kakuleli kahve kokusu duyulur. İşletmenin sahibi kendini Suriye sınırında çadırlarda kalan çocukların eğitimine adanmış birisi. Sınırdaki kalan ve okula gitme olanağı olmayan göçmen çocukların eğitimi için dört bin öğrencinin bulunduğu büyük bir okulun kurulmasına ön ayak olmuş. Burada farklı yaşlarda Suriyeli çocuğa birleştirilmiş sınıflarda eğitim verilmekte. Sekiz sene önce sermayesiyle beraber Türkiye'ye gelmiş olan Abdul Bey'in ailesi kahveciliği altmış senedir yapmakta. Abdul Bey Türkiye'ye geliş sebebini şöyle anlatıyor;

-Ailemizi düşündüğümüzde bizim aklımıza başarılı olmak geliyor. Her yerde ve her zaman başarılı olmak. Biz buraya ilk geldiğimizde yerleşmek için gelmedik. Ben 2011'de iki defa hapisaneye girdim. Neden? Benim annem ve babam zaten Suriye'de yaşıyor. Ben sadece Sünni olduğum için hapisaneye girdim. Hiçbir şey yapmadım. Suriye'de yaşamak bana ve aileme tehlikeli olmaya başladığı için Türkiye'ye gelmek zorunda kaldım.

Bu işletmenin Türkiye'de üç şubesi var. Fatih'te iki, Başakşehir'de bir. Buraya gelen her müşteriye Mirra ikram ediliyor. Bunun sebebini şu şekilde açıklamaktalar;

-Biz her gelene bu acı kahveyi ikram ederiz. Arap kültüründe tebessüm, sadaka çok önemlidir. Hoş geldin, sonra konuşalım... İnsanlar arasında bir mesaj. Biri

geldiğinde ikram edilir. Ben kahveci olduğum için bunu sürdürmem daha önemli. Bu kültürel bir şey. Bu fincanın şekli bile kültürel. Sol elle doldurulması gerekir kahvenin sağ elle de verilmesi gerekiyor.

Çok fazla ritüeli olan Mırra Arap yarımadasına ait bir içecek. Fakat Türkiye’de Güneydoğu Anadolu’da da bilinmekte. Mırra Yaşar Kemal’in *Röportaj Yazarlığında 60 Yıl* adlı kitabında şu şekilde geçer; “Antep’in her kahvesinde, fincanın dibinde, bir yudumluk, acı, çok acı bir kahve getirirler. Bu kahve bedavadır. Her müşteri, kahve, çay, içeceği neyse, içmeden önce bu kahveden içer. İçmeyenini de hiç görmedim. Bir garson daima semaver biçimi pirinç bir kabın içinde fincanlarını şakırdatarak bunu dolaştırır. Her yeni gelene de bundan bir fincan sunar (2011, s. 31).”

Mekân her sabah 07.30’da açılıp, 24.30’da kapatılmakta. Müşterilerinin yüzde 75’i Arap, yüzde 25’i ise Türk. Abdul Bey bunun sebebini herhangi bir ayrımcılığa bağlamıyor. Zamanla Türk müşterilerin sayısının artacağına inanıyor. İşletmenin tüm şubelerinde toplam yirmi çalışan var. Çalışanların arasında Türkler de var. Türk müşteriler ile dil sorununu bu şekilde aşıyorlar. Ayrıca Abdul Bey’in çocukları da Türkçe biliyor. Onlar da zaman zaman müşterilerle ilgileniyor.

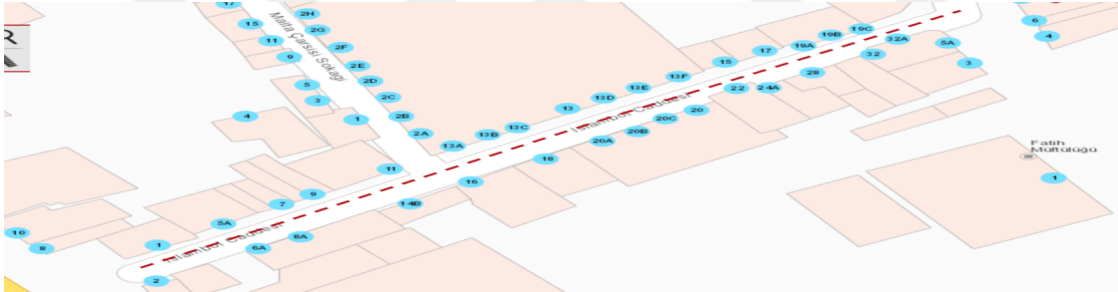
Millet Caddesi’nden Fatih Camii’ne doğru dönüldüğü takdirde Oğuzhan Caddesi’ne girilir. Oğuzhan Caddesi’nden aşağı doğru gidildiğinde Adnan Menderes Bulvarı’na ulaşılır. Adnan Menderes Bulvarı’ndan Akdeniz Caddesi boyunca ilerlendiği takdirde Fevzi Paşa Caddesi’ne çıkılır. Malta Çarşısı’na da bu caddeden girilir. Adnan Menderes Bulvarı’nda sola doğru gidildiğinde biraz ileride sağdan Akşemsettin Caddesi’ne girilir. Akşemsettin de etnik işletmelerin çok fazla olduğu bir caddedir. Akşemsettin Caddesi’nin özelliği Arap kozmopolitliğine sahip olmasıdır. Burada Yemen kafesinden Beyrut sofrasına kadar her türlü işletmeye rastlanabilir. Sadece Akşemsettin değil paralel yollarda da çok sayıda etnik işletmeye rastlanabilir. Bölgede kasap, aktar, kuaför, kahveci, tatlıcı, mini market, restoran, kitapçı gibi birçok mekân bulunmaktadır. Bu mekânlar bölgede yaşayan tüm Arapların ihtiyacını karşılayacak niteliktedir. Böylece herkes kendi kimliğini bulduğu mekâna gidebilmektedir. İlk defa gelen birini çok şaşırtan bir bölgedir burası. Akşemsettin’den yukarı doğru gidildiğinde Fevzi Paşa Caddesi’ne çıkılarak Malta Çarşısı’na girilebilir.

Şekil 19 İslambol Caddesi

İSLAMBOL CADDESİ'NİN FEVZİ PAŞA CADDESİ GİRİŞİ FATİH CADDESİ'NE DOĞRU		
		
SOL TARAF↓		SAĞ TARAF↓
LELAS PARFÜMERİ (Y)	İ	HACIOĞLU LAHMACUN (Y)
ANAHTARCI (Y)	S	OSMANLI OUD PARFÜMERİ (S)
LARÖZ KUYUMCULUK (S)	L	AL BEEK KURUKAHVECİ (S)
ENDÜLÜS WESTERN UNION (S)	A	OMAYA DONDURMA (S)
NALBUR (Y)	M	MALTA KURUKAHVECİSİ (Y)
ZÜCACİYE (Y)	B	MALTA CAMCISI (Y)
YİĞİT İNŞ. MALZEMELERİ (Y)	O	ENPA CEP TELEFONCU (Y)
MALTA SOKAK GİRİŞİ	L	BN HALDUN KAHVESİ (S)
GÜMÜŞÇÜ (Y) (MALTA SOK. KÖŞESİ)	C	ŞAM ŞERİF TATLILARI (S)
AKTAR (S) (ŞEKERCİ HAN DÜKKANI)	A	BİRLİK NALBUR (Y)
TEKSTİL GİYSİCİ (Y) (ŞEKERCİ HAN D.)	D	MALTA LİMANI BÜFE (Y)
ŞEKERCİ HAN KAPISI (KAPALI)	D	DEHA ELEKTRİK (Y)
FATİH HIRDAVAT (Y)	E	PİLAVCI REŞAT 2 (Y)
ZÜCACİYE (Y)	S	KAHVEHANE (Y)
MAKKAH GOLD KUYUMCU (S)	İ	EVCE EV GEREÇLERİ (KAPALI)
FETİH 1453 CEP TELEFONCU (Y)	1	GÜVEN OTEL GİRİŞİ
AL-RAİ PİDECİ (S)	4	UĞUR TİCARET NALBUR (Y)
EFTALZADE CAMİİ GİRİŞİ	1	PAKTUR ERKEK BERBER (Y)
MERTAY YAPI NALBUR (Y)	D	YASEMİN SHAM PARFÜM (S)
ÖZ FATİH KUYUMCUSU (Y)	Ü	DOĞAN YAPI İNŞAAT NALBUR (Y)
ORANGE İSTANBUL İLETİŞİM (S)	K	ABU ABDU TATLICISI (S)
VAKIFLAR FATİH SATIŞ ŞUB. (Y)	K	BONCE MEVHİD KAHVECİ (S)
KÖŞEDE ÇEŞME	Â	TAIBA KUYUMCU (KÖŞEDE TEKRAR) (S)
FATİH CADDESİ ARKADA "SAĞ" ↑	N	FATİH CADDESİ ARKADA "SOL" ↑
FATİH CADDESİ'NE ÇIKILIYOR.		
FATİH CADDESİ ÜZERİNDE İLK SOL (22 ADIM) , ÇEŞMEDEN ALGHABRA PARFÜMERİ (45 ADIM)		

6.1.2. İslambol Caddesi

Malta Çarşısı'nın Fevzi Paşa Caddesi girişinde yukarıya doğru iki yönlü merdiven bulunmaktadır. Merdivenleri kullanarak yukarı çıktığımız takdirde eski adı Süpürgeçiler Sokak olan İslambol Caddesi'ne gireriz (Şekil 19). Bu cadde toplam 140 adımdır. Dar ve kısa olan İslambol Caddesi'nde 41 dükkân bulunmaktadır. Bu dükkânların 26'sı Türklere 15'i Suriyelilere aittir. Caddede Arapça tabela yok gibidir. Arapça tabelaların hemen hepsi Türkçeye çevrilmiştir. Bu da Suriyelilerin uyum ve oyunda kalma çabasına iyi bir örnektir. Çok katmanlı bir alan olan çarşının bu caddesinde ilk katman nalbur, elektrikçi, züccaciye, berber, kahvehane gibi dükkânlardır. Bu dükkânların sayısı 20'ye yakındır, ama 2006 yılında sayılarının çok daha fazla olduğunu biliyoruz. Bunların dışında kurukahveci ve yemekçiler çarşıda her zaman olmuştur. Bu bilgilerimiz Fatih Belediyesi'nin coğrafi bilgi sistemleri internet sayfasında belgelidir (Şekil 20). 2006 yılında Fatih ilçesinin tüm sokaklarının fotoğraflandığı bu sistemde caddenin neredeyse tümü bu türlü dükkânlarla doludur (Fotoğraf 3).⁴⁵

Şekil 20 Fatih Belediyesi'nin internet sitesinden alınmıştır. (<https://gis.fatih.bel.tr/webgis/>)

Fotoğraf 3 2006 yılı Malta Çarşısı dükkânları. (Fotoğraflar Fatih Belediyesi internet sitesinden alınmıştır.)

⁴⁵<https://gis.fatih.bel.tr/webgis/> (15.10.2020)

İkinci katmanda ise Suriyeli işletmeler yer almaktadır. Bunlar da aktar, tatlıcı, dondurmacı, kahveci, pideci gibi gıda temelli dükkânlardır. Son katman ise iki kısımdır. Birinci kısım yine Suriyeli işletmelerin sonradan açtığı kuyumcu, parfümeri ve para transfer merkezi gibi yerlerdir. İkinci kısım Suriyelilerden sonra açılan yerli işletmelerdir. Bunlar giyim dükkânı, tost büfesi, lahmacuncu, kuyumcu, parfümeri gibi mekânlardır. Yeni açılan hiçbir dükkân nalbur ya da elektrikçi değildir. Caddenin nalbur, anahtarcı, camcı, elektrikçi, berber, kuyumcu, tatlıcı, dondurmacı ve aktar gibi dükkânları farklı katmanların bir arada olmasına örnektir. Fakat cadde bu üç katmanı da içinde taşıdığı için plansız bir görünümündedir. Kabuk değiştirmeye çabalayan bu cadde Malta Çarşısı'nda Suriyelilerin en yoğun olduğu alandır.

Merdivenin sağ tarafından çarşıya girdiğimizde ve Fevzi Paşa Caddesi'ne arkamızı döndüğümüzde köşede Hacıoğlu Lahmacunu görürüz. Burası tez çalışmamızın başlarında spor malzemeleri satan bir işletmeydi. Yanında da Tac Mahal dürüm vardı. Dürümcü de spor mağazası gibi kapandı ve yerine Osmanlı Oud isimli bir parfümeri açıldı. Onun yanında kakule kokusunun ağır bastığı kurukahve satan Suriyeli işletme Al Beek bulunmaktadır. Merdivenin sol tarafından çarşıya girdiğimizde ise köşedeki Lelas adlı parfümeri sade ve şık dekoruyla göze çarpmaktadır. Burası dünyanın birçok yerinde şubesi olan yerli bir işletmedir. Son zamanlarda Malta Çarşısı'nda parfümeri sayısı hızla artmaktadır. Bunun sebebi Arapların parfüm alışkanlığıdır. Mülakat gerçekleştirdiğimiz Suriyeli parfümeri işletmecisi Ala Bey Arapların hangi tür parfüm sevdiğini şu şekilde anlatmaktadır; *-Araplar ağır koku sever. Sabah sıkarak iki üç gün kalmasını ister. Hafifi sekiz saat kalır. Ağırı çok gün kalır. Orijinali zaten ağırdır.*

Lelas Parfümeri'nin bulunduğu dükkân önceden börekçiydi. Hacıoğlu Lahmacun ve Lelas Parfümeri köşe dükkân oldukları için Fevzi Paşa Caddesi'nden de görülmektedir. Sol tarafta olan Lelas Parfümeri'nin yanı sıra Laroze Kuyumcusu'dur. O da Suriyeli girişimciler tarafından işletilmektedir. Onun yanında yine bir Suriyeli girişimi olan Endülüs Para Transfer Ofisi bulunmaktadır. Yakın zamandaki adı İmza idi. Bu iki dükkânda çok eskiden nalburmuş. Bunu bilme sebebimiz ise dükkânlarını kiraya veren kişiyle mülakat gerçekleştirmemiz. Onların yanında çarşının en eski işletmelerinden olan anahtarcı ve devamında da nalbur bulunmaktadır. Caddenin bu

bölgesi genellikle boştur. Fatih Caddesi'ne doğru kalabalık artmaktadır. Suriyeli kurukahve işletmesi Al Beek nalburun tam karşısına denk gelmektedir. Kurukahvecinin yanında Suriye'de çok bilinen Omayya isimli dondurmacı vardır. Burası Suriye'nin en ünlü dondurmacısıymış.⁴⁶ Omayya'nın karşısındaki nalburun yanında ise züccaciye ve inşaat malzemeleri satan dükkânlar yer almaktadır. Onların karşısında ve Omayya'nın yanında sırasıyla Malta Kurukahvecisi, Malta Camcısı ve telefoncu bulunmaktadır. Bu üçlü sıra 2006 yılında da farklı değildir. Örneğin Malta Kurukahvecisi'nin bulunduğu yer geçmişte Sebahattin Dönmez Kurukahveci olarak geçmektedir. Eski yerin fotoğrafına baktığımızda mekânın çok salaş olduğunu görebiliriz. Omayya'nın bitişiğinde olan Malta Kurukahvecisi günümüz kahvecilerine daha çok benzemekte ve önünde kahve de içilebilmektedir (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4 Kurukahveci 2006 ve 2020 arasındaki değişim-İslambol Caddesi (Soldaki fotoğraf Fatih Belediyesi internet sitesi <https://gis.fatih.bel.tr/webgis/>'ten alınmıştır, Sağdaki fotoğraf tez kapsamında çekilmiştir.)

Telefoncunun yanında ise yine Suriyelilerin işlettiği BN Haldun Kahvecisi vardır (Fotoğraf 5). Onun yanında da Şam Şerif Tatlıcısı. Şam Şerif bu caddenin en bilinen tatlıcısı ve çok fazla Türk müşterisi var. Suriyeli işletmelerin müşterilerine bakıldığı takdirde en fazla Türk müşteri tatlıcılara gelmektedir. Sonrasında kahveci ve Suriye mutfakını temsil eden restoranlar tercih edilmektedir. Mülakat gerçekleştirdiğimiz parfümerinin işletmecisi Ala Bey çok fazla Türk müşterisi

⁴⁶İstanbul'da Mini Suriye" adlı haberden alınmıştır. Bu haber 2018 yılında Hürriyet'te çıkan ve birçok gazetenin kullandığı bir haberdır. (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-mini-suriye-40849791>)

olmadığını söylemiştir. Aktar dükkânının işletmecisi Ömer Bey de neredeyse hiç Türk müşterisi olmadığını belirtmiştir.

Fotoğraf 5 İslambol Caddesi 2020 (Tez kapsamında çekilmiştir.)

Kahvecinin ve tatlıcının tam karşısı Malta Çarşısı Sokağı girişidir. Bu sokağın çarşıya benzer bir tarafı yoktur. Sokakta daha çok yine başka katmanlardan kalan demirciler vardır. Onların dışında bir adet Suriyeli berber bulunmaktadır. Bu sokağın sağ tarafı komple Şekerci Han. İlginç olan demircilerin dükkânlarının Şekerci Han'a dahil olması. Adem Bey demircilerle arkadaş. Babası vefat eden demircilerin evine taziyeye gittiğinde yaşadıklarını şöyle anlatmaktadır; *-Buradaki demircilerin hepsi aynı aileden babası üç gün önce vefat etti. Biz namaz sonrası taziye için evine gittik. Oraya gelenlerin yarısı Suriyeliydi. Yarısı da akrabasıydı.* İslambol Caddesi'ndeki yerli esnafı Suriyeli esnafın bu denli iyi ilişkide olması tek örnek değil. Bu durum din kardeşliği üzerinden açıklanabilir. Özellikle İslambol Caddesi'nde Cuma namazı saatinde neredeyse tüm dükkânlar kepenklerini indirip, namaza gitmektedir. Namaza gidenler sadece Fatih Camii'nde namaz kılmamakta. Çevredeki yakın camilerde de namaz kılmaktadır.

Malta Çarşısı Sokağı'nın köşesinde gümüşçü, gümüşçünün yanında ise Suriyelilere ait melisa kokan bir aktar bulunmaktadır. Aktar, tatlıcı ve kahveci karşılıklı bulundukları için caddenin bu kısmı daha hareketlidir. Kahve kokusuyla melisa

kokusunun birbirine karıştığı bu bölümde caddenin sesi Arapçadır. Aktarın yanında Türkler kadar Suriyelilerin de alışveriş yaptığı yerli bir işletmeciye ait giyim dükkânı vardır. Gümüşçü, aktar ve giyim dükkânları Şekerci Han'a bağlıdır. Giyim dükkânının bitişiğinde de kapalı bir şekilde han kapısı bulunmaktadır. Ancak kapının ardında da birilerinin olduğunu gözlemlerimiz sırasında fark ettik. Han kapısının tam karşısında Birlik Nalbur vardır. Kapının Fatih Caddesi'ne doğru uzanan yan tarafında da yine hana dâhil hırdavat ve züccariyeciler dükkânları mevcuttur. Caddenin Fatih Caddesi'ne doğru sağ tarafına baktığımızda ise nalburun yanında Malta Limanı Büfe bulunmaktadır. Burası 2019 yılında büyük bir kalabalığın eşlik ettiği dualarla açıldı. On sene önce olsa orada nalbur açılırdı. Böyle bir iddianın sebebi bu tür dükkânların geçmişte sayıca daha çok olduğunu bilmemizden kaynaklanmaktadır. Malta Limanı'nın yanında sırasıyla Deha Elektrik ve Pilavcı Reşat 2 vardır. Burası hem pilav satması hem de ucuz olması sebebiyle Türkler ve Suriyeliler tarafından talep görmektedir. Pilavcının yanında ise kahvehane göze çarpmaktadır. Bu ve benzer kahvehanelerde çeşitli iş kollarından ustalar bulunabilmektedir. Eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla caddede iki kahvehane varmış. Bir tanesi kapanmış. Açık olan kahvehanenin tam karşısındaki Suriyelilere ait Makkah Gold Kuyumcusu ise yakın zamanda kapanan Sevecen Ev Yemekleri lokantasının yerine açıldı (Fotoğraf 6). Burası hana dâhil son dükkândır.

Fotoğraf 6 Aynı mekân 2019 yılında Sevecen Ev Yemekleri iken⁴⁷ 2020 yılında Makkah Gold Kuyumcusu olmuştur. (Fotoğraf tez kapsamında çekilmiştir.)

Kuyumcunun tam karşısı Evce Ev Gereçleri'dir. Evce'nin yanında ise çarşının en uyumsuz mekânı Güven Otel girişi vardır. Onun yanı da nalburdur. Nalburun karşısı

⁴⁷Sevecen Ev Yemekleri fotoğrafı zomato'dan alınmıştır. (<https://www.zomato.com/tr/istanbul/sevecen-ev-yemekleri-fatih-merkez-istanbul>) (20.10.2020)

telefoncu Fetih 1453 bitişiği ise berberdir. Berberin yanında da Suriyelilere ait Yasemin Sahm Parfümeri dikkat çekmektedir. Burası her daim kalabalık bir yerdir. Parfümerinin karşısında çarşıda en çok şubesi olan Al Rai Restoran bulunmaktadır. Fatih Caddesi'ne yakın olan bu bölgede de parfümeri ve Restoran'ın bulunması sebebiyle kalabalık artmaktadır. Burada da birbirine karışan parfüm ve yemek kokularıyla birlikte Arapça hâkimiyeti söz konusudur. 2018 tarihli Hürriyet Gazetesi Röportajına göre Al Rai'nin sahibi Selahattin Muhammed, 2015 yılında eşi ve üç çocuğuyla Şam'dan İstanbul'a gelmiştir. Muhammed, "Burayı iki ay önce açtık, eti Suriye usulüne göre satıyoruz, daha çok koyun eti ağırlıklı. Bize daha çok Suriyeliler geliyor, ama Türk bir müşteri de bir kere gelirse bir daha bırakmıyor"⁴⁸ demektedir. Çarşıdaki çoğu esnaf gibi emlak ve kira fiyatlarındaki artıştan şikâyetçi olan Muhammed şunları söylemektedir: "Burası çok pahalı, ev fiyatları da dükkân fiyatları da çok artmış durumda. Bizden önceki Türk kiracıların ödediğinin en az iki-üç katını ödüyoruz. Mesela buranın fiyatı önceden 1600 liraydı, benden 5000 lira istediler."⁴⁹

Çarşıda üç şubesi bulunan Al Rai'nin önü her zaman doludur. Bir şey almak için mutlaka sıraya girmek gerekmektedir. Özellikle ramazanda tıklım tıklım dolmaktadır. Al Rai'nin karşısı ve parfümerinin yanı nalburdur. Nalburun yanı ise Suriyeli bir işletme Abu Abdu Tatlıcısıdır. Onun da karşısı Eftalzade Camii girişidir. Burası Al Rai'nin de tam yanına denk gelmektedir. Caminin yanında hırdavatçı bulunmaktadır. Hırdavatçının yanı da Öz Fatih Kuyumcusudur. Abu Abdu tatlıcısı kuyumcunun tam karşısında yer almaktadır. Tatlıcının da yanı Suriyeli işletme olan Bonce Mevhid Kahvecisi'dir. Buradan da çok yoğun kahve ve kakule kokusu duyulmaktadır. Karşısında da Suriyelilerin işlettiği telefoncu Orange İletişim vardır. Bu bölüm Fatih Caddesi'ne en yakın yerdir. Caddelerin çakıştığı bu bölümde yine Suriyeli müşteriler oldukça fazladır. Telefoncunun yanında bulunan vakıflara ait dükkânla caddenin sol tarafı bitmektedir. Sağ tarafı ise köşedeki Taiba Kuyumcu ile sonlanmaktadır. Kuyumcunun bulunduğu yer önceden dönerciymiş. Aslında Malta Çarşısı'ndaki yiyecek mekânlarının çokluğu yeni bir şey değil. Yine de Suriyelilerin

⁴⁸İstanbul'da Mini Suriye" adlı haberden alınmıştır. Bu haber 2018 yılında Hürriyet'te çıkan ve birçok gazetenin kullandığı bir haberdır. Röportajdan da anlaşılacağı gibi Al Rai Restoran 2018 yılında açılmıştır. (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-mini-suriye-40849791>)

⁴⁹Kiralar 2018 yılına aittir. (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-mini-suriye-40849791>)

sürekli lokanta açarak çarşının çeşitliliğini bozduğu söylenmektedir. Orhan Bey’e göre Malta Çarşısı’nın eski hali şu şekildedir;

-Eski Malta, her cins dükkânlar vardı burada. Tarihi bir çarşıydı. Bu çarşıda yöresel şeyler satılıyordu. İstanbul’un çeşitli yerlerinden de buraya geliyorlardı. Nostalji. Hem camiye namaz kılmaya hem burada alışveriş yapmaya. Bunlar gelince başladılar lokanta açmaya. Başka bir şey açmadılar. Lokanta lokanta. Dükkânlara cazip paralar verdiler. Adam baktı çalışırken kazanamıyorum, Kirada bu kadar alacağım. Çarşı belki 50 belki 70 metredir. 100 metre değildir. 10 tane lokanta var burada. Suriye lokantası. Bu on tane lokantanın varlığı, on tane değişik branştaki iş yerinin kapanması demek. Bu sefer ne oldu? Buraya dışarıdan gelen müşterinin gelmesi için sebep kalmadı. Niye geleyim dedi? Bu hepimizi etkiledi. Geliyordu, nostalji vardı. Oradan onu alıyordu, buradan bunu alıyordu. Namazını da kılıyordu. Gidiyordu. Burada çevresi olan da eşiyile dostuyla görüşüyordu. Güzel bir şey vardı burada. Şimdi onlar kayboldu...

Fotoğraf 7 Aynı mekân Fatih Belediyesi internet sitesi <https://gis.fatih.bel.tr/webgis/> kayıtlarına göre 2006 yılında dönerciyken 2020 yılında Taiba Kuyumcusu olmuştur. (Fotoğraf tez kapsamında çekilmiştir.)

Ancak eski Malta Çarşısı’nda da o kadar çeşit yoktur. 2006 yılındaki fotoğraflara baktığımızda çok sayıda yiyecek mekânı olduğu anlaşılıyor (Fotoğraf 7). Ayrıca çok sayıda da inşaat malzemesi satan dükkân var. Buradaki sorun dükkân çeşidinin azalmasından çok yerli müşterinin azalması. Onun da tek sebebi Suriyeliler değildir. Nesnel koşulları göz ardı etmemek gerekmektedir.

Şekil 21 Feraizci Sokak

BÖREKÇİ KAPI GİRİŞİNDE OLAN FATİH CADDESİ'NDEN İLK SAĞ		
SOL		SAĞ
ALKHODJA KAHVECİ (S)	F E R A İ Z C İ S O K A K 7 4 A D I M 1 7 D Ü K K A N	ALGHABRA PARFÜMERİ (S) (KÖŞEDE TEKRAR YAZILDI))
ERZURUM GIDA (Y)		AL FURKAN KUYUMCU (S)
		
SOKAK GİRİŞİ		BARAKA KAFE GİRİŞ KAPISI (Y)
MALTA BAZAAR KURUYEMİŞÇİ (Y)		ÇEREZCİM (Y)
DEDE SULTAN TAVUK DÖNERCİ (Y)		MİM BAL (Y)
DAMAK PEYNİRCİSİ (Y)		GÜNLÜK BALIK GALERİSİ (Y)
		MODERN LÜBNAN FIRINI (S)
		MALTA BÖREKÇİSİ (Y)
		MALATYA PAZARI (Y)
		DEDE KAĞITÇI (Y)
		MALTA KURUYEMİŞ (Y)
		ÇAVURMACI (S)
		MANAV (Y)
		BOYACI KAPISI

Şekil 22 Fatih Belediyesi'nin internet sitesinden alınmıştır. (<https://gis.fatih.bel.tr/webgis/>)

6.1.3.Feraizci Sokak

İslambol Caddesi'nden çıkınca köşedeki çeşme ile çeşmenin çapraz karşısındaki Feraizci Sokak arasında 45 adım bulunmaktadır. İslambol Caddesi ile Feraizci Sokak'ın kesiştiği cadde ise Fatih Caddesi'dir. Börekçi Kapısı'ndan da girilen Fatih Caddesi Malta Çarşısı'nın en geniş caddesidir. Eski adı Emirler Sokağı olan Feraizci Sokak (Şekil 21-22) ise çarşının en küçük alanıdır. 74 adımda biten sokakta 17 dükkân bulunmaktadır. Bu dükkânların sadece dört tanesi Suriyelilerindir. Onların da tabelaları Türkçedir. Çarşıda giysi işi ile ilgilenen Ayhan Bey çarşısı şu şekilde sınıflandırmaktadır; *-A takımı Fatih Camii girişi (Fatih Caddesi), B takımı Fevzi Paşa girişi (İslambol Caddesi) ve C takımı Boyacı Kapı girişi (Feraizci Sokak).*

Çarşı'nın en az Suriyeli işletmesi olan Feraizci Sokak'ın sağ tarafında ve Fatih Caddesi'ne de bakan köşede Suriye'de de çok meşhur olan Alghabra Kozmetik vardır. Sol tarafı ise Alkhodja Kahvecisi'dir. Kahveciyi geçince Feraizci Sokakta çok büyük bir alanı kaplayan Erzurum Gıda başlamaktadır. Aslında kahveci Erzurum Gıda'nın kiracısıdır (Fotoğraf 8).

Fotoğraf 8 Erzurum Gıda Fatih Belediyesi internet sitesi <https://gis.fatih.bel.tr/webgis/> kayıtlarına göre 2006 yılında bütün iken 2020 yılında Suriyeli kiracısı vardır.

Sağ köşedeki parfümerinin yanında ise Al-Furkan Kuyumcusu vardır. Kuyumcunun yanında Çerezci Kuruyemişçisi bulunmaktadır. Malta Çarşısı'nda

kuruyemişçilerin çok fazla Arap müşterisi olmaktadır. Görüştüğümüz kuruyemişçi Selim Bey Arapların erez alışverişi hakkında şunları söylemektedir;

-Suriyeliler daha çok geliyor kardeş. Bizim insanımız arasında ‘şuradan bir kilo ceviz ver’, diyecek kimse yok. ‘Bir kilo fıstık ver’, diyecek insan var mı? şöyle bir düşünelim. Alım gücü yok insanların. Ama onlar geliyor mesela, ‘bir kilo fıstık ver, bir kilo fındık ver, yarım kilo ceviz ver’, diyor. Yani demek para var diyorum kendi kendime. Onlar geldi bir canlılık oldu buralarda. Yani şimdi bütün esnaf, sadece Malta arşısı değil, başka bölgedeki esnaf hep Arapların gelmesini bekliyor. Onlar gelirse alışveriş yapıyor adamlar. 20 yıldır bu işi yapıyorum. Önceden başka işti. Bütün esnaf oturuyor kardeş. Neden? Çünkü bu ürünleri yiyen Araplar. Bizimkiler de ucundan kenarından azıcık yiyor. Bizim insanımız çok fazla abur cubur yemez. Yemez diye bir şey yok. Fiyata bakar, yemez.

erezcim’in bitişiğinde Mim Bal bulunmaktadır. arşıda çok fazla bal satan dükkân vardır. Çarşının dışından görüşme yaptığımız berber dükkânı bile bal satmaktaydı. Yolun karşısına geçtiğimizde Erzurum Gıda’nın devamında sırasıyla Malta Bazaar Kuruyemişçisi onun yanında Dede Sultan Sofrası onun da yanında son dükkân olarak Damak Peynircisi gelmektedir. Peynircinin bittiği yerden sola döndüğümüzde yine Suriyelilere ait mekânlarla karşılaşabilmekteyiz. arşı etrafında çok sayıda Suriyeli dükkân mevcuttur. Çarşıya döndüğümüzde Dede Sultan Sofrası’nın tam karşısına balıkçı denk gelmektedir. arşı içerisinde balıkçı sadece balık sezonunda açılmaktadır. Balıkçının yanında Modern Lübnan Fırını bulunmaktadır. Mülakatlarda çevirmenliğimizi yapan Mahmud Bey’e –*burası Beyrutluların, dediğimizde –o kadar emin olmayın Suriyeli olabilir*, demişti. Haklı da çıktı. 2018 tarihli Hürriyet Gazetesi röportajına göre; Al Sayed Modern Lübnan Fırını’nın sahibi Muhammed Bey 2016 yılında Hama şehrinden gelmiş ve fırını ailesiyle birlikte işletmektedir. Muhammed Bey de artan kiralardan şikâyetçi: “Burada dükkân kiralari çok pahalı, örneğin biz bu fırına aylık 7000 lira ödüyoruz ama önceden kirası 2000 liraydı.”⁵⁰ demektedir. Lübnan Fırını’nın yanında Malta Börekçisi bulunmaktadır. Devamında ise sırasıyla Malatya Pazarı ve temizlik malzemeleri satan bir dükkân vardır. Onun yanında Suriyelilerin işlettiği tavuk dönerci (avurmacı) vardı. Bu işletme yakın zamanda kapandı. Yerine cep telefonu satıcısı açıldı. Telefoncunun çaprazında manav bulunmaktadır. Bu manav çarşının en eski mekânlarından. Tam Boyacı Kapısı’nın bitişiğinde durmaktadır.

⁵⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-mini-suriye-40849791> (2018 tarihli röportaj)

BÖREKÇİ KAPIDAN GİRİLDİĞİ ZAMAN FATİH CAMİİ ARKADA KALDI

<i>SOL</i>		<i>SAG</i>
ZAİN KÜNEFECİ (S)		FATİH AL HAYR LOKANTA (S)
TAIBA KUYUMCUSU (S)		TEKBİR KIYAFET (Y)
İSLAMBOL SOK GİRİŞİ		DÖNER VE DÖNER (Y)
ÇEŞME		AKTAR BAHARAT (Y)
FETİH KUYUMCU (Y)		KURUKAHVECİ SALİM EFENDİ (Y)
YARDIMCILAR CİĞER TAV. PAZ. (Y)	<i>F</i>	SULTAN PEYNİRCİLİK (Y)
HAKAN KAFE (Y)	<i>A</i>	ŞÜKÜR ET DÜNYASI (Y)
TAIBA KUYUMCU (S)	<i>i</i>	BEY PİLİÇ (Y)
	<i>H</i>	
MALTA FIRINI (Y)		ALGHABRA PARFÜMERİ (S) (KÖŞE)
FATİH ET (Y)	<i>C</i>	FERAİZCİ SOKAK GİRİŞİ
ORTADİREK ET (Y)	<i>A</i>	AFRENCİ BEKİR ZAİM (S)
AL JENANİ LOKANTASI (KÖŞE) (S)	<i>D</i>	ECZANE
SOLA DÖNÜŞ VAR	<i>D</i>	PEYNİRCİ HAKAN (Y)
EYÜP SULTAN TÜRK LOKUMU (Y)	<i>E</i>	TRABZONLU KARDEŞLER YAĞ-BAL (Y)
AKSA KURUYEMİŞ (Y)	<i>S</i>	OF SÜT KARADENİZ YAĞ-BAL (Y)
	<i>i</i>	
HAROMA KLASS PARFÜMERİ (S)	<i>2</i>	ŞAMİYA LOKANTA (S)
AKSA YÖRESEL ÜRÜNLER KURUYEMİŞ BAHARATÇI (Y)	<i>0</i>	KARDEŞLER BİRLİK GIDA (Y)
BOĞAZİÇİ SÜRÜCÜ KURSU KAPISI (Y)	<i>7</i>	MİM BAL (Y)
FATİH EVCİL HAYVAN (Y)	<i>A</i>	TATLICI (S)
İTİMAT (Y)	<i>D</i>	AL RAI LOKANTA (S)
	<i>I</i>	DOĞU PERVARİ BALCI (Y)
FETİH KUYUMCU (Y)	<i>M</i>	CEP TELEFONCU (Y)
KATİP KUYUMCU (Y)	<i>5</i>	İMAM KURUYEMİŞ BAHARAT AKTAR (S)
ELEKTRİK-AYDINLATMA (Y)	<i>2</i>	HAMAH PEYNİR YOĞURT (S)
	<i>D</i>	OF PEYNİRCİSİ (Y)
AL RAI LOKANTA (S)	<i>Ü</i>	HUZUR YOĞURTÇUSU (Y)
FATİH ESNAFLAR LOKANTASI (Y)	<i>K</i>	ALPAŞA TEKSTİL (Y)
NURSAÇ ELEKTRİK (Y)	<i>K</i>	TEBRİKLER TEKSTİL (Y)
EFE KURUYEMİŞ (Y)	<i>A</i>	
PEYNİRCİ ÇOCUK (Y)	<i>N</i>	
76 YOLUN KARŞISI ÇARŞAMBA PAZARI GİRİŞİ 32		

Şekil 23 Fatih Caddesi

6.1.4. Fatih Caddesi

Şekil 24 Fatih Belediyesi'nin internet sitesinden alınmıştır. (<https://gis.fatih.bel.tr/webgis/>)

Feraizci Sokak'ın sonundaki Boyacı Kapısı'ndan dışarı çıkıldığı takdirde Fatih Camisi'nin avlusuna varılmaktadır. Cami'nin avlusu oldukça geniştir. Özellikle hafta sonu birçok insan için buluşma merkezidir. Banklarda yer bulunmadığı gibi sıcak havalarda çimenlerde de yer bulmak zor olmaktadır. Ramazan ayında avlunun çimenlerinde iftarını açan çok sayıda kişi görülebilmektedir. Bunda Malta Çarşısı'nın da etkisi büyüktür. Özellikle Suriyeliler yiyeceklerini ve tatlılarını çarşıdan temin edip çimenlere oturarak iftar açmaktadır. Boyacı Kapısı'ndan çıktıktan sonra avlu duvarını sağa doğru takip ettiğimizde Börekçi Kapısı'na ulaşabiliriz. Bu kapı Malta Çarşısı'nın en yoğun girişli kapısıdır. Börekçi Kapısı'ndan Malta Çarşısı girişi Fatih Caddesi'nin başlangıcıdır (Şekil 23-24). Malta Çarşısı bitse dahi Fatih Caddesi Çarşamba Pazarı boyunca devam eder. Malta Çarşısı'nın Fatih Caddesi içindeki sınırı 207 adımdır. Burada 52 dükkân vardır. Bu dükkânların 37 tanesi yerli 15 tanesi de Suriyeli işletmelere aittir. Caddede Suriyelilere ait işletmelerin tabelaları yine Türkçedir. Caddenin genişliği sebebiyle çarşının en kalabalık olduğu Çarşamba ve Pazar günleri bile cadde de rahatça gezilebilmektedir.

Fotoğraf 9 Borekçi Kapısı Girişi 2020 (Tez kapsamında çekilmiştir.)

Borekçi Kapısı'ndan (Fotoğraf 9) girince sağda Suriyeli bir işletme olan Fatih Al Hayr Lokantası, bitişiğinde küçük bir dükkân olan Tekbir Kıyafet vardır. Al Hayr Lokantası 2014 yılında açılmış. Suriyeli üç ortaktan biri olan Servet Stras 2014 yılında verdiği röportajda şunları söylemektedir; “...ne ben, ne de ortaklarımdan hiçbiri daha önce restoran yemek işleri ile uğraşıyorduk. Ortaklarımdan biri hadis âlimi, diğeri tüccar, ben de öğretmendir.”⁵¹ Suriyeli esnaf ya da işçiler arasında bu tür sürdürülemeyen kültürel sermaye hikâyeleri azımsanmayacak kadar çoktur. Bu da eyleyicilerin Habituslarında değişime sebep olmaktadır. Röportajda başlangıçta müşterilerinin yüzde 95’inin Suriyeli olduğunu belirten Stras “İki ay sonra Türk müşterilerde artış oldu. Şimdi müşterilerin dörtte biri Türkler” demektedir. 2014 yılında çarşı esnafı az sayıdaki Suriyeli esnafa geçici gözüyle bakmaktadır. Ayrıca Suriyeli girişimcilerin azlığı ve Suriyeli müşterilerin çokluğu sebebiyle artan alışverişten memnun olmaktadır. Öyle ki 2019 senesinde el değiştirerek dönerci olan Pınarbaşı Et Pazarı’ndan Fehmi Bey aynı röportajda şunları söylemektedir; “Esnaf olarak bize faydası oldu, zararı olmadı. Ticaret anlamında bir nevi gelir kaynağı. Buradaki esnaf da onlardan memnun. Kimseden bir şikâyet duymadım.”⁵² Al Hayr Lokantasının tam karşısında Zain Künefe vardır.

⁵¹<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bu-isyerinde-suriyeli-calistiriliyor> (Röportaj 2014 yılında gerçekleştirilmiştir.) (12.11.2020)

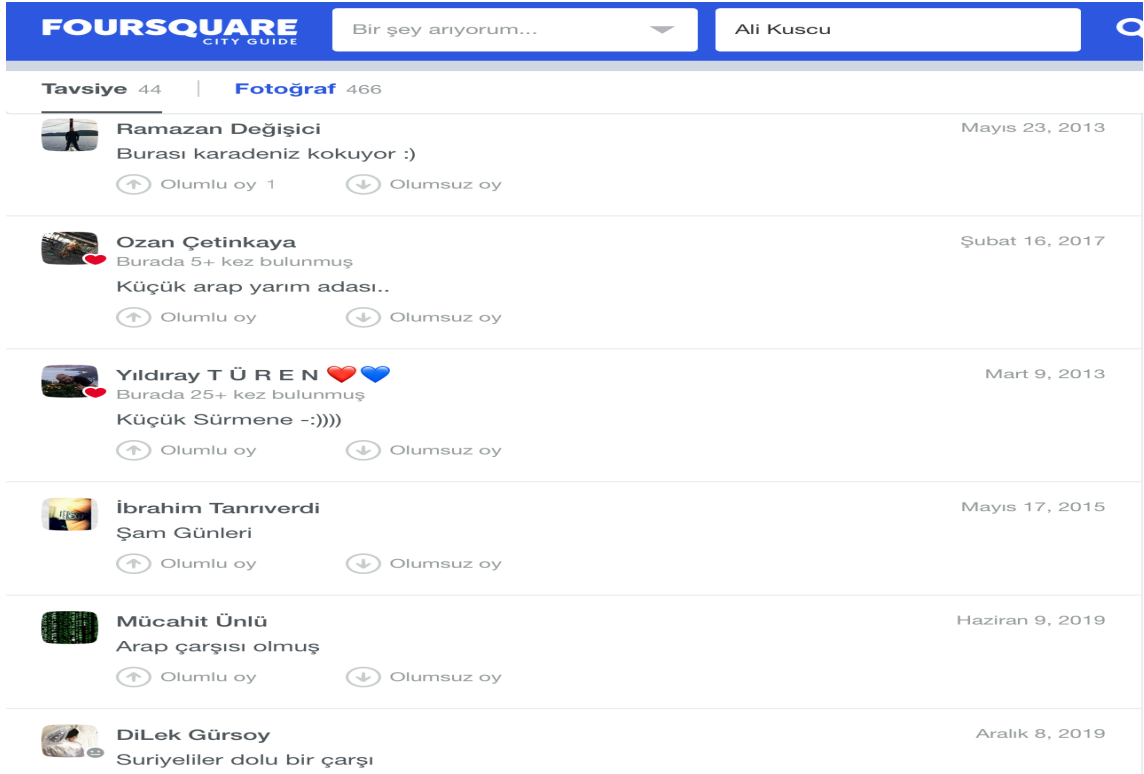
⁵²<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bu-isyerinde-suriyeli-calistiriliyor> (12.11.2020)

Künefeci sol tarafın ilk dükkânıdır. Burası her daim kalabalık bir mekândır. İstanbul'un birçok yerinden insanlar buraya künefe yemeye gelmektedir. Zain Künefe'yle ilgili Foursquare'de şöyle bir yorum yazılmıştır; "Fatih Camii Malta Kapısı girişinde bir sıra göreceksiniz. Sıraya girin, sonra minik tatlıcıya. Hem de çok ucuz!"⁵³ Bu yorum çarşı girişinin kalabalığını çok doğru bir şekilde anlatmaktadır. Zain Künefe'nin yanında iki adet kuyumcu bulunmaktadır. Taiba ve Fetih Kuyumcusu. Türklere ait Fetih Kuyumcusu Pazar günleri kapalı olmasına rağmen Suriyelilere ait Taiba Kuyumcusu Pazar günleri açıktır. İki kuyumcunun arasında İslambol Caddesi girişi ve çeşme vardır. Karşılarında da yeni açılan yerli restoran Döner ve Döner. Burası önceden Pınarbaşı Et Pazarı isimli kasaptı. Onun yanında da Baharat Aktar vardır. Bu dükkân Suriyelilerin en çok alışveriş yaptığı yerli işletmelerden biridir. Yanında da Kurukahveci Salim Efendi bulunmaktadır. Malta Çarşısı'nın ilk katmalarından olan Salim Efendi'yle beraber çarşıda taze kahve çeken işletme sayısı altı adettir. Kahvecinin yanında Sultan Peynir bulunmaktadır. Çarşı içerisinde peynirci ismiyle satış yapan altı adet dükkân mevcuttur. Kahvaltılık satan yerlerin sayısı ise on beştir. Peynircinin yanında Şükür Et Dünyası, tam karşısında ise Yardımcılar Ciğer ve Tavuk yer almaktadır. Ciğercinin yanında Hakan Kafe'yi görürüz. Burası önceden Filistin Künefe isimli bir tatlıcıydı. Künefeci kapanınca Hakan Kafe oldu. Aslında Hakan Kafe uzun zamandır çarşı içerisinde varmış. Zain Künefecisi'nin olduğu yerde bulunmaktaymış. Bir ara aynı mekânda çalışmışlar, sonrasında yerini künefeciye devretmiş. Hakan Kafe'nin yanında Taiba Kuyumcusu'nun ikinci şubesi vardır. Kuyumcunun tam karşısında ve Şükür Et'in yanında Bey Piliç bulunmaktadır. Çarşının tamamında beş adet kasap mevcuttur. Malta Çarşısı'nın kasapları çevredeki kasaplara göre daha ucuzdur. Müşterileri de ucuz olduğunu bilerek gelmektedir. Malta Çarşısı'nın dışında oldukça fazla müşterisi olan ve ikisi Suriyeli olmak üzere yedi personel çalıştıran kasap Zeki Bey Malta Çarşısı kasapları için *-Alım gücü olamayan insanlar genelde oraya gidiyor, demektedir. Suriyeli müşteriniz var mı? diye sordüğümüzda da Zeki Bey; -Bizden Suriyeliler alışveriş yapıyorlar. Geliyorlar buraya alışveriş yapıyorlar. Yeme şekilleri bizimkilere benziyor. Ama daha çok küçükbaş tüketiyorlar. Büyükbaş onların ülkesinde hiç yok neredeyse. Yenmiyor. Hep kuzu ve tavuk. Bizde mevcut zaten geliyorlar, alıyorlar.*

⁵³ <https://tr.foursquare.com/v/zain-tatlilar/5be5d4ef270ee7002c26e4e0> (14.11.2020)

Herkes kesesine göre hareket ediyor. Yeme işini daha çok seviyorlar. Hazırlama değil de yeme işini seviyorlar. Boğazlarına düşkünler biraz, demektir. Zeki Bey çarşının dışında ve üst gelir grubundan müşterilere sahip. Malta Çarşısı'nda yiyecek sektörü fiyatları (lokanta, kasap, dondurmacı, tatlıcı vb.) dükkân kiralalarının aksine piyasanın altında seyretmekte. Buna rağmen yerli işletmeler eskisi kadar iş yapamamaktadır. İş yapamayan işletmeler de bu durumun sebebini Suriyelilere bağlamaktadır. Suriyeliler kasaplık yapmamaktadır. Zeki Bey Suriyelilerin kasaplıkla bağlantısını şu şekilde anlatmaktadır; -Suriye'de dana bilmedikleri için tavuk ve kuzu ayrı ayrı dükkânlarmış. Tavuğu ayrı, kuzuyu ayrı satıyorlarmış. Orada öyleymiş. İkisini bir arada bulunduramıyorlarmış. O yüzden çok kasap yok. Nadir yani. Kasapların çoğu da, benim bildiğim, restoranlarda çalışıyorlar. Kebap yapıyorlar. Şiş yapıyorlar. O tür şeyleri çok iyi biliyorlar. Çarşıya döndüğümüzde sol tarafta kalan Bey Piliç'in yanında Malta Fırını'nı görürüz. Her çarşının olmazsa olmazı fırınlardır. Burada da yerli fırın Malta Fırını iken Suriyelilerin fırını da Lübnan Fırını'dır. Malta Fırını'nın tam karşısında Feraizci Sokak'ta bahsettiğimiz köşe dükkân Algahbra Kozmetik bulunmaktadır. Algahbra, Suriye'de çok sayıda şubesi olan ve bu sebeple Suriyelilerce bilinen bir yerdir. Bu köşe eskiden manavmış. Bugün çarşıda sadece Boyacı Kapısı'nın girişinde bulunan bir adet manav bulunmaktadır. Algahbra'dan sağa dönüldüğünde Feraizci Sokağa girilmektedir. Düz gidip Feraizci Sokağı geçince sağda Afrenci Zain Restoran vardır. Bu restoran daha çok hamur işi yapmaktadır. Zain Künefe'nin işletmecisi ile kardeşirler. 2019 yılı ramazan ayında Zain Restoran'dan bir şey alabilmek, kalabalık nedeniyle, neredeyse imkânsızdı. 2020 yılında da salgına rağmen oldukça kalabalıktı. Restoranın tam karşısında sırayla Fatih Et ve Ortadirek Et vardır. Ortadirek Et'in yanında sokak girişinde köşede Al Zenani Lokantası bulunmaktadır. Eskiden balıkçı olan bu yer Suriyelilerin çavurma dediği bol baharatlı ve sarımsaklı tavuk döner satmaktadır. Buradan gelen kokular Millet Caddesi'ndeki Anas Chicken'la aynıdır. Burası da çok büyük dönerle güne başlayıp, gün sonunda dönerini bitirmektedir. Al Zenani'nin tam karşısında çarşıların olmazsa olmazı eczane onun da yanında Peynirci Hakan vardır. Peynircinin tam karşısı ise lokumcudur. Lokumcunun yanında da Aksa Kuruyemiş bulunmaktadır. Kuruyemişinin tam karşısı ve Peynirci Hakan'ın yanına denk gelen işletmeler ise Trabzonlu Kardeşler ve Karadeniz Of Yöresel Ürünlerdir. Buralarda tereyağının dışında, Trabzon kurabiyesi, peynir ve bal gibi ürünler de

satılmaktadır. Bu dükkânlar da çarşının eski katmanlarından. Hatta bir dönem Malta Çarşısı için Karadeniz Çarşısı bile deniliyormuş. 2011 yılında Sabah Gazetesi, Fatih'in Lezzet Durakları başlıklı haberinde Malta Çarşısı'ndan Karadeniz Havası esiyor şeklinde bahsetmektedir;⁵⁴ Bu haberi destekleyen ve bazı insanların gözünde Malta Çarşısı'nın değişimini özetleyen 2013-2019 arası Foursquare yorumları da bakılmaya değerdir;⁵⁵ (Şekil 25)

Şekil 25 Foursquare Yorumları

Suriyeli dükkânlarla yönelik en büyük tepki Malta Çarşısı'ndaki Karadenizli işletmelerden gelmektedir. Bunun sebebi olarak Karadenizli işletmelerin müşteri kaybı gösterilebilir. Konuyla ilgili Şaban Bey'e şu soruyu sorduk; *-Çarşıda Suriyeli müşterilerin artması size nasıl yansıdı?*

-Bize yansıyan bir alışveriş artması yok. Benim işim sayılarla. 2010 yılının Aralık ayının cirosunu topladım. 2019 yılının Aralık ayının cirosunu da topladım. 2010'da bizim ana kalem yağdı. 2010'da yağın kilosu 11 Lira, 2019'da yağın fiyatı 55 Lira. 2010'un cirosu 2019'dan daha yüksek. Tuz koptu. Daha bunun üzerine söylenecek ek bir cümle var mı? Bitti. Daha kötü. Bunun adı Suriye midir? Buradaki Suriyeli etkisi midir? Hepsidir. Ama iyi mi değil?

⁵⁴ https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/fatihin_lezzet_duraklari/11 (16.11.2020)

⁵⁵ <https://tr.foursquare.com/v/malta-çarşısı/4e5cb53dae6015fd0da14bbd> (16.11.2020)

Tat var mı? Hiç yok. Siz normal şartlar altında buraya geleceksiniz kış günü ben sizle burada oturup konuşabileceğim. Mümkün değil.

Fatih Caddesi'nde devam ettiğimizde Of Yöresel Ürünler'in bitişiğinde Eyam Şamiye Lokantası vardır. Karşısı ise Aksa Kuruyemişi'dir. Onun da yanı Suriyeli bir işletme olan Haroma Parfümeri. Burası yeni açılan bir işletmedir. Yakın zamana kadar burada Yimen Baharatçı isimli bir yer vardı. Bitişiğinde yine Aksa Kuruyemiş devam etmektedir. Kuruyemişinin yanında sırasıyla sürücü kursu girişi ve Fatih Evcil Hayvan dükkânı bulunmaktadır. Burası bir pet shop, yanında ise çok şubeli İtimat Peynircilik vardır. İtimat'ın yanında iki adet kuyumcu, karşısında ise Al Rai Restoran'ın ikinci şubesi bulunmaktadır (Fotoğraf 10).

Fotoğraf 10 Malta Çarşısı Fatih Caddesi (2020) (Tez kapsamında çekilmiştir.)

Onun da bir yanında Suriyeli tatlıcı diğer yanında da balcı vardır. Yerli bir işletme olan balcının yanında ise cep telefoncu bulunmaktadır. Onun da karşısı yine çarşının eski katmanlarından elektrikçidir. Elektrikçinin yanında da yeni katmanlardan Al Rai Restoran'ın üçüncü şubesi yer almaktadır. Al Rai'nin yanında yine eski katmanlardan avizeci bulunmaktayken karşısında İmam Kuruyemiş ve Hamah Peynir vardır. İmam ve Hamah Suriyelilerin işlettiği dükkânlardır. Hamah Peynircisinin yanı

ise Of Peynircisidir. Of Peynircisinin yanında Temel Baharat karşısında ise geleneksel yapısı hiç bozulmamış Fatih Esnaflar Lokantası bulunmaktadır. Lokantanın yanında elektrikçi karşısında ise Huzur Yoğurtçusu vardır. Yoğurtçunun yanında da giyim dükkânları mevcuttur. Onların karşısında da Efe Kuruyemiş ve Peynirci Çocuk bulunmaktadır. Buradan itibaren Malta Çarşısı bitmektedir.

ARALIK 2020 DÜKKAN ÇEŞİTLİLİĞİ	Suriyelilerin Dükkânları	Yerli Dükkânlar
LOKANTA	9	5
TATLI	5	0
KAHVALTILIK	1	14
KAHVE-KURUKAHVE	4	3
ÇEREZ-KURUYEMİŞ	1	6
AKTAR	2	1
TEKSTİL	1	3
PARFÜMERİ	4	1
KASAP	0	5
KUYUMCU	4	5
BERBER	1	1
NALBUR-ZÜCCACİYE- ELEKTRİK VB.	0	13
CEPTELEFONU AKSESUAR	1	2

Şekil 26 Malta Çarşısı Dükkân Çeşitliliği

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılacağı gibi Malta Çarşısı dükkânları çok sık el değiştirmektedir. Kent mekânları çok değişik nedenlerle sürekli bir değişme ve dönüşme baskısı altındadır. Dönüşüm denildiğinde değişmeden farklı bir şey kastedilmektedir. Dönüşüm sözcüğü yapısal bir değişikliğe atıf yapmaktadır. Kent mekânında değişim ve dönüşüm sebeplerinde en çok üzerinde durulan kentin nüfusunun sürekli artmasıdır (Tekeli, s. 271). Levi-Strauss'un da söylediği gibi; "Kent bir canlılar topluluğudur. Onların biyolojik geçmişlerini içinde saklar ve düşünen varlıklar olarak yönelişlerini biçimlendirir... Kent hem doğanın nesnesi hem de kültürün öznesidir;

bireydir ve gruptur, yaşanan ve hayal edilendir: insana ait olanın ta kendisidir (2000, s. 128).”

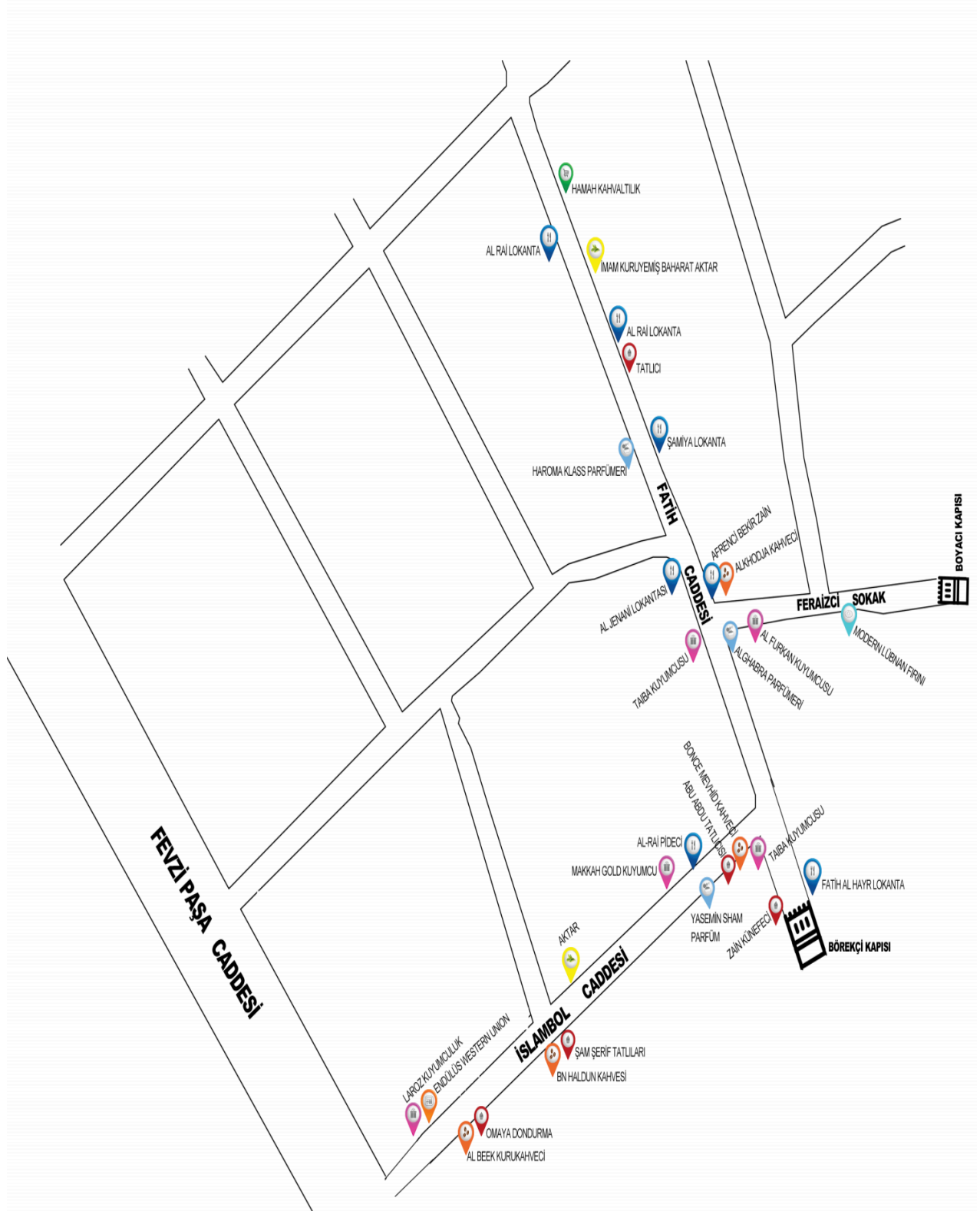
Kentin büyümesi sadece kentin yeni alanlara yayılması dolayısıyla dönüşüm meydana getirmemektedir. Bu durum kentin her noktasındaki göreceli erişebilirlikleri değiştirmektedir. Kentin arsa değerleri yüzeyleri değiştirmektedir. Bu değişimler bile gerçekleştirilemeyen rant potansiyelleri yaratarak kentin her noktasında baskı yaratabilmektedir. Kent ekonomisinin gelişmesi ve dünyaya eklemlenme sebebinin değişmesi de kentin hemen her noktasında dönüşüm etkisi yapabilmektedir. Kentin gelişmesi, refah artışı, *tüketim kalıplarının değişmesi*, artan araba sahipliği ve bu talepleri karşılamak için yapılan yollar, geliştirilen altyapılar çok yönlü değişim talepleri yaratmaktadır (Tekeli, 2015, s. 271-272). “Kent ekonomisinde ve sunduğu hizmetler alanında yaşadığı gelişmeler ya da krizler, kentin toplumsal tabakalaşmasını bir iskambil destesi gibi sürekli olarak yeniden karmaktadır (Tekeli, 2015, s. 273).”

Kent mekânında konut alanlarının saygınlığındaki değişimler, hizmet sektörünün kent mekânındaki yer seçimlerini ve konut sektörünün kent mekânında hangi noktada sunum yapacağını belirlemektedir. Yapıların eskimesi ve performanslarının düşmesi, yangın, deprem, su baskını gibi nedenlerle büyük kayıpların olması ya da olma riski taşınması da dönüşüm talebi yaratabilmektedir (Tekeli, 2015, s. 273). Bunlara ilaveten güvenli çocuk oyun alanlarının olmayışı, ambulans ya da itfaiyenin caddeye girememesi, cadde boyunca kurulan semt pazarı, özel araba park yeri sorunu gibi gündelik hayatı zorlaştıran etkenler de dönüşüm baskısı kurmaktadır. Fatih ilçesi gibi eski yerleşim yerlerinde bu taleplerin karşılanamaması da nüfusun dönüşmesine sebep olmaktadır. Bu durum zengin veya orta halli sayılabilecek tabakanın bölgeden ayrılmasına ve onların yerine düşük gelirli ya da sermayesini yitirmiş göçmenlerin gelmesine sebep olmaktadır. İrfan Bey’in de söylediği gibi bölgenin dönüşmemesinden şikâyetçi olan Fatihliler Başakşehir gibi kendileri için “mutena” bölgelere taşınmaktadır. Orta halliler de Beylikdüzü tarafına yerleşmektedir.

Eski semtlerin dönüşüme direnmesi anormal bir durum değildir. Özellikle binaların ve dükkânların dönüşümü oldukça maliyetlidir. Mal sahipleri de bu değişime direnç göstermektedir. Tekeli’ye göre; buna sadece ekonomik getiri açısından

yaklaşıldığında bu noktada yaratılacak dönüşümün gerçekleştirilebilmesi için getirinin bu maliyetleri önemli derecede aşması gerekecektir (2015, s. 274). Bu noktada Tahsin Bey'in de söylediği gibi Suriyeli göçmenler mal sahiplerine can simidi olmaktadır. Fatih gibi eski semtlerde değişime direncin önemli bir sebebi de birçok yapının tarihi eser niteliğinde olmasıdır. Tüm bu dirençlerin dışında Malta Çarşısı esnafının direncinde dışsallık önemli bir yer tutmaktadır. Çarşının değişen ve dönüşen yapısı ilk zamanlarda olumlu bir dışsallık yaratırken bu değişim ve dönüşüm zamanla olumsuz bir dışsallığa sebep olmuştur. Tekeli'nin belirttiği gibi; “dönüşüm dolayısıyla kaybolan dışsallıklar, yeni yaratılan dışsallıklarla ikame edilemiyorsa, bu kayıplar da dönüşmeye karşı bir direnç yaratacaktır (2015, s. 274).” Esnaf Lokantacısı Orhan Bey'in söylediği gibi çarşıda yerli esnaf kalmayınca esnaf lokantası iş yapamaz hale gelmektedir. Çarşının Suriye Çarşısı olarak etiketlenmesi de birçok eski müşterinin çarşıya gelmemesine neden olmaktadır. Bu olumsuzluklar dönüşüme karşı direnci arttırmaktadır. Suriyeliler açısından bakıldığında da tam tersi bir durum söz olmaktadır. Malta Çarşısı göçmenlerin alışveriş yaptıkları bir yer olmanın yanında karşılaşma alanı olarak da dışsal fayda sağlamaktadır. Bu da değişim talebini hızlandırmaktadır. Suriyelilerin talepleri ya da yerli esnafın direncine bakıldığı zaman değişim ve dönüşümün planlı ve topyekûn bir dönüşüm olmadığı anlaşılmaktadır. Malta Çarşısı gibi dönüşümler “bireylerin ya da mülk sahiplerinin tek tek verdiği kararların birikmesi sonucunda ortaya çıkan dönüşümlerdir (Tekeli, 2015, s. 275).” Mülakatlarda da görüldüğü gibi dönüşüm çarşının eski esnaflarının bir kısmını memnun ederken bir kısmını da tedirgin etmiştir. Çarşının yeni esnafları olan Suriyeliler ise gidişattan memnundur.

Çarşı hem zamansal hem de mekânsal olarak önemli bir alandır. Fiziki uzamının yanında toplumsal uzamı da vardır. Her şeyden önce nesnel koşulların belirlediği kurallara göre işleyen sınırları belli bir ticaret alanıdır. Kendine özgü bir düzeni vardır. Ayrıca birçok insanın karşılaşma ve buluşma alanıdır. Bu alan içerisindeki illusio ticaret yapanlar ile alışveriş yapanlar arasında gerçekleşmektedir. Ticaret yapanlar her ne kadar kendi aralarında oyun oynuyor görünse de asıl oyun müşterilere karşıdır. Müşteriler de oyunun bir parçasıdır. Onlar da oyunun gönüllü oyuncularıdır. Aşağıda bir oyun alanı olarak Malta Çarşısı tartışılacaktır.

Şekil 27 Malta Çarşısı Suriyeli Esnaf Haritası (Aralık 2020)

6.2. OYUN ALANI

“Oyun kültürden daha eskidir.”
(Johan Huizinga)

Huizinga (1995, s. 27), oyunun mekânsal sınırlılığını zamansal sınırlılığından daha çarpıcı bulmaktadır;

“Her oyun ister maddi veya hayali, ister keyfe göre saptanmış veya zorunlu olmuş olsun, önceden belirlenmiş kendi mekânsal alanının sınırları içinde cereyan eder. Aynı şekilde, bir oyun ile kutsal bir eylem arasında hiçbir biçimsel fark yoktur, yani kutsal eylem oyununkilerle aynı biçimler altında gerçekleştirilir; öte yandan, kutsal yer de oyunun cereyan ettiği yerden biçimsel olarak farklı değildir. Arena, oyun masası, sihirli çember, tapınak, sahne, perde, mahkeme; bütün bunların hepsi biçim ve işlev açısından oyun alanlarıdır, yani tahsis edilmiş, ayrılmış, çevresine parmaklık çekilmiş, kutsallaştırılmış ve kendi sınırları içinde özel kurallara tabi kılınmış yerlerdir (1995, s. 27).”

Malta Çarşısı’nı sınırları ve kuralları belirlenmiş bir oyun alanı olarak kabul ettiğimizde alan ile oyun (illusio) arasındaki benzerlik bizi Bourdieu’ye götürmektedir (Bourdieu ve Wacquant, 2014, s. 82). Bourdieu’den hareketle Malta Çarşısı’nda bir rekabet ve bahis olduğunu görebiliriz. Bu rekabet ticari olduğu kadar kültürel de. Rekabete katılabilmek ya da rekabeti sürdürebilmek için oyuna yatırım da söz konusudur. Özellikle Suriyeli oyuncular (girişimciler ve müşteriler) oyuna olan inancı (doxa) paylaşmakta ve kıyasıyla bir rekabetle yerli esnafın olduğu kadar Suriyeli esnafın da karşısına çıkmaktadır. Malta Çarşısı’nda esnafılık yapan Suriyeli girişimci Ala Bey daha önce açtığı parfümeriyi kapatarak dükkânını kahveciye çevirmiştir. Neden böyle bir şey yaptığını sordüğümüzda *–insanlar yemeye içmeye buraya geliyor*, cevabını vermiştir. Bu cevap oyunun oynanmaya değer olduğunu gösterdiği gibi hem ekonomik hem de kültürel rekabeti içinde barındırmaktadır. Ala Bey aynı zamanda çarşıda bulunan Suriyeli işletme sahiplerinin kendisine hayırlı olsun demeye geldiğini de belirtmektedir. Bu da sosyal ve kültürel sermayenin dayanışmayla simgesel sermayeye evrilme çabasına iyi bir örnektir. Göçmen girişimci oyun için elinde tuttuğu kartlarda bulunan tüm kozları kullanmaktadır. Hem iktisadi hem kültürel hem sosyal hem de simgesel sermayesini oyun alanına sürmektedir. Bourdieu için sermaye türlerinin iki ucu vardır. O da hem mücadele silahı hem de uğruna mücadele edilen şeydir (2014, s.

82). Suriyeli girişimciler müşterilerinin çokluğu ve sermaye yatkinlıkları sebebiyle tüm sermaye türlerinden faydalanabilmektedir. Tüm bunlarla beraber sermaye ve alan kavramları birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.

Malta Çarşısı yukarıda da anlatıldığı gibi çok büyük bir yer değildir. Aslında sınırları tam belirlenmiş bir alan da değildir. Ama ilk defa gelmiş bir müşteri bile biraz çarşı kültürüne sahipse çarşının sınırlarını anlayabilmektedir. Çarşının müşterilerine bakıldığında, kısa bir gözlemlerle, Arap müşterilerin çokluğu fark edilmektedir. Elbette Arapların hepsi Suriyelilerden oluşmamaktadır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye’deki sayılarına ve Suriyeli esnaf sayısına bakıldığında müşterilerin çoğunun Suriyeli olduğu güçlü bir tahmin olarak karşımıza çıkmaktadır. Müşteri sayısına bakarak bu durumun kültürel bir katkı sağlamadığını söylemek doğru değildir. Mülakatlarda da görüldüğü gibi Fatih semtinde yaşayan eski sakinlerin bir kısmı ihtiyaçlarını ve ağız tadı tercihlerini karşılayabildiği takdirde Suriyeli esnaftan alışveriş yapmakta, kahve içmekte, yemek ve tatlı yemektedir. Malta Çarşısındaki Taha Bey’in satışlar hakkında söyledikleri durumu ispatlar niteliktedir;

-Bizden künefeyi alan Türklerin oranı yüzde elli ki daha yüksek de olabilir. Her zaman kuyruk vardır. Yirmi yıldır tatlıcıyız. Suriye’de de yapıyorduk. İş sürdürdük. Yine künefe işiydi. Kaymaklı künefe. Künefeyi şerbetle karıştırdığımız zaman sarı oluyor ondan sonra süt kaymağını koyuyoruz. Suriye’de çok meşhur. Yöresel bir şey. Türkler bunu çok sevdiler. Çünkü hafif. Çok şerbetli değil. Türklerin künefesi çok şerbetli oluyor.

Aynı şekilde Suriyeliler de ihtiyaçlarını karşılayabildiği takdirde yerli esnaftan alışveriş yapmaktadır. Taha Bey’e *-Yerli esnaftan malzeme alıyor musunuz?*, diye sorduğumuzda Suriyeli esnafın hepsinin ihtiyaç doğrultusunda aldıklarını söylemektedir. Bununla beraber aktar gibi, çerezci gibi işletmelerin Suriyeli müşterileri de oldukça fazladır. Aktarlık yapan Ertan Bey *-Suriyelilerin varlığı Bölgedeki ekonomik etkiyi yüzde yetmiş-seksen artırmıştır. Benim müşterilerimin çoğu Suriyeli. Bizi seviyorlar geliyorlar. Alışveriş yapıyorlar, demektedir.*

Ancak Türk mutfakları Suriyelilerce tercih edilmemektedir. Bu durum Arap milliyetçiliğiyle değil ağız tadının farklılığıyla ya da Suriye yemeklerinin az da olsa memleket hasretini giderebilmesiyle açıklanabilir. Çarşıda yaşananları bir oyun olarak kabul ettiğimizde “yerli esnaf lokantaları” oyunun dışına çıkarılmıştır. Nitekim saha

çalışmamızı gerçekleştirdiğimiz sırada Sevence isimli esnaf lokantası kapanmış ve yerine Suriyelilerin işlettiği bir kuyumcu açılmıştır. Çarşıda Suriye lokantası çok fazla olduğu için kapanan dükkânların yerine Suriyeliler de artık lokanta açmamaktadır. Çalışmamızı gerçekleştirdiğimiz dönemde çarşı içerisinde kalabalığı çekebilecek yeme-içme mekânları açılmıştır. Bunlar; kahvehaneyi andıran bir kafe, bir tostçu, bir dönerci ve bir lahmacuncu olmak üzere dört adet yerli yeme-içme mekânıdır. Artık kapanan dükkânların yerine nalbur açılmamaktadır. Bu da çarşıdaki kültürel üretimin göstergelerindendir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi çarşıda nalbur da, anahtarcı da, kahve de hâlâ vardır. Hatta çarşı içerisinde otel ve dersane olduğu gibi cami ve çeşme de bulunmaktadır. Fakat değişim bütün yıkıcılığıyla devam etmektedir. Talep görmeyen dükkânlar kendilerini değiştirmedikleri takdirde kapanmaktadır. Simmel'in belirttiği gibi; "Hayatın kuvvetleri, ürettikleri her kültürel oluşumu er ya da geç aşındıracaktır. Bir form gelişimini tamamladığında, bir sonraki form çoktan onun altından biçimlenmeye başlamıştır ve kısa ya da uzun bir mücadelenin ardından mutlaka onun yerini alacaktır (2003, s. 58)." Malta Çarşısı ismiyle müsemma göçlerle belirlenmiş bir çarşı olmuştur. Burada hayatın kuvvetleri göçmenlerin getirdikleri olmaktadır. Civarda yaşayanların değişimi, yaşı ve sermayeleri Malta Çarşısı'ndaki mekânları değiştirmektedir. Fatih semtinde Karadenizlilerin yoğun olduğu dönemde çok iş yapan tereyağı satıcıları bugün eskisi kadar iş yapamadığından şikâyetçidir. Bununla beraber kahvaltılık satan diğer yerlerde de aynı şikâyet vardır. Esnaf lokantaları da dertlidir. Onun dışında kendini değiştiren, Suriyelilere göre ürünler satan ve dil sorununu çözmek için Suriyeli eleman çalıştıran dükkânlar varlıklarını sürdürmektedir. Ama bir insanın kırk yıldır yaptığı bir işi değiştirmesi de maddi ve manevi olarak kolay değildir. Aslında çarşılarda değişim oldukça yavaştır. Malta Çarşısı da böylesi bir değişimi uzun süredir beklemektedir. Suriyelilerin kitlesel göçü çarşının değişim beklentisini karşılamıştır. Başlangıçta Suriyelilerin gelişinden çarşı esnafı memnun olmuştur. Görüştüğümüz birçok yerli esnaf ya da gazete röportajları da bunu doğrulamaktadır. Geçmişte Karadeniz Çarşısı olarak da anılan Malta Çarşısı Suriye Çarşısı olarak anılmaya başlandığında esnaf cephesinde sorunlar başlamıştır. Bu etiketleme çarşıya başka ilçelerden alışveriş için gelen birçok yerli müşterinin özellikle Karadenizlilerin ayağını kesmiştir. Sami Bey'in söylediği gibi *-Suriye Çarşısı yaftası sebebiyle Malta Çarşısı'na eski müşterileri gelmemektedir.* Bunun dışında yine de ısrarla gelen sadık müşterilerini

kaybetmemek için değişmeye direnenler de vardır. Aslında Simmel’in deyişiyle dönüşümün arkasındaki itici güç bütün kuvveti ve dinamizmiyle hayattır. Berman’ın Marx’tan emanet alarak hatırlattığı gibi “katı olan her şey buharlaşmaktadır”.

“Üretimin sürekli dönüştürölmesi, tüm toplumsal ilişkilerin durmaksızın sarsılması, dinmek bilmeyen belirsizlik ve kaynaşma... Bunlar burjuva çağını öteki tüm devirlerden ayırdediyor. Tüm yerleşik, donuk ilişkiler, arkalarında sürükledikleri saygıdeğer düşünce ve kanaatler silsilesiyle beraber süpürölüp atılıyor. Yeni oluşan her şey daha kemikleşmeden miyadını dolduruyor. Katı olan her şey buharlaşıp havaya karışıyor, kutsal olan her şey dünyevileşiyor. İnsanlar nihayet yaşamlarının gerçek koşulları ve diğer insanlarla ilişkileriyle ciddi olarak yüzleşmeye zorlanıyorlar (2004, s. 135).”

Çarşılar önce kara yollarının büyümesi ve genişlemesiyle ‘aura’sını kaybetti ve hayatımızdan çıkmaya başladı. Çarşıların olduğu yerler araçların durabildiği yerler değil geçip gittiği yerler oldu. Sonra süpermarketler çarşıları yıkmaya çalıştı. Ardından da AVM’ler geldi. Ama çarşılar (yavaşta olsa) her zaman formunu değiştirerek yaşamayı bildi. Demek ki çarşılar akışkan bir varoluşa sahipler. Tüm akışkanlığına rağmen çarşılar ekonomik bir yapı olduğu gibi kültürel de. Aşağıda makro ekonomik ve kültürel değişim bağlamında çarşıların ve Malta Çarşısı’nın değişimi tartışılacaktır.

6.3. MALTA ÇARşISI’NDA “NE DEĞİşTİ?”

“Kültür doğaya dönüşür, yani bedene işler, sınıf vücut bulur, beğeni ise sınıfın mevcudiyetine katkıda bulunur.” (Pierre Bourdieu-Ayrim)

Otantik bir amacın dışında Avrupalı bir turisti peynir-zeytin, yağ-bal ya da fındık-fıstık gibi ürünler satan bir çarşıya sürekli olarak getirebilmek ve alışveriş yapmasını sağlamak pek de kolay değildir. Bunu gittiğimiz çarşılarda da gözlemleyebiliriz. Ama Suriye’den (Ortadoğu’dan) gelmiş birisinin “çarşı” habitusuna işlemiştir. Hele ki ekonomik sermayesi çok da güçlü değilse. Özellikle Fatih’in şam’a ya da Halep’e benzetilmesi ve Malta Çarşısı’nın da Hamidiye Çarşısı’nı çağrıştırması kültürel yatkınlıkların etkisini göstermektedir.

Gelişkin bir ağız tadı her gün sıradan bir Suriye lokantasında, sırf Suriyeli olduğu için elbette yemek yemez. Başka tatları da merak eder. Bunun için de belirli bir ekonomik ve kültürel sermayeye sahip olmak gerekmektedir. Malta Çarşısı içerisindeki

mekânlar ucuzluğu ile de Suriyelileri çekmektedir. “Gıda tüketimlerini, özellikle de yalnızca tüketilen ürünlerden yola çıkarak saptanan gıda tüketimlerini, yaşam stiline bütününden özerkleştiremeyeceğimiz açıktır (Bourdieu, 2017, s. 278).” Şaban Bey Fevzi Paşa Caddesi’nde gittiği bir Suriye Restoranı üzerinden gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır;

-Caddede Vezirhan diye bir yer var. Gidin orada öğle yemeği yiyin. Suriye’nin A plus’ı yemek yapıyor burası. Benim şurada denemediğim hiçbir şey kalmadı yemek namına. Ben tatların peşindeyim. Vezirhan A sınıfı yapıyor. Dining. Amerikalıların (fine)dining dediği vardır ya o tarzda. Akşam gidin Suriyeli kadınları göreceksiniz. Ben hanımla gittim oraya. Suriyeli kadınlar en az yüz liralık bakım yapmış oraya gelmek için. Akşam blues çalıyor. Caza kayıyor. Böyle bir yerden bahsediyorum.

Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacıların homojen bir kitle olmadığı daha önce de belirtilmişti. Heterojen kitle sadece etnik değil -Şaban Bey’in de aktardığı gibi- ekonomik ve kültürel olarak da kendini gösterebilmektedir. Bourdieu kendini ayırt etmenin üç tarzından bahsetmektedir. Bunlar beslenme, kültür ile kendini takdim ve temsil için yapılan harcamalardır. Buradan hareketle Bourdieu hangi üç tüketim yapısına ne kadar harcama yapıldığına bakmaktadır (2017, s. 274). Devamında da birçok ayrımla beraber “ayaküstü tıkınma” ve “ziyafet çekme” ayrımı yapmaktadır (s. 275). Malta Çarşısı içerisinde bulunan yeme-içme mekânları daha çok “ayaküstü tıkınmaya” yakındır. Elbette içerisinde oturulacak restoranlar vardır, ama bunlar da fast-food havasındadır. Malta Çarşısı restoranlarının hiçbiri (Bourdieu’nün deyişiyle) “nadir ve aristokratik besinlerin beğenisi pahalı veya nadir ürünler (taze sebze, et vb. gibi) yönünden zengin geleneksel mutfak (s. 274)” olarak görülmemektedir. Bu restoranlar daha çok orta ve orta alt ekonomik seviyedeki Suriyeli sığınmacıların gittiği mekânlardır.

Birçok görüşmecinin belirttiği gibi Suriyeliler akşam saatlerinde ailece dışarıda olmayı tercih etmektedir. Böylece temel ihtiyaçları dışındaki alışverişlerini akşamları da yapabilmektedir. Bu da çarşının değişimine yansımaktadır. Örneğin Malta Çarşısı’nda yedi adet kuyumcu vardır. Bunlar öğlen 12.00 gibi açmakta ve kışın akşam 19.30’a kadar yazın da müşterinin durumuna bağlı olarak daha geç saatlere kadar açık durabilmektedir. Ramazanda ise iftardan önce kapanan dükkânlar iftar sonrasında tekrar

açılmaktadır.* Yerli kuyumcuların aksine Pazar günleri de açık olan Suriyeli kuyumcular havanın durumuna bağlı olarak pazartesi günleri kapalı olabilmektedir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz kuyumcu Ebubekir Bey Türkiye'ye göç etmeden önce ailesiyle beraber Halep'te yaşamaktaymış. Orada da kuyumcuymuş. Altı yıldır da İstanbul'da. Abisi hariç tüm ailesi İstanbul'a göç etmiş. Abisinin neden gelmediğini sorduğumuzda ise, gelmenin artık zor ve pahalı olduğunu söylemektedir. Ebubekir Bey bir dönem ailesiyle beraber Fatih'in dışında yaşamış. Evlendikten sonra Fatih'e taşınmış. 20 yıldır kuyumculuk yapmaktaymış. İşi gereği Türk kuyumcularla arasının iyi olduğunu belirtmekte. Söylediğine göre; birbirlerinden mal alıp, satmaktadırlar. Çarşıdaki bazı kuyumcuları da bu sebeple tanımaktadır. Türk arkadaşlarının hepsiyle çalıştığı atölyelerde tanışmış. Atölyeler genelde kuyumcu kentteymiş. Türkçeyi de ticaret yapa yapa öğrenmiş. Suriye altını ile Türkiye altını arasında da fark olup olmadığını sorduğumuzda; *–Fark yok. Altın bizde 21 ayar sizde 22 ayar. O kadar fark var. Altın aynı altın*, cevabını vermektedir. Ebubekir Bey Halep'i Fatih'e çok benzetmektedir. Şamlıların da Fatih'i Şam'a çok benzettiğini söylediğimizde; *–Zaten Fatih'teki Suriyelilerin çoğu Şamlıdır*, demektedir. Ona göre İstanbul (Fatih'i kastetmekte) ile Halep'in kültürü, ağız tadı her şeyi benzemektedir. Sizin yemeklerinizde biraz daha fazla baharat var dediğimizde de verdiği karşılık *–yok Halep aynı*, olmaktadır. Ama önemli bir ayırma değinmektedir. İstanbul'da 500 binden fazla Suriyeli olmasına rağmen Suriyeli arkadaşının çok az olduğunu söyleyen Ebubekir Bey bu durumu Suriyelilerin farklı illerden gelmesine bağlamaktadır: *–Eskiden (Halep'te) saat dört ya da beş olduğunda çok fazla arkadaşımız olurdu. Ama burada farklı. Bizim mahallede herkes birbirini tanırdı. Bir haber geldiğinde herkesin haberi olurdu. Suriyeli çok karışık burada. Halep, Şam herkes farklı. Bütün Suriye burada olunca çok zor. Kötü insanlar var, hırsız var, iyisi var. Her şey var. Çok karışık. İstanbul'da stres de çok fazla. Masraf, iş, her gün telefon stres var. Suriye'de yoktu*, diyen Ebubekir Bey yine de oyunun içinde olmaktan memnun gözükmemektedir. Oyunda olmaktan memnun ama yaşamın hızından şikâyetçi bir diğer görüşmecimiz de Ömer Bey'dir. Ömer Bey'e *–Hiç Türk arkadaşınız var mı?*, diye sorduğumuzda şu cevabı vermektedir;

* 2020 Ramazan ayında Covid 19 salgını dolayısıyla birçok dükkân gibi kuyumcular da iftar sonrası açmamıştır. Ancak 2019 yılı saha gözlemlerimizde iftar sonrası hemen hemen tüm Suriyeli işletmelerin açık olduğu görülmüştür.

-Tabii Türkler var. Hatta Türkler daha fazla. Ama ben ne görüyorum? İstanbul'da hiç iletişim yok maalesef. Suriye'de, hatta ben Şam'dan, Dimaşkidan (Şam'ın diğer adı) değilim Lazkiye'den deniz tarafındanım. Orası Hatay gibi. Önceden Hatay'da yaşıyordum. Hatay Lazkiye gibiydi. İstanbul Şam gibi. İletişim az. Devamlı iş var. Acele var. Lazkiye'de bir arkadaşım bana geldiği zaman onunla 24 saat ilgilenirdim. Ama ben Şam'a gittiğimde aynı arkadaş böyle yapamıyordu. Niye? Onun için zor. Lazkiye 200 bin nüfusa sahip. Şam 3 milyon. Müsait değil. Benim için Lazkiye'de kolaydı bu iş. Onun için zordu. İstanbul'da çok daha büyük kalabalık var. Burada hiç kimse müsait olamıyor. Mesela bir akrabam var. İstanbul'da oturuyor. Yılda bir defa ziyaret ediyor.

Malta Çarşısı da İstanbul'un hızından nasibini almış bir çarşıdır. Görüştüğümüz Suriyeli esnafın hiçbiri şu gün dükkânı kapatıyorum. Haftada bir gün düzenli olarak tatil yapıyorum diyememiştir. Malta Çarşısı'nın önemli bir gelir kaynağı da Arap turistlerdir. Turistler hem yerli esnafın hem de Suriyeli esnafın gözdelelerinden. Mülakat yaptığımız işletmelerin hemen hepsi Arap turistin azalmasından şikâyetçi. Kuyumcu Ebubekir Bey'e müşteri profilini sorduğumuzda şu cevabı vermektedir; *-Corona çok zarar verdi. Şu an Arap (turist) fazla yok. Yüzde seksen Suriyeli geliyor. Yüzde on Arap turist, yüzde on da Türk geliyor. Çok Türk kuyumcusu olduğu için Türk müşteri de mecbur onlara gidiyor, demektedir.*

Malta Çarşısı'nda yeme-içme sektörü dışında geç saatlere kadar açık olan bir sektör daha vardır. O da parfümeridir. Çarşıda üç adet Suriyeli parfümeri bulunmaktadır. Suriyeli parfümeri işletmecisi Ala Bey parfümeri sayısının artmasından memnun. *-Böylece parfüm isteyenler bu çarşıya gelir, diye düşünmekte. Görüştüğümüz Suriyeliler kendilerine benzeyen dükkânların açılmasını memnuniyetle karşılamakta. Böylece rekabetin artacağını söylemektedir. Ala Bey bu işi uzun zamandır yaptığını belirtmektedir; -Benim ailem hep parfümcü. 80 yıldır parfümcüyüz. Amcam, babam, kardeşim. 20 dükkân Suriye'de var. Aynı isimde. Ben 13 yıldır parfümcüyüm. Çocukluktan beri parfüm, demektedir.*

Suriyeli işletmecilerin hepsi Habitus'larını sürdürecek kadar şanslı değildir. Tatlıcı Adem Bey Suriye'deyken üniversitede kalite-kontrol bölümünde okumaktaymış. Üniversite öğrencisi olduğu için Türkiye'ye gelmeden önce İngilizce biliyormuş. Beş yıldır tatlıcılık yapmasına rağmen asıl mesleği İslami tahta oymacılığı ve süslemecilik. Mesleğinin aslında Osmanlı'dan kalma olduğunu söylemektedir. İstanbul'da sadece

Yavuz Selim semtinde bir camide görmüş. Şam'da çok yaygınmış. Eşiyle beraber Şam'dan gelen Adem Bey'in ailesinin kalan kısmı hala Şam'da yaşamaktadır. Adem Bey tatlıcılığa Suriyeli arkadaşlarının tavsiyesiyle başlamış. İstanbul'a ve Fatih'e gelme sebebinin ardında yatan kültürel ve sosyal sermayesini ise şu şekilde ifade etmektedir;

-Burada arkadaşım vardı. Ondan öte Fatih Şam'a çok benzediği için geldim. Şamlılar özellikle Fatih'i severler ve Fatih'te yaşamak isterler. Ben kendimi burada mülteci gibi görmüyorum. İlk önce biz Mardinliyiz. Benim dedem bir defa Suriye'ye gidiyor. Sonra sınırlar çiziliyor. Hayatlarını orada devam ettirmişler. Ben burada kendimi ülke değiştirmiş gibi değil, şehir değiştirmiş gibi hissediyorum. Bu benim görüşüm. Tüm Suriyelilerin görüşü değil. Hatta insan olarak ben burada Türk insanlarından zarar görmedim. Burada oturduğum yerde de Türk komşularım çok iyi. Kötü olanlarla karşılaşmadım. İyilerle karşılaştım. Esenyurt mesela böyle değil. Bütün milletlerde iyi olan insanlar da var. İyi olmayan insanlar da var. Türk olsa da böyle. Tabi ki burada dükkânımı ilk açtığımda insanlar beni Suriyelilerden birisi olarak gördüler. Ama dört sene sonra insanlarla iş yaptığında ya da insanlarla aynı ortamda olduğun zaman tabi ki özel oluyorsun. Suriyeli göçmen gibi davranmıyorlar sana. Hatta seçim döneminde Suriyeliler gitsin gibi bir şey olmuştu. O haberler çıktığında komşum siz gitmeyin diyordu. Suriyeliler gitse bile siz burada kalın diyordu.*

Mülakatlardan da anlaşılabacağı gibi Suriyeliler iş yapmaya ve ayakta kalmaya çalışmaktadır. Sosyal sermayeleri “onurlu bir sığınak (Bourdieu, 2017, s. 516)” olmuştur. Memleketlerine dönemeyeceklerini anlamış ve oyunu kurallarına göre oynamaktadırlar. Yerli esnaf da kurallara uyuyor görünmektedir.

Malta Çarşısı bir mücadele alanıdır. Bourdieu'den hareketle burada olanlar toplumsal yapının sessiz buyruk ve çağrılarının dolayısıyla yavaş yavaş zihin yapılarına ve tercih sistemlerine dönüşmektedir. Artık simgesel sermaye oluşmuştur. Simgesel sermaye kendi başına oluşmamaktadır. Oynanan oyundaki kartların gücüne bağlıdır. Kartların görece gücü nasıl oyuna göre değişiyorsa, farklı sermaye türlerinin hiyerarşisi de farklı alanlarda değişmektedir. Bir başka deyişle farklı alanlarda etkili kartlar vardır. Bunlar temel sermaye türleridir. Ancak koz olarak görece değerleri alanlara hatta aynı alanın birbirini izleyen hallerine göre değişmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi; “Bir sermaye türünün değeri, bu sermayenin kullanılabileceği bir alanın bir oyunun varlığına bağlıdır. Bir sermaye ya da bir sermaye türü, belli bir alanda hem

* Braudel, Akdenizlilerin göç ettikleri zaman iklim benzerliğinden dolayı şehir değiştirmiş gibi hissettiklerini söylemektedir. Elbette Adem Bey kültürel bir durumdan bahsetmektedir. Ama iklim benzerliğinin de kalıcılık üzerine etkisi göz ardı edilmemelidir.

mücadele silahı hem uğruna mücadele edilen şey olarak, sahibine belli bir iktidar, bir nüfuz kurma olanağı veren, dolayısıyla basit bir “ihmal edilebilir büyüklük” olmadan, belli bir alanda var olmayı sağlayan şey olarak, belli bir alanda etkilidir (2014, s. 82).”

Suriyeliler kültürel sermayelerine yakın gördükleri Malta Çarşısı’nda oyuna dahil olmuş ve ellerindeki tek koz olan Suriyeli olma kozunu oynamıştır. Oyun alanının durumu sermaye dolayımıyla buna izin vermiştir. Böylece mekân yeniden üretilmiştir. Lefebvre’in deyişiyle; kullanılan, tüketilen ürün olan mekân, aynı zamanda, üretim aracıdır; mübadele ağları, hammadde ve enerji akışı, hem mekânı şekillendirir hem de mekân tarafından belirlenirler. Bu şekilde üretilmiş olan bu üretim aracı, ne üretici güçlerden, teknik ve bilgiden ayrılabilir, ne onu şekillendiren toplumsal işbölümünden, ne de doğadan, devletten ve üstyapılardan ayrılabilir (2016, s. 110-111). Nasıl ki iktidar partisinin Fatih ilçesindeki oy kaybı tek başına Suriyelilere bağlanamayacaksa Malta Çarşısı’nın yerli müşteri kaybı da tek başına Suriyeli göçmenlere bağlanamaz. Lefebvre’in belirttiği gibi nesnel koşulları düşünmek gerekmektedir.

Elbette kanıksanmış toplumsal yapının ani değişiminde suçlu arayışına gidilebilir. Eğer şüpheli elle tutulabilir ve gözle görülebilir bir savunmasızlık içindeyse daha rahat suçlanmaktadır. Tüm dünyada göçmenler Bauman’ın Ezop’un masasında vurguladığı gibi korkak tavşanlardan bile kaçan kurbağa sürüsü olarak görülmektedir (2018, s. 17). Bu sebeple de olan biten her şeyden ilk olarak göçmenler sorumlu tutulmaktadır. Ekonominin kötü gidişinden şehrin bozulmasına hastanelerin dolup taşmasına kadar alakalı alakasız her şeyin sorumlusu göçmenlerdir. Aslında paradoksal bir şekilde, Suriyelilerin Malta Çarşısı’ndaki varlığı genel bir ekonomik krizi ya da süpermarketlerle AVM’lerin etkisini maskeliyor olabilir. Çarşının istikrarı Suriyeli eyleyicilerin yerli eyleyicilerin yerini doldurmasıyla doğan yapı dönüşümünü de gizliyor olabilir. Artık yeni tüketiciler gelmiştir. Bourdieu krizin gizlenmesini tüccarlar üzerinden şu şekilde anlatmaktadır; “...örneğin krize karşı koyabilmelerini bir oranda hane tüketimlerinin artmasına borçlu olan bireysel küçük işletme sahiplerinin büyük çoğunluğunun (%93) tüccar kategorisi içindeki toplam hacminin nispeten hafifçe düşüşü, bu mesleğin yapısındaki değişimi gizler (2017, s. 210).” Bourdieu besin maddeleri özelinde konuyu örneklendirdiğinde şunları söylemektedir. Bakkallar, köy

fırınları kapansa bile yöresel doğal ürünler ya da organik gıda satan mağazaların açılışı veya eski usul ekmek yapımında uzmanlaşmış fırınların açılışı gibi durumlar beslenme sektörünü rakamsal olarak gelişmiş göstermektedir. Hâlbuki bu gelişimin mesleğin sürekli olarak yeniden tanımlanmasına yol açacak bir takım dönüşümleri maskeleyiği tahmin edilmektedir. Ticari işletmelerin doğasındaki bu dönüşümler mal sahibi ve yöneticilerin kültürel sermayelerindeki yükselişe diyalektik olarak bağlıdır (2017, s. 21). Malta Çarşısı'nın Arap nüfus sebebiyle sürekli dolup taşması da çarşının yeniden tanımlanmasına yol açacak bir takım dönüşümleri gizlemektedir (Fotoğraf 11-12). Çarşıdaki ticari işletmelerin doğasındaki bu dönüşümler sayısal artış düzeyiyle ölçülen bir kültürel sermaye değişimine diyalektik olarak bağlıdır. Suriyeli göçmenlerin oyuna girmesiyle sıkıcı ve durağan ilerleyen oyun hareketlenmiştir. Ama oyunu seyredilmeye değer kılan eski esnaf değil yeni tip esnafın oyuna girişi olmuştur. Göçmen girişimciliği çarşıya yeni soluk getirmekle kalmamış birçok yerli işletmecinin krizden kurtulmasına fırsat yaratmıştır. Tüm bu gelişmeler çarşının AVM ve Süpermarketler karşısındaki yenilgisini gizlerken var olan ekonomik krizi de maskelemektedir.

Fotoğraf11Malta Çarşısı Fatih Caddesi (2014) (Google Map Fotoğrafı)

Fotoğraf12 Malta Çarşısı Fatih Caddesi Aynı Açıdan Çekilmiş Yeni Fotoğraf 2020

SONUÇ

Suriyelilerin yoğun olduğu Millet Caddesi'ndeki işletmelerin kuruluşu neredeyse göçle paraleldir. En eski ve ünlü restoranlardan Tarbuş'un kuruluş yılı 2012'dir. 2014 yılına kadar Millet Caddesi Suriye restoranlarıyla dolmuştur. Ancak Google Map 2014⁵⁶ Nisan verilerine göre Malta Çarşısı içerisinde Suriyeli işletmelerin varlığı belli bile değildir. Aslında Suriyeli işletmelerin Malta Çarşısı içerisinde kuruluşu 2014 yılına rastlar, ama sayısal artış 2015 yılında görülmektedir. 2015 yılı Türkiye için normal olmayan bir yıldır. Terör saldırıları⁵⁷, iki genel seçim, Suriyeli Aylan Bebeğin kıyıya vuran cansız bedeni, piyasadaki durgunluk⁵⁸, TL'nin değer kaybı⁵⁹, büyüme oranının düşmesi, işsizliğin yükselmesi ve hane halklarının yüksek borç sorunu gibi birçok sebep vardır. Daha önce de belirtildiği gibi 2014 ve 2015 yıllarının Suriyeli sığınmacılar için milat olduğu söylenebilir. Bu tarihlerde birçok Suriyeli Esad'ın devrilemeyeceğini anlayarak kararını vermiştir. Ya Türkiye'de kalacaktır ya da Avrupa'ya kaçacaktır. Üçüncü ve en iyi ihtimal olan ülkelere dönme yolu kapanmıştır.

Bu dönem iş kurmak için en uygun alanlardan biri Suriyelilerin sermayelerine de uygun olan Malta Çarşısı içerisinde dükkân açmak olmuştur. Bunlar sadece restoran değil Suriyelilerin günlük ihtiyaçlarına ve yerleşik hayatlarına da cevap verebilecek mekânlardır. Restoran ve tatlıcının dışında baharatçı, kahveci, dondurmacı, parfümeri, kuyumcu, giysici ve berber gibi çok çeşitli iş kollarından dükkânlar açılmıştır. Toplumsal uzam ile mekânsal uzam yakınlaşmıştır. Böylece Malta Çarşısı Hamidiye Çarşısına benze(til)miştir. 2016 yılına gelindiğinde çarşıda çok sayıda Suriyeli işletme vardır. Bu kadar hızlı çoğalmanın sebebi Suriyeli sığınmacılara olan anlayış ve hoşgörü değildir.

KONDA 2016 Göç Barometresine göre; "Toplumun dörtte üçü Suriyeli sığınmacılardan dolayı kentlerin artık daha güvensiz olduğuna, ekonomiye zarar

⁵⁶https://www.google.com.tr/maps/@41.0207976,28.948354,3a,75y,40.82h,84.77t/data=!3m6!1e1!3m4!1sA3zE7NXN8ledOf6q2z_72Q!2e0!7i13312!8i6656 (29.10.2020)

⁵⁷ <https://onedio.com/haber/2015-te-turkiye-gundeminde-iz-birakan-76-olay-633470> (02.12.2020)

⁵⁸ <https://www.dunya.com/gundem/piyasadaki-durgunluk-esnafa-1999-2001-krizini-hatirliyor-haberi-289589> (02.12.2020)

⁵⁹ <https://t24.com.tr/haber/2015-turkiye-ve-dunya-ekonomisi-acisindan-nasil-gecti,322108> (02.12.2020)

verdiklerine ve iş imkânlarının azalmasına yol açtığına ve Suriyelilerle kültürel olarak benzemediğimize inanıyor. Ayrıca her üç kişiden ikisi ‘Bundan sonra kesinlikle sığınmacı kabul edilmemelidir’ cümlesini onaylıyor (s. 33).” KONDA 2016 Finans Barometresine göre de esnafın durumunun hiç de parlak olmadığı görülmektedir. Borç alma oranlarına bakıldığında banka kredisi, kredi kartı ya da elden borçlanma en çok esnafta (%56) görülmektedir. Doğal olarak bu borçlanma gelir gider dengesi içerisinde ilerlememektedir. 2016 yılında ortalama yıllık geliri 32566 Lira olan esnafın ortalama yıllık kredi kartı borcu 16681 Lira çıkmaktadır. Bu da toplam borcun yıllık gelir içindeki yüzdesini 51 olarak çıkarmaktadır (2016, s. 30-31). “Bu kesimlerin çalışma hayatındaki güvencesizlik bu borçluluk oranları ile beraber ele alındığı zaman, toplumun orta ve orta alt sınıfının önemli bir bölümünün elinin kolunun bağlandığı, muazzam bir öngörülemezlik içinde yaşadıkları bir tablo görüyoruz (s. 32).”

Türkiye 2017 yılında⁶⁰ ekonomisini 2016’ya göre iyileştirmiştir. 2017 yılı küresel finansal krizin onuncu yılıdır. 2018 yılında dünya ekonomisi toparlanırken Türkiye’de ekonomik kriz⁶¹ patlak vermiştir. 2019 yılı Türkiye için toparlanma yılı olarak görülürken⁶² 2020 yılı ise -Covid 19 salgınının etkisiyle- Türkiye ve Dünya ekonomisi için çok zor geçen bir yıl olmuştur.

Buradan hareketle Malta Çarşısı içerisindeki tüm esnafın borç içerisinde olduğu sonucu çıkmasa dahi çarşı içerisinde mutlaka kötü durumda olan esnaf olabileceği sonucu çıkabilmektedir. Bu da Suriyelilerin öncelikle zor durumdaki esnafın boşalttığı ya da hava parası olarak çıktığı bu mekânları tuttuğuna işaret etmektedir. Kahveci Tahsin Bey bu konuya değinmişti. Malta Çarşısı esnafının borcunun çok fazla olduğundan ve dükkânlarını Suriyelilere devrettiklerinden bahsetmişti. Esnafın devir parasıyla borçlarını ödeyerek gittiğini de söylemişti. Yine Sami Bey çarşının yirmi sene önce daha hareketli olduğunu belirtirken Şaban Bey de yıldan yıla eriyen ciro hesabını anlatmıştı.

⁶⁰ <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-ekonomisi-2017-yilinda-yuzde-7-4-buyudu-40787600> (25.12.2020)

⁶¹ <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/2018-kriz-yili-oldu-1187188#:~:text=2018'de%20ekonomik%20kriz%20%C3%B6zellikle,A%C4%9Fustos'ta%207%20liray%C4%B1%20a%C5%9F%C4%B1> (25.12.2020)

⁶² <https://tr.sputniknews.com/columnists/201912021040737892-tobb-ato-ve-asodan-buyume-rakamlari-degerlendirmesi-turkiye-ekonomisi-resesyondan-cikmis-oldu/> (25.12.2020)

Kısacası 2014’te çok az olmakla beraber 2015 yılından itibaren çarşı, müşterisiyle ve dükkânlarıyla yapısal bir değişime girmiştir. Bu değişim yıllar içinde göze çarpar hale gelmiştir. Aslında Malta Çarşısı dükkânları sürekli kapanmakta ve yerine yeni bir dükkân açılmaktadır. Üstelik bu dükkânın bir önceki dükkânla hiçbir ilgisi olmayabilmektedir. Dönerci kapanıp yerine kuyumcu açılabilir. Buradaki temel değişiklik demografiktir. Daha önce böylesi bir durum yaşanmamıştı. Hâlbuki geleneksel çarşı dükkânları çok değişken değildir. Örnek vermek gerekirse Kadıköy Çarşı’nın hemen hemen tüm dükkânları yıllardır aynıdır. Ancak Kadıköy yıllardır benzer müşterilere hizmet vermektedir. Malta Çarşısı’nın ise iç ve dış göçler sebebiyle değişen Fatih ilçesinin izdüşümü olarak değişken bir müşteri profili vardır. Bugün Fatih’te 30 binden fazla Suriyeli yaşamaktadır. Suriyelilerin varlığı çarşının dönüşümünde etkili olmuştur. Ancak Malta Çarşısı’nı dönüştüren tek başına Suriyeli esnaf değildir. Esnaf Suriyelileri mıknaatıs etkisiyle çarşıya çekmemiştir. Elbette göçmen girişimciler içeriden oldukları için talebi daha rahat görüp ürünlerini ve hizmetlerini arz etmektedir. Ama çarşının dönüşümünde nesnel koşulların (süpermarketler, AVM, kredi kartı kullanımının yaygınlaşması, online alışveriş, ekonominin durumu vb.) etkisi göz ardı edilmemelidir. Suriyeli müşteriler de başlangıçta çarşının nesnel koşullar sebebiyle battığı bir dönemde esnafın can simidi olmuştur. Ancak kısa zamanda ekonomik sermayeye sahip Suriyeli girişimciler kültürel ve sosyal sermayelerinin gücünü de kullanarak çarşıdaki Suriyeli müşterileri kendine çekmeyi başarmıştır. Fatih’i Şam’a ya da Halep’e çarşayı da Hamidiye Çarşısı’na benzeten Suriyeli müşteriler çarşı vasıtasıyla hem istedikleri ürüne ulaşmakta, hem dil sorunuyla karşılaşmamakta hem de toplumsallaşabilmektedir.

Çalışmamızın problem cümlesi de olan “Suriyeli göçmenlerin mekânın dönüşümündeki etkisi nedir?” sorusuna cevabımız; Malta Çarşısı’nda mekânın dönüşümünün tek başına Suriyeli göçmenlere bağlanamayacağıdır. Nesnel koşullar görmezden gelindiği takdirde suçlu bulmak kolaydır. Ancak, huzurlu ve mutlu bir toplumsal yaşam istiyorsak suçlamak yerine anlamak, hoşgörü geliştirmek ve nihayetinde dayanışmak gerekmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi Suriyeliler Malta Çarşısı’nı alışveriş mekânı

olarak kullanmanın yanında toplumsallaşma alanı olarak da kullanmaktadır. Bu da Suriyelilerin birbirine benzeyen insanlarla beraber nefes almasını sağlamaktadır. Ama bu durum sürerse ve Suriyeliler kendilerini belli bölgelere sıkıştırırsa toplumsal kabul ve uyumda büyük sorunlar yaşanabilir. Malta Çarşısı'nda şu an için yaşanan durum Türklerle Suriyeliler arasında ortaya çıkan bir dayanışma örneği olmadığı gibi bir hoşgörüsüzlük de söz konusu değildir. Olan biten her şey tedirginlik aşamasındadır. Alanda yaşanan birbirini bunca yıla rağmen tanımayan iki toplumun tek mekâna sığma mücadelesidir. Bu durumun dayanışmaya dönüşmesini sağlayacak olanlar sivil toplum örgütleri ve belediyeler olabilir. Ancak toplum kozmopolit kültürü benimsemedikçe bu girişimler de sonuçsuz kalacaktır. Kozmopolit kültürün ilk adımı da hoşgörüsüzlükle mücadeledir.

Hoşgörü sadece başlangıçtır. Bauman'ın deyişiyle özgürleşmeye giden yolun son durağı değildir. Hoşgörü de teslimiyet ve kayıtsızlıktan kaynaklı nazik olma saklıdır (2003, s. 301). Tıpkı Suriyeli göçmenlere başlangıçta misafir muamelesi yapılması gibidir. Madem geldiniz. Kısa süre kalacağınızı düşünüyoruz. Bu süre de size iyi davranabiliriz. İç savaştan kaçtığınız için ve canınızı zor kurtardığınız için sizi hoş görebiliriz. Nasıl olsa gideceksiniz. Bauman'ın belirttiği gibi; hoşgöründe madem gitmeyeceksiniz, bizim gibi de olmayacaksınız. Sizi gitmeye ve değişmeye zorlayacak bir araca da sahip değilim bari hoş göreyim düşüncesi vardır (2003, s. 301).

“Aynı mekân ve zamanda yaşamaya mahkûm olduğumuza göre, gelin bu birlikteliği katlanılır, biraz daha tehlikesiz kılalım. Ben nazik olmakla, nezakete davet ediyorum. Karşı tarafın bu davetimi kabul edeceğini umuyorum. Bu umut benim tek silahım. Nazik olmak, tehlikeden uzak durmanın bir yolu olmaktan başka bir şey değildir. Tıpkı geçmişteki asimilasyon çabaları gibi, bu da korkudan doğar (Bauman, 2003, s. 301).”

Yakın zamanda Suriyeliler ile ilgili gerçekleştirilmiş nicel saha araştırmalarından çıkan sonuçların hiçbirinden hoşgörülü bir yaklaşım çıkmamıştır. Kaldı ki hoşgörü öteki (dışlanan kesimler) ile dayanışmanın ön koşuludur. Tek başına yetersizdir ama ötekileri aşağılamaz. Hoşgörüsüz bir toplum öteki ile dayanışmaya da geçemez. Hoşgörü; özgürleşmenin ifade bulmasına olanak tanır. Dayanışma ise yabancılaştırma, ayırım ve aşağılama dili tedavülden kalktığı zaman ortaya çıkar. Dayanışma için saygı göstermek gerekmektedir. Öteki'liklerine, tercihlerine ve tercih

yapma haklarına saygı göstermek gerekmektedir (2003, Bauman, s. 300-302) .

Malta arşısı'nın tek başına İstanbul'u temsil etmediğinin, mikro bir alanı temsil ettiğinin yani parçanın bütünü oluşturmadığının farkındayız. Ancak Malta arşısı'nın göçmen girişimcileri ve yerli esnafın tutumu hem Suriyelilere hem de Türkiye toplumuna emsal olabilir kabiliyettedir. Suriyelileri umutlandırabileceği gibi Türkleri de önyargılarından arındırabilir. Bunu sağlayacak olan da ekonomik ve kültürel alışveriş sayesinde birbirimizi tanıma süreci olacaktır. Bu saatten sonra ne tamamen yerli esnafın sermayeleriyle oluşmuş ne de tamamen Suriyeli esnafın sermayeleriyle oluşmuş bir arşı anlamlıdır. Ama ortak bir habitus oluşması için hoşgörü ve ardından da dayanışma gerekmektedir. Mekânın kişilerin habitusunu belirlemesi gibi kişiler de mekânın habitusunu belirleyebilir. Bu noktada da süreci doğru yönetebilecek kuruluşlara ihtiyaç vardır. Kiralara tavan fiyat uygulaması, dükkân çeşitliliğinin özendirilmesi, yerli esnafla Suriyeli esnafı bir araya getirecek toplantıların gerçekleştirilmesi, halkları buluşturacak etkinliklerin yapılması gibi yaklaşımlar hem tedirginlikleri ortadan kaldırabilir hem dayanışmayı getirebilir hem de Malta arşısı'nın rol model olmasını sağlayabilir. Böylece alan içinde oynanan oyun daha zevkli ve izlemeye değer olabilir. Hiç kimse sermayesinden vazgeçmek ya da sermayesine sığınmak zorunda kalmadan kendi habitusuna uygun bir hayatı yaşayabilir. Bu şekilde ötekileşmenin ve gettolaşmanın da önüne geçilebilir. En nihayetinde kimsenin kimseye karışmadığı kozmopolit bir topluma doğru bir küçük bir adım atılabilir.

KAYNAKÇA

KİTAP

Abadan-Unat, N. (2006), *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa* (2. Baskı), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Adıgüzel, Y. (2019), *Küreselleşme Çağında Göç*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul.

Assman, J. (2001), *Kültürel Bellek-Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, (Çev. A. Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2000), *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, (Çev. İ. Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları

(2002), *Sosyolojik Düşünmek* (3. Baskı), (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

(2003), *Modernlik ve Müphemlik*, (Çev. İ. Türkmen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

(2011), *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, (Çev. P. Sıral), İstanbul: Habitus Yayıncılık.

(2014), *Küreselleşme*, (Çev. A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

(2018), *Kapımızdaki Yabancılar*, (Çev. E. Barca), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Beck, U. (2011), *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru*, (Çev. K. Özdoğan ve B. Doğan), İstanbul: İthaki Yayınları.

Belge, M. (2006), *Tarih Boyunca Yemek Kültürü* (9.Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.

(2007), *İstanbul Gezi Rehberi* (12. Baskı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Berger, J. ve Mohr, J. (1975), *Yedinci Adam Avrupa'daki Göçmen İşçilerin Öyküsü*, (Çev. C. Çapan), İstanbul: Cem Yayınevi.

Berger, J. (1988), *Ve Yüzlerimiz, Kalbim, Fotoğraflar Kadar Kısa Ömürlü* (2. Baskı), (Çev. Z. Aracagök), İstanbul: Adam Yayınları.

- (2007), *O Ana Adanmış*, (Çev. M. G. Sökmen), İstanbul: Metis Yayınları.
- Berman, M. (2004), *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor Modernite Deneyimi* (7. Baskı), (Çev. Ü. Altuğ ve B. Peker), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (1997), *Unutulan Yıllar*, R. Sezer (Yay. Haz.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boran, B. (1992), *Toplumsal Yapı Araştırmaları İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Bottomore, T. (1998), *Toplumbilim* (3. Baskı), (Çev. Ü. Oskay), İstanbul: Der Yayınları.
- Bourdieu P., Wacquant L. (2014), *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* (7. Baskı), (Çev. N. Ökten), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu P. (2016), *Sosyoloji Meseleleri*, (Çev. F. Öztürk ve B. Uçar), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- (2017), *Ayrım-Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi* (2. Baskı), (Çev. D. F. Şannan ve A. G. Berkkut), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- (1995), *Pratik Nedenler-Eylem Kuramı Üzerine*, (Çev. H. Tufan), İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- (2018), *Bilimin Toplumsal Kullanımları-Bilimsel Alanın Klinik Bir Sosyolojisi İçin*, (Çev. L. Ünsaldı), Ankara: Heretik Yayıncılık.
- (2015), *Devlet Üzerine College France Dersleri (1989-1992)*, (Çev. A. Sümer), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Braudel, F. (1993), *II. Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I*, (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: İmge Kitabevi.
- Burke, P. (2000), *Tarih ve Toplumsal Kuram* (2. Baskı), (Çev. M. Tuncay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Canetti, E. (2003), *Kitle ve İktidar*, (Çev. G. Aygen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008); *Göçler Çağı, Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (Çev. B. U. Bal ve İ. Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Céline, L-F. (2015), *Gecenin Sonuna Yolculuk* (13. Baskı), (Çev. Y. Bener), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cibran, H. (2008), *Ermiş*, (Çev. İ. Aslan), İstanbul: Kaktüs Yayınları.

- Dante, A. (1998), *İlahi Komedya-Araf*, (Çev. R. Teksoy), İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Duverger, M. (1990), *Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş* (4. Baskı), (Çev. Ü. Oskay), İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Eagleton, T. (2005), *Kültür Yorumları*, (Çev. Ö. Çelik), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- (1996), *İdeoloji*, (Çev. M. Özcan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eco, U. (1998), *Beş Ahlak Yazısı*, (Çev. K. Atakay), İstanbul: Can Yayınları.
- Field, J. (2006), *Sosyal Sermaye*, (Çev. B. Bilgen ve B. Şen), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Freud, S. (1999), *Uygarlığın Huzursuzluğu*, (Çev. H. Barışcan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Goffman, E. (2019), *Damga-Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar* (4. Baskı), (Çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı), Ankara: Heretik Yayınları.
- Güney, S. (2015), *Zor İsimli Çocuklar-Bir Gurbet Hikayesi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Habermas, J. (1999), *“Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak Siyaset Kuramı Yazıları*, (Çev. İ. Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Harvey, D. (2003), *Postmodernliğin Durumu-Kültürel Değişimin Kökenleri* (3. Baskı), (Çev. S. Savran), İstanbul: Metis Yayınları.
- (2016), *Sosyal Adalet ve Şehir*, (Çev. Mehmet Moralı), İstanbul: Metis Yayınları.
- Huizinga, J. (1995), *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, (Çev. M. A. Kılıçbay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İçduygu, A., Kirişçi, K. (2009), “Turkey’s International Migration in Transition”, A. İçduygu ve K. Kirişçi (Edt.), *Lands Of Diverse Migrations-Challenges of Emigration And Immigration in Turkey*, İstanbul: İstanbul
- Kant, I. (1960), *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*, (Çev. Dr. Y. Abadan ve S. L. Meray), Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (SBF) Yayınları No:33.
- Karpat, K., H. (2016), *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç, Gecekondulaşma ve Kentleşme*, (Çev. A. Sönmez), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kemal, Y. (2011), *Röportaj Yazarlığında 60 Yıl*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Kümbetoğlu, B. (2005), *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Lefebvre, H. (2016), *Mekânın Üretimi*, (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Levi-Strauss, C. (2000), *Hüzünlü Dönenceler* (3. Baskı), (Çev. Ö. Bozkurt), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Maalouf, A. (2004), *Yolların Başlangıcı*, (Çev: S. Rifat - A. Derman), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- (2000), *Ölümcül Kimlikler* (5. Baskı), (Çev. A. Bora), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mardin, Ş. (1995), *Türk Modernleşmesi Makaleler 4* (4. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mazaheri, A. (1972), *Ortaçağda Müslümanların Yaşayışları*, (Çev. B. Üçok), İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Mcluhan, M. (2001), *Gutenberg Galaksisi Tipografik İnsanın Oluşumu*, (Çev: G. Ç. Güven), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mills, C. W. (2000), *Toplumbilimsel Düşün*, (Çev. Ü. Oskay), İstanbul: Der Yayınları.
- Morgan, C. (2011), *Psikolojiye Giriş* (19. Baskı), S. Karakaş ve R. Eski (Edt.), (Çev. O. Aydın), Konya: Eğitim Kitapevi.
- Neuman, W. L., (2014), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2. Cilt* (7. Baskı), (Çev. S. Özge), Ankara: Yayınodası Yayıncılık.
- Oskay, Ü. (2014), *İletişimin ABC'si*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Raymond, A. (1995), *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, (Çev. A. Berktay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Safa, P.(2016), *Fatih-Harbiye*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Said, E. (2000), *Kış Ruhu-Edward W. Said'den Seçme Yazılar*, (Haz. ve Çev. T. Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- (1994), *Entelektüel-Sürgün, Marjinal, Yabancı*, (Çev. T. Birkan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Saybaşıllı, N. (2011), *Sınırlar ve Hayaletler Görsel Kültürde Göç Hareketleri*, (Çev. B. Doğan), İstanbul: Metis Yayınları.

Senneth, R. (2010), *Kamusal İnsanın Çöküşü* (3. Baskı), (Çev. S. Durak ve A. Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Simmel, G. (2009), *Bireysellik ve Kültür*, (Çev. T. Birkan), M. G. Sökmen (Yay. Haz.), İstanbul: Metis Yayınları.

(2003), *Modern Kültürde Çatışma*, (Çev. T. Bora, N. Kalaycı ve E. Gen), İstanbul: İletişim Yayınları.

Swartz, D. (2011), *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*, (Çev. E. Gen), İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (2015), *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları* (2. Baskı), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

(2010), *Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tütengil, C. O. (1969), *Türkiye'de Köy Sorunu*, İstanbul: Kıtaş Yayınları.

Weber, A. (2009), *Nefret Söylemi El Kitabı*, (Çev. M. Çulhaoğlu), Avrupa Konseyi Yayınları.

Weber, M. (1995), *Toplum ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*, (Çev. Ö. Ozankaya), İstanbul: İmge Kitapevi.

Williams, R. (1993), *Kültür*, (Çev. E. Başer), Ankara: İmge Yayınları.

Vassaf, G. (1997), *Cehenneme Övgü-Gündelik Hayatta Totalitarizm* (3. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.

Veli, O. (1995), *Bütün Şiirleri* (26. Baskı), İstanbul: Adam Yayınları.

Yeğenoğlu, M. (2016), *Avrupa'da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik*, (Çev. P. B. Yalım), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yüksel, H., A. (Yay. Haz.) (2017), *Ezop Masalları* (2. Baskı), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Zürcher, E. Z. (1995), *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

DERLEME KİTAP

Bauman, Z., (2017), “Nesnesini ve İsmi Arayan Semptomlar”, (Çev. A. Biçen, O. Kılıç, M. Şahin ve A. N. Bingöl) H. Geiselberg (Haz.), *Büyük Gerileme Zamanımızın Ruh Hali Üzerine Uluslararası Bir Tartışma*, İstanbul: Metis Yayınları: 30-43.

Baruh, L. ve Tunçel, H. (2018), “Pazarlama İletişimi, Tüketici Davranışı ve İkna Psikolojisi”, Z. Cemalcılar (Edt.), *Psikoloji*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları: 216-238.

Bourdieu, P. (1986), “Sermaye Biçimleri”, (Çev: M. M. Şahin), John Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood: 241-258.

Bourdieu P. (2015), “Mekan Etkisi”, (Türkçe Söyleyenler L. Ünsaldı vd.) P. Bourdieu vd., *Dünyanın Sefaleti*: Ankara: Heretik Yayıncılık: 223-234.

Can, M. C., (2015), “İhtiyaç ve Üretim”, M. Paksoy ve A. Özgöz (Ed.), *Girişimcilik*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, İstanbul: s. 8-15.

Demirel, C. A. (2015), “Türkiye’deki Suriyeliler: Statüler ve Hükümet Politikaları” L. Körükmez ve İ. Südaş (Der.), *Göçler Ülkesi Alkışlar, Göçmenler, Araştırmacılar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları: 45-68.

Derrida, J. (2012), “Konuksev(-er/-mez)lik” O. Sözer ve F. Keskin (Yay. Haz.), *Jacques Derrida İle Birlikte Pera Paras Poros*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları: 7-37.

Dijk, T. A. V. (1999), “Söylemin Yapıları ve İktidarın Yapıları”, M. Küçük (Derleyen ve Çeviren), *Medya, İktidar, İdeoloji* (2. Baskı), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları/Ark: 330-395.

Erdoğan, M. M. (2015), “Türkiye’ye Kitleli Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler” M. M. Erdoğan ve A. Kaya (Der.), *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 317-347.

Ergur, A. (2012), “Kültürün Önemi”, Ergur, A., Gökalp, E. (Ed.), *Kültür Sosyolojisi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2318 Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1315, Eskişehir: 3-23.

Göker, E. (2014), “‘Ekonomik İndirgemeci’ mi Dediniz?”, G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan (Der.), *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi* (3. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları: 277-302.

Hall, S. (1999), “Tarihsel Maddecilik Kültür ve İdeoloji”, M. Küçük (Derleyen ve Çeviren), *Medya, İktidar, İdeoloji* (2. Baskı), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları/Ark: 199-221.

İçduygu, A., Biehl, K. (2012), “Türkiye’ye Yönelik Göçün Değişen Yörüngesi”, A. İçduygu (Der.), *Kentler ve Göç-Türkiye, İtalya, İspanya Örnekleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 9-72.

Jacobs, Dirk (2019), “Çalıştıklarımızı ve Analiz ettiklerimizi Kategorize Etmek ve Yorumlamak”, Zapata-Barrero, R. ve Yalaz, E. (Der.) (2019), *Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar*, (Çevirenler: A. Ay vd.), İstanbul: GAR Kitaplık: s. 157-177.

Kaya, A. (2014), “Pierre Bourdieu’nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı”, G. Çeğin, E. Göker, A. Arlı, Ü. Tatlıcan (Der.), *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi* (3. Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları: 397-420.

Kaya, A. (2015), “Farklı Göç Türlerini Yaşayan Ülke: Türkiye” L. Körükmez ve İ. Südaş (Der.), *Göçler Ülkesi Alkışlar, Göçmenler, Araştırmacılar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları:15-26.

Keyder, Ç. (1992), “Türkiye Demokrasisinin Ekonomi Politikası”, İ.C. Schick, E. A. Tonak (Der.), *Geçiş Sürecinde Türkiye* (2. Baskı), İstanbul: Belge Yayınları: 38-76.

Keyder, Ç. (2013), “Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına”, Ç. Keyder (Haz.), *İstanbul, Küresel İle Yerel Arasında*(4. Baskı), (Çev. S. Savran), İstanbul: Metis Yayınları: s. 171-191.

(2013), “İki Semtin Hikayesi”, Ç. Keyder (Haz.), *İstanbul, Küresel İle Yerel Arasında*(4. Baskı),(Çev. S. Savran), İstanbul: Metis Yayınları: s. 206-222.

Keyman, F., E., (2013), “Sunuş”, M. Çınar (Edt.), *Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar*, İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları: s. 7-15.

King, R. (2019), “Bağlam Temelli Nitel Araştırma ve Avrupa’da Çok-sahalı Göç Araştırmaları”, Zapata-Barrero, R. ve Yalaz, E. (Der.), *Avrupa Göç Çalışmalarında Nitel Araştırmalar*, (Çevirenler: Z. Karagöz vd.), İstanbul: GAR Kitaplık: s. 40-67.

Tekeli, İ. (2007), “Türkiye’nin Göç Tarihindeki Değişik Kategorileri”, A. Kaya ve B. Şahin (Der.), *Köyler ve Yollar-Türkiye’de Göç Süreçleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 447-474.

Yükseker, D. (2008), “Yerinden Edilme ve Sosyal Dışlanma: İstanbul ve Diyarbakır’da Zorunlu Göç Mağdurlarının Yaşadıkları Sorunlar” D. Kurban, D. Yüksek vd. *“Zorunlu Göç” İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (2. Baskı), İstanbul: Tesev Yayınları: 220-237.

MAKALE

Behçet, M. (2019), “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Mısır Siyasi Tarihi Üzerinden Arap Baharı’nın İncelenmesi”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 21 Ek Sayı: 303-321.

Bostan, H. (2018), “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskan Sorunu”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, Cilt 4 Sayı 2: 38-88.

Bozyiğit, E. (1993), “Börekçi Esnafı ve Türk Dünyasında Börek Adları”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı 17: 50-52.

Cantay, G. (2013), “Tarihi Topografyada Fatih Camii ve Bağlı Yapılaşmasının Değerlendirilmesi”, *Restorasyon, Konservasyon, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Yıllığı Dergisi*, Sayı 7: 8-14.

Çağlayan, S. (2006), “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*,Güz, Sayı 17: 67-91.

Çavdar, A. (2016), “Hayaletler Topluluğu Suriyelilerden Yansıyan Türkiyeliler”, *Saha Helsinki Yurttaşlar Derneği Üç Aylık Süreli Dergi*, Sayı: 2:32-35.

Dora, D. (2020), “Tarihi Bölgelerdeki Kentsel Dönüşümün Kent Kimliği ve Kentin Doku Üzerine Etkileri; İstanbul Örneği”, *ASOS Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 106: 340-359.

Ekinci, Y. (2015), “‘Misafirlik Dedğin Üç Gün Olur!’: Suriyeli Sığınmacılar ve Sosyal Dışlanma”, *Birikim Dergisi*, Sayı 311: 48-54.

Ewing, K., P. (2008), *Stolen Honor: Stigmatizing Muslim Men in Berlin*, Stanford: Stanford University Press: Rewieved By Güney, S., Galatasaray University: İstanbul.

Ghulyan, H. (2017), “Lefebvre’nin Mekan Kuramının Yapısal ve Kavramsal Çerçevesine Dair Bir Okuma”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 3: 1-29.

Göçer, İ. ve Çınar, S. (2015), “Arap Baharı’nın Nedenleri, Uluslararası İlişkiler Boyutu ve Türkiye’nin Dış Ticaret ve Turizm Gelirlerine Etkileri”, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 10: 51-68.

Göregenli M., Karakuş P. (2014), “Göç Araştırmalarında Mekan Boyutu:Kültürel ve Mekânsal Bütünleşme”, *Türk Psikoloji Yazıları Dergisi*, 17/34: 101-115.

İnce, C. (2019), “Göç Kuramları ve Suriye Göçü Üzerine Bir Değerlendirme”, *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 19: 2581-2615.

Kayalar, M. ve Yıldız, S. (2017), “Uluslararası Göç Sonrası Ortaya Çıkan Girişimcilik Türleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Üniversitesi Dergisi*, C. 22, S.1: s. 55-62.

Massey, D., Arango, J., Hugo, G., Kouacui, A., Pellegrino, A., Taylor, E. (2014), “Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi”, *Göç Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1: 11-46.

Nişancı, Z., N. (2015), “Göçmen Girişimcilik Üzerine Pittsburgh’daki Türk Girişimciler”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1: s. 1-28.

Özkul, G. ve Dengiz, S. (2018), “Suriyeli Göçmenlerin Girişimci Olmalarını Etkileyen Faktörler: Hatay İli Örneği”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53 (3), 1044-1065.

Özsöz, C. (2007), “Pierre Bourdieu’nün Temel Kavramlarına Giriş”, *Sosyoloji Notları Dergisi*, Sayı 1: 15-21.

Topuzkanamış, E. (2013), “Max Weber’de Ekonomi, Hukuk ve Rasyonalite”, *DEU Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 14, Sayı: 2: 253-274.

Ünal, M., C. (2017), “Arap Baharı Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2: 147-170.

Vardal, Z. B. (2015), “Nefret Söylemi ve Yeni Medya”, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Bahar, Cilt 2 (1): 132-156.

Yarç, S. (2011), “Pierre Bourdieu’da Sosyal Sermaye Kavramı”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 6 Sayı 1: 125-135.

TEZ

Aldemir, A. (2018), Kötülüğün Sıradanlığı Bağlamında Sosyal Medya: Twitter’da Suriyeli Mülteciler Örneği, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aymaz, G. (2007), Sanatsal Üretimin Toplumsal Oluşumu-Nazım Hikmet’in “Memleketimden İnsan Manzaraları” Örneği, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Deniz, D. (2017), Türkiye’deki Suriyeli Göçmenlerin Oluşum Süreci ve Özellikleri, Yüksek Lisans Tezi, Hatay, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Doğan, E. (2015), Televizyon Haberlerinde Nefret Söylemi: Suriyeli Sığınmacılar Örnek Olayı, Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Filiz, S. (2018), Türk Yazılı Basınında Suriyeli Mültecilerin Temsili, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gül, Z. (2016), Nefret Söylemi Bağlamında Türk Basınındaki Suriyeli Mülteci Haberlerinin Eleştirel Söylem Çözümlemesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özet, İ. (2018), Kentli Muhafazakarlarda Habitus Dönüşümü: Fatih ve Başakşehir Örneği, Doktora Tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Subanova, A. (2013), Türkiye’deki Kırgız ve Kazak Kökenli Göçmen Girişimciler Üzerine Bir Alan Araştırması, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taşbaşı, K. (2009), Sahnedeki İstanbul: Kentsel ve Kültürel Politikalar Ekseninde 2010 Avrupa Kültür Başkenti, Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ünal, A., Z. (2004), Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu’nün Kültürel Sermaye Kavramı, Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ANSİKLOPEDİ VE SÖZLÜK

Cantay, G. (1994), Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:7 (Yay. Haz. İ. Tekeli), İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları.

Yıldırım, N. (1994), Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:3 (Yay. Haz. İ. Tekeli), İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları.

İstanbul, (1994), Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt:2 (Yay. Haz. İ. Tekeli), İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları.

Outhwaite, O. (2001), Kültür, Tom Bottomore (Yay. Yön.), *Marksist Düşünce Sözlüğü* (2. Baskı), (Çev: M. Özbek, T. Güney), İletişim Yayınları: İstanbul: 372-376.

TAMAMLAYICI DİĞER KAYNAKLAR

RAPOR

Adaman, F., Keyder, Ç. (2006), “Türkiye’de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma Raporu” **Avrupa Komisyonu’nun Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi Raporu**, https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf s. 6-10, 42-43.

Buğra, A., Keyder, Ç. (2003), “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi” **BM Kalkınma Programı İçin Hazırlanan Proje Raporu**, <https://spf.boun.edu.tr/sites/spf.boun.edu.tr/files/Yeni%20Yoksulluk%20ve%20Türkiye%27nin%20Değişen%20Refah%20Rejimi%20%282003%29.pdf>, s. 22.

Çaha, Ö., Çıtıpıtıoğlu, A. K., Adıgüzel, Y., Demir, A. O., Altınkoz, O. (2020), “İstanbul Göçmen Girişimci Araştırması”, (Ed. Aydın, S., E.), **Uluslararası Göç ve Mülteci Derneği Araştırması**, http://www.im-ra.org/imra_rapor_tum_baski_metin.pdf

Dinçer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K. ve Özmenek Çarmıklı, E. (2013), “Suriyeli Mülteciler Krizi ve Türkiye-Sonu Gelmeyen Misafirlik, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu ve Brookings Enstitüsü İçin Hazırlanan Rapor**, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/USAKBrookings-report-final-version14November13.pdf>

Erdoğan, E., Kemahlioğlu, Ö., Moral, M., Kalaycioğlu, E. Toros, E. (2019), “23

Haziran 2019 İstanbul Tekrar Seçimleri Seçmen Davranışı Açısından Bir Değerlendirme”, **İstanbul Politikalar Merkezi Sabancı Üniversitesi**, <https://ipc.sabanciuniv.edu/tr/yayinlar?cat=Tüm%20Yayınlar&year=Tüm%20Yıllar&page=4#!>

Erdoğan, M., M. (2019), “Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler” **Konrad Adenaur Stiftung İçin Hazırlanan Rapor**, <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/Türkiye%27deki+Suriyeliler.pdf/acaf9d37-7035-f37c-4982-c4b18f9b9c8e?version=1.0&t=1571303334464>, s. 3.

(2020), “Suriyeliler Barometresi 2019 Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi”, **Türk-Alman Üniversitesi Göç ve Uyum Araştırmaları Merkezi ve UNHCR Saha Araştırması**, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2020/09/SB2019-TR-04092020.pdf>

Güvengeç, S., Özkan, Ş., Saç, E., Sert, G., Söyler, M., Tekin, F. (2020), “Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem 2019 Raporu” Engindeniz, İ.(Proje Dan.), **Hrant Dink Vakfı Yayınları**, <https://hrantdink.org/attachments/article/2664/Nefret-soylemi-ve-Ayrimci-Soylem-2019-Raporu.pdf>

İçduygu, A. (2016), “Turkey: Labour Market Integration and Social Inclusion of Refugees” **Avrupa Parlamentosu İçin Hazırlanan Rapor**, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/595328/IPOL_STU\(2016\)595328_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/595328/IPOL_STU(2016)595328_EN.pdf) : s. 7.

Kavas, A., Avşar, İ., Kadkoy, O., Bilgiç, E. Ç. (2019), “İstanbul’da Suriyeliler ve Savaş Sonrası Suriye Gettoları”, **Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği’nin katkılarıyla Türkiye Ekonomi Politikaları Oluşturma Vakfı (TEPAV) Tarafından Yürütülen Nitel Saha Çalışması**, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1561967648-6.Istanbul_da_Suriyeliler_ve_Savas_Sonrasi_Suriye_Gettolari.pdf: s. 39-61.

Kavas, A., Düşündere, A. T. (2019), “Yerel Yönetimler İçin Siyasi Partilerin Seçim Beyannameleri Neler Vaat Ediyor”, **Türkiye Ekonomi Politikaları Oluşturma Vakfı (TEPAV) Tarafından Hazırlanmış Değerlendirme Notu**, https://www.tepav.org.tr/upload/files/1553259943-5.Yerel_Yonetimler_Icin_Siyasi_Partilerin_Secim_Beyannameleri_Neler_Vaat_Ediyor_N201908.pdf: s. 22.

Kirişçi, Kemal (2014), “Misafirliğin Ötesine Geçerken Türkiye’nin ‘Suriyeli Mülteciler’ Sınavı”, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu ve Brookings Enstitüsü İçin Hazırlanan Rapor**, <http://madde14.org/images/4/43/USAKSuriyeKirisci2014.pdf>, s: 21 ve 37?

Özer, M., Bezirgan, Ö., Vitaliyev, İ. (2014), “Göçmenlerin ve Sığınmacıların Yaşadıkları Tekne Faciaları Hakkında Mülteci Ölümleri Raporu 2014”, **İMKANDER (İnsani Müdafaa ve Kardeşlik Derneği) Raporu**, <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2015/jan/multeci-olumleri-raporu-report-2014-imkander.pdf> : s. 12.

Özer, M., Bezirgan, Ö., Vitaliyev, İ. (2015), “Göçmenlerin ve Sığınmacıların Yaşadıkları Tekne Faciaları Hakkında Mülteci Ölümleri Raporu 2014”, **İMKANDER Raporu**, <https://www.imkander.org.tr/resim/file/2016/imkander-2016-rapor-renkli.pdf> : 12

Sunata, U. (2020), “Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Gençlerin Geçim Kaynaklarına Erişimi Araştırması”, **Bahçeşehir Üniversitesi Göç ve Kent Çalışmaları Merkezi, Genç Mültecileri Destekleme Programı ve Toplum Gönüllüleri Vakfı Desteği İle Hazırlanmış Araştırma**, https://www.gencmülteciler.org/wp-content/uploads/2020/05/TOG_KonferansArastirmaRapor_TRFinalDijital2.pdf, S.??

Şimşek, D. (2019), “Türkiye’de Mülteciler Bağlamında Sosyal Uyuma İlişkin Tespit ve Öneriler”, **Göç Araştırmaları Derneği İçin Hazırlanmıştır**, <https://gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/83/turkiye-deki-multeciler-baglaminda-sosyal-uyuma-iliskin-tespit-ve-oneriler.pdf>, s. 2.

Yılmaz, H. (2013), “Türkiye’de Suriyeli Mülteciler –İstanbul Örneği- Tespitler, İhtiyaçlar ve Öneriler, **İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (Mazlum-Der) Tarafından Hazırlanan Rapor**, https://istanbul.mazlumder.org/webimage/suriyeli_multeciler_raporu_2013.pdf: s. 8

İnsan Hakları Derneği (2013), “Yok Sayılanlar; Kamp Dışında Yaşayan Suriye’den Gelen Sığınmacılar İstanbul Örneği”, **İnsan Hakları Derneği Saha Araştırması**, <https://www.ihd.org.tr/yok-sayilanlar-kamp-disinda-yasayan-suriyeden-gelen-siginmacilar-istanbul-ornegi/>, s. 32.

İSTANPOL Enstitüsü (2020), “İstanbul’da Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Tutumlar”, (Proje Koord. Şar, E., Kuru, N., O.), **İSTANPOL İnsani ve Toplumsal Kalkınma Programı Göç – Araştırma Raporu**, https://d4b693e1-c592-4336-bc6a-36c134d6fb5e.filesusr.com/ugd/c80586_2ae245f059244f1fba7fd785e4caa447.pdf

KAMER Vakfı (2013), “Suriyeli Mülteciler: Dışarda Kalanlar İhtiyaç Analizi Anket Çalışması”, **KAMER Vakfı ve HASNA Inc Değerlendirme Çalışması**, https://www.kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=178, s: 3.

KONDA Barometresi (2016), “Suriyeli Sığınmacılara Bakış”, **Abonelere Yönelik Hazırlanmış Nicel Araştırma Raporu**:https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2017/11/1602_Barometre62_SURIYELI_SIGINMACILAR.pdf:s. 31.

KONDA Barometresi (2016), “Borçlanma, Güvencesizlik ve Ekonomik Kaygılar”, **Abonelere Yönelik Hazırlanmış Nicel Araştırma Raporu:** https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2019/07/TR1606_Barometre66_Borclanma_Guvencesizlik.pdf

KONDA Barometresi (2019), “Türkiye’de Kutuplaşma”, **Abonelere Yönelik Hazırlanmış Nicel Araştırma Raporu:** https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2020/08/TR1901_Barometre94_TurkiyedeKutuplasma.pdf: s. 15.

KONDA (2019), “23 Haziran 2019 Sandık Analizi ve Seçmen Profilleri”, **Abonelere Yönelik Hazırlanmış Nicel Araştırma Raporu:** https://konda.com.tr/wp-content/uploads/2019/07/23Haziran2019_Istanbul_Sandik_Analizi.pdf

PEW Research Center (2020), “Syria Refugees Map”, https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/01/29/where-displaced-syrians-have-resettled/ft_18-01-26_syriarefugees_map/

UNHCR Operational Portal (2020) “Syria Regional Refugee Response”, **UNHCR Refugee Situation Report**, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113>

KANUN VE MEVZUAT

<https://www.goc.gov.tr/gecici-korumanin-unsurlari>

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf>

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20168375&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5>

<https://www.verginet.net/dtt/11/Vergi-Sirkuleri-2016-14.aspx>

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.20146883.pdf>

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>

<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=4436&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5>

https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_10/15141904_11Ekim2019internetBulteni.pdf

http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani

<https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>

INTERNET

<https://www.amerikaninsesi.com/a/insan-kaçakçısı-avrupa-nın-yarısını-ben-gönderdim/5309616.html>

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/icisleri-bakani-soyludan-is-yeri-sahiplerine-kacak-gocmen-uyarisi-41265936>

<https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiye-ekonomisi-2017-yilinda-yuzde-7-4-buyudu-40787600>

<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sinir-kapilari-acildi-akin-akin-avrupaya-41457864>

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/istanbulda-mini-suriye-40849791>

<https://www.hurriyet.com.tr/egitim/turkiyede-suriyeli-cocuklarin-okullasma-orani-yuzde-63-oldu-41461020>

<https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/son-dakika-haberi/suriyelilere-calisma-izni-ragbet-gormedi-sirada-vatandaslik-var-1302649/>

<https://t24.com.tr/haber/2015-turkiye-ve-dunya-ekonomisi-acisindan-nasil-gecti,322108>

<https://t24.com.tr/haber/3-bucuk-yillik-degisim-suriyelilerle-ayni-evi-paylasirim-diyenlerin-orani-yuzde-50-azaldi,832589>

<https://t24.com.tr/haber/soylu-dan-istanbul-daki-kayitsiz-suriyelilere-iliskin-aciklama,831952>

<https://t24.com.tr/yazarlar/mehmet-yakin/kara-utopyayi-yasarken-meleklerin-cinsiyetini-tartismak,8322>

<https://t24.com.tr/haber/250-suriyeli-turkiyeye-gecti-yayladagi-aa,142089>

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43414137>

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46744287>

<https://www.gazeteduvar.com.tr/turkiye/2017/03/04/istanbuldaki-suriye-5-ilcede-toplandi/>

<https://www.birgun.net/haber/800-bin-suriyeli-isciden-sadece-80-bini-kayitli-260691>

<https://www.dunya.com/gundem/piyasadaki-durgunluk-esnafa-1999-2001-krizini-hatirliyor-haberi-289589>

<https://tr.euronews.com/2019/08/05/chp-raporu-1-milyon-suriyeli-kayit-disi-calisiyor-200-bini-cocuk>)

<http://www.milliyet.com.tr/gundem/bagcilar-daki-suriye-2327991>

<https://www.milliyet.com.tr/pembenar/dunyanin-en-buyuk-restorani-sam-da-763349>

https://www.sabah.com.tr/galeri/yasam/fatihin_lezzet_duraklari/11

https://www.sabah.com.tr/turizm/2009/05/07/halep_carsisinda_one_minuteli_pazarlik

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/bu-isyerinde-suriyeli-calistiriliyor>

<https://tr.sputniknews.com/columnists/201912021040737892-tobb-ato-ve-asodan-buyume-rakamlari-degerlendirmesi-turkiye-ekonomisi-resesyondan-cikmis-oldu/>

<http://www.diken.com.tr/soyludan-isadamlarina-ucuz-isci-calistirma-tepkisi-devlet-boyle-idare-edilmez/>

<https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/2018-kriz-yili-oldu-1187188#:~:text=2018'de%20ekonomik%20kriz%20%C3%B6zellikle,A%C4%9Fustos'ta%207%20liray%C4%B1%20a%C5%9Ft%C4%B1.>

<https://www.dw.com/tr/türkiyede-yaşayan-suriyelilerin-ayrımcılıkla-mücadelesi/a-49265942>)

https://yenimedya.wordpress.com/?s=NEFRET#_ftn4

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Hamidiye_Çarşısı_\(Şam\)#/media/Dosya:Al-Hamidiyah_Souq_02.jpg](https://tr.wikipedia.org/wiki/Hamidiye_Çarşısı_(Şam)#/media/Dosya:Al-Hamidiyah_Souq_02.jpg)

<https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>

<https://www.endeksa.com.tr/analiz/istanbul/fatih/demografi>

<https://onedio.com/haber/2015-te-turkiye-gundeminde-iz-birakan-76-olay-633470>

<https://twitter.com/suleymansoylu/status/1233859278169104385>

<https://twitter.com/suleymansoylu/status/1235857052548730880>

<https://twitter.com/Gocidaresi/status/1248545436014690304>

<https://www.youtube.com/watch?v=RSzHgMMIkxw>

<https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>

<https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>

<https://www.sahibinden.com/ilan/emlak-is-yeri-kiralik-fatih-malta-carsida-kiralik-devirli-3-kat-dukkkan-870753930/detay>

<https://www.sahibinden.com/ilan/emlak-is-yeri-kiralik-fatih-camii-giris-kapisinda-malta-carsisinda-dukkkan-866722992/detay>

https://www.google.com.tr/maps/@41.0207976,28.948354,3a,75y,40.82h,84.77t/data=!3m6!1e1!3m4!1sA3zE7NXN8ledOf6q2z_72Q!2e0!7i13312!8i6656

https://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/01/29/where-displaced-syrians-have-resettled/ft_18-01-26_syriarefugees_map/

<http://ekremhakkiayverdi.org/index.php/hayati>

<https://www.istanbulium.net/2016/10/pervititch-haritalari-tarihi-yarimada.html>

<https://gis.fatih.bel.tr/webgis>

<https://www.zomato.com/tr/istanbul/sevecen-ev-yemekleri-fatih-merkez-istanbul>

<https://tr.foursquare.com/v/zain-tatlilar/5be5d4ef270ee7002c26e4e0>

<https://tr.foursquare.com/v/malta-çarşısı/4e5cb53dae6015fd0da14bbd>

WEB SEMİNERİ (WEBİNAR), INTERNET TV PROGRAMI, PODCAST

ADA Ramazan söyleşileri 17, **10. Yılında Türkiye’deki Suriyeliler 1, Konuk: M. Murat Erdoğan**, (Instagram söyleşisi) Ankara: ADA Instagram: 11.05.2020: Zaman Aralığı:02.30-05.50, 13.10-14.02ve 42.49-43.30 arası, (<https://www.youtube.com/watch?v=3zHqMhGBkz8>)

Cabas, M. ve Kozanoğlu, C.;**Nereden Başlasam-Göç, Konuk: Ayhan Kaya** (Storytel İçin Hazırlanmış Podcast), İstanbul: Spotify: 23.05.2020: Zaman Aralığı: 23:40-23:55 arası, (<https://open.spotify.com/episode/0PSOphX3E0LjEgQEkpWu4Y>)

Can, B.,**Kemeraltı Sohbetleri, Konuk: Melek Göregenli**, (Kemeraltı Hayat Platformu Programı), 30.05.2020, Zaman Aralığı: 37.40-41.40 ve 20.30-21.20arası, (<https://www.youtube.com/watch?v=mx0qX6chdOo>)

Cem T.,**Sarı Daktilo, Konuk: Ayhan Kaya**, (RGB Stüdyo, İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi Programı), 10.03.2020:Zaman Aralığı: 20.55-21.35 arası, (<https://www.youtube.com/watch?v=26bqEM5l0Ik>)

Kuntay, B.,**Burak Hoca İle Siyaset Okulu, Konuk: M. Murat Erdoğan**,(Instagram Webinar'ı), 20.05.2020, Zaman Aralığı: 10.30-11.17 arası (<https://www.youtube.com/watch?v=jOwN1vB8RJw>)

Şençekiçer, Ş.:**Şükran Şençekiçer'le Meraklısına Bilim-Göç ve Mülteciler, Konuk: Ayhan Kaya** (Medyascope Tv Prg.), İstanbul: Medyascope.tv: 08.06.2018: Zaman Aralığı:14.55-15.55 arası, (https://www.youtube.com/watch?v=o3phuCyaX_g)

